

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НОВА ФІЛОЛОГІЯ

Збірник наукових праць

№ 71

ЗАПОРІЖЖЯ
2017

УДК 80(082)
ББК 80я43
Н 72

**Друкується за рішенням Вченої ради Запорізького національного університету
від 28 листопада 2017 року (протокол № 4).**

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Головний редактор: С. М. Єнікеева, доктор філологічних наук, професор
Заступник головного редактора: М. В. Залужна, кандидат філологічних наук
Відповідальний редактор: М. В. Воробйова, кандидат філологічних наук, доцент

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Алексеев А. Я., доктор філологічних наук, професор
Бехта І. А., доктор філологічних наук, професор
Білоусенко П. І., доктор філологічних наук, професор
Бурде Ж.-Ф., доктор філології, професор (Франція)
Бялик В. Д., доктор філологічних наук, професор
Гарай К. Х., доктор філології (Іспанія)
Градінарова А., доктор філології, професор (Болгарія)
Зацний Ю. А., доктор філологічних наук, професор
Кияк Т. Р., доктор філологічних наук, професор
Кораза Е., доктор філології, професор (Канада)
Манакин В. М., доктор філологічних наук, професор
Морошкіна Г. Ф., кандидат філологічних наук, доцент
Нацистйоне А., доктор філології, професор (Латвія)
Озкан Й., доктор філософії, доцент (Туреччина)
Піхтовнікова Л. С., доктор філологічних наук, професор
Приходько Г. І., доктор філологічних наук, професор
Прохоров В. Ф., кандидат філологічних наук, доцент
Самохіна В. О., доктор філологічних наук, професор
Семенець О. О., доктор філологічних наук, професор
Швачко С. О., доктор філологічних наук, професор
Шевченко О. І., кандидат філологічних наук, доцент

Адреса редакційної колегії: 69096, Запоріжжя, ЗНУ, вул. Жуковського, 66а, корп. 2,
ауд. 319. E-mail: novafilologia@ukr.net

Нова філологія. Збірник наукових праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2017. – № 71. –
Н 72 172 с.
ISSN 2414-1135

До збірника увійшли статті, присвячені актуальним проблемам когнітивного, зіставного мовознавства, дискурсивної лінгвістики, перекладознавства, лінгвосинергетики тощо. Результати досліджень висвітлюються переважно з позицій новітніх наукових підходів, що є характерними для філологічної думки початку ХХІ століття.

Для філологів: науковців, викладачів, аспірантів, магістрантів та студентів старших курсів.

**УДК 80(082)
ББК 80я43**

© Автори статей, 2017
© Запорізький національний університет, 2017

ЗМІСТ

АЛЕКСЕЕВ А. Я. Когнитивное словообразование? (Приглашение к дискуссии).....	5
АНАСТАСЬЕВА О. А. Англомовний афоризм як об'єкт дослідження лінгвосинергетики.....	8
АНОХІНА Т. О. Лакуни ретрансльованих перекладів.....	12
ВАСИЛИНА К. М., ФЕДЧЕНКО К. С. Хронотоп сучасного англомовного індустріального роману: структура, топоси та функції.....	17
ВЕРЕМЧУК Е. О. Особливості фрактальної організації лексико-семантичного поля SPACE / КОСМОС в англійській мові.....	24
ВОРОБІЙОВА М. В., ЗАГРІВА В. В. Фіктоніми англомовного медіадискурсу: особливості перекладу (на матеріалі серіалу “Once Upon a Time”).....	28
ЄНІКЄЄВА С. М., ЄНІКЄЄВ Д. С. Англомовне фразотворення, пов'язане з діяльністю Дональда Трампа: лінгвістичний і соціокультурний аспекти.....	32
ЄРМАКОВА Н. М. Монореферентність широкозначних лексем англійської мові.....	35
ЗАПОЛЬСЬКИХ С. П., ЗАПОЛЬСЬКИХ А. Ю. Особливості перекладу англомовних публічних промов (на матеріалах доповідей конференції Technology Entertainment Design talks (TED-talks)).....	43
ЗАХАРОВА Н. В. Особливості перекладу сучасного драматургічного тексту (на матеріалі п'єси Дірка Лауке «alter ford escort dunkelblau»).....	47
ЗАЦНИЙ Ю. А., ДРАБОВСЬКА В. А. Концепт «automobile» у реалітивному просторі носіїв американського варіанта англійської мови та його репрезентація у сучасних навчальних тлумачних словниках англійської мови (на матеріалі фразових інновацій ХХІ століття).....	54
КОЗЛОВА Т. О. Ключові концепти поліцентричної англійськомовної картини світу та критерії їх визначення.....	61
КУРОХТИНА А. М. Концепт HEIMAT в современной немецкой публицистике.....	71
МАМЕДОВА А. І. Концепт MENSCH в лирике Генриха Гейне.....	75
НАУМЧУК Т. І. Самоорганізація англомовного кінематографічного словника як фактор його розвитку.....	78
ПІЄШКОВА О. Reader & Text: Intermedial Interaction.....	83
П'ЄЦУХ О. І. Аргументативна тактика акцентування на проблемі у британських парламентських дебатах.....	87
ПОГОНЕЦЬ В. В. Новітні скорочення військової сфери англійської мови: структурно-семантична характеристика.....	92
ПОЛГОРОДНИК Д. В. Еволюція концепту EIRE в контексті англо-ірландської лінгвокультури.....	96
ПРОХОРОВА П. В. Психолінгвальне підгрунття німецьких сомнологічних феноменів.....	106
РЕШЕТОВА О. Г. Використання фразеологічних одиниць із соматичним компонентом у текстах різних сфер для відображення розумових процесів людини.....	114
РОМАНОВА Н. В. Назви професій у сучасній німецькій мові : семантичний аспект.....	119
РОМАНЮК Н. М. Синонімія та антонімія в арсеналі мовних клішованих одиниць в англійській та українській мовах.....	124
СУХОВА А. В. Інтертекстуальні зв'язки в художньому тексті (на матеріалі англомовної новели).....	128

ТЕЛКОВА О. В., ШЕВЧЕНКО К. С. Особливості вербалізації концепту LENGUA в іспанській національній картині світу	132
ХАЦЕР Г. О. Поняття предикат кризь призму міждисциплінарного підходу	138
ЧАПЛІНСЬКА Т. А. Функціональні особливості пейзажних описів в англійському реалістичному дискурсі (на матеріалі роману Ш. Бронте «Шірлі»).....	143
ЧЕРНОВАТИЙ Л. М. Система вправ і завдань для навчання абзацно-фразового усного послідовного перекладу	147
ЧУЯН С. О. Лінгвальні засоби вербалізації концепта СУБ‘ЄКТИВНІСТЬ у текстопросторі оповідань Дж. Джойса “The Dubliners”	154
ШЕВЧУК О. В., ПАНАСЕНКО О. С. Пропозиція як основний аспект когнітивно- функціонального підходу в сучасній лінгвістиці	157
ШЕЙКО О. С. Экзистенциальная направленность коротких рассказов Мейв Бинчи.	161
ШОВКОПЛЯС Ю. О. Мовний феномен Spanglish як результат іспано- англійських мовних контактів на території США	166

УДК: 811.111: 81'373.611

АЛЕКСЕЕВ А. Я.
(Национальный горный университет)**КОГНИТИВНОЕ СЛОВООБРАЗОВАНИЕ? (ПРИГЛАШЕНИЕ К ДИСКУССИИ)**

Статья ставит вопрос целесообразности применения номенклатурных терминов, механизмов и процедур когнитивной лингвистики в словообразовании как одной из самостоятельных лингвистических дисциплин.

Ключевые слова: словообразование, когнитивный анализ, словообразовательная модель.

Алексеев А. Я. Когнітивне словотворення? (Запрошення до дискусії). Стаття ставить питання доцільності застосування номенклатурних термінів, механізмів і процедур когнітивної лінгвістики в словотворенні як однієї з самостійних лінгвістичних дисциплін.

Ключові слова: словотворення, когнітивний аналіз, словотвірна модель

Alekseyev A. Cognitive Word-formation? (Invitation to Discussion). Currently, there is an active implementation of the foundations and principles of cognitive linguistics in all the disciplines of the science of language, levels and subsystems of various natural codes: attempts are being made to substantiate cognitive morphology, cognitive semantics, cognitive lexicology, cognitive stylistics right up to cognitive word formation. The article makes an attempt to understand whether it is possible to talk about cognitive word formation (or cognitive derivatology in foreign terminology), and whether there is a specificity of this direction in the study of its processes as opposed to traditional approaches to its study. In our opinion, the application of general principles of cognitive science and its mechanisms to the study of certain word-formation processes in modern developed languages does not in fact bring anything new to the development of the word-forming science, except for "modernizing" the terminology traditionally used in it. Apparently, in the word formation, which is primarily closely related to the system-structural properties of the language, and not to the thinking activity of its carriers (here we compare spontaneous occasional formations according to the available in the language derivational models with "flagrant" violations of all semantical and stylistic norms), the use of mechanisms and procedures of cognitive linguistics in their classical understanding is hardly advisable. At the same time, it is possible not to exclude the use of the term "cognitive word-formation model" if it is followed by one or another onomasiological category and then the field space in which it is realized. Associated with a specific situation or frame, it can include different realizations which differ in their formal-semantic and functional genres, as it is a kind of deep structure in its most generalized meaning. This is not a pure abstraction, but a collection of real formal and significant features expressed by concrete language means and forming a whole within a fragment in the structure of our knowledge of the world.

Key words: word formation, cognitive analysis, word-formation model

Как хорошо известно, в настоящее время наблюдается активное внедрение основ и принципов когнитивной лингвистики во все дисциплины науки о языке, в уровни и подсистемы различных естественных кодов: делаются попытки обоснования когнитивной морфологии, когнитивной семантики, когнитивной лексикологии, когнитивной стилистики вплоть до когнитивного словообразования. Эти веяния объясняются, прежде всего, данью моде, как это обычно происходит в нашем лингвистическом сообществе. Не так давно все были увлечены генеративно-трансформационной парадигмой, глубинными и поверхностными структурами, трансформами, дистрибутивным и другими видами анализа языка и т. п., которые исследователи настойчиво транспонировали не с меньшим азартом во все лингвистические дисциплины, в том числе и в словообразование. А когда на смену ей пришел системно-функциональный принцип изучения языкового континуума, то наметился настоящий бум в исследовании прагматико-стилистических свойств различного типа речевых произведений, вылившийся в итоге в дискурсивно-коммуникативную парадигму. И, как всегда, все это транспонировалось во все сферы языка, его уровни и т. д.

В принципе, во всем этом нет ничего плохого, так как каждая новая исследовательская парадигма ставит перед собой цель более глубокого и научно-обоснованного изучения своего объекта, во всяком случае, одного из его аспектов. Однако, при этом полностью предаются забвению открытия и достижения наших величайших предшественников, которые заложили фундамент для подобных современных исследовательских парадигм и которые были, увы, далеки от современной англицизированной терминологии для обозначения старых, как мир, лингвистических понятий и явлений. Ведь, разве не были когнитивными (в широком понимании сущности этого термина) исследования Штейнталя, Виноградова, Мейе, Щербы и т.д.? И чем отличается по большому счету семантическое поле Трира или Порцега от современного концептуального поля? Разве не они призывали изучать различные

языковые манифестации в тесном единстве их структурно-семантических свойств и экстралингвистических факторов, в том числе с психологией, социологией, этноспецификой, культурой и т. д. носителя языка, что сейчас и скрывается под иностранным словом «когнитивный»? Разве до сегодняшнего дня лингвистика была по большому счету не антропологичной (за исключением, пожалуй, датского релятивизма)? Это не тот же современный человеческий фактор, не та же языковая личность со всем спектром ее психо-социо-культурных характеристик? Чем, например, отличается исследования языка и стиля писателя (поэта), получившие широкое распространение в первой половине XX столетия от изучения социо-культурной когнитивной доминанты того же мастера художественного слова в наше время?

Это также то, что кроется сейчас под модным употреблением в последнее время в исследованиях термина «синергетика», которая изучает связи всех структурных элементов языка с окружающей средой. Ведь, язык, как и мир, это самоорганизующаяся комплексная система, несмотря на все вмешательство в него человека. Разве научность и новизна заключаются в использовании только новых вербальных форм для обозначения хорошо известных понятий, принципов, механизмов исследования, но выраженных в старых традиционных для лингвистики формах? Да, исследователи вынуждены идти в ногу с современной лингвистической реальностью, с современной терминологией, иначе их работы могут выглядеть в глазах их сообщества «архаичными, не актуальными, написанными не научным языком». Но что кроется в них действительно нового, еще не познанного?

Итак, попытаемся разобраться, можно ли говорить о когнитивном словообразовании (или когнитивной дериватологии по иностранной терминологии), и в чем состоит специфика этого направления в исследовании его процессов в отличие от традиционных подходов к его изучению.

Нет сомнения в том, что словообразование играет важную роль в классификационно-познавательной (или классификационно-когнитивной) деятельности человека, потому что тесно связано с номинативной функцией языка. Но оно представлено большим количеством и разнообразием в нем единиц – словообразовательными морфемами (корневыми, аффиксальными и др. с их алломорфами), влияющими на содержание производного; производящими основами, форма и семантика которых определяют базовое (инвариантное) значение производного; словообразовательными моделями, лежащими в основе реализации различных словообразовательных категорий, в том числе и создания словообразовательного значения. И это не говоря еще о различных структурных схемах организации этих словообразовательных единиц и их объединений (словообразовательных гнездах, парадигмах, типах и т.д.).

И вот при всем этом многообразии исследователю предстоит выяснить роль каждого из его основных участников (производящей основы, словообразовательного форманта и словообразовательной модели) не только в создании производной единицы с тем или иным словообразовательным значением, но и увидеть глубинный механизм взаимодействия их формальных и семантических характеристик (свойств), создающих в итоге полноценную с точки зрения ее коммуникативного содержания языковую единицу, т. е. знак с присущим ему набором психо-социо-этно-культурных и т. д. черт, которые принято сейчас называть когнитивными признаками. По нашему убеждению, эти признаки могут создаваться не только функционально-стилистическими свойствами словообразовательных формативов (основ, аффиксов), но и самой моделью, выход которой за рамки присущей ей нормативной дистрибуции формативов и создают не свойственные этой модели значения и в итоге новые когнитивные признаки производного. То есть речь опять-таки идет о валентности производящих основ и словообразовательных формантов, той теории, которая была разработана и успешно претворена в жизнь нашими известными учеными в 50-60 гг. прошлого столетия.

На наш взгляд, в настоящее время наблюдающиеся попытки применения общих принципов когнитивистики и ее механизмов к исследованию тех или иных словообразовательных процессов в современных развитых языках не приносят в сущности ничего нового в развитие словообразовательной науки, кроме «осовременивания» традиционно используемого в ней терминологического корпуса. Так, предложенный Р. Лэнгакером вариант исследования когнитивной семантики на основе элементарных пространственных понятий явилось бы в словообразовании, возможно, ничем иным, как реконструкцией словообразовательного гнезда на основе того или иного словообразовательного значения? Хотя, следует это признать, в области лексической и синтаксической семантики данный подход является новаторским, помогающим вскрыть глубинные связи мыслительной деятельности с вербальными формами и их структурами.

В некотором смысле и в словообразовании на основе той или иной прототипической ситуации можно реконструировать так называемую когнитивную словообразовательную модель, которая объединяла бы в себе различные словообразовательные модели, гнезда, ряды и т.п. Но по большому счету в словообразовании аналогом такой прототипической ситуации может выступать языковая словообразовательная модель во всем многообразии ее речевых реализаций в союзе со словообразовательным значением, позволяющим порождать различные словообразовательные ряды, образующие в итоге словообразовательное гнездо. Таким образом, наблюдается определенное (если не полное) совмещение понятия когнитивной словообразовательной модели с традиционно устоявшимся понятием лексико-семантической категории, концептуального поля с лексико-семантическим или ассоциативным полем.

Что касается применения в словообразовании фреймового анализа, то, как показали исследования на материале различных языков, он в основном перекрещивается с анализом словообразовательных гнезд, словообразовательных рядов или ниш. Внедрение же концептуального анализа с попыткой выделения того или иного «концепта» словообразовательной морфемы (производящей основы, аффикса) с дальнейшей интерпретацией взаимодействия в них «когнитивных» признаков являются не более, как подменой традиционных форм, механизмов и элементов новыми ярлыками.

По-видимому, в словообразовании, которое в первую очередь тесно связано с системно-структурными свойствами языка, а не с мыслительной деятельностью его носителей (сравним в этой связи спонтанные окказиональные образования по имеющимся в языке словообразовательным моделям с «вопиющими» нарушениями всех семантико-стилистических его норм), применение механизмов и процедур когнитивной лингвистики в их классическом понимании вряд ли целесообразно.

В то же время можно не исключать применение термина «когнитивная словообразовательная модель», если за ней стоит та или иная ономаσιологическая категория и то полевое пространство, в котором она реализуется. Связанная с определенной ситуацией, или фреймом, она может включать разнообразные в формально-семантическом и функционально-жанровом отношении свои реализации, так как представляет собой некую глубинную структуру в ее наиболее обобщенном значении. Это – не чистая абстракция, а совокупность реальных формальных и значимых признаков, выраженных конкретными языковыми средствами и образующих нечто целое в пределах того или иного фрагмента в структуре нашего знания о мире.

Литература

Алексеев А. Я. О когнитивной словообразовательной модели в сфере художественной коммуникации в современном французском языке / А.Я. Алексеев // Проблемы семантики слова, речения та тексту. – Київ. – 2002.- Випуск 8.- С. 3-7.
Степанова М. Д., Фляйшер В. Теоретические основы словообразования в немецком языке / М. Д. Степанова, В. Фляйшер. – М.: - 1984. – 263 с.

Кубрякова Е. С. Производные слова с когнитивной точки зрения // Е. С. Кубрякова // Словообразование и лексические системы в разных языках. – Уфа. – Вып. 1. – 1994. – С. 39-46.

(Матеріал надійшов до редакції 14.09.17)

АНГЛОМОВНИЙ АФОРИЗМ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВОСИНЕРГЕТИКИ

У статті розглядаються синергетичні принципи самоорганізації тексту англomовного афоризму. Проаналізовано особливості дії параметру порядку стосовно різних рівнів самоорганізації системи афоризму: когнітивного, прагматичного та лінгвостилістичного.

Ключові слова: синергетичні принципи самоорганізації тексту, параметр порядку, рівні самоорганізації.

Анастасьєва О. А. Англоязычный афоризм как объект исследования лингвосинергетики. В статье рассматриваются синергетические принципы самоорганизации текста англоязычного афоризма. Анализируются особенности действия параметра порядка применительно к различным уровням самоорганизации системы афоризма: когнитивном, прагматическом и лингвостилистическом.

Ключевые слова: синергетические принципы самоорганизации текста, параметр порядка, уровни самоорганизации.

Anastasiyeva O. A. English Aphorism as an Object of Linguosynergetics. The article concerns with an attempt to use synergistic tools and concepts (self-organization of the text, augmentation of meaning, fractal); and to analyze the originality of English aphorism self-organization, explore the fractal nature of aphorisms in terms of their composition, syntactic, semantic organization and property of aphorism structure self-similarity. Parameter of order of English aphorism reveals in its two-part nature.

English aphorism structure consists of two elements: a certain thought and reflections of the author about it. These elements may not always be fully expressed, but they are always present in the aphorism. Typical compositional feature of aphorism is that these elements may be in conflict. It is this feature that generates self-organization of English aphorism on all the levels. At the cognitive level the formation of the author's intention takes place. A specific feature of the aphorism is that it is closely linked with the human mind. The dialectical unity of language and thought is seen in aphorisms the most clearly.

Aphorism as type of a text aims to deliver some wisdom. For this purpose a subordinate purpose is implemented such as the objectification of various pragmatic attitudes inherent in English aphorism. The pragmatic level can only theoretically be separated from the cognitive one. On the pragmatic level the creation of language policies and codes for the purposes of discourse is carried out. Aphoristic utterance has the ability to accumulate extralingual information and to effect the recipient's outlook; he is endowed with high persuasiveness and hidden intentions.

On the stylistic level of self-organization of English aphorism certain features have been revealed. Stylistic syntax is characterized by the phenomenon of actual division. Larger than a sentence units are much less common. This is caused by the fact that a majority of aphorisms are limited to one sentence, they are characterized by pithiness, informative brevity. Often the topic in aphoristic utterance is formed by the information which had not been mentioned, but the author implies that the reader or listener possesses such knowledge.

Fractal nature of aphorisms is realized in their compositional, syntactic, semantic organization, as well as in the properties of aphorism structure self-similarity which is implemented in semantic repetitions / oppositions including repetitions of different scales that generate augmentation of meaning in aphorisms. The principle of fractality is widely used in the texts of this genre, which contributes to their stylistic expression and higher pragmatic potential.

Key words: synergistic principles of self-organization of the text, order parameter, levels of self-organization, fractals

Об'єктом дослідження цієї статті є англomовний афоризм, **предметом** – синергетичні принципи самоорганізації його системи. Дослідження має на **меті** проаналізувати особливості дії параметру порядку стосовно когнітивного, прагматичного та лінгвостилістичного рівнів самоорганізації системи афоризму.

З кінця ХХ століття синергетична парадигма набула статусу одного з магістральних напрямків у лінгвістиці, оскільки вона надає нові можливості для дослідження властивостей дискурсу, які залишаються невирішеними у рамках традиційних парадигм. «Синергетичний текст визначається як текст множинного кодування, що містить глибинні смисли, які безпосередньо не спостерігаються, і представляє собою сукупність внутрішньотекстових нелінійних відносин і процесів [Муратова 2011, с. 13-14].

Поміж маркерів синергетичності, за Е. Ю. Муратовою, типовими і актуальними для англomовного афоризму слід визнати нестандартні синтагматичні зв'язки лексем, інтертекстуальність, стилістичні фігури, такі як повтори, порівняння, паралелізм [там само, с. 151-158].

Divorses are made in heaven. (Oscar Wilde, 'The Importance of Being Earnest', act 1)
[Complete Works of Oscar Wilde, с. 359]

Цей афоризм містить ознаки інтетекстуальності, оскільки імпліцитно актуалізує ідіоматичний вираз 'Marriages are made in heaven'. Тим самим автор приводить у зіткнення

експліцитний та імпліцитний змісти. Парадоксальність цього вислову полягає у тому, що слово *'divorse'* зазвичай містить негативні конотації, але водночас *'heaven'* викликає асоціації із божественним та прекрасним.

З точки зору синергетики, всі цілі, авторські задуми дискурсу, як би їх не формулювали, є атракторами, тобто зонами тяжіння, що направляють всі процеси організації і відбору в системі. При цьому обмеження з боку норм мови, традицій жанру, екстралінгвальних умов тощо можна уявити собі як анти-атрактори (репелери), які відштовхують при відборі і організації елементів дискурсу все, що не вкладається в норму. Здатність системи (дискурсу) до самоорганізації обумовлена її неврівноваженим станом і наявністю ієрархічних підсистем [Піхтовнікова 2011, с. 519].

Самоорганізація дискурсу розуміється не в тому сенсі, що він виникає незалежно від автора, а в тому, що автор є одночасно і творчим конструктором дискурсу, і знаряддям атракторів і репелерів цього дискурсу, які виникли до автора і незалежно від нього [там само, с. 520]. Параметр порядку, як найбільш рухливий параметр системи, що діє на всіх рівнях самоорганізації, реалізує цілі дискурсу в тексті, підтексті, контексті [Піхтовнікова 2015, с. 15].

Параметр порядку в англійських афоризмах проявляється у двочастинності тексту. Композиційно структура англійського афоризму складається з двох елементів: певної думки і авторського міркування з цього приводу. Ці елементи можуть бути не завжди повністю виражені, але вони завжди присутні в афоризмі. Типовою композиційною особливістю афоризму є те, що ці елементи можуть перебувати у конфлікті. Саме це породжує специфічність саморганізації англійського афоризму на всіх рівнях.

На когнітивному рівні відбувається формування задуму автора. Специфічною рисою афоризму є те, що він тісно пов'язаний з людською думкою. В афоризмі найбільш наочно простежується діалектична єдність мови і мислення.

Афористичний вислів має здатність акумулювати екстралінгвальну інформацію і впливати на формування світогляду адресата, він наділений високою персуазивністю і прихованою інтенцією. Афоризм як тип тексту має на меті донесення мудрості. Для цього реалізується мета підлеглого порядку, як то об'єктивація різноманітних прагматичних настанов, притаманних англійському афоризму. Прагматичний рівень можна лише умовно відокремити від когнітивного. На прагматичному рівні відбувається створення мовних стратегій і кодів для реалізації цілей дискурсу.

Англійському афоризму властивий широкий спектр прагматичних настанов: 1) констатація, резюмування; 2) парування; 3) урезонування; 4) застереження, погроза; 5) викриття, докір; 6) нарікання; 7) (само)виправдання; 8) (само)приниження; 9) обґрунтування; 10) заспокоєння; 11) спонування; 12) порада; 13) апеляція до авторитету автора; 14) лозунг; 15) естетичний вплив; 16) потрясіння несподіваною аргументацією; 17) пізнання. Прагматичні настанови в англійських афоризмах реалізуються за допомогою широкого спектру мовностилістичних засобів. Часто афористичні висловлювання мають складну структуру і містять в різноманітних комбінаціях дві, а іноді більше стилістичних фігур та інші художні засоби

На стилістичному рівні в самоорганізації англійського афоризму також виявляються певні особливості. Для стилістичного синтаксису характерне таке явище як актуальне членування речення. Набагато рідше зустрічається надфразова єдність. Це обумовлено тим, що більшість афоризмів обмежена одним реченням, характеризується лаконічністю, інформативною стислістю. Наприклад, показовим в цьому відношенні є наступний афоризм:

Time is the great physician. (Benjamin Disraeli) [Gray 2003, с. 16].

Поділення на тему і рему дає нові можливості у розв'язанні лінгвістичних проблем. Як вважає Л. С. Піхтовнікова, саме актуальне членування речення є одним із значущих факторів виникнення в дискурсі нових змістів будь-якої складності [Піхтовнікова 2011, с. 521-524]. При дослідженні тексту з точки зору актуального членування речення приймаються до уваги

такі фактори як повтори слів, які вже раніш використовувалися, вживання займенників, означений та неозначений артикль, тематичний зв'язок слів та ін. [Арнольд 1978, с. 239]. Інколи в афоризмах спостерігається традиційне протиставлення «старе-нове»:

The only way to get rid of a temptation (ТЕМА) is to yield to it (РЕМА). (Oscar Wilde).

Або прогресія із кризною темою:

Fashion (ТЕМА) is a form of ugliness (РЕМА) so intolerable that we have to alter it (ТЕМА) every six months (РЕМА). (Oscar Wilde). [<http://www.brainyquote.com/quotes/>].

Узагальнені смисли виникають в англомовних афоризмах імпліцитно або експліцитно і є результатом попереднього тексту, якщо афоризм є вставним. Окрему групу становлять самостійні афоризми. В таких випадках знання про зміст іншого тексту або певна лінгвокультурна інформація може імплікуватися автором. Наприклад, у наступному афоризмі прирощення смислу відбувається за рахунок співвіднесення текстової інформації з відомостями про старозавітну ідею богообраності іудеїв:

How odd

Of God

To choose

The Jews (РЕМА) (William Norman Ewer) [Gray 2003, с. 345].

А наступний афоризм імплікує знання про історично складні відносини між Францією і Німеччиною та непрості стосунки між німцями і французами. Ця імпліцитна інформація та експліцитно викладений у афоризмі зміст створюють новий прирощений смисл:

The best thing I know between France and England is – the sea. (Douglas Jerrold) [Gray 2003, с. 336].

Самоорганізація на мовностилістичному рівні полягає в тому, що надфразова єдність дає можливість при створенні дискурсу повертатися до смислу попередніх фрагментів тексту, виявляючи їх додатковий смисл. Водночас актуальне членування лінійно подає чергові частини тексту, відслідковує переважно фактуальну інформацію і близький каузальний зв'язок [Пихтовникова 2015, с. 96].

Одним із механізмів самоорганізації структури тексту і дискурсу є фрактальність. Термін «фрактал» увійшов до лінгвістики з математики. Б. Мандельброт виявив, що існують математичні множини, які наділені властивістю самоподібності. Фрактали природним чином виникають у нелінійних динамічних системах [Мандельброт 2002]. Таким чином, термін «фрактал» вживають стосовно об'єктів, які мають властивість самоподібності, при цьому окремі фрагменти структури таких об'єктів чітко повторюються через певні просторові проміжки [Князева 2007, с. 240].

Принципи синергетики і, зокрема, фрактальної геометрії стали фундаментом для переосмислення когерентності словотвірної макросистеми [Еникеева 2015]. Теорія фракталів розглядається як складова синергетичної наукової парадигми, що досліджує топологічні розмірності складних відкритих неврівноважених систем [Еникеева 2015, с. 73]. Форми фракталів як особливих геометричних множин характеризуються масштабністю, самоподібністю на мікро- і макрорівнях. Фрактальність є проявом ізоморфізму [там само, с. 74]. Фрактальність є досить поширеним явищем у побудові текстів різних жанрів, тому викликає зацікавленість дослідження особливостей реалізації цього явища на прикладі текстів англомовних афоризмів.

Внаслідок лаконічності та глибини афоризму, його найважливішою конституційною ознакою є інформативна щільність, яка проявляється у взаємодії стислості та інформативної ємності словесного ряду. Іншими словами, афоризму властива лаконічність викладу при значному смислового навантаженні. Тому повторюваність елементів, на перший погляд, суперечить закладеній у самому визначенні афоризму словесній економії. Однак, такий спосіб організації тексту дозволяє досягти стилістичної виразності і більш ефективної реалізації прагматичної мети.

Ритмічні повтори, членування тексту на ізометричні фрагменти створюють ієрархію, що є характерною рисою, у першу чергу, поетичного тексту, але може зустрічатися і в інших художніх текстах. Повторюваність ритмічних членувань забезпечує презумпцію взаємної еквівалентності усіх сегментів макротекста, «еквівалентність не є мертвою однаковістю, і саме тому вона припускає і несхожість» [Лотман 1998 с. 84]. «Те, що семантично різні в непоетичному тексті відрізки виступають як еквівалентні, з одного боку, змушує будувати для них загальні (такі, що нейтралізують) архісеми, а з іншого – перетворює їх відмінності на систему релевантних протиставлень» [там само, с. 116].

Розглянемо реалізацію механізму фрактальності на прикладах текстів англомовних афоризмів. Так, у наступному афоризмі кожне речення є закінченим судженням, а ритмічне повторення створює ефект еквівалентності, навіть за наявності семантичних розбіжностей. Такий ефект у цьому випадку посилюється також вживанням анафори:

Sow an act, and you reap a habit.

Sow a habit, and you reap a character.

Sow a character, and you reap a destiny. (Charles Reade) [Gray 2003, с. 46].

Велика кількість англомовних афоризмів являє собою послідовність двох еквівалентних висловлювань, що підсилюють прагмастилістичний ефект. Розглянемо афоризм, у якому послідовно поєднані два вислови. При цьому кожний вислів окремо, так само, як афоризм у цілому, мають загальний зміст «Перешкоди роблять любов сильнішою»:

The heart prefers to move against the grain of circumstance; perversity is the soul's very life.

(John Updike) [Gray 2003, с. 134].

Іноді такі афоризми складаються із постулату та другого вислову, в якому ідея першого афоризму виражена образно. Наприклад, у наступному афоризмі міститься метафоричний образ «*a genius – an oak*»:

Many a genius has been slow of growth. Oaks that flourish for a thousand years do not spring up into beauty like a reed. (G. H. Lewes) [Gray 2003, с. 100].

У деяких афоризмах вживається оператор зв'язку висловів «*as...as*», який застосовується для порівняння явищ, які є еквівалентними за певними критеріями:

A good cigar is as great a comfort to a man as a good cry is... to a woman. (Edward George Bulwer-Lytton) [Gray 2003, с. 189].

Наступний афоризм являє собою двочастинну структуру, перша частина якої представлена афоризмом, а друга – ідіоматичним виразом '*Jumping from the frying pan into the fire*', який, у свою чергу, походить від до байок Езопа. При цьому кожна частина окремо і увесь афоризм у цілому є еквівалентними:

We feel free when we escape – even if it be but from the frying pan into the fire. (Eric Hoffer) [Gray 2003, с. 79].

Фрактальність може проявлятися навіть у випадку, коли афоризм будується на антитезі, або при наявності протиставлення частин афоризму. Наприклад, у наступному афоризмі протиставляються поняття «*marriage – celibacy*»:

Marriage may often be a stormy lake, but celibacy is almost always a muddy horsepond. (Thomas Love Peacock) [Gray 2003, с. 140].

Однак, у цьому випадку, друга частина афоризму логічно може бути трансформована. Іншими словами, цей вислів може бути приведений до формули: «*Marriage may often be a stormy lake, but Marriage is not a muddy horsepond*». Таким чином, частини афоризму є еквівалентними одна одній та усьому вислову в цілому.

Наступний афоризм має складну організаційну структуру, де перша частина вислову складається з двох паралельних частин, кожна з яких еквівалентна всьому вислову:

Experience is the child of Thought and Thought is the child of Action. We cannot learn men from the books (Benjamin Disraeli) [Барсов 2007, с. 391].

Таким чином, можна зробити висновки про важливість дії параметру порядку, який зумовлює відбір серед потенційних можливостей таких, що відповідають змісту цільового

атрактора та забезпечує саморозвиток системи англомовного афоризму, насамперед завдяки зміні елементів його системи в протилежних напрямках при збереженні загальних цілей і структури системи. Такий відбір відбувається на когнітивному, прагматичному та лінгвостилістичному рівнях. Синергетичний підхід надає можливість проаналізувати своєрідність самоорганізації англомовного афоризму, дослідити фрактальну природу афоризмів з боку їх композиційної, синтаксичної, семантичної організації, а також властивість самоподібності структури афоризму, яка реалізується в семантичних повторях/опозиціях, а також різномасштабність цих повторів, що породжують прирошення смислу афоризму. Принцип фрактальності широко використовується у текстах цього жанру, що сприяє їх стилістичній виразності та більш високому прагматичного потенціалу.

До **перспектив** подальшого дослідження відносимо детальний аналіз параметру порядку англомовного афоризму та механізмів його самоорганізації, що призводять до прирошення смислу.

Література

- Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка. (Стилистика декодирования). Учебное пособие для студентов фак. и ин-тов иностр. яз. / И. В. Арнольд. – Л. : «Просвещение», 1973. – 304 с.
- Барсов С. Б. На языке Шекспира. To be or not to be. Английские изречения / С. Б. Барсов. – М. : Центрполиграф, 2007. – 447 с.
- Еникеева С. М. Синергетические параметры структурной организации и развития словообразовательной системы современного английского языка // Синергетика в филологических исследованиях: монография / под общ. ред. проф. Л. С. Пихтовниковой. – Х. : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2015. – С. 20-88.
- Лотман Ю. М. Структура художественного текста // Лотман Ю. М. Об искусстве / Ю. М. Лотман. – СПб. : «Искусство – СПб», 1998. – С. 14-285.
- Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Синергетика. Нелинейность времени и ландшафты коэволюции / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. – М. : КомКнига, 2007. – 272 с.
- Мандельброт Б. Фрактальная геометрия природы / Бенуа Мандельброт. – Москва : Институт компьютерных исследований, 2002. – 656 с.
- Муратова Е. Ю. Лингвосинергетика поэтического текста / Е. Ю. Муратова. – Минск : Изд-во «Простобук», 2011. – 219 с.
- Пихтовникова Л. С. Самоорганизация речевых произведений: информационно-когнитивный аспект // Синергетика в филологических исследованиях : коллективная монография / Т. И. Домброван, С. М. Еникеева, Л. С. Пихтовникова и др.; под общ. ред. проф. Л. С. Пихтовниковой. – Х. : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2015. – С. 102-135.
- Піхтовнікова Л. С. Дискурс байки у синергетичному аспекті (на матеріалі української, російської та німецької байки) // Незгасимий словосвіт : збірник наукових праць на пошану проф. В. С. Калашника. – Харків : ХНУ ім. Каразіна, 2011. – С. 519-526.
- Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
- Федоренко Н. Т., Сокольская Л. И. Афористика. – Москва : Наука, 1990. – 419 с.
- Gray R. A treasury of memorable quotations / Rosemary Gray. – Macmillan Collector's Library, 2003. – 416 p.
- The Oxford Dictionary of Quotations / Elizabeth Knowles. – Oxford University Press, 2004. – 1768 p.
- (Матеріал надійшов до редакції 23.05.17)*

УДК: 81`25+811.[111::161.2]

АНОХІНА Т. О.

(Київський національний лінгвістичний університет)

ЛАКУНИ РЕТРАНСЛЬОВАНИХ ПЕРЕКЛАДІВ

У статті аналізуються питання статусу лакун (об'єкт дослідження) на матеріалі бі-текстів (оригіналу та транслятора), паралельних текстів (предмет дослідження). Топікальність теми об'єктивується зміною кількості залучених компаративних текстів, а також можливістю ідентифікувати типи перекладних труднощів, осмислити їх каузальні витоки та експлікувати статус третього коду чинників перітекстів. Конкорданс-аналіз передбачає обов'язкову наявність внутрішніх та зовнішніх елементів, серед яких тексти оригіналу та ретранслятора, заголовки, підзаголовки, епілоги, післямова, епіграфи, псевдоніми, конструкції глобального перекладу – термін П. Торопа.

Ключові слова: лакуни, бі-текст, конкорданс, перітекст, мультимовні та паралельні корпуси, третій код, експлікація.

Анохина Т. О. Лакуны ретранслированных переводов. В статье исследуется проблема ретрансляции (объект исследования) на материале би-текстов (оригинала и транслятора), их корпусная и мультипликативная представленность (предмет исследования). Топикальность темы объективируется количественным составом привлеченных компаративных текстов, а также возможностью идентифицировать типы переводческих трудностей, осмыслить их каузальные истоки и эксплицировать статус третьего кода факторов перитекстов. Конкорданс-анализ предполагает обязательное наличие внутренних и внешних элементов. Среди них тексты оригинала и ретранслятора, заглавия, подзаглавия, эпилоги, эпиграфы, псевдонимы, конструкции глобального перевода – термин П. Торопа.

Ключевые слова: лакуны, би-текст, конкорданс, перитекст, мультязычные и параллельные корпуса, третий код, експлицитация.

Anokhina T. O. Finding Lacunas in Retranslation. The article in question deals with lacunae in retranslation status. Gaps are considered in the multiplication and parallel corpuses modi. Of great validity turn to be bi-texts at the Concordance, peritexts included. Herein the third code is badly needed. The article examines the possibilities of investigating lacunae of transmitted translations, which can be investigated within the framework of multilanguage and parallel corpora. It is proposed to investigate lacunae in the transferred translations autonomously, analyzing bi-texts. The analysis of material sources verifies that lacunae can be hardly analyzed at the level of concordance and require the involvement of peritextual corpora. Attention is being paid to the gained thesaurus of scientists in terms of relevant question. The Translation English Corpus (TES) consists of original texts and peritexts, additional material (headlines, subheadlines, epigraphs, pseudonyms, explication matter). Bi-texts make the object of investigation in terms of mistakes and hardships of original and translation texts. The former work by the principle of *Errare humanum est*. mistakes come into being due to the cultural level, ignorance or purposed usage. In both cases an interpreter should be on the guide with bi-texts and peritexts in terms of theories of retranslation, global translation and explication.

Key words: lacunae, bi-text, concordance, peritext, multilingual and parallel corpora, the third code, explication.

Тексти перекладу постійно оновлюються. Старі версії перекладу підпадають під критику як застарілі, невдалі або неповні, оскільки не співпадають з діючими культурно-орієнтованими нормами або із вподобаннями сучасних перекладачів. Таким чином, багато відомих творів було ретрансльовано (повторно перекладено) з метою оновлення перекладів. У сучасній лінгвістиці для аналізу перекладів та ретрансляцій використовуються електронні версії перекладів та конкордансні корпусні дані. Корпусна лінгвістика стає популярною ендозоною сучасного лінгвознавства. На часі використовуються репрезентативні корпуси (англ. *Representative Corpora*), паралельні корпуси (англ. *Parallel Corpora*), мультимовні корпуси (англ. *Multilingual Parallel Corpora*), а також створюються корпуси для самостійного або одноразового використання (англ. *'Do it yourself' or 'Disposable' Corpora*) [Ruiz Yepes 2011, p. 65]. На сьогоднішній день значно збільшилась кількість робіт, присвячених аналізу дискурсу перекладених текстів [Васильєва 2014; Олійник 2009; Even-Zohar 1990; Even-Zohar 2000; Toury 2000].

Об'єкт дослідження – перекладацькі лакуни англомовного дискурсу – аналізуються в роботі з огляду на виявлення лакун в перекладах – секондарних текстах-перекладах та ретрансляціях (повторних перекладах), що включає виявлення модифікацій вербальних та семантичних одиниць під час міжмовного трансферу (**предмета дослідження**).

Можливості корпусної та математичної лінгвістики надають ширші можливості для виявлення лакун різних видів в різних перекладах, ретрансляціях на просторах міжкультурного трансферу. На часі існують електронні версії оригінальних творів, електронні книги, інтернет-ресурси, переплачені корпуси текстів різних жанрів, корпуси перекладних текстів з вільним доступом. Корпусна лінгвістика застосовує паралельні корпуси в перекладній лексикографії (укладання загальномовних та термінологічних словників, добір ілюстративного матеріалу), в контрастивних лінгвістичних дослідженнях, в системах автоматичного перекладу тощо.

Паралельний корпус перекладів, електронний анотований корпус включають частини текстів оригінальною мовою та переклад однією мовою (паралельний перекладний корпус) або декількома мовами (мультимовний перекладний корпус). Цінними для дослідника стають корпусні дані, що містять різномовні переклади та ретрансльовані версії. Існує велика кількість текстів дискурсивних жанрів, які були ретрансльовані в різні мовні середовища та складають перекладацькі паралельні та мультимовні корпуси. Ретрансляція – це складний інтра- та інтеркультурний феномен, що діє постійно в перекладах, адаптаціях, римейках, театральних та кіноверсіях художніх творів.

Більшість двомовних або багатомовних корпусів є передплаченими. Словники з інтуїтивним інтерфейсом та мінімальним контекстом, як, наприклад, конкорданс *ParaConc*, використовуються контрастивними студіями з прагматичними та теоретичними цілями. *ParaConc* добре відома і використовується в різних установах по всьому світу [Paraconc concordance].

За допомогою аналізу ретрансльованих версій перекладу виявляється, що перекладний лакуновмісний текст зазвичай значно перевищує за обсягом оригінал, оскільки містить екстратекстові елементи, що делакунізують складні та специфічні елементи предметної та абстрактної зон в перекладі, так звані експліcitaції. Для виявлення та аналізу лакуновмісних перекладів в корпусній лінгвістиці існують деякі обмеження. Наприклад, англійський перекладний корпус *TEC* (англ. *The Translational English Corpus*) з огляду на вимоги авторського права щодо безоплатного використання дозволяє використовувати сучасні перекладні твори у межах лише 300 слів (працює на Java, 64-бітна система). Обирати корпуси перекладних текстів можна самостійно, користуючись бібліотеками з вільним доступом або передплаченими ресурсами.

TEC містить додаткові елементи експліcitaції, що дозволяють розглядати корпуси в межах ідеї паратекстів Жерара Женетта, засновника сучасної наратології. До англійського перекладного корпусу *TEC*, окрім основного тексту та тексту перекладу, включено також перітекст (такі внутрішні елементи тексту як назви, заголовки, післямови, епіграфи, заголовки та підзаголовки, псевдоніми, проміжні назви, замітки, передмови і післямови) та епітексти, або зовнішні елементи (надруковані газети та літературні журнали). Таким чином, ретрансльований переклад – це складний багатошаровий паратекст, що має різні темпоральні характеристики та індивідуально-авторські перекладацькі експліcitaції (додавання), які делакунізують переклад в тексті та за його межами (перітекстуально та епітекстуально).

Особливу роль у корпусній лінгвістиці відіграє створення репрезентативних та паралельних корпусів кількох мов. Динамічно розгортаються такі проекти як *ParaSOL*, Паралельний корпус слов'янських та інших мов (<http://www.slavist.de/>), Національний корпус російської мови (<http://ruscorpora.ru>), корпус української мови (<http://www.mova.info/corpus.aspx>), англійський перекладний корпус (<http://genealogiesofknowledge.net/tec/>), INTERSECT (International Sample of English Contrastive Texts), корпус американської англійської мови (<http://corpus.byu.edu/coca/>), Backbone <http://projects.ael.uni-tuebingen.de/backbone/moodle/>, OPUS паралельний корпус з відкритим кодом (<http://opus.lingfil.uu.se/>). Існують інструменти для створення (наприклад, Go Parallel <https://goparallel.sourceforge.net/downloads/>) та пошуків корпусів <http://www.helsinki.fi/varieng/CoRD/corpora/corpusfinder/> і паралельних корпусів <http://www.helsinki.fi/varieng/CoRD/corpora/FLOB/index.html> тощо. Для створення бітекстів існують програми на кшталт bitext2tmx CAT, <https://sourceforge.net/projects/bitext2tmx/>.

У процесі перекладу текст може змінюватися на граматико-синтаксичному та семантичному рівнях. В одних випадках такі зміни корелюють з помилками в перекладі, в інших – із перекладацькими трансформаціями, які є побічними продуктами процесу медіації між двома мовами та результатом інтерференції двох мов. Варто зважати на персональний почерк перекладача в художніх ретрансляціях.

Останні дослідження підтверджують безпосередній вплив приймаючої культури на переклад художніх творів. Згідно до теорії полісистем І. Евен-Зоґара та Г. Турі текст перекладу інтерпретується по-різному у системі приймаючої культури [Олійник 2009, с. 3]. У сучасному розумінні теорії інтерпретацій проблема передачі оригінального твору корелює з терміном *третьої код*. Як зазначає Фраулі: «Якщо оригінал порівняти з матрицею, то переклад пишеться на третьому коді, що є підкодом оригіналу та перекладу» [Frawley 1984, р. 168]. За допомогою «третього коду» перекладач створює оригінальний варіант перекладу, який за своїм бажанням або відповідно до замовлення може супроводжувати коментарем, що містить перекладацькі експліcitaції лакун формального та семантичного рівнів, що з'являються під час декодування вихідного твору. Таким чином, перекладна література може мати свій власний репертуар, який певною мірою може вважатися ексклюзивним [Even-Zohar 1990, р. 46].

У перекладах можуть не з'являтися фейкові інтергloseми, яких не було в оригіналі, однак виглядають вони як авторські колокації, пор.: англ. *vacuus*, *vacuior*, *vacuissimus* (лат.

порожній, більш порожній, самий спустошений) у перекладі твору Девіда Лоджа “Small world” *stultus, stultior, stultissimus* (лат. *тупий, тупіший, самий тупий*) [Lodge 1995, р. 20; Лодж 2004, с. 23]. Іноді екстратекстуальне тлумачення є відсутнім у ретрансляціях, пор. колокація фр. *droit morale* залишається іншомовним вкрапленням в російськомовному та в україномовному перекладі, як і більшість вкраплень французького походження. Колокації типу *Sans doubt, Sans sousi* можуть залишитись без делакунізації у вторинному тексті [Carey 2007, р. 66]. У ретрансльованих версіях твору П. Кері «Крадіжка» колокація фр. *droit morale, «право на недоторканість твору»* не перекладається в обох ретрансльованих версіях [Carey 2007, р. 110; Кері 2007, с. 126 ; Кері 2008, с. 314].

Інші лакунарні колокації (часто це не французькі вирази та не цитовані терміни з латини) зникають або замінюються на інші в перекладі, пор.: (оригінал англ. *philistine ignoramus* – укр. *міщанський невіглас*), укр. *звичайнісінький обиватель-невіглас* [Кері 2008, с. 315]. Очікувана колокація англ. *philistine ignoramus* могла б бути залишеною в оригінальному написанні за умови наявності коментаря, однак у російськомовній версії вона вилучається, замість неї з’являється псевдо-компенсація, яка, на думку перекладача, виглядає більш валідною через можливу благозвучність, пор.: рос. *законченний невежда, филистер (додавання елемента філістер (від нім. Philister – філістимлянин)*) [Carey 2007; Кері 2007; Кері 2008]. Приймаюча культура використовує перекладача як додатковий фільтр ретрансляції, використовуючи евфемізми та інші замітники. Перекладачі, намагаючись передати стильові особливості автора (наприклад, використання сленгу), вводять менш пейоративні елементи, а інші видаляють їх на свій розсуд, пор.: англ. [...] *being philistines and ignoramuses* [...], укр. [...] *які були лохами і невігласами у мистецтві* [...] [Кері 2008, с. 196].

І. Евен-Зогар розглядає корпус перекладної літератури як самостійну систему з новаторськими чи консервативними функціями. У літературних системах, що розвиваються, перекладна література виконує стимулятивну роль у розвитку власної літератури (у розвинених лінгвокультурах переклади виконують консервативну функцію [Теплий 2015, с. 151]). Доступні он-лайн безкоштовні корпуси перекладених творів не є систематизованими за ступенем екстра-лінгвістичних додавань, коментарів та передмов [Paraconc concordance; Корпус української мови; Національний корпус російської мови]. Лінгвісти та програмісти задіяні у створенні незалежних баз, скануючи та відсортовуючи дані згідно до поставлених задач. Існують платформи з відкритим кодом (англ. *open source*), доступним для освоєння [OPUS]. Делакунізатори та гапакси зазвичай не входять до традиційних корпусів, оскільки ці бази є більш корисними для поліпшення роботи електронних перекладачів, для яких важливо мати контекстуально динамічні відповідники.

До мінімального корпусу ретрансльованих версій входить оригінал, його переклад та ретрансляція. Ретрансляція може бути мультимовною. Для повного аналізу твору необхідно мати його перітекстуальні додатки: передмови, відгуки та післямови [Энговатов 2007]. Експліcitaції в ретрансльованих версіях можуть не збігатись, зважаючи на авторську автономність добору делакунізаторів та можливість декодувати та ретрансльувати оказіональні та узуальні неологізми, які можливо будуть мати тенденцію до закріплення у мовній системі [Зацний 2008, с. 6], пор.:

ОРИГІНАЛ АНГЛІЙСЬКОЮ

Theft: a love story

I laid cheap grey linoleum on top of the ply and coated it with linseed oil until it stank like a fresh pieta

ПЕРЕКЛАД УКРАЇНСЬКОЮ

Крадіжка

Пієта – картина або ж скульптура, що зображає скорботну Богоматір, яка обіймає зняте з хреста тіло Ісуса. (Тут і далі прим. пер.) [Кері 2008, с.13].

ПЕРЕКЛАД РОСІЙСЬКОЮ

Кража

Не містить екстра-текстуального пояснення

It was a good painting, for Christ's sake, not some second-rate pastiche by Van Meegeren.
[Carey 2007, p. 109].

Не містить екстра-текстуального пояснення

Ян ван Мегерен (1889–1947) – голландський фальсифікатор, створивши множество картин «Вермеєра», котрі довго признавали утраченими шедеврами.

Money had not been part of it at first but as I began to imagine our escape from the droit moral, a million dollars was clearly no small thing.
[Carey 2007, p. 110].

Спочатку гроші не були для мене головною частиною нашої грандіозної афери, але коли я став задумуватися над тим, що після свого розлучення Мерлін уже не матиме стосунку до **droit moral**, то мільйон баксів почав здаватися мені не такою вже й маленькою сумою.

Поначалу речь шла не о деньгах, но когда я начал планировать побег от **droit morale**, лишний миллион долларов перестал быть лишним.

Лакуни, що становлять перекладацькі труднощі, виявляються під час контрастивного аналізу художніх перекладів та їх ретрансльованих версій, як таких, що дають чималі вилучення у декількох версіях перекладу (делітовані лакунарні одиниці) та містять екстратекстуальні делакунізатори (коментар, передмову, післямову тощо). Існування одномовних ретрансльованих перекладів та ретрансляція в різних мовах свідчать про універсальність феномена делакунізації. Делакунізатори довільно обираються перекладачами, які діють як репрезентанти приймаючої лінгвокультури.

Література

- Васильєва Н. В. Теорія полісистеми Ітамара Івен-Зоґара на українському ґрунті періоду 1920-30-х рр. / Н. В. Васильєва // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2014. – Вип. 33. – С. 38-55.
- Зацний Ю. А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку ХХІ століття: англо-український словник Словник. / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 360 с.
- Олійник І. Д. Україномовні переклади збірки Редьярда Кіплінґа “Just So Stories”: рецепція, інтерпретація, оцінювання: автореф. дис. .... канд. філол. наук: 10.01.05 – порівняльне літературознавство / Ірина Дем’янівна Олійник; Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2009. – 20 с.
- Паралельні українсько-російський та російсько-український корпуси / О. Тищенко-Монастирська, М. Шведова, Д. Січінава // Лексикографічний бюлетень: Зб. наук. пр. – К.: Ін-т української мови НАН України, 2011. – Вип. 20. – С. 35-38.
- Теплий І. Іншомовний дискурс Івана Франка: сучасний теоретичний зріз / Іван Теплий // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Вип. 62. – Львів, 2015. – С. 150-163. – Режим доступу : http://old.philology.lnu.edu.ua/visnyk/62_2015/20.pdf
- Якимчук А. П. Теорія полісистеми як основа вибору перекладацької стратегії / А. П. Якимчук // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. – 2009. – Вип. 4. – С. 260-264.
- Frawley W. Translation: literary, linguistic, and philosophical perspectives / ed. by William Frawley. – Newark : University of Delaware Press, 1984. – 218 p.
- Ruiz Yepes G. Parallel corpora in translator education / G. Ruiz Yepes // Redit. Revista Electronica de Didactica de la Traducción y la Interpretacion. – 2011. – № 7. – P. 65-80. Toury G. The Nature and Role of Norms in Translation / Gideon Toury // The Translation Studies Reader. Edited by Lawrence Venuti. Advisory Editor: Mona Baker. – London and New York: Routledge, 2000. – P. 198-211.
- Even-Zohar I. The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem / Itamar Even-Zohar // The Translation Studies Reader. Edited by Lawrence Venuti. Advisory Editor : Mona Baker. – London and New York: Routledge, 2000. – P. 192-197.
- Itamar Even-Zohar. The Position of Translated Literature within the Literary Polysystem. Poetics Today 11:1 (1990), pp. 45-51. – Access mode : http://www.tau.ac.il/~itamarez/works/papers/translation/Even-Zohar_1990--Position%20of%20TL.pdf

Джерела ілюстративного матеріалу

- Carey Peter. Theft: a love story [Text] / Peter Carey. London : Faber & Faber, 2007. – 304 p.
- Кері П. Крадіжка [Текст]: пер. з англ. В. Горбатська. – Харків : Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2008. – 352 с.
- Кері П. Кража. [Текст] М.: Изд-во “Ексмо”, 2007. – 352 с.
- Лодж Д. Мир тесен. [Текст] Пер. О. Е. Макаровой. – М. : Независимая газета, 2004. – 308 с.
- Lodge D. Small World : An Academic Romance. [Text] New York: Penguin Books Ltd, 1995. – 251 p.
- Paraconc concordance. – Режим доступу : <http://paraconc.com/index.html>

Національний корпус російської мови – Режим доступу : <http://ruscorpora.ru>

Корпус української мови – Режим доступу : <http://www.mova.info/corpus.aspx>

OPUS : (Corpus) the open parallel corpus – Режим доступу : <http://opus.lingfil.uu.se/>

Энговатов В. Кэри, Питер, Кража. Критический отзыв о прочитанных книгах, вышедших недавно. – Режим доступу : <http://subscribe.ru/archive/lit.book.news.retzenzya/201204/16000606.html>

(Матеріал надійшов до редакції 10.09.17)

УДК: 821.111:82-311.4

ВАСИЛИНА К. М., ФЕДЧЕНКО К. С.
(Запорізький національний університет)

ХРОНОТОП СУЧАСНОГО АНГЛОМОВНОГО ІНДУСТРІАЛЬНОГО РОМАНУ: СТРУКТУРА, ТОПОСИ ТА ФУНКЦІЇ

Стаття присвячена висвітленню специфіки часопросторових зв'язків, представлених у сучасних англомовних індустріальних романах. У ході дослідження здійснено порівняльний аналіз хронотопу роману «Вечірні новини» (1990) американського письменника Артура Хейлі та твору «Субота» (2005) британського романіста Ієна Мак'юєна. Визначено близькість часопросторових зв'язків у творах з історичною реальністю. Охарактеризовано особливості розгортання моделей «хронотопу дороги» та «хронотопу вулиці».

Ключові слова: хронотоп, жанр, індустріальний роман, художній час, художній простір, флешбек.

Василина Е. Н., Федченко К. С. Хронотоп современного англоязычного индустриального романа: структура, топосы и функции. Статья посвящена выявлению специфики временно-пространственных связей, представленных в современных англоязычных индустриальных романах. В ходе исследования осуществлен сравнительный анализ хронотопа романа «Вечерние новости» (1990) американского писателя Артура Хейли и произведения «Суббота» (2005) британского романиста Иэна Макьюэна. Определена близость временно-пространственных связей в произведениях с исторической реальностью. Охарактеризованы особенности презентации моделей «хронотопа дороги» и «хронотопа улицы».

Ключевые слова: хронотоп, жанр, индустриальный роман, художественное время, художественное пространство, флешбек.

Vasylyna K. M., Fedchenko K. S. Chronotope in Modern English Industrial Novel: its Structure, Topoi and Functions. The article is devoted to revealing specificity of time and space configurations in Modern English industrial novels. The main aim of research is to compare chronotope model of the novel «The Evening News» (1990) written by Arthur Hailey with one of Ian McEwan's novel «Saturday» (2005).

The dominant component of chronotope in McEwan's work is time which can be easily indicated with the help of the novel's title. The first and the final episode here are united not by the protagonist's mental state inherent to the early morning of Friday and Saturday respectively. On the other hand, despite of the reference to time of the day in the title of Hailey's novel, the main component of chronotope here is space. What is more, this space includes not only the news department, but also various locations in the USA, Canada and even South America. However, all of the main events in «Saturday» take place in London only. Next, in McEwan's an actual action does not go beyond the limits of the day, while happenings in «The Evening News» last for 25 days. Moreover, a variety of flashbacks to the prior events in the life of the characters is a significant feature of both novels.

The article under consideration also deals with the analysis of the conformity of time and space configurations in both works to historical truth. In the American novel the action begins in rather abstract big city on a typical September day. On the other hand, the time of the action is more than important in McEwan's work as the 15th of February, 2003 was the day of the greatest demonstration of Londoners against the US invasion in Iraq. Then, London's streets, squares and sights in «Saturday» are described realistically and in minor details in contrast to the picture of abstract New York in «The Evening News». An important feature of chronotope of both works is a vast representation of two models, namely «route chronotope» and «street chronotope», which play a leading part in picturing the culminating episodes.

Generally speaking, time and space configurations serve the purpose of creating plot and characters in Modern English industrial novels.

Key words: chronotope, genre, industrial novel, fictional time, fictional space, flashback.

Варто наголосити на тому, що хоча жанр роману є доволі ґрунтовно вивченим, втім окремі його різновиди поки що залишаються малодослідженими. До числа таких літературознавчих лакун належить і жанр індустріального роману, котрий останнім часом займає все більш впевнені позиції у літературній панорамі початку ХХІ століття. До сучасних яскравих зразків жанру можна віднести наступні твори британських романістів: «Бізнес» (1999) Й. Бенкса, «Штормове попередження» (2002) Т. Лотта, «Суботу» (2005) І. Мак'юєна [Іванова 2016, с. 10].

Взагалі, цей жанр існує доволі довгий час – його засновником вважається англійський письменник доби Відродження Томас Делоні (1543-1600) [Гроссман 2005, с. 15]. До ХІХ

сторіччя його творчість залишалася єдиною помітною спробою опису процесу праці в літературній романній формі. Жанрові ж доміанти індустріального роману формуються в руслі національної самосвідомості XVIII століття [Новикова 2013, с. 12]. Бурхливий розвиток жанру індустріального роману в Англії в середині XIX століття зумовлений взаємовпливом соціально-економічних подій та тенденцій літературного розвитку в країні. Передумовами літературного злету були політичні та економічні досягнення в період формування та розвитку чартистського руху, революційної боротьби народних мас за поліпшення соціальних умов, а також загострення протиріч у країні в епоху правління королеви Вікторії (1837-1901) [Анисимова 1953, с. 5]. Саме в 40-ві роки XIX століття були створені перші з канонічних зразків так званих “Condition of England Novels”, особливої національної варіації жанру індустріального роману.

Феномен даного жанру виявився досить життєздатним. Нова епоха розвитку жанру індустріального роману в англійських країнах розпочинається після Другої світової війни. Вже в 50-х рр. в масовій свідомості спостерігається ностальгічне звернення до цінностей й ідеалів культури «старих, добрих часів» – вікторіанської епохи [Новикова 2013, с. 218]. З середини XX століття спостерігається інтерес до жанру індустріального роману не лише в Західній Європі, але й в США. Саме з ім'ям американського письменника Артура Хейлі пов'язують відродження класичних канонів жанру.

Дія не лише більшості творів Артура Хейлі, а й сучасних індустріальних романів загалом, як правило, розгортається на великому підприємстві (лікарня, аеропорт, готель, банк і т.п.). У творах жанру також обов'язково присутній один центральний персонаж, так званий «позитивний герой» чоловічої статі (в промисловому романі він, в першу чергу, є гарним професіоналом своєї справи), який опиняється в складній ситуації, і перед яким, як правило, встає непростий моральний вибір. Він має миттєво обрати, чому надати перевагу, вирішенню особистих чи виробничих проблем [Московская 2013, с. 286].

Актуальність цієї розвідки зумовлена тим фактом, що до сьогодні остаточно не вирішено питання щодо жанрової специфіки, особливостей образної системи, композиційної побудови й структури хронотопу текстів, що належать до цього типу творів.

Метою даного дослідження є виявлення специфіки структури й функцій часопросторових зв'язків в сучасних англійських індустріальних романах. Виконанню цієї мети підпорядковані декілька **завдань**: 1) здійснити порівняльний аналіз хронотопів роману «Вечірні новини» (1990) американського письменника Артура Хейлі та «Суботи» (2005) авторства британця Ієна Мак'юєна; 2) визначити домінуючий компонент хронотопу у творах; 3) охарактеризувати просторовий і часовий компоненти хронотопів романів у широкому та вузькому сенсі; 4) визначити близькість часопросторових зв'язків, описаних в обох романах, з історичною реальністю; 5) охарактеризувати особливості розгортання моделей «хронотопу дороги» та «хронотопу вулиці» в обох романах. **Об'єктом** дослідження виступає англійська література романної форми межі XX-XXI століть, а **предметом**, відповідно, хронотоп романів Артура Хейлі та Ієна Мак'юєна.

Термін «хронотоп» був введений та обґрунтований на базі теорії відносності Альберта Ейнштейна. Значення ж формально-змістової категорії літератури дане поняття набуло в дослідженнях М. М. Бахтіна. Під «хронотопом» розуміють злиття часопросторових відношень в єдиному, конкретному цілому, а саме в художньому творі: «Час тут згущується, ущільнюється; простір ж інтенсифікується, втягується в рух часу, сюжету, історії. Прикмети часу розкриваються в просторі, і простір осмислюється і вимірюється часом» [Бахтин 1975, с. 237]. Хронотоп в літературі має й істотне жанрове значення. Можна прямо сказати, що жанр і жанрові різновиди визначаються саме взаємодією часово-просторових відношень у творі, причому в літературі провідним аспектом хронотопу є час. Як формально-змістова категорія хронотоп значною мірою визначає й образи персонажів.

Вже з заголовку роману І. Мак'юєна читач може злегка виявити, що основним компонентом хронотопу тут виступає час. Так, зокрема, в «Суботі» початкова та фінальна

сцена об'єднані не локусом, а роздумами над власним життям головного героя хірурга Генрі Пероуна раннім ранком суботи й неділі відповідно: *“He closes his eyes. This time there'll be no trouble falling towards oblivion, there's nothing can stop him now. Sleep's no longer a concept, it's a material thing, an ancient means of transport, a softly moving belt, conveying him into Sunday”* [McEwan 2005, p. 250].

Що ж стосується твору Артура Хейлі, то не дивлячись на пряме посилання на час доби у назві роману, домінуючим аспектом хронотопу залишається простір створення «вечірніх новин», що включає не лише відділ новин телестанції СВА, але й безпосередні місця, де відбуваються різноманітні події, що перетворюються на матеріали репортажів. Зокрема, перші епізоди роману одразу ж вводять читача у середовище зображеної індустрії: *“The Horseshoe was on the fourth floor of the CBA News Building, in a central open area with offices on one side-those of the National Evening News senior staff members who, at various times of day, would retreat from the often frenzied Horseshoe to their more private work quarters”* [Hailey 2012, p. 18]. Навіть остання сцена роману, яка мала б відобразити емоційний стан й внутрішні переживання дійових осіб після важкого звільнення із заручників родини головного героя, диктора Кроуфорда Слоуна, навпаки, наповнена картинками напруженої роботи телевізійників з місця подій: *“There must be a bulletin. When CBA News received it in New York, they would break instantly into network programming. Once more, CBA would be ahead of the competition. They would send just a few pictures, transmitting ‘quick and dirty’”* [Hailey 2012, p. 571].

В цілому, просторовий компонент хронотопу як у «Вечірніх новинах» Артура Хейлі, так і в «Суботі» Ієна Мак'юена можна розглянути як в широкому, так і у вузькому сенсі. В широкому сенсі, дія англійського роману розгортається в постіндустріальному великому місті – столиці Великій Британії Лондоні, дія ж американського – в сучасному Нью-Йорку. Однак, в цьому аспекті між творами існують суттєві відмінності: Нью-Йорк постає на сторінках роману Хейлі лише як типовий абстрактний мегаполіс, тоді як Ієн Мак'юен досягає максимальної детальності й достовірності в зображенні Фіцровії, району Лондона, де проживає головний герой, шляхом насичення тексту топографічними назвами: *“The streets round here are usually empty at weekends, but up ahead, along the Huston Road, a big crowd is making its way east towards Gower Street, and in the road itself, crawling in the eastbound lanes, are the same nose-to-tail coaches he saw on the news”* [McEwan 2005, p. 62].

Більш того, середовище зображуваних подій в «Суботі» жодного разу не виходить за межі одного міста, а у «Вечірніх новинах» події відбуваються не лише у різних штатах й країнах, але й на різних континентах. Ці супутні локації в романі Артура Хейлі мають рушійну силу у розвитку сюжету. Сюди, зокрема, можна зарахувати Ларчмонт – передмістя Нью-Йорка, де проживає головний герой; Даллас, де трапляється детально зображена на початку твору авіакатастрофа та Хакенсак, місце тимчасового перебування латиноамериканських терористів: *“The Hackensack property was roughly twentyfive road miles from where the kidnapping had occurred. The ease with which they had returned here and the absence of pursuit proved that Miguel's planning had been effective-so far”* [Hailey 2012, p. 154].

До того ж, столиця сусідньої країни Оттава є рідним містом важливого персонажа – кореспондента Гаррі Партриджа, голови пошукової операції з визволення заручників родини головного героя. Основним же місцем дії поза північноамериканським континентом виступає держава Перу, яка зображена носієм розрухи й міжнародної злочинності та локацією ув'язнення сім'ї Кроуфорда Слоуна: *“The whole country, he thought, was a paradox-a conflicting mixture of military despotism and free democracy. In much of the republic's remoter regions the military and so-called antiterrorist police ruled with steel fists and frequent disregard of law. Peru now has the sad privilege to be counted among the most violent and dangerous places in South America”* [Hailey 2012, p. 469].

З іншого боку, у вузькому сенсі основним місцем дії в обох романах постає простір зображеної індустрії, тобто телестанція СВА в Нью-Йорку у «Вечірніх новинах», та

лікарня, де працює нейрохірург Генрі Пероун у «Суботі». Проте, особливе смислове навантаження у творі Ієна Мак'юєна несе й простір дому головного героя, де починається й завершується дія, відбувається одна з ключових подій – спроба збройного захоплення родини нейрохірурга під керівництвом вуличного злодія Бакстера, який страждає від генетичної хвороби нервової системи. Але все ж таки найважливіша сцена, яка змальовує здійснення операції на мозку Бакстера Генрі Пероуном, порятунок життя особі, яка загрожувала безпеці й життю його родини, розгортається саме в лікарні: *“When at last the head bandage is in place and secured, everyone in the theatre, the whole firm, converges on Baxter this is the stage at which the patient's identity is restored, – when a small area of violently revealed brain is returned to the possession of the entire person. This unwrapping of the patient marks a return to life, and if he hadn't seen it many hundred times before, Henry feels he could almost mistake it for tenderness”* [McEwan 2005, p. 227].

В романі ж Артура Хейлі, всі кульмінаційні моменти, як-то викрадення родини Кроуфорда Слоуна, розслідування інциденту та, нарешті, звільнення героїв, невід'ємні від функціонування системи основного топосу – Відділу новин телестанції СВА: *“At the same time the news director picked up a telephone connecting her directly to the network. Ernie LaSalle, CVA's national editor, answered and she told him, The kidnap in Larchmont is confirmed. Half an hour ago unknown persons violently seized Crawford Sloane's wife, his son, and Crawford's father”* [Hailey 2012, p. 149].

Часовий компонент хронотопу також є рушійною силою розвитку сюжету у «Вечірніх новинах» та «Суботі». У широкому значенні, у творі американського романіста дія розгортається наприкінці ХХ століття, у творі ж англійського письменника – на початку ХХІ століття. В романі Хейлі чітко не вказується рік зображуваних подій, однак з відомостей про минуле персонажів можливо встановити приблизну дату: головні герої, журналісти Кроуфорд Слоун та Гаррі Партридж знайомі більше двадцяти років, з моменту їхньої роботи у В'єтнамі у період війни 1967 року. Таким чином, час написання роману майже співпадає з часом зображуваних подій. Крім того, Артур Хейлі наголошує, що розвиток сюжету починається з вечора середи в середині вересня: *“At this moment – it was a Wednesday in mid-September – the pressures were at maximum intensity. Through the entire day, since early morning, the line-up of the National Evening News, the selection of subjects and their emphasis, had been reviewed, debated, amended and decided”* [Hailey 2012, p. 18].

Така типова характеристика сучасних індустріальних романів, як гострота й динамізм зображуваних подій, що охоплюють невеликий проміжок часу, притаманна як «Вечірнім новинам», так і «Суботі». При цьому у творі Ієна Мак'юєна основний сюжет не виходить за межі однієї доби, 15 лютого 2003 року, тоді як у творі Артура Хейлі дія розгортається протягом двадцяти п'яти днів.

Цікавим аспектом англійського роману є детальне відображення абсолютно всіх подій з доби життя нейрохірурга Генрі Пероуна. Так, наприклад, не лише такі ключові епізоди, як сутичка протагоніста з вуличним хуліганом Бакстером; його вторгнення у будинок родини головного героя; порятунок життя Бакстера, але й такі побутові сцени, як, наприклад, ранкові розмови Генрі з сином та дружиною; його підготовка до суботньої сімейної вечері, зображені однаково ретельно й докладно: *“Henry is going towards the hi-fi, intending to retune it, but Theo picks up the remote from the kitchen table and turns on the small TV they keep near the stove for moments like this, breaking stories. They wait for the grandiose preamble to the four o' clock news to finish”* [McEwan 2005, p. 26]. Тобто, з часу від чотирьох годин ранку суботи до чотирьох годин ранку неділі в романі не виключено майже ні хвилини.

У «Вечірніх новинах» має місце інша модель розгортання часового аспекту хронотопу. Перші шість днів в межах сюжету показані автором досить поглиблено й всебічно. Сюди можна віднести середу, коли починається дія; четвер, коли трапляється ключовий інцидент – взяття в заручники родини протагоніста та перші чотири доби його розслідування. Особливо вражає детальність зображення подій четверга, текст якого насичений датами з точністю до

хвилини: *“According to police and a witness at the scene, it was preceded by a violent assault. The time was 11:56 A.M. Beating out its competitors, CBA News had broken the story first”* [Hailey 2012, p. 140]. З іншого боку, тривалі проміжки часу, коли пошукові роботи героїв заходять в глухий кут, повністю виключаються Артуром Хейлі зі сторінок роману: *“A week and a half had passed since the sixty temporary recruits had been turned loose by CBA News to make a study of the region’s local newspapers, searching for a headquarters that the Sloane family’s kidnappers might have used. However, no progress had been made, nor had there been developments in other areas”* [Hailey 2012, p. 356]. Закл’ючна ж визначна подія, визволення з заручників сім’ї Кроуфорда Слоуна, яка охоплює останні три дні сюжету, відображена, відповідно, також максимально докладно. Варто відзначити, що на відміну від роману Мак’юена, побутові епізоди не отримують особливої уваги у хронотопі «Вечірніх новин».

Цікавим аспектом дослідження є й визначення близькості часопросторових зв’язків у творах з історичною реальністю. У романі Артура Хейлі дія починається у звичайний вересневий день. До того ж, автор жодного разу не вказує точний рік зображуваних подій. Величезне значення в «Суботі», на відміну від «Вечірніх новин» має час дії – 15 лютого 2003 року, що увійшов в історію як день найбільшої вуличної демонстрації лондонців проти вторгнення американських військ у Ірак і знайшов своє яскраве відображення в романі: *“There are whole families, one with four children in various sizes of bright red coats, clearly under instruction to hold hands; and students, and a coachful of greying ladies in quilted anoraks and stout shoes”* [McEwan 2005, p. 51]. В творі Ієна Мак’юена ставлення героїв до міжнародних політичних подій вирішальним чином впливає на їхні взаємостосунки.

Оскільки і англійський, і американський постмодерністський роман зберігає такі важливі характерні ознаки класичних зразків жанру як наявність величезної кількості персонажів і, як наслідок, паралельне розгортання численних сюжетних ліній, виявляється логічним, що система часу і простору обох творів рясніє так званими «флешбеками». За допомогою цього художнього прийому Артур Хейлі та Ієн Мак’юен роблять невелику паузу в оповіді основної сюжетної лінії з метою демонстрації читачеві подій минулого. Знаковим є той факт, що обидва романісти застосовують дану техніку для показу явищ двадцятилітньої давнини – часу молодості протагоністів та формування їхнього світогляду.

Якщо в «Суботі» у «флешбеках» події так само розгортаються в Лондоні, то у «Вечірніх новинах» відбувається повноцінна тимчасова зміна обох аспектів хронотопу. З метою демонстрації минулого центр уваги А. Хейлі ненадовго переноситься на азійський континент у 1967 рік, зосереджуючись на зображенні війни у В’єтнамі, де в той час перебували з репортерською місією головні герої Кроуфорд Слоун та Гаррі Партридж: *“The bulk of reportage on the Vietnam war was, by that time, negative and adversary. A generation of young journalists, some of them sympathetic to anti-war protesters at home distrusted, at times despised, the U.S. military, and most media coverage reflected that conviction”* [Hailey 2012, p. 54]. Таким чином, робимо висновок, що з точки зору історичного процесу сучасної епохи важливіше значення в романі Ієна Мак’юена має часовий аспект основного хронотопу – подій в Лондоні 15 лютого 2003 року, в той час, як в творі Артура Хейлі – система додаткових часопросторових зв’язків, шляхом якої відображені реальні явища у В’єтнамі 1967 року.

Аналіз взаємозв’язку часу і простору обох творів буде неповноцінним без дослідження специфіки особливого хронотопу дороги, яскраво вираженого як у «Вечірніх новинах», так і в «Суботі». Цей вид хронотопу є одним з базових; його характерні ознаки визначені ще М. М. Бахтіним: «Зустрічі в романі зазвичай відбуваються на «дорозі». «Дорога» – переважне місце випадкових зустрічей» [Бахтин 1975, с. 400]. Така типова риса даного виду хронотопу, як перетин в одній часовій та просторовій точці різноманітних персонажів – представників усіх суспільних класів, віросповідань, національностей, збережена в романі Артура Хейлі та Ієна Мак’юена. «Дорога» в обох творах також виступає місцем зав’язки та

розвитку ключових подій сюжету, дозволяючи часовому компоненту гармонійно поєднатися з просторовим.

Спільним для «Вечірніх новин» та «Суботи» є розкриття внутрішнього світу протагоністів у межах хронотопу дороги. Важливу роль у зав'язці сюжету американського роману грає шлях додому у перший день дії головного героя Кроуфорда Слоуна, який, заглиблений у свої думки, не помічає стеження за собою: *“Crawford Sloane, driving almost automatically over a route he traveled twice each working day, had by now turned off Fifty-ninth Street onto York Street. Behind him, a blue Ford Tempo increased its speed also. Sloane was relaxed, as he usually was at this time of day, and as his thoughts drifted they returned to Jessica ... who, in Saigon, had been Harry Partridge's girlfriend ... but in the end had married Crawford Sloane”* [Hailey 2012, p. 55]. Хронотоп дороги невід'ємний і від детального зображення доби протагоніста англійського роману. Нейрохірург Генрі Пероун подорожує по Лондону протягом всієї «своєї Суботи»: він купляє їжу для сімейної вечері; відвідує свою матір у будинку для людей похилого віку; їде на аматорську гру зі своїм колегою в гольф до спортивного клубу; йде пішки вночі на роботу до лікарні і т. п. Всі ці епізоди невіддільні від зображення ментальних переживань головного героя.

Мотив «випадкових зустрічей» також яскраво виражений в обох творах. Саме на дорозі внаслідок незначної аварії відбувається сутичка успішного нейрохірурга, представника лондонського «середнього класу» Генрі Пероуна з юним вуличним хуліганом, що страждає від генетичної хвороби, Бакстером: *“His impulse then is to ignore the men, walk away from them, round the front of the Mercedes to get a view of the damaged side. But even as he stands, with hands on hips, in a pose of proprietorial outrage, he keeps the men, now advancing as a group, on the edge of vision. At a glance, there seems to be no damage at all. The wing mirror is intact, there are no dents in the panels; amazingly, the metallic silver paintwork is clean”* [McEwan 2005, p. 72]. Символічним є той факт, що надалі, через декілька годин після інциденту, Генрі Пероун, як і головний герой «Вечірніх новин», не зважатиме на стеження за своєю машиною, що в обох випадках призведе до драматичних наслідків і загроз життю близьких людей протагоністів. Отже, в обох романах хронотоп дороги виступає місцем зав'язки ключових подій сюжету.

Крім того, зважаючи на протяжність просторового компоненту в романі Артура Хейлі, в цьому творі, на відміну від «Суботи» представлений хронотоп далекої й тривалої дороги з маленького передмістя Нью-Йорка, Ларчмонта до південноамериканського континенту, що має на меті доставку заручників, членів родини протагоніста, до Перу. У «Вечірніх новинах» деталізовано відображено всі складнощі й страшні перипетії цього шляху, зумовлені зіткненням представників американського «середнього класу» з радикального налаштованими латиноамериканськими злочинцями: *«The hearse and truck now had their engines running and behind them was the Plymouth Reliant, with Carlos in the driver's seat. He would follow the other vehicles at a distance, though ready to intervene in case of trouble. With the exception of Baudelio, they were all armed. The immediate plan was to proceed directly to the airport, which should take about ten minutes, fifteen at the most»* [Hailey 2012, p. 261].

Додатковим до хронотопу дороги, який є рушійною силою у розвитку дії, в обраних англомовних індустріальних романах виступає хронотоп вулиці. У «Суботі» цей тип часопросторових зв'язків набуває історичного значення, адже стає основним місцем дії знакової лондонської демонстрації проти вторгнення американських військ у Ірак 15 лютого 2003 року. До того ж, другим ключовим аспектом хронотопу вулиці у творі Мак'юена виступає площа у районі Фіцровія. Ця реально існуюча лондонська локація постає на сторінках роману так званим «світом у світі» з численними дійовими особами, де час іде сам по собі.

Для протагоніста Генрі Пероуна площа, за життям якої він регулярно спостерігає з вікна свого будинку, є витвором урбаністичної цивілізації, де процвітають ідеали свободи, демократії й толерантності: *“Standing here, as immune to the cold as a marble statue, gazing*

towards Charlotte Street, towards a foreshortened jumble of facades, scaffolding and pitched roofs, Henry thinks the city is a success, a brilliant invention, a biological masterpiece – millions teeming around the accumulated and layered achievements of the centuries, as though around a coral reef, sleeping, working, entertaining themselves [McEwan 2005, p. 3].

Подібно до хронотопу дороги, хронотоп вулиці повноцінно розкривається як в північноамериканському, так і в південноамериканському просторі роману «Вечірні новини». Домінуючим епізодом у межах США в даному випадку виступає сцена на стоянці машин біля супермаркету в передмісті Нью-Йорка Ларчмонті, де відбувається насильницьке взяття в заручники сина, дружини й батька головного героя. Час в цей момент нібито сповільнюється, настільки докладно автор зображує кожну деталь: *“Baudelio, still working quickly, used scissors to cut the sleeve of Jessica’s dress, then injected the contents of a hypodermic syringe intramuscularly into her upper arm. The drug was midazolam, a strong sedative that would ensure continued unconsciousness for at least an hour. He gave the boy a similar injection”* [Hailey 2012, p. 114]. Крім того, цей епізод ще неодноразово докладно обговорюється у ході розслідування злочину.

Що стосується південноамериканського аспекту вуличного хронотопу, то тут найбільшого значення набуває часопростір загадкових й небезпечних перуанських джунглів, де докільця жахас, і кожна хвилина здається годиною. Локація латиноамериканського тропічного відкритого простору фігурує і в сценах доставки заручників до кінцевого місця їхнього ув’язнення, і в епізодах їхнього визволення: *“Along the jungle trail, Nicky was finding it increasingly difficult to maintain the punishing pace. Jessica and Minh were helping him, each grabbing an arm and partially pulling him, partially lifting him over difficult patches as they continued forward”* [Hailey 2012, p. 551].

Отже, у **результаті** дослідження виявлено, що своєрідність часопросторових зв’язків висвітлює жанрову специфіку творів Артура Хейлі та Іена Мак’юена, в яких ключові події, які охоплюють нетривалий проміжок часу, розгортаються в конкретних локусах. При цьому, можна зробити висновок, що хронотоп виконує сюжетотворчу й образотворчу функції, зумовлюючи швидкісний динамічний розвиток численних паралельних сюжетних ліній й визначаючи специфіку поведінки й взаємостосунків героїв.

Перспективи подальшого дослідження випливають з можливості здійснення вичерпного аналізу інших аспектів художнього світу сучасних англомовних індустріальних романів, зокрема, багатовимірної характеристики типових протагоністів й антагоністів жанру, а також специфіки відображення певної сфери індустрії, глибини проникнення автора в конкретну галузь промисловості тощо.

Література

- Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики / Михаил Михайлович Бахтин. – М. : Художественная литература, 1975. – 408 с.
- Гроссман Л. Производственный роман в эпоху Шекспира [Электронный ресурс] / Леонид Гроссман – Режим доступа к ресурсу : http://www.lib.ru/INOOLD/DELONE/deloney1_1.txt.
- Иванова А. С. Художественное воплощение эпохи Маргарет Тэтчер в творчестве И. Макьюэна и М. Эмиса : автореф. дис. на получение наук. степени канд. фил. наук : спец. 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья (западноевропейская литература)» / Иванова Анна Сергеевна. – Москва, 2016. – 19 с.
- История английской литературы. – Том II. – Выпуск второй / И. И. Анисимова, А. А. Елистратова, А. Ф. Иващенко, Ю. М. Контратьева. – М.: Издательство Академии Наук СССР, 1953. – 856 с.
- Московская Н. Л. К вопросу о жанровой специфике производственного романа (на материале произведений Артура Хейли) / Н. Л. Московская // Журнал Вестник Челябинского государственного педагогического университета. – 2013. – №3. – С. 282–291.
- Новикова В. Г. Британский социальный роман в эпоху постмодернизма : автореф. дис. докт. фил. наук : спец. 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья (английская)» / Новикова Вера Григорьевна. – Нижний Новгород, 2013. – 46 с.
- Новикова В. Г. Две культуры в современном британском романе / Вера Григорьевна Новикова // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2013. – №1. – С. 217–221.
- Hailey A. The Evening News / Arthur Hailey. – New York: Doubleday, 2012. – 580 с.
- McEwan I. Saturday / Ian McEwan. – London : Penguin Random House, 2005. – 279 с.

(Матеріал надійшов до редакції 21.09.17)

ОСОБЛИВОСТІ ФРАКТАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ SPACE / КОСМОС В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена висвітленню синергетичних параметрів організації лексико-семантичного поля SPACE / КОСМОС. Розглядається теорія фракталів та визначаються можливості її застосування для виявлення принципів внутрішньої організації досліджуваного лексико-семантичного поля. Аналізуються фрактальні параметри лексико-семантичного поля на його структурно-семантичному та епідигматичному рівнях.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, похідне слово, самоорганізація, синергетика, фрактал.

Веремчук Э. А. Особенности фрактальной организации лексико-семантического поля SPACE / КОСМОС в английском языке. Статья посвящена исследованию синергетических параметров организации лексико-семантического поля SPACE / КОСМОС. Рассматривается теория фракталов и определяются возможности её применения для выявления принципов внутренней организации исследуемого лексико-семантического поля. Анализируются фрактальные параметры лексико-семантического поля на его структурно-семантическом и эпидигматическом уровнях.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, производное слово, самоорганизация, синергетика, фрактал.

Veremchuk E. O. Peculiarities of Fractal Organization of the Lexico-semantic Field SPACE. The paper deals with the fractal properties of the lexico-semantic field SPACE on its structural and semantic levels from the synergetic point of view. Within this article, the term "fractal" is used in the meaning "created according to a certain pattern", "bearing self-resemblance". The fractal theory is based on the assumption that there exist certain creative energy that constitutes the things of the objective reality according to creative patterns. This theory has universal character because many objects of our universe can be considered as fractal ones. Thus, it can be successfully implemented for the research of the self-organization process of the lexico-semantic field SPACE. From the one perspective, the structure of the analyzed lexico-semantic field on the micro level mirrors its macrostructure, that proves its fractal nature. From another - the fractal essence of this lexico-semantic field reveals itself on the level of word-formation. This level is argued to have fractal properties, which can be proved by the analysis of word rows, chains and families within the framework of the analyzed lexico-semantic field. It is claimed that certain word-forming affixes have certain lexico-grammatical meaning. In this respect, the words, which are constituted by them, bear self-resemblance, which, from synergetic point of view, indicates their fractal character. This property of field constituents plays a paramount role in its self-organization because the self-resembling nature of lexemes underlies their semantic and morphological motivation/ This fact enables quick transition of the newly-coined words into the scope of general lexis. The fractal nature of the analyzed lexico-semantic field also reveals itself through the compound units, the structure of which resembles their parts. All in all the word-forming level of language is claimed to have fractal nature, which is realized through the self-organizing patterns, which exist in lingual system.

Key words: derived word, fractal, lexico-semantic field, self-organization, synergetics.

Відкриття універсальних законів буття дозволило вченим зробити припущення, що об'єкти різних порядків та сфер функціонування мають деякі схожі принципи побудови. Це дає змогу висловити думку про існування у світі креативної енергії, яка стимулює утворення нових об'єктів відповідно до певних шаблонів, які в науці отримали назву фрактали і визначаються як «безліч дробової розмірності» [Жиков 2000, с. 104]. Фрактальність є характерною ознакою складних (ієрархічно побудованих) систем, яка дозволяє їм еволюціонувати шляхом «самодобудовування», породження мікрорівневих одиниць, подібних існуючим [Єнікєєва 2011, с. 243].

Велика кількість природних об'єктів має фрактальну структуру, зокрема, хмари, дерева, горні хребти, басейни річок, кровоносна система живих організмів тощо [Домброван 2013, с. 143]. Найпоширенішою матрицею фрактальних утворень є спіраль і, за деякими дослідженнями, більша частина галактик у Всесвіті має спіральну структуру. Е. Резерфорд у свій час довів, що будова атома за своєю структурою є тотожною будові сонячної системи. Отже, фрактальність є невід'ємним атрибутом буття.

Саме тому теорія фракталів також потрапила і у фокус лінгвістичних досліджень, зокрема вона застосовувалася для висвітлення та пояснення історії розвитку англійської мови [Домброван 2013], процесів словотворення [Єнікєєва 2011], динаміки словникового складу [Гармаш 2011], особливостей стилю байки [Піхтовнікова 1999], самоорганізації концептивних систем [Приходько 2015] та структурованості фольклорної французької казки [Симонов 2010]. Можливість екстраполяції фрактальної теорії на дослідження лінгвістичних

проблем пов'язана з тим, що в мові теорія самоподібної вкладеності простежується в її рівневій організації [Гармаш 2011, с. 28].

М. Ф. Алефіренко вбачає приклад фрактальності в історичній граматиці, зокрема у «законі аналогії при розгляді перебудови граматичної системи одного або декількох споріднених мов» [Алефіренко 2009, с. 251]. Ф. І. Маврикіди зазначає, що ілюстрацією фрактальності мовної системи є ступінь залежності частоти використання слова від його довжини (закон Ципфа) [Маврикіди 2000, с. 79]. На думку Т. І. Домброван, патерни самоподібності в мовній системі представлені суб'єктно-предикатною структурою вираження думок [Домброван 2013]. На нашу думку, теорію фракталів також можна застосувати і для аналізу процесу самоорганізації лексичного складу мови в цілому та окремо взятого лексико-семантичного поля (ЛСП) зокрема.

Отже, **актуальність** наукової розвідки полягає в нагальній необхідності дослідження розвитку словникового складу англійської мови із застосуванням синергетичного підходу, що дає змогу більш глибоко проаналізувати та пояснити особливості системної організації досліджуваного лексико-семантичного поля, яке є важливим конститuentом англійського лексикону.

Метою праці є виявлення особливостей фрактальної організації лексико-семантичного поля SPACE / КОСМОС в англійській мові. Відповідно до мети вбачається за необхідне реалізація наступних **завдань**:

- визначити можливість застосування фрактальної теорії до аналізу лексико-семантичного поля;
- виявити принципи фрактальної організації лексико-семантичного поля SPACE / КОСМОС;
- встановити роль фрактальності у процесі самоорганізації досліджуваного лексико-семантичного поля.

Об'єктом дослідження виступає лексико-семантичне поле SPACE / КОСМОС, а **предметом** – синергетичні особливості його внутрішньої організації.

Фрактальний характер ЛСП SPACE / КОСМОС полягає, з одного боку, в особливостях його системної організації, оскільки структура ЛСП на мікрорівні відображає конфігурацію ЛСП на макрорівні. З іншого боку, словотвірний рівень мови має фрактальну організацію, а отже, в досліджуваному ЛСП епідигматично споріднені одиниці, які створені за певними моделями, мають теж фрактальну подібність по відношенню одна до одної. Розглянемо ці дві тези окремо. Так, у складі лексико-семантичного поля SPACE / КОСМОС на основі лексикографічного маркування його конститuentів можна виокремити два прошарки: загальноживаний і термінологічний, причому кожен з прошарків має власну внутрішню польову структуру. У кожному з прошарків відповідно до поняттєво-асоціативного та семантико-морфологічного критеріїв можна виділити сектори, які мають ядерно-периферійну організацію. В свою чергу у складі секторів за цими ж принципами можна виділити підсектори. Таким чином, структурні ітерації конститuentів ЛСП на мікрорівні відбивають його макрорівневу організацію.

Відповідно до другої тези фрактальний характер аналізованого ЛСП проявляється також на рівні його епідигматики. Фрактальність вербокративної деривації зумовлена природою людського мислення і полягає у стійкому закріпленні певних смислів та функцій за відповідними формами, причому це стосується не тільки семантичного простору мови, але й граматичного. Так, наприклад, за морфемою *-ial* або її аломорфом *-al* закріпились значення "like, related to, pertaining to smth." [Etymology] («пов'язаний з чимось, той, що має відношення до чогось») та функція утворення прикметників від іменників, наприклад, *tidal, solar, celestial*. Суфікс *-ion (-tion)* слугує для утворення іменників від дієслів та має значення "state, condition, or action" [Etymology] («стан або дія»), наприклад *radiation, gravitation, station*.

Фрактальний характер досліджуваного ЛСП доводиться існуванням у ньому словотвірних рядів, гнізд та ланцюжків. Так, вербоформант *-ic (ical)*, який має значення "*having to do with, having the nature of, being, made of, caused by, similar to*" [Etymology] («*той, що пов'язаний із чимось, або має певну природу, схожий на щось*») утворює словотвірний ряд *energetic, magnetic, geomagnetic, electromagnetic, ballistic, kinetic, diaplectic (glass), cataclastic, pyroclastic, astronomical, nautical (mile), isotropic, eccentric, cryogenic, thermoelectric* тощо. Отже, для позначення певних атрибутивних властивостей об'єктів у аналізованому ЛСП утворились лексичні одиниці за словотвірною моделлю *N+ic (ical)*, в деяких випадках з певною модифікацією твірної основи.

Продуктивним формантом для створення номінативних одиниць в ЛСП SPACE / КОСМОС є префікс *geo-*, що має значення "*earth, the Earth*" [Etymology] («*земля, планета Земля*»), який утворює словотвірний ряд *geospace, geomagnetic, geostationary, geosynchronous, geocentric, geodesy* та ін. За допомогою цього форманта система створює вмотивовані номінативні одиниці, які позначають поняття пов'язані із Землею або її поверхнею. Усі вищеперераховані приклади за своєю морфологічною будовою нагадують одне одного, оскільки утворені за однаковою моделлю (дериваційним фракталом).

Наступним проявом фрактальної структури ЛСП є наявність у ньому словотвірних гнізд, тобто сукупності епідигматично споріднених слів, які мають спільний корінь. Словотвірні гнізда утворюються у ЛСП у тому разі, коли виникає необхідність створення номінації для певних споріднених явищ процесів або ознак, які об'єднані навколо одного поняття, яке виражається семантикою спільного кореня, причому новоутворені одиниці можуть мати як однакову так і різну частиномовну приналежність.

Наприклад, похідні слова *meteorite, meteoroid, micrometeoroid* які виникли від твірної лексеми *meteor*, мають поняттєву спільність. Так, зокрема це мотивуюче слово має значення "*the luminous phenomenon seen when a meteoroid enters the atmosphere, commonly known as a shooting star*" («*падаюча зірка*»), тоді як слово *meteoroid* – "*A small rock in space*" («*будь-який твердий космічний об'єкт непланетарного туну*»), а лексема *meteorite* – "*a part of a meteoroid that survives through the Earth's atmosphere*" («*частину метеороїду, який долітає до поверхні землі*»). Одиниця *micrometeoroid* використовується для позначення метеороїдів, діаметр яких сягає менше 0,1 мм. Отже, всі ці терміни об'єднані навколо поняття твердий космічний об'єкт, що на мовному рівні виражається створенням одиниць за принципом фрактальності, тобто формально-семантичної подібності похідних одиниць мотивуючому слову. В результаті цього виникає словотвірне гніздо з вершиною *meteor*, який виступає найбільш загальним терміном (семантичним мотиватором), оскільки позначає об'єкт, який можна найчастіше спостерігати неозброєним оком.

Ознакою фрактальної організації ЛСП SPACE / КОСМОС є також наявність словотвірних ланцюжків, оскільки кожне наступне слово за своєю морфологічною будовою нагадує попереднє і відрізняється від нього наявністю нового афікса, наприклад *propel – propellant – bi-propellant; land (n) – land (v) – landing; atom – atomic – subatomic; violet – ultraviolet; communicate – communication – telecommunication* тощо. За допомогою існуючих у мові регулярних вербоформантів, за якими закріплені певні семантико-граматичні функції, в мові відбувається самоорганізація її лексикону, що дозволяє створювати за аналогією зрозумілі адекватні засоби вербалізації понять, які мають семантико-морфологічну вмотивованість. Так, зокрема, префікс *bi-* означає "*two, twice*" [Etymology] («*подвійний*»), префікс *sub-* "*resulting from further division*" [Etymology] («*той, що виникає внаслідок подальшого поділу*») означає частинку певного об'єкта; *tele-* "*far, far of, operating over distance*" («*той, що працює на відстані*»). Наведені приклади показують те, що лексична система за принципом аналогії може прилаштовуватися до нової комунікативної необхідності шляхом створення номінативних одиниць відповідної частини мови, за існуючим шаблоном (фракталом), і структура похідних одиниць є подібною структурі вихідних.

Фрактальна природа досліджуваного ЛСП проявляє себе також і при аналізі слів, що утворені шляхом основоскладання. Існує досить велика кількість лексичних одиниць, значення яких є комплексним поєднанням двох або більше сем, і такі комплексні значення в плані вираження вербалізуються словами, які складаються з кількох основ. Такий шлях вербокреації є досить дієвим, адже він веде до утворення похідних слів, які виражають нові комунікативно-релевантні поняття з яскравою семантичною вмотивованістю, що робить їх досить зрозумілими та дозволяє їм швидко входити до обігу. Композитам такого типу часто є характерною універбація, тобто збереження конститuentами деривата власної семантики. Таким чином, значення похідного слова можна вивести із семантики його складових, і серед таких одиниць зустрічаємо велику кількість слів, що входять до складу термінологічного рівня досліджуваного ЛСП.

Аналіз композитів поля довів продуктивність форманта *-sphere* для утворення похідних лексем. Цей корінь у своєму етимоні має значення "*transparent, hollow, crystalline globe in the cosmos believed to revolve around the earth and contain the planets and the fixed stars*" [Etymology] («космічний шар, який вміщує в собі Землю та зірки»), на основі якого виникла сема "*range of something, place or scene of activity*" [Etymology] («поле діяльності»). Застосування цього вербоформанта дозволило створити ряд мотивованих слів, зокрема *exosphere, thermosphere, lithosphere, heterosphere, mesosphere, homosphere, troposphere, chromosphere, hydrosphere, stratosphere, plasmasphere, magnetosphere, ionosphere, atmosphere, heliosphere, photosphere, hemisphere* тощо. Всі ці лексеми створені за принципом фрактальної самоподібності, оскільки вони утворюються за дериваційною моделлю $X+sphere$, де X – корінь слова, яке виражає певне поняття, а формант *-sphere*, своєю семантикою вказує на його характеристику, зокрема сферичну форму із певними властивостями (які виражені семантикою першого форманта).

До універбованих лексичних одиниць належать також композити *magnetotail, supernova, sunspot*, значення яких можна вивести зі значення їх складових, і які є утвореними відповідно до закріпленої у мові дериваційної моделі $N+N$ або $Adj+N$. Досить продуктивним вербоформантом виступає власне коренева лексема *space*, яка стає мотиватором для утворення таких похідних слів як *spaceman, spacesuit, spacewalk, spaceplane, spacecraft, spaceship, spacelab, spaceport, spaceshot, spacetrack, spacewoman*. Всі вищеперераховані деривати створені за аналогією відповідно до різних продуктивних моделей, а тому їм всім характерною є явище самоподібності у формальному плані та семантична вмотивованість у плані змісту, оскільки їх значення можна вивести із семантики їх компонентів. Фрактальна композиція ЛСП відіграє визначальну роль у процесі його самоорганізації та саморегуляції, оскільки автопоезис поля здійснюється відповідно до певних усталених моделей-шаблонів, які дозволяють створювати похідні одиниці з семантико-морфологічною вмотивованістю.

Проведений аналіз дозволяє наголосити на таких **висновках**. Лексико-семантичне поле SPACE / КОСМОС має фрактальний характер організації. Він проявляється, по-перше, в тому, що структура його мікрорівневих одиниць (секторів, підсекторів) повторюється на макрорівні (стилістично-нейтральний та термінологічний прошарки досліджуваного лексико-семантичного поля). По друге, конститuentи поля, які виникають у ньому в процесі автопоезису, створюються відповідно до дериваційних моделей, які мають фрактальну природу, оскільки похідним одиницям характерна подібність одна одній. Фрактальність лексико-семантичного поля відіграє важливу роль у його самоорганізації, адже морфологічно-семантична подібність похідних одиниць вихідним складає основу їх дериваційної вмотивованості та робить їх зрозумілими для мовців, що полегшує їх вхід в мовну систему в ролі неологізмів та прискорює їх перехід в розряд стандартної лексики.

Література

- Алефиренко Н. Ф. Лингвистическая синергетика : истоки, принципы, сущность / Николай Федорович Алефиренко // Studia linguistica cognitiva. Вып. 2 : Наука о языке в изменяющейся парадигме знания. – Иркутск, 2009. – С. 228-255.
Гармаш О. Л. Лингвосинергетичний аспект розвитку словникового фонду англійської мови : [монографія] / О. Л. Гармаш. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2011. – 324 с.

- Домброван Т. И. Синергетическая модель развития английского языка : дис ... д-ра филол. наук / Т. И. Домброван . – Одесса, 2013. – 462 с.
- Єнікєєва С. М. Система словотвору сучасної англійської мови : синергетичний аспект : дис. ... доктора філ. наук : 10.02.04 / Єнікєєва Санія Маратівна. – Запоріжжя, 2011. – 423 с.
- Жиков В. В. Фракталы. [Текст] / В. В. Жиков // Современное естествознание : Энциклопедия : В 10 т. / Гл. ред. В. Н. Соيفер. – Т. 3: Математика. Механика. / Ред. Ю. П. Соловьев. – М. : Магистр-Пресс, 2000. – С. 102-109.
- Маврикиди Ф. И. Фракталы : постигая взаимосвязанный мир / Ф. И. Маврикиди // Грани науки. – 2000. – № 3. – С. 78-84.
- Піхтовнікова Л. С. Синергія стилю байки / Л. С. Піхтовнікова. – Харків : Бізнес Інформ, 1999. – 219 с.
- Приходько А. М. Самоорганизация концептивных систем и межкультурный трансфер концептов // Синергетика в филологических исследованиях : монография / под общ. Ред. Л. С. Пихтовниковой. – Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2015. – С.135 – 154.
- Симонов К. И. Фракталы в языковой материи [монография] / К. И. Симонов. – Изд-во : Тезаурус, 2010. – 208 с.
- Online Etymology Dictionary / уклад. Douglas Harper. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.etymonline.com/>. – Заголовок з екрану.

(Матеріал надійшов до редакції 15.09.17)

УДК: 811.111:81'253

ВОРОБЬІОВА М. В., ЗАГРІВА В. В.
(Запорізький національний університет)

ФІКТОНІМИ АНГЛОМОВНОГО МЕДІАДИСКУРСУ: ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ СЕРІАЛУ “ONCE UPON A TIME”)

Стаття присвячена особливостям перекладу англійських фіктонімів у сучасному американському серіалі українською та російською мовами. Дослідження спиралось на класифікацію М. Кочергана, який серед онімів виокремлює 12 груп, серед них і фіктоніми. Серед всіх онімів саме фіктоніми створюють найбільшу кількість труднощів для перекладача. Виявлено, що фіктоніми відтворювались за допомогою транскодування, транскрипції, калькування та еквівалентного перекладу. Визначено, що найчастіше у серіалі використовувались транскодування та еквівалентний переклад, які стали засобами створення адекватного перекладу. Однак, не завжди доречно перекладачі оминали увагою походження фіктонімів та їх конотативне значення, і, як результат, глядач перекладеного серіалу не отримує повноцінне уявлення про персонажа, а це, у свою чергу, може стати причиною недостатнього розуміння картини в цілому. Таким чином, ми вважаємо, що перекладач повинен простежити етимологію оніму для того, щоб правильно підібрати відповідник у мові перекладу. Питання припустимості-неприпустимості вживання прийому доместікації фіктонімів при перекладі лишається відкритим і дискусійним.

Ключові слова: онім, фіктонім, переклад фіктонімів, адекватний переклад, перекладацькі трансформації.

Воробьева М. В., Загрява В. В. Фиктонимы англоязычного медиадискурса: особенности перевода (на материале сериала «Once Upon a Time»). Статья посвящена особенностям перевода английских фиктонимов в современном американском сериале на украинский и русский языки. Исследование опиралось на классификацию М. Кочергана, который выделяет 12 групп онимов, среди них и фиктонимы. Среди всех онимов именно фиктонимы создают наибольшие трудности для переводчика. Вывявлено, что фиктонимы воспроизводились с помощью транскодирования, транскрипции, адаптации, калькирования и эквивалентного перевода. Определено, что чаще всего в сериале использовались транскодирования и эквивалентный перевод, которые стали средствами создания адекватного перевода. Однако, переводчики не всегда рационально упускали из вида происхождение фиктонимов и их коннотативное значение, и, как результат, зритель перевода сериала не получает полноценное представление о персонаже, а это, в свою очередь, может стать причиной недопонимания картины в целом. Таким образом, мы считаем, что переводчик должен проследить этимологию онима для того, чтобы правильно подобрать соответствие в языке перевода. Вопрос допустимости-недопустимости употребления приема доместикации фиктонимов при переводе остается открытым и спорным.

Ключевые слова: оним, фиктоним, перевод фиктонимов, адекватный перевод, переводческие трансформации.

Vorobiova M. V., Zagryva V. V. Fiction names of English Media Discourse: Peculiarities of Translation (Case Study: TV Series "Once Upon a Time"). The article is devoted to the peculiarities of translating English fiction names of modern American TV series into Ukrainian and Russian. The object of study is translation of proper names. The subject is the translation of fiction names from English into Ukrainian and Russian. The study was based on M. Kochergan's classification, where 12 groups of proper names are differentiated, fiction names are among them. Fiction names are one of the greatest challenges for a translator. The research revealed that fiction names were translated by means of the following methods: transcoding, transcription, adaptation, calque and finding equivalents. Isolated usage of transcoding in the process of translating fiction names is very rare. The study found out that transcoding and calque were used most frequently and served as a means of creating adequate translations. But, sometimes it was not efficient for a translator to omit etymology and connotative meaning of a fiction name, and as a result, the audience of the translated version of the TV series does not receive a comprehensive understanding idea of a character, which can cause a misunderstanding of the whole picture. In order to create an adequate translation it is very important to assess the function of a fiction name, the peculiarities of the genre and the style of the text, the literary traditions in the cultures of the source and target texts, the epoch when the source text was created and the role of the character in the national literature. Thus, we think that a translator is to trace the etymology of a fiction name in order to find a proper equivalent in the target language. The question of the admissibility-inadmissibility of the use of domestication in the translation of fiction names remains open and disputable. If a fictional name is a

speaking name (it may be used to characterize a whole class of people), calque should be used. In other cases we should give preference to transcoding.

Key words: proper name, fiction name, translation of fiction names, adequate translation, translation transformations.

Актуальність даної теми впливає, з одного боку, з надзвичайно швидкої появи багатьох англомовних творів, художніх фільмів, мультфільмів, що розповсюджуються у всіх видах ЗМІ, а з іншого – з необхідності їх перекладу з метою охоплення максимально великої аудиторії.

Об'єктом дослідження у даній роботі є переклад власних назв. Предметом дослідження є переклад фіктонімів з англійської мови на українську та російську мови.

Метою даної роботи є виявлення особливостей та оптимальних способів перекладу фіктонімів з англійської мови на українську та російську мови.

Ми ставимо перед собою кілька **завдань**. По-перше, виявити труднощі, які виникають при перекладі фіктонімів. По-друге, викласти основні засади перекладу фіктонімів. По-третє, виявити адекватність перекладу та його вмотивованість. І як результат, створити рекомендації щодо оптимізації перекладу фіктонімів.

У науковій розвідці були використані такі **методи**: метод суцільної вибірки, метод порівняльного аналізу та описовий метод. **Матеріалом дослідження** є оніми із серіалу «Once upon a Time» та їх відтворення українською та російською мовами.

Оскільки засоби створення адекватного перекладу власних назв залежать від їх типу, вважаємо необхідним окреслити класифікацію, яка була взята за основу у нашому дослідженні. За В. Виноградовим, онім – це слово, словосполучення або речення, яке індивідуалізує та ідентифікує об'єкт серед ряду схожих понять [Виноградов 2001, с. 150]. Класифікація онімів опинялася у центрі уваги багатьох вчених (М. Кочерган, В. Німчук, О. Селіванова). Так, М. Кочерган запропонував розмежовувати власні назви згідно з їх індивідуальними та ідентифікаційними характеристиками та виокремив 12 груп власних назв [Кочерган 2005, с. 12]. У фокусі нашої наукової розвідки знаходяться фіктоніми.

Фіктоніми (від лат. *fictio* – вигадка та гр. *ονομα* – ім'я) – ім'я персонажу художнього твору, який є об'єктом фантазії автора. За Н. В. Подольською, фіктонім – власна назва, вигадана для того, щоб приховати справжнє ім'я об'єкта [Подольская 1978, с. 65, с. 118, с. 157-158]. Оскільки фіктоніми є підвидом онімів вважаємо, що при перекладі необхідно спиратись на існуючі рекомендації стосовно перекладу власних назв.

Переклад онімів здійснюється наступними способами: транскрипцією, транслітерацією, калькуванням, транспозицією чи комбінацією цих способів (за А. В. Федоровим [Федоров 1983, с. 147]). У художній літературі велике значення має точний та адекватний переклад фіктоніму, пошук такого слова яке за значенням буде абсолютним синонімом. Через те, що фіктоніми досить часто представлені як змістові імена, їх переклад стає творчим завданням не лише у процесі відтворення внутрішньої форми оніму згідно із граматичними нормами мови перекладу, але й під час вибору способу їх перекладу.

При відтворенні фіктонімів мови оригіналу на мовою перекладу канонічні, неканонічні (за М. Морозовою [Морозова 1977, с. 232-234]) та запозичені імена зазвичай транскрибуються. Труднощі можуть викликати власне казкові та вигадані імена, адже вони несуть інформацію про властивості та особливості певного персонажу та мають умотивований характер, тому перекладач має повністю відтворити значення, закладене у певне ім'я.

Транскрипція передбачає введення в текст перекладу за допомогою графічних засобів мови перекладу відповідного фіктоніму з максимально допустимим фонетичним наближенням до оригіналу. Так, при перекладі імені *Pinocchio* українською мовою було використано такий спосіб. В результаті у серіалі персонажа звать *Піноккіо*. Звернемо увагу на етимологію імені: *Pinocchio* походить від італійського слова “*pino*” – сосна (на тосканському діалекті “*pino*” – кедровий горішок) та “*occhio*” – око. Тобто, дослівно *Pinocchio* – це сосна з очима.

Цей онім є прецедентним феноменом, оскільки Піноккіо – герой однойменної казки Л. Лоренціні (Коллоді). Джембетто отримав у подарунок шматок дерева із якого зробив дерев'яну ляльку, яка виявилася живою. Так, у Сторібруці, щоб зберегти свою таємницю чоловік має брехати, але чари Злої Королеви і досі існують, тому за свою брехню, він перетворюється на дерев'яну ляльку.

Так, переклад українською мовою повністю скопіював звучання імені оригіналу і його можна назвати адекватним, проте, значення імені залишається невідомим для носіїв мови перекладу. Водночас зазначимо, що ім'я Піноккіо вже давно закріпилося в нашій мові та стало змістовним онімом, тому такий переклад можна вважати частково адекватним.

Ім'я *Belle* у серіалі також перекладено за допомогою транскрипції – Бель. Цей фіктонім має французьке коріння (франц. *belle* – красуня (ім.), гарна (прикм.)). Проте, ми вважаємо, що і глядач оригіналу, і глядач перекладу сприйматиме цей фіктонім як звичайне власне ім'я, лише освічена людина може знати значення імені Бель. Ми пропонуємо перекласти ім'я *Belle*, використавши прийом калькування – Красуня. Такий переклад може бути адекватним та повністю відповідати конотаційному значенню слова “*belle*”.

Транслітерація – це звичайна передача літер іншомовного слова за допомогою літер алфавіту тієї мови, якою робиться переклад. Ім'я красунчика-пірата з серіалу мовою оригіналу звучить так само, як і мовою перекладу – Кілліан (англ. *Killian*). За задумом режисерів ім'я персонажу несе смислове навантаження. Ім'я має галльське походження (англ. *Killian* – від гал. “*cellach*”, “*ceallach*” – війна, битися) і може також бути вмотивованим піратським минулим чоловіка. Адже перші асоціації, які викликає в нас слово «пірат» – це крадіжки, бійки, розпутство, саме таким ми бачимо чоловіка на початку серіалу. Ми вважаємо, що переклад не передає змістове навантаження, закладене у ім'я героя, однак навіть для носія англійської мови додаткове значення наведеного імені, зумовлене його етимологією, не є очевидним; отже, і глядач оригіналу, і глядач перекладу сприйматимуть цей фіктонім як звичайне власне ім'я, лише освічена людина може знати значення імені Кілліан (як в англійській, так і в українській мові). Таким чином, як не парадоксально, не відтворюючи смислове навантаження повністю, транслітерація у даному випадку є засобом створення адекватного перекладу.

Ізольовано такі способи перекладу як транскрипція та транслітерація зустрічаються рідко, адже відтворити вимову слова не завжди вдається. Це пов'язано з тим, що мови мають різний фонетичний устрій. Практична транскрипція приблизно зберігає звукову оболонку слів, але часто треба звертатися до прийому адаптації, щоб звучання іншомовного фіктоніму було милозвучним та звичним для глядача перекладу. У контексті перекладу фільмів та серіалів найвищою майстерністю перекладача є відбір мовних засобів, які б не тільки за змістом, але й за формою (вимовою) були подібними до мовних одиниць оригіналу (щоб рухи губ акторів фільму максимально відповідали тому, що промовляють актори дубляжу).

Наприклад, ім'я *Cruella De Vil* фахівці перекладають за допомогою транслітерації та адаптування до українських норм вимови – Круелла Де Віль. Але перекладачі оминули етимологію даного фіктоніму та втратили конотативне значення. Якщо з'єднати дві частини прізвища *De* та *Vil*, отримаємо *devil* (англ. диявол). А ім'я Круелла походить від англійського прикметника *cruel* (жорстокий). Російськомовні перекладачі перекладають дуже влучно цей онім – *Стервелла де Виль* (калькування та транслітерація), таким чином підкреслюючи її злу, егоїстичну та ексцентричну натуру. Ми вважаємо варіант *Стервелла де Виль* більш адекватним ніж *Круелла Де Віль*, адже перший варіант перекладу зберіг закладене авторами значення, в той час як другий повністю передав звучання слова, проте лише глядач оригіналу може зрозуміти значення імені. Але слід зазначити, що варіант *Стервелла де Виль* є адекватним саме для персонажа серіалу, при перекладі цього ж фіктоніму для мультсеріалу слід звернути увагу на вік аудиторії та питання припустимості-неприпустимості саме такого варіанту.

Прийом калькування дуже поширений при перекладі фіктонімів, бо цей спосіб найбільш точно копіює конотативне значення імені. Але, на жаль, такий прийом не завжди дає адекватний переклад. Усім нам добре відоме ім'я *Red Riding Hood* (Червона Шапочка). Історія про дівчину, яка потрапила у пастку Сірого Вовка, була дуже поширеною у Франції та Італії у Середньовіччі. Шарль Перро був першим, хто її створив. Казка письменника мала назву "*Le Petit Chaperon rouge*" (з франц. – «Маленька Червона шапочка»). Із французької мови *chaperon* – очіпок, відлога, компаньйонка (зазвичай для дівчинки). Такий головний убір був поширений у той час серед жінок-селянок.

Англійський варіант імені *Red Riding Hood* дослівно означає «червоний каптур», українською фіктонім перекладається за допомогою калькування та функціональної заміни – *Червона Шапочка*. Такий переклад можна вважати адекватним, адже перекладачам вдалося зберегти не лише закладене у ім'я значення, а навіть відтворити граматичну структуру (*Red Riding Hood* – прикметник з іменником; *Червона Шапочка* – прикметник з іменником).

Так само при перекладі імені *Snow White* українські фахівці застосували прийом калькуванням, як результат персонажа звать *Білосніжка*. І цей варіант перекладу можна вважати адекватним. Цю думку ми обґрунтовуємо так: *Snow White* походить від нім. *Sneewittchen*, від нижньонімецького *Sneewittchen*: *Snee* – «сніг», *witt* – «білий».

Ім'я має вмотивований характер, і при першому описі юної дівчини автор зазначає: «От незабаром знайшлася у королеви донечка, як сніг, біленька, як та кров, червонощока, і чорнява, як дерево на віконній рамі – і назвали її Снігуронька...». Але це цитування є яскравим прикладом різних варіантів перекладу. Деякі українські та російські перекладачі вважають доречним еквівалент Снігуронька (наприклад, Г. Петніков). З одного боку, їх переклад можна вважати правильним, адже *Sneewittchen* складається зі слів «сніг» та «білий», але загальновідомий фольклорний образ дівчини-Снігуроньки, який вже міцно закріпився у нашій уяві, не має жодних спільних рис із героїнею казки Грім – Білосніжкою. Тому не завжди доцільно використовувати доместикацію при перекладі, особливо фіктонімів.

Таким чином, можна сказати, що перекладач має цілковито розраховувати на власну інтуїцію, знання та досвід, коли обирає, яким чином перекладати фіктоніми. Дуже важливо правильно оцінити літературну роль та функцію імені, жанрові та стильові особливості твору, традиції літератури оригіналу та перекладу, епоху написання твору-оригіналу, а також роль персонажа у національній літературі. Якщо автор використовує ім'я для характеристики певного прошарку суспільства, висміює якісь вади та індивідуальні риси – слід застосовувати калькування (власне переклад). Проте, коли ім'я героя носить національний характер, тоді слід зупинитися на транскрипції.

Висновки. Ми виявили, що найпродуктивнішими та найпоширенішими способами перекладу фіктонімів телесеріалу «Once Upon a Time» є транскодування, еквівалентний переклад та калькування. Дуже часто використовується принцип адаптації. Визначили, що переклад фіктонімів не завжди є адекватним. Це пов'язано із тим, що перекладачі намагаються зберегти звуковий образ імені та нехтують його конотаційним значенням. Але, ми вважаємо, що при перекладі фіктонімів, які є образними іменами, перекладач повинен простежити етимологію оніму для того, щоб правильно підібрати відповідник у мові перекладу. Питання припустимості-неприпустимості вживання прийомів доместикації фіктонімів при перекладі лишається відкритим і дискусійним.

Перспективою дослідження є вивчення фонетичного відтворення онімів, відповідність перекладених англомовних власних назв та імен граматичним нормам сучасної української та російської мов.

Література

- Виноградов В. С. Введение в переводоведение // В. С. Виноградов. - М. : Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. – 224 с.
 Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / М. П. Кочерган. – 2 вид. – К. : Академія, 2005. – 368 с.
 Морозова М. Антропонимия русских народных сказок / М. Морозова / Фольклор. Поэтическая система. – М., 1977. – С. 231-234.

УДК: 811.111 : 81'373.231

ЄНІКЄЄВА С. М.

ЄНІКЄЄВ Д. С.

(Запорізький національний університет)

АНГЛОМОВНЕ ФРАЗОТВОРЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНЕ З ДІЯЛЬНІСТЮ ДОНАЛЬДА ТРАМПА: ЛІНГВІСТИЧНИЙ І СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТИ

Статтю присвячено виявленню екстралінгвальних та внутрішньомовних чинників творення нових фразеологізмів, пов'язаних з особистістю та діяльністю Дональда Трампа, в американському варіанті англійської мови. У результаті структурно-семантичного аналізу нових фразових номінацій, виявлено механізми їхнього творення, окреслено соціокультурні параметри формування нових фразових інновацій.

Ключові слова: спосіб фразотворення, фразотворення за аналогією, фразова інновація.

Еникеева С. М., Еникеев Д. С. Создание фраз, связанных с деятельностью Дональда Трампа, в современном английском языке: лингвистический и социокультурный аспекты Стаття посвящена определению экстралингвистических и внутриязыковых факторов создания новых фразеологизмов, связанных с личностью и деятельностью Дональда Трампа, в американском варианте английского языка. В результате структурно-семантического анализа новых фразовых номинаций выявлены механизмы их создания, определены социокультурные параметры формирования новых фразовых инноваций.

Ключевые слова: способ создания фраз, создание фраз по аналогии, фразовая инновация.

Yenikeyeva S. M., Yenikeev D. S. English Phrases Nominating Donald Trump's Activity: Linguistic and Socio-cultural Aspects. The article is devoted to the identification of extra- and intralinguistic factors of new phrases creation in Modern American English. It is stated that Donald Trump's pre-election activity and first steps of presidency caused creation of new phrases associated with him. On the basis of etymological analysis of relevant phrasal units the sociocultural parameters of new phrase innovations were determined. As a result of structural and semantic analysis of new phrasal nominations, the mechanisms of their creation were identified. The basic mechanisms of the new phrases formation are: 1) modification of a standard English phrase by substituting of one of its components; 2) creation of new phrases by analogy with standard ones; 3) phraseologizing of free word-combinations.

Keywords: way of creating phrases, creating phrases by analogy, phrase innovation.

Зміни, які відбуваються у суспільному житті, економіці, політиці та інших сферах діяльності американців, впливають і на їхню мову, передусім спричиняючи інноваційні процеси у її лексичній та фразеологічній системах. Президентські вибори, які відбулися у США у 2016 році, та перший рік президентства Д. Трампа стали новим етапом в американській та світовій історії. Неординарність цих подій в історії держави зумовлена зокрема тим, що президентом країни став не політик у традиційному розумінні, а відомий бізнесмен та популярна медійна особистість. Неочікувано для більшості політичної еліти США країну очолила людина, яка здобула собі славу своїми неординарним, часто ексцентричними вчинкам та рішеннями у житті та бізнесі, медійна особа, яка не сприймалася серйозно та часто ставала об'єктом критики й жартів.

Період передвиборчих перегонів та перший рік після обрання Д. Трампа президентом відзначилися появою численних лексичних і фразеологічних інновацій в англійській мові, насамперед, у її американському варіанті. **Об'єктом** нашої розвідки стали фразові одиниці, створення яких пов'язане з особистістю Дональда Трампа та його діяльністю у зазначений період. **Предметом** дослідження стали соціокультурні чинники формування нових фразових одиниць та мовні механізми їх творення.

Актуальність дослідження зумовлена, насамперед, новизною матеріалу, залученого до кола наукового аналізу, а також необхідністю виявлення соціолінгвальних чинників формування нових фразових номінацій та висвітлення механізмів фразотворення в сучасному американському варіанті англійської мови.

Матеріалом розвідки слугував корпус сталих словосполучень, дібраний шляхом суцільної вибірки з електронних лексикографічних джерел [UD], текстів електронних та друкованих засобів масової інформації.

Слід зазначити, що роль особистості Дональда Трампа у формуванні нових мовних одиниць вже висвітлювалась у наукових працях. Так, наприклад, науковці аналізували алюзивні можливості власного імені Donald Trump, виявляли лінгвокогнітивні та функціональні параметри вторинних номінацій, створених на його базі [Єнікєєва, Ісмаїлова 2014, с. 79-84], досліджували шляхи і способи творення лексичних інновацій на базі вищезазначеного антропоніма [Єнікєєва, Єнікєєв 2017, с. 66-70]. Ми у цьому дослідженні сконцентруємо увагу насамперед на механізмах утворення англомовних фразових інновацій на основі зазначеного антропоніма.

Так, коли Д. Трамп тільки збирався балотуватись на пост президента США, з'явився вираз *to Trump the nation*. Ця фраза означає «балотуватися у президенти». Цікаво, що цей вираз також використовувався пресою у контексті, який стосувався передвиборчих перегонів Гілари Клінтон: *Hillary Clinton is trumping the nation!*

Після перемоги на виборах Д. Трампа з'явився вираз *Trumpian victory*, створений за аналогією до словосполучення *Pyrrhic victory* - Піррова перемога. Нове словосполучення позначає перемогу, яка приречена бути короткочасною через недоброчесність та некомпетентність переможця.

Після того, як Д. Трамп очолив США, у пресі з'явився вираз *The Trump era*. Він позначає нову епоху в історії США, яка розпочалась з приходом до влади Д. Трампа, та виражає очікування американців щодо відмінностей у стилі його керування державою порівняно з попередніми лідерами країни.

Як відомо, після заступання на пост президент отримує сто днів для того, щоб зробити перші кроки на цій відповідальній посаді. Перші сто днів Д. Трампа на посту президента США отримали назву *Trump Honeymoon*. Це період, коли прибічники Д. Трампа сповнені радості через те, що їхній кандидат здобув перемогу.

Гаслом передвиборчої президентської компанії та діяльності Д. Трампа на посту президента США стало *Make America Great again*. Це гасло не є новим. Уперше його використав у своїй передвиборчій президентській кампанії Рональд Рейган у 1980 році. Тоді це гасло звучало так: *Let's make America great*. Під час передвиборчої кампанії Дональда Трампа це гасло отримало нове життя та стало його своєрідною «візитівкою».

Важливо відзначити, що це модифіковане гасло стало зразком для фразотворення за аналогією. Так, наприклад, у своєму зверненні до Дональда Трампа з приводу рішення про вихід США з паризької угоди про клімат президент Франції Емануель Макрон закликав: *Make our planet great again*. Цим гаслом він намагався спонукати Д. Трампа не виходити з паризької угоди про клімат та не робити шкоди навколишньому середовищу.

Нещодавно Д. Трамп розпочав нову програму під назвою DACA, яка стосується емігрантів та їх подальшого перебування у США. В американській пресі з'явився іронічний вираз: *Make DACA great again*, який поєднав назву непопулярної серед американців програми з передвиборчим гаслом президента шляхом заміни одного з компонентів сталого словосполучення.

Відверта війна мас-медіа проти Д. Трампа та непопулярність його реформ збільшили кількість тих американців, що розчарувалися у новому президенті. Вислів *Make America hate again* характеризує ставлення американського суспільства до діяльності Д. Трампа на посаді президента. Модифікація вихідного фразеологізму відбулася через заміну його конституента-прикметника на співзвучне дієслово. Після того, як Дональд Трамп зробив помилку в своєму твіті та замість слова *coverage* написав слово *covfefe* з'явилося гасло *Make America covfefe again*.

До речі, Дональд Трамп відрізняється від інших президентів тим, що він дуже активно веде свою сторінку у Твіттері. Кожна подія в світі або його рішення як президента США

одразу знаходять відбиття у його твіті у вигляді певного інформаційного повідомлення або коментарю. Через це в англійській мові з'явилась така номінативна фраза як *Modern Day Presidential*. Цей вираз означає президента, який нещодавно заступив до виконання своїх обов'язків та має схильність до сердитих та пихатих висловлювань у своїх твітах.

Захопленість Д. Трампа Твітером, з якого американці дізнаються про рішення президента раніше за їхнє офіційне оголошення, стала не лише предметом глузувань, але й призвичаїла багатьох до «нового джерела інформації». За аналогією до фразової номінації *Dow Jones Index*, що позначає фондовий індекс, був створений вираз *Trump Index*, яким позначають щоденний цифровий показник, який обраховується, спираючись на кількість ретвітів президентського твіту і повторно розміщених публікацій Facebook про його політику та нові виконавчі накази.

Частина американців не схвалювала обрання Д. Трампа президентом США. У зв'язку з таким сприйняттям виникло словосполучення *Trump Hysteria*, що означає нове психічне захворювання, викликане страхом за власну країну, якою керує хвора, слабка, непрацездатна, стара людина.

Як бізнесмен та медійна особистість Д. Трамп став відомим завдяки своїй ексцентричній поведінці. Після обрання президентом США він не став зраджувати своїм звичкам і привніс у політику усе, завдяки чому став відомим. Через це з'явився такий вираз як *Trumpist Politics*. Це словосполучення позначає безглузду та популістську політику, що не має жодного сенсу; це політика людини, яка є відкритим або таємним сексистом та расистом, яка заперечує глобальні кліматичні зміни та впевнена, що Китай робить усе задля падіння Заходу, та, нарешті, виявляється не дуже розумною та фальшивою.

Д. Трамп – це особистість, яка стала відомою завдяки своїм несподіваним та нестандартним вчинкам. Так, наприклад, під час своєї першої зустрічі з прем'єр-міністром Японії Кобо Абе, Дональд Трамп забув про час протокольного рукостискання та тримав руку свого колеги значно довше відведеного часу. Після цього випадку в англійській мові з'явився вираз *Trump Shake*. Надмірна присутність Д. Трампа на телебаченні та у засобах масової інформації спричинила у Сполучених Штатах рух за «звільнення» медійного простору від його присутності, за створення так званої *Trump Free Zone*. За аналогією до передвиборчого гасла Д. Трампа з'явився вислів *Make Friday, April 8 a Trump Free Zone*. Цей вираз закликає зробити восьме квітня днем, коли у ЗМІ не буде згадуватись Д. Трамп.

Нещодавно запропонована Д. Трампом програма DACA, яка стосується іммігрантів, викликала велике обурення у США. Мер Чикаго, Емануель Рам оголосив, що не погоджується з цим рішенням та оголошує школи Чикаго *Trump free zone*. За рішенням мера Чикаго на місцеві школи не розповсюджується закон стосовно іммігрантів. Це означає, що діти-іммігранти можуть спокійно їх відвідувати та не боятися переслідувань. Можна зробити висновок, що вираз *Trump free zone* означає не тільки свободу у медійному просторі від особи Дональда Трампа, але й територію, на якій не діють суперечливі закони, прийняті ним.

Окрему увагу слід приділити фразовим номінаціям, які характеризують зовнішність, стиль та поведінку Д. Трампа. Його зачіска, краватка, манера говорити та інші особливості стали об'єктами для створення багатьох неологізмів. Так, наприклад, нещодавно з'явилась і стала популярною гра *Trump Yourself*. За допомогою спеціального додатку на телефоні можна підставити до своєї фотографії зачіску як у Д. Трампа. У рекламі цього додатку використовується вираз *Trump Your Friends*, яка означає, що за допомогою цього додатку ви можете підставити зачіску Д. Трампа до фото своїх друзів.

Серед прізвиськ Д. Трампа, які характеризують його зовнішність, є чимало фразових одиниць. Наприклад, *Agent Orange* – прізвисько, яке, з одного боку, вказує на пігментацію шкіри Д. Трампа, а з іншого – натякає на його расистську політику. Це прізвисько утворилося у результаті метафоричного перенесення назви гербіцида дефоліана *Agent Orange*, який вироблявся компанією «Монсанто» і використовувався збройними силами США у якості хімічної зброї для знищення в'єтнамського народу.

У прізвиськах Д. Трампа також присутні алюзії на диктаторів минулих часів, наприклад, *Orange Caligula*, *Hair Fürher*, *Mango Mussolini*, *Orange Mussolini*, які відбивають його прагнення до авторитарного стилю керівництва державою.

Таким чином, політична діяльність нового президента США Дональда Трампа стала важливим соціолінгвальним чинником, що спричинила появу нових фразових одиниць в американському варіанті англійської мови. Основними механізмами формування нових фраз стали: 1) заміна одного з компонентів у складі вже існуючого сталого виразу; 2) утворення нових фраз за аналогією до існуючих; 3) фразеологізація вільних словосполучень.

Література

Єнкєєва С. М., Ісмаїлова Е. А. Алюзивні антропоніми в англомовному публіцистичному дискурсі: лінгвокогнітивний і прагмастилістичний аспекти: Монографія / Єнкєєва С. М., Е. А. Ісмаїлова. – Запоріжжя : «Просвіта», 2014. – 207 с.

Єнкєєва С. М. Антропонім DONALD TRUMP як основа для створення лексичних інновацій в сучасній англійській мові / С. М. Єнкєєва, Д. С. Єнкєєв // Нова філологія. Збірник наукових праць. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2017. – № 70. – С. 66-70.

UD: The Urban Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.urbandictionary.com/define.php?term>
(Матеріал надійшов до редакції 13.10.17)

УДК: 811.111:81'37

ЄРМАКОВА Н. М.

(Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія)

МОНОРЕФЕРЕНТНІСТЬ ШИРОКОЗНАЧНИХ ЛЕКСЕМ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті проаналізовано особливості референтного компоненту семантики широкозначних одиниць (еврисем) англійської мови. Запропоновано власну класифікацію широкозначних іменників англійської мови, що базується на виокремленні типів референтів, які може позначати еврисемічна лексема. Відповідно виокремлено *три ступені референтної віднесеності еврисемічних одиниць – високий, середній, низький*. Виходячи з цього, досліджувані одиниці можуть мати ознаки *мульти-, полі- та монореферентності*. У поданій статті детально розглянуто низький ступінь референтної віднесеності субстантивних широкозначних лексем (монореферентних еврисем) англійської мови.

Ключові слова: еврисема, референт, мультиреферентність, поліреферентність, монореферентність, фразеологізм, широкозначність

Єрмакова Н. Н. Монореферентность широкозначных лексем английского языка. В статье проанализирована особенность референтного компонента семантики широкозначных единиц (эврисем) английского языка. Предложена собственная классификация широкозначных существительных английского языка, которая базируется на выделении типов референтов, которые может означать эврисемичная лексема. Соответственно выделено *три степени референтной отнесенности эврисемичных единиц – высокая, средняя, низкая*. Исходя из этого, исследуемые единицы могут иметь признаки *мульти-, поли- и монореферентности*. В данной статье детально рассмотрена низкая степень референтной относительности субстантивных широкозначных единиц (монореферентных эврисем) английского языка.

Ключевые слова: эврисема, референт, мультиреферентность, полиреферентность, монореферентность, фразеологизм, широкозначность.

Yermakova N. M. Monoreference of English Lexemes of Wide Semantics. The article under consideration is aimed to analyze the referential component peculiarity of the semantics of English lexemes with wide meaning (euryseses). As to extensional relationships, linguists note the heterogeneous character of the respective language units and appropriately they represent the classifications of substantive eurysesemy. The latter were based on different types of the wide meaning of lingual signs. It is revealed that most of euryseses can express *generalized generic or generalized categorical meaning*. Special focus was given to the fact that mentally singled out certain entity of real characteristics of subjects in context of the abstraction from concrete things are to be taken into consideration.

Correspondently we offer our own classification of English nouns of wide semantics based on singling out the types of referents that a eurysesemic unit can signify. As to the referential features of a language unit, under the latter we mean a concrete subject, to be corresponded with the linguistic unit in the process of its contextual use. Such unit is to be taken in all complexity of its lingual and speech features. On this basis the euryseses have different degrees of referential correlation (*high, average, low*) which are distinguished on the basis of referential types. Notably words of wide meaning can acquire the traits of *mono-, poly- and multireference*.

We have detailed the low degree of referential correlation of substantive lexemes with wide meaning (monoreferential euryseses), moreover, we have emphasized their derivative capability to create phraseological units. The ability of the mentioned lexemes to reserve the monoreference in the structure of phraseological units is exposed, furthermore, the types of referents of these idioms are defined.

Key words: euryseseme, referent, multireference, polyreference, monoreference, phraseologism, wide meaning

У сучасному мовознавстві вивчення мовних явищ та процесів зумовлює необхідність дослідження механізмів категоризації й конкретизації референтів позамовної дійсності в кожній конкретній мові і, відповідно, висвітлення комунікативних можливостей еврисемічних субстантивних лексем англійської мови. Досліджуючи широковзначні одиниці англійської мови, лінгвістами було виявлено неоднорідність цих одиниць у плані їхніх екстенціональних зв'язків, що стало підставою для виявлення різних типів еврисемічних лексем (еврисем).

Під *еврисемою* (термін введено на позначення широковзначної одиниці за аналогією до наявного терміна для широковзначності – еврисемія) розуміється слово, що має розширений семантичний обсяг для позначення безлічі предметів та явищ навколишньої дійсності, у структурі якого наявна максимально узагальнена сема (інваріант), що конкретизується в мовленні завдяки звуженню поняття, яке вона позначає. Відповідно, за широковзначною одиницею визнається наявність одного широкого значення, поліреферентність, співвіднесеність з поняттям широкого об'єму, контекстна зумовленість, відсутність відношень семантичної похідності.

Згідно результатів численних досліджень, еврисемія притаманна різним частинам мови і відзначається неоднорідним характером. Неоднорідність субстантивної широковзначної лексики проявляється, в першу чергу, в тому, що еврисемічними одиницями можуть бути як конкретні предметні, так і абстрактні іменники різних мов: англійської *fact, thing, affair, matter, business, type, concern* [Якушева 1984], *thing, body, person, matter, affair, man* [Джоламанова 1978], *way* [Димова 1972]; української *річ, діло, робота, справа, почуття, рух* [Терещенко 2008]; французької *chose, fait, personne, homme, femme, gens* [Никитина 1978]; російської *вещь, штука, тип* [Кубрякова 1978].

Крім того, субстантивні еврисеми характеризуються різним ступенем широковзначності, що стало для багатьох лінгвістів підставою виокремити типи широкого значення. Наприклад, неоднорідність субстантивних еврисем із різним рівнем категоризації або ступенем узагальненості й абстракції призвела до виокремлення *узагальнено-категоріального* або *категоріально-широкого* (з максимальним ступенем абстракції) й *узагальнено-родового* (з низьким ступенем лексичної абстракції) типів широкого значення [Березко 1986; Димова 1972; Никитина 1978; Терещенко 2008; Феоктистова 1984]. Зарубіжні лінгвісти дослідження слів широкої семантики традиційно пов'язують із гіперо-гіпонімією. Еврисемічні іменники узагальнено-родового типу розглядають як гіпероніми відносно гіпонімів (вужковзначних лексем, що позначають одну категорію) [Mounin 1975; Pottier 1963]. Наприклад, слова *being* і *plant* (узагальнено-категоріальний тип) – гіпероніми відносно гіпонімів *person, animal* або *bush, tree* (узагальнено-родовий тип).

В. Г. Гак виокремлює типи широковзначної номінації залежно від позначуваного ними об'єкта: *елементний* (відносно тих еврисем, які позначають елементи дійсності: предмет, процес, відношення, будь-який реальний або уявний об'єкт) і *подієвий* (має на увазі як номінант ситуацію (мікроситуацію / макроситуацію), тобто подію, факт, що поєднують ряд елементів) типи широковзначної номінації [Гак 1977]. П. С. Федюк виділяє два типи широковзначності частиномовного характеру: для дієслів – обов'язкова наявність граматичної семантики, для іменників – широта лексичного значення [Федюк 2011, с. 5].

К. А. Горшкова відзначає дві групи широковзначних одиниць за ступенем «концентрації» лексичної абстракції. До першої групи входять слова, в яких лексична абстракція «досягає апогею» (слова широкої семантики на зразок *thing*), до другої – в яких лексична абстракція не досягає вищого ступеня («просто слова широкої семантики», наприклад, *matter, affair*) [Горшкова 1978, с. 6-7]. Таке виокремлення співвідносно з запропонованими І. В. Шапошниковою типами *семантико-синтаксичної* і *семантичної еврисемії*, перша з яких властива англійським еврисемам [Шапошникова 2011, с. 206]. М. П. Іоніце акцентує на широковзначних іменниках, що відображають процеси розумової діяльності (*idea, decision*); мають модальні відтінки (*supposition, intention, hesitation*);

виражають емотивний стан (*regret, desire*); мають темпоральне значення (*period, instant*) [Йоницэ 1981, с. 46].

Г.-Й. Шмід називає абстрактні еврисеми «іменами-оболонками» (*shell-nouns*) і підрозділяє їх на наступні підкласи: фактуальні (*factual*): *fact, thing, point, problem, reason, difference*; мовні (*linguistic*): *news, message, rumor, report, order, proposal, question*; ментальні (*mental*): *idea, notion, belief, assumption, aim, plan, decision*; модальні (*modal*): *possibility, truth, permission, obligation, need, ability*; події (*eventive*): *act, move, measure, reaction, attempt, tradition, trick*; обставинні (*circumstantial*): *situation, context, place, area, time, way, approach* [Schmid 2000]. Класифікація широкозначних іменників, яку запропонували Р. Хасан і М. А. К. Хеллідей, містить еврисеми загальної семантики (*general nouns*): *people, person, man, woman, child, boy, girl* (позначають людську сутність); *creature* (позначають будь-яку істоту); *thing, object* (позначають неістоти, конкретні, злічувані предмети); *business, affair, matter* (позначають неживі абстрактні поняття); *move* [*action*]; *place* [*place*]; *question, idea* [*fact*] [Halliday 1976].

Спроби класифікувати широкозначні одиниці свідчать про неоднаковість їхнього семантичного обсягу, ступеню абстракції і широти значення, які чітко усвідомлюються різними дослідниками та є перспективою для дослідження. Ми пропонуємо оцінювати обсяг широти значення тієї чи іншої еврисеми через кількість охоплених нею типів референтів. Відповідно виокремлюємо *високий, середній та низький* ступені референтної віднесеності широкозначних субстантивних лексем англійської мови.

У статті поставлено за мету висвітлити власну класифікацію виокремлення ступенів референтної віднесеності еврисемічних одиниць на основі визначення типів референтів, які вони можуть позначати.

Згідно поставленої мети передбачається розв'язання таких завдань: (1) надати власну класифікацію субстантивних еврисем англійської мови; (2) розглянути низький ступінь референтної віднесеності широкозначних лексем англійської мови; (3) проаналізувати особливості функціонування фразеологізмів, провідною семою яких виступають монореферентні еврисемічні одиниці.

Об'єктом дослідження є монореферентні субстантивні еврисеми англійської мови та їхні фразеологізми, що представляють низький ступінь широкозначності (*man, person, human being, individual, creature, event, place*); **предметом** – випадки вживання зазначених одиниць в англомовних реченнях.

Послугуючись твердженням, що стрижнем еврисеми виступає «інваріантне значення», загальне для всіх позначених нею референтів, серед типів самих референтів, які може позначати субстантивна еврисема, ми виокремили *абстрактні поняття, предмети реальної дійсності, живі істоти, події, дії*, а на основі віднесеності еврисем до них – *три ступені референтної віднесеності еврисемічних одиниць* – високий, середній, низький.

Високий ступінь референтної віднесеності характерний для мовних одиниць з абстракцією вищого порядку, що здатні співвідноситися з абсолютною безліччю референтів (навіть поза сферою їхнього безпосереднього категоріального значення). За нашим спостереженням, до таких еврисемічних одиниць належить тільки одне слово *thing*, яке вважається найбільш універсальною, абсолютною широкозначною субстантивною лексемою в англійській мові, що має максимальне коло зазначених типів референтів і може позначати: **абстрактні поняття** (*I'll tell you a thing*); **предмети реальної дійсності** (*It's the strangest thing in your hand, isn't it?*); **живі істоти** (*It's truth that boys are dirty things*); словосполучення *poor little thing* можна вжити стосовно дитини і тварини; **події** (*That shooting was a terrible thing*) та **дії** (*The first thing to be done is to draw up a list of such works to be read in school*). Можна констатувати, що ця лексема виходить далеко за межі власного денотативно-категоріального значення і є мультиреферентною (позначає всі типи референта).

Середній ступінь референтної віднесеності репрезентують еврисеми з відносно широкою семантикою, на зразок одиниць *subject, object, material, stuff, matter, affair* та їхні

нечисленні фразеологізми, які мають відносно обмежене коло референтів у порівнянні з широкозначним словом *thing* (та його лексико-фразеологічними дериватами) і можуть позначати *абстрактні поняття, предмети реальної дійсності, живі істоти, дії або події*, але не всі з них, тобто є поліреферентними.

Низький ступінь референтної віднесеності представляють еврисеми, які не виходять за межі свого категоріального значення та мають чітко визначене семантичне ядро, як-от одиниці *man, person, human being, individual, creature, event, place*. Наприклад, межею класу слова *man* є людина чоловічої статі; *person, human being, individual* – людина; *creature* – жива істота взагалі; *event* – будь-яка подія; *place* – певний простір, місце.

В поданій статті ми детально розглядаємо третій або **низький ступінь референтної віднесеності** еврисемічних лексем. Широкозначні одиниці цього ступеня характеризуються чіткою або «сталою» референтною віднесеністю. Референтний діапазон значень таких слів вузький, вони відносяться лише до одного класу референта, в основному, в межах свого категоріального значення, тобто вони є **монореферентними**. У таких слів легко виокремлюється одне інваріантне значення, звуження якого чітко відстежується в мовленні.

Цей ступінь можна чітко репрезентувати на прикладі таких англомовних лексем, як *man, person, human being, individual, creature, event, place*, які охоплюють дуже вузьке коло референтів та широта значення яких дає можливість використовувати їх для визначення різних предметів чи явищ, деякою мірою причетних одне до одного. Зокрема, референтом лексеми **man** виступає «людина» в основному чоловічої статі, що підкреслює гендерну різницю від людини жіночої статі: *There were two men and a woman in the car* [BYU-BNC 2017]. *The average man is taller than the average woman* [BYU-BNC 2017].

У сталих словосполученнях еврисема *man* може позначати:

а) представника якої-небудь професії: **advance man** (*The good advance man develops through experience the wisdom of knowing when to try something and when not* [BYU-BNC 2017]); **enlisted men** (*Bullets can't tell the difference between officers and enlisted men* [BYU-BNC 2017]); **maintenance man** (*His father also worked there as a maintenance man, retiring after 51 years service* [BYU-BNC 2017]); **man of law** (*Having then decided to try to find people with specialist knowledge from within the congregation we discovered that we could muster a chemical and electrical engineer; a medic and a man of law; a mathematician; a physicist; an economist, archaeologist and educationalist in one person; and even a playwright for the plays* [BYU-BNC 2017]); **man of letters** (*He is the last great British man of letters* [BYU-BNC 2017]); **newspaperman** (*Neighbour John Lavery said the newspaperman was a man "who could make friends with anyone."* [BYU-BNC 2017]); **stunt man** (*It is set in Peru where the stunt man has been making a movie* [BYU-BNC 2017]);

б) людину, наділену певними якостями: **man of character** (*In 1944-46 de Gaulle confronted the hard reality that a man of character could lead the nation singlehandedly in a moment of supreme crisis but not in normal times* [BYU-BNC 2017]); **man of courage** (*Although the dauphin, Charles, who assumed power in his father's place, showed himself to be a fine leader and a man of courage, he appeared in the circumstances to have little choice but to negotiate without giving away too much* [BYU-BNC 2017]); **man of distinction** (*President of Magdalen was a liberal-minded man of destination and charm, always friendly and interested in my doings* [BYU-BNC 2017]); **man of genius** (*Men of genius are encouraged to apply their talents to the service of their country, when they fee in it gratitude to the memory of those who have deserved well of them* [BYU-BNC 2017]); **man of ideas** (*Francis Maude has gone too reverting, so he says, to the real world, and leaving a vacancy for a Financial Secretary. Now that is a job worth having traditionally the stepping stone to the Cabinet and the place for a man of ideas* [BYU-BNC 2017]); **man of principle** (*He may look a bit feeble to you, but underneath he's a man of principle* [BYU-BNC 2017]); **man of no principles** (*We used to refer to him as the man of no principles* [BYU-BNC 2017]); **man of no scruples** (*A liar man, I would say, a man of no scruples*) [BYU-BNC 2017]; **man of sense** (*And how could Dr Neil, who was such a man of sense, tolerate such a...*

nodcock? [BYU-BNC 2017]); **man of worth** (“*My master is a courteous and gracious man and a man of worth and I am a wife both good and faithful...*” [BYU-BNC 2017]); **university man** (*I don't know how far people can be integrated, because to the businessman it appears that the businessman is dealing with the nitty gritty of life and the responsibilities of every day life and the university man is someone who is detached from them, maybe the ivory tower sort of pictures still holds true* [BYU-BNC 2017]); **Harvard man** (*He was a crew-cut Harvard man with sleeves rolled up and collar buttoned down* [BYU-BNC 2017]).

Мовною одиницею *man* в англійській мові так само можна позначати одруженого чоловіка (*The minister pronounced them man and wife* [BYU-BNC 2017]); слугу (*Hire a man to take care of the garden* [BYU-BNC 2017]); сексуального партнера чоловічої статі (*I hear she's got a new man* [BYU-BNC 2017]. *Is there a man in her life?* [BYU-BNC 2017]); солдата (*The Captain ordered his men to fire* [BYU-BNC 2017]); службовця-чоловіка різної діяльності (*The gas company said they would send some men to fix the heating* [BYU-BNC 2017]. *The man from the BBC wrote some positive things about the movie* [BYU-BNC 2017]. *The military expedition was made up of 100 officers and men* [BYU-BNC 2017]. *Our man in Washington sent us the news by fax yesterday* [BYU-BNC 2017]).

У розмовному мовленні лексема *man* вживається у значенні *fellow, chap*: *See you, man* [BYU-BNC 2017]. *Are you coming with us, man?* [BYU-BNC 2017] *Wake up, man, you can't sleep all day* [BYU-BNC 2017]. *Hey, man, that one's mine!* [BYU-BNC 2017] *Look, man, take it easy!* [BYU-BNC 2017].

Крім того, ситуація не змінюється, коли слово *man* входить до складу дериватів, що позначають різні професії: *Up ahead on the street, a couple of city policemen stood on the curb giving directions to some confused tourists* [BYU-BNC 2017]. *At eighteen, in a port town, while attempting to steal a case of cured ham from a cargo ship, he was caught by a pair of crewmen* [BYU-BNC 2017]. *Almost daily, DCPJ arrested American exchange students in possession of drugs, U. S. businessmen for soliciting underage Prostitutes, American tourists for shoplifting or destruction of property* [BYU-BNC 2017]. *My watchman felt obliged to call Interpol* [BYU-BNC 2017]. *A talented craftsman who spent hours in his wood and metal shop, Jacques Saunière enjoyed imitating master craftsmen – Fabergé, assorted cloisonne artisans, and the less artistic, but far more practical, Leonardo Da Vinci* [BYU-BNC 2017].

Мовний знак *man* може також входити до складу звичайних загальноновживаних слів: *“Ladies and gentlemen ...” the hostess had announced to a full house at the American University of Paris's Pavilion Dauphine* [BYU-BNC 2017]. *Fache motioned back to the pentacle on Saunière's abdomen* [BYU-BNC 2017]. Або входить до складу іменника, що позначає національність: *“Saunière was a Frenchman,” Fache said flatly* [BYU-BNC 2017].

Зокрема, словом *man* можна позначати рід людський або людину взагалі: *Man is still far more intelligent than the cleverest robot* [BYU-BNC 2017]. *Man is rapidly destroying the Earth* [BYU-BNC 2017]. *This is one of the most dangerous substances known to man* [BYU-BNC 2017]. *Try to imagine what life must have been like for Neolithic man 10,000 years ago* [BYU-BNC 2017]. В офіційній обстановці лексична одиниця *man* вживається для позначення людини взагалі незалежно від її статі (*All men are equal in the eyes of the law* [BYU-BNC 2017]) або для позначення групи людей (*This is one of the worst diseases known to man* [BYU-BNC 2017]).

Навіть такі деривати, як **man-about-town** (*Behind this quiet character, however, was an active, fun-loving young man-about-town* [BYU-BNC 2017]), **manhood** (*He tended to be a little touchy about remarks concerning his manhood* [BYU-BNC 2017]) не втрачають своєї референтної співвіднесеності з інваріантним ядром еврисеми *man* – «чоловік» окрім випадків, коли її вживають для позначення роду людського *mankind* (людство) або людини взагалі, з чого можемо дійти висновку, що широkozначність лексеми *man* обмежується семантичним обсягом ситуативних варіантів навколо денотатів «людина, чоловік» (які відображаються також у назвах вигаданих супергероїв американських коміксів, таких як **Batman** (*As soon as a flying angel whispered news of these events into his ear, the Saint put down*

his book and flew, like **Batman**, to the rescue [BYU-BNC 2017]), **Superman** (You give a good impression of being **Superman**, but you're not really, and I'm definitely not Superwoman [BYU-BNC 2017]), **Spiderman** (No that's like that in erm **Spiderman** and he's like the Punisher and he's dressed in green [BYU-BNC 2017]), а отже можна акцентувати на монореферентності цього мовного знаку.

Проте, ситуація змінюється, коли англійська єврисема *man* входить до складу фразеологізмів, деякі серед яких можуть демонструвати поліреферентність. Наприклад, фразеологізм **the black man** має так звані «пустий» референт вигаданих понять «злий дух, диявол, сатана»: *Rich as Croesus and as wicked as the black man below* [BYU-BNC 2017]. Аналогічну ситуацію можна спостерігати з фразеологічною одиницею **the man in the moon** (“Hallo, Vic. We were expecting you down at the **Man in the Moon**.” [BYU-BNC 2017]), що позначає «міфічна людина, яка мешкає на Місяці», що символізує повне незнання земних справ, відчуженість, самотність тощо (звідси укр. «ти що, з місяця звалився?»), **a snow man** у значенні «снігова людина, йеті» (*The editors of tabloid newspapers are still prepared to finance expeditions to search for the yeti, the Abominable **Snowman*** [BYU-BNC 2017]).

Зокрема, єврисема *man* вказує на **живих істот** у складі:

– біблійних фразеологізмів **a man born of woman** (*Man who is born of woman is few of days and full of trouble* [BYU-BNC 2017]); **a man of God** (*He says that the church is dangerous – “not fit for a man of God to officiate at a most solemn sacrament”* [BYU-BNC 2017]); **the Man of Sorrows** (*He was despised and rejected by mankind, a man of sorrows, acquainted with deepest grief* [BYU-BNC 2017]);

– авторських фразеологізмів, як-от: **angry young men** («сердиті молоді люди» – англійські молоді письменники 50-х років ХХ століття, що критикували буржуазне суспільство) – виник у зв’язку з виставою у 1956 році п’єси Дж. Осборна “Look Back in Anger”: *He has classified in various general groups the “stream of consciousness writers” from Joyce and Woolf to B. S. Johnson, the sequence writers like C. P. Snow and Henry Williamson, American writers, those affected by war, the “angry young men” of post Second World War years* [BYU-BNC 2017]; **Man Friday** (П’ятниця, вірний, відданий слуга [за іменем вірного слуги в романі Д. Дефо «Робінзон Крузо»]): *I decided to give him the name of “Man Friday”, because I first saw him on a Friday. When we got to my house, I gave some Man Friday trousers, and I made him a coat and a hat* [BYU-BNC 2017]; **the forgotten man** («забута людина», пасинок долі, людина, про яку не думають – вираз вперше вжив губернатор штату Нью-Йорк Ф. Д. Рузвельт під час передвиборчої кампанії): *These unhappy times call for the building of plans... that put their faith once more in the forgotten man at the bottom of the economic pyramid* [BYU-BNC 2017].

– фразеологізмах-«професіоналізмах», на зразок: **the man at the wheel** (*The Lord Lieutenant wears the insignia of command and signs the log, the Chief Secretary is Captain of the ship, while the Under-Secretary is the man at the wheel* [BYU-BNC 2017]); **a man of all work** (“I had hoped to take a dip before breakfast” Mrs. Smith said, “but i found joseph was cleaning the pool. He seems to be a man of all work.” [BYU-BNC 2017]); **the man on horseback** (*There have been literally hundreds of armed uprisings in the Spanish-speaking lands, out of which have arisen men on horseback, or caudillos* [BYU-BNC 2017]); **a medicine man** (*This fellow Simon was in an African situation, there he was, he was the medicine man of the town...* [BYU-BNC 2017]); **a plain-clothes man** (*There’s a young plain-clothes man working on it but he has to go slowly* [BYU-BNC 2017]); **a sandwich man** (*A procession of ... sandwich men marched slowly towards him along the gutter, scarlet sashes across their boards* [BYU-BNC 2017]);

– фразеологізмах, що розкривають різні оцінні характеристики особистості, як-от: **a man of his hands** (*In Rhodri’s cast-off clothes and worn shoes he looked like a penurious wandering scrivener of sixty: in truth he was barely forty, and had been a tall, strong man of his hands once, and would be as good again after a month of eating regularly, and nursing his frayed body and broken and blistered feet* [BYU-BNC 2017]); **a man of his word** (*No matter what you’ve*

heard about John, I know he's **a man of his word** he's an honest man and he won't say that he didn't say that to me will you John [BYU-BNC 2017]); **the man of iron** (Queensland author Neil Philipson recalled the incident in his 1994 biography *Man of Iron*, which he called a tribute to a "living legend". [BYU-BNC 2017]); **a man of men** (Wilt thou suffer this guest of guests, this **man of men...** to fall into the meshes of thy nephew? [BYU-BNC 2017]); **a man of parts** (...since he was **a man of parts**, he managed the business competently [BYU-BNC 2017]); **a man with the bark on** ("Glad to meet you, Mr. Fletcher. I've heard about you, not only from Lily." "Heard what about me?" "**Man with the bark on.**" [BYU-BNC 2017]); **odd man out** (He really felt the **odd man out** because he couldn't dance [BYU-BNC 2017]); **remittance man** (He: "...These fellows are all the same – a ne'er-do-well – **a remittance man.**" She: "What is that?" He: "A man whose family wants to get rid of him, so they send him overseas. When his cheque arrives, he lives like a lord for a month or two, and then falls to the level of that tramp." [BYU-BNC 2017]); **a self-made man** (Stan Wood is a shining example of that proud Scottish tradition – **a self-made man**, the archetypal Scot who makes the world sit up and take notice [BYU-BNC 2017]); **a strong man** ("I needed **a strong man** to help me rule the country". [BYU-BNC 2017]); **a white man** (Sam Mullet says: "Tom Gough's one of the finest **whitest men** ever drew breath. There's not two like him born in a century." [BYU-BNC 2017]); **a wild man** (It was not that Sammikins's defection, in practical terms, counted much. He was **a "wild man"**, he had been written off long before as irresponsible, a political play-boy [BYU-BNC 2017]); **a bad man** (Delaney had once knifed a greaser. He was known as **a "bad" man** [BYU-BNC 2017]); **a broken man** (He... took to the brae-side and became **a broken man** [BYU-BNC 2017]); **a fancy man** (One day the sergeant was the **fancy man**, and the next day it was Tom... [BYU-BNC 2017]. They will bear from the "**fancy man**" any usage however brutal [BYU-BNC 2017]); **ladies' (lady's) man** (Hughie always was **a ladies' man**, though you wouldn't think so, to look at 'im now... ever since he lost 'is teeth [BYU-BNC 2017]); **the leading man** (He was considered perhaps **the leading man** in break of promise cases [BYU-BNC 2017]. There was the star, Miss Gollum; **the leading man** was Scott Aubrey [BYU-BNC 2017].); **a little man** (He would take the boy out to walk, and from our windows we could see Clive's black figure striding over the snow in St. James's Park, the **little man** trotting beside him, or perched on his father's shoulder [BYU-BNC 2017]); **a made man** (Lovelock is **a made man** since that speech he made as Prosecuting Counsel at the Assizes [BYU-BNC 2017]).

Аналогічним чином низький ступінь референтної віднесеності репрезентує еврисема **person**, яка охоплює ряд референтів, що обертаються навколо денотатів «людина, особистість, особа, суб'єкт» незалежно від статі і віку. Зокрема, це слово може стосуватися чоловіка (**He was a very nice person**, always pleasant and friendly [BYU-BNC 2017]. **The only person** who really said anything helpful was **Jack** [BYU-BNC 2017]); жінки (**She is a person of astonishing energy** [BYU-BNC 2017]); людини взагалі (**For many societies, the human being is the person** who has learned and obeys the community's rules [BYU-BNC 2017]).

Також **person** може бути терміном у таких видах діяльності, як лінгвістика: *the first / second / third person*; юриспруденція: *accused person, juristic person, imprisoned person, law-abiding person*; економіка: *affiliated person, associated person, damage to person, employed person, ever-married person, person engaged, working person* [BYU-BNC 2017].

Еврисема **human being** співвідноситься з будь-яким так би мовити «живим референтом» у значенні "a member of any of the races of Homo sapiens" (*It's only **human beings** that can write, which **human being** is responsible for this wording?* [BYU-BNC 2017]); "person" (*But do some folk glibly say we're e... every **human being** is a child of God* [BYU-BNC 2017]); "man" ("*...but he was a **human being** this teacher, he seemed to be so friendly towards us*" [BYU-BNC 2017]); "woman" (*Do you want her turned into a **human being** again?* [BYU-BNC 2017]); "child" ("*...focus attention upon the **child** as a whole, unique **human being***" [BYU-BNC 2017]; "*...by competing philosophies about a **child's** acceptability as a **human being***" [BYU-BNC 2017]).

Референтна віднесеність еврисем **individual, creature** відбувається до осіб як чоловічої, так і жіночої статі (**Geoff Boycott was the most selfish, egoistical individual I have ever met**

[BYU-BNC 2017]. *The only creature who could explain what had happened was Devon Loch* [BYU-BNC 2017]. *Lady Jones: "She is a charming creature, I see that at this distance* [BYU-BNC 2017]); або взагалі безвідносно статі (*But the fiction is that which denies the living creature which became the plaintiff a persona in the period prior to birth* [BYU-BNC 2017]). Зокрема, мовна одиниця *creature* може покликатися до тварин: *The first creature we had seen, a small turtle, was sunning itself on a rock* [BYU-BNC 2017].

Еврисемічний іменник *event*, при всій дифузності значення, також репрезентує низький ступінь референтної віднесеності й охоплює обсяг значень навколо всього, що відбувається взагалі, тобто будь-якої події: *It was one of the most important events in the history of mankind* [BYU-BNC 2017]. *Leaving home was a major event in his life, the events which led up to the prime minister's resignation* [BYU-BNC 2017]. *Police are trying to reconstruct the sequence of events on the night of the murder* [BYU-BNC 2017].

Мовна одиниця *event* вказує на соціальні події (*The conference was an important social event* [BYU-BNC 2017]. *The school raises money by organizing fund-raising events* [BYU-BNC 2017]); спортивні події чи змагання (*This year's Olympic Games will be the biggest ever sporting event* [BYU-BNC 2017]. *The women's 202 metre event will be followed by the men's 100 metres* [BYU-BNC 2017]). *Event* також можна зустріти як термін у різних видах діяльності: фізика (*nuclear event, mutually exclusive events*), економіка (*demographic event, equiprobable events, Event of default, event risk, scheduled event*), юриспруденція (*criminal event, event of crime, expected event, fortuitous event*), де він все одно демонструє свій чітко визначений денотат.

Еврисема *place* так само не виходить за межі свого денотативно-категоріального значення, позначаючи в абстрактному і реальному плані певний простір, місце взагалі: *No matter at what place or time you are in the universe* [BYU-BNC 2017]. *Where is the best place for a stall?* [BYU-BNC 2017]. *He put the lamp back in its place* [BYU-BNC 2017]. *He has a special place in my thoughts* [BYU-BNC 2017]. *A woman's place is no longer only in the kitchen today* [BYU-BNC 2017].

Проаналізувавши приклади з еврисемами низької референтної віднесеності, можемо підсумувати, що ці одиниці не виходять за межі свого категоріального значення і мають чітко визначене семантичне ядро, зокрема, межею класу слова *man* є людина чоловічої статі, *person, individual* – людина, *human being, creature* – жива істота взагалі, *event* – будь-яка подія, *place* – певний простір. Перспективою подальшого дослідження вбачаємо розглянути етимологічний аспект значення широкозначних одиниць англійської мови.

Література

- Березко М. Д. Функционирование субстантивных заместителей в современном английском языке (на материале указательного местоимения *that* и имен существительных широкой семантики) : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Мария Дмитриевна Березко. – М., 1986. – 211 с.
- Гак В. Г. К типологии лингвистических номинаций / В. Г. Гак // Языковая номинация. Общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – С. 265-272.
- Горшкова К. А. Имя существительное широкой семантики "thing" в современном английском языке : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / К. А. Горшкова. – М., 1978. – 20 с.
- Джоламанова Б. Д. Имя существительное с широким значением в лексической системе современного английского языка : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Б. Д. Джоламанова. – М., 1978. – 189 с.
- Димова С. Н. О полифункциональности слова с широким значением (на материале английского существительного *way*) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / С. Н. Димова. – М., 1972. – 22 с.
- Ионицэ М. П. Глоссарий контекстуальных связей (на материале французского языка) / М. П. Ионицэ. – Кишинев : Штиинца, 1981. – 96 с.
- Кубрякова Е. С. Части речи в ономазиологическом освещении / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1978. – 113 с.
- Никитина Г. И. Конструктивные функции широкозначных существительных при десемантизации (к проблеме синтеза форм и смыслов в предложении на материале существительных французского языка «chose», «fait», «home», «femme», «personne», «gens») : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 «Романские языки» / Г. И. Никитина. – М., 1978. – 23 с.
- Терещенко С. С. Лексико-семантическая парадигма широкозначных слов украинської мови : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.01 / Світлана Сергіївна Терещенко. – Дніпропетровськ, 2008. 194 с.
- Федюк П. С. Глаголы размещения предметов в пространстве в языках различных групп : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / П. С. Федюк. – Саратов, 2011. – 19 с.

- Феоктистова Н. В. Формирование семантической структуры отвлеченного имени (на материале древнеанглийского языка) / Н. В. Феоктистова. – Л. : ЛГУ, 1984. – 188 с.
- Шапошникова И. В. История английского языка : учебное пособие / И. В. Шапошникова. – М. : Флинта, 2011. – 508 с.
- Якушева И. В. Типология и семантико-функциональные характеристики событийных существительных английского языка : дисс. ... кандидата филол. наук : 10.02.04 / Ирина Владимировна. – М., 1984. – 295 с.
- British National Corpus (BYU-BNC) [Electronic resource] : [Web-Site] – Electronic data. – Oxford : Oxford University Press, 2017. – Mode of access : <https://www.corpus.byu.edu/bnc/>
- Halliday M. A. K. Cohesion in English / M. A. K. Halliday, R. Hasan. – London–New York : Longman, 1976. – p. 374.
- Mounin G. La langue française / G. Mounin. – P. : Seghers, 1975. – 196 p.
- Pottier B. Recherches sur l'analyse sémantique en linguistique et en traduction mécanique / B. Pottier. – Nancy : Faculté des Lettres et Sciences Humaines de l'Université, 1963. – 74 p.
- Schmid H.-J. English abstract nouns as conceptual shells: from corpus to cognition / H.-J. Schmid. – Berlin–New-York : Mouton de Gruyter, 2000. – 457 p.

(Матеріал надійшов до редакції 17.09.17)

УДК: 811.111:81'42(063)

ЗАПОЛЬСЬКИХ С. П., ЗАПОЛЬСЬКИХ А. Ю.
(Запорізький національний університет)

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛОМОВНИХ ПУБЛІЧНИХ ПРОМОВ (НА МАТЕРІАЛАХ ДОПОВІДЕЙ КОНФЕРЕНЦІЇ *TECHNOLOGY ENTERTAINMENT DESIGN TALKS (TED-TALKS)*)

У статті проаналізовано переклади англomовних публічних промов на матеріалі доповідей конференції TED talks, виявлено лінгвальні й екстралінгвальні особливості перекладу з англійської на українську і російську мови через призму теорії скопосу; визначено компресію як найбільш частотний спосіб відтворення промов.

Ключові слова: TED промови, лінгвальні й екстралінгвальні особливості, скопос-теорія, компресія, декомпресія.

Запольских С. П., Запольских А. Ю. Особенности перевода англоязычных публичных речей (на материале речей конференции TED). В статье проанализированы переводы англоязычных публичных выступлений конференции TED talks. Выявлены лингвальные и экстралингвальные особенности перевода выступлений с английского языка на украинский и русский через призму теории скопоса; определено, что компрессия является наиболее частотным приемом перевода субтитров.

Ключевые слова: TED выступления, лингвальные и экстралингвальные особенности, скопос-теория, компрессия, декопрессия.

Zapolskykh S. P., Zapolskykh A. Y. Translation of Public Speeches (the Case Study: TED Talks Reports in English). The article aims at analyzing translation peculiarities of public speeches. The case study is the most popular TED talks in English selected from 2013 to 2017. As a result of the study lingual and extralingual characteristics of subtitle translation in the correlation of the main requirements to translation of TED talks and in the aspect of scopos theory have been pointed out.

Our research has confirmed high dependence between lingual and extralingual characteristics in subtitle translation with the priority of the latter. The study identifies among the main linguistic focuses in translation lexical, grammatical and stylistic features concerning the following aspects: translation of terminology, idiomatic phrases and metaphors, colloquial expressions, etc. The translator is recommended to give preference to common vocabulary to make the speech sound natural in the target language, use idiomatic expressions which can add emotional coloring in translation, thus the main techniques applies are: the use of functional equivalent and expressivation. The research also proved the necessity to take into account the wide context and apply contextual translation which contributes to the adequacy of translation greatly. Extralinguistic characteristics analyzed mainly refer to technical environment of subtitles creation. We have found out that the length of subtitles and the speed of their delivering are the essential categories in translation among the essential characteristics of TED talks translation. Decompression as a universal technique in translation from English into Ukrainian and Russian might be in conflict with the technical requirements to translation in our case study. Thus, compression is the only way of troubleshooting and should be performed without any sense losses. This challenging task can be fulfilled at the expense of omission some original elements which lack significant lexical meaning (repetitions) or can be expressed different, holistically transformed taking into consideration the wide context of the TED performance.

Our research has a wide range of prospects concerning the study of compression means, analyzing the most efficient cases and identifying patterns and regularities which can be of use for the practice of translation.

Key words: TED talks, lingual and extralingual characteristics, scopos theory, compression, decompression.

На сучасному етапі тематика досліджень з перекладознавства набуває все більшої популярності. Фахівці з теорії та практики перекладу намагаються вирішити проблему адекватності текстів мов джерела та перекладу, визначити фактори, які впливають на процес перекладу і вибір стратегій перекладачем, виявити закономірності перекладу різних типів текстів і надати чіткі рекомендації перекладачам для більш ефективної практичної

діяльності.

Науковці вважають, що серед чинників, що впливають на процес перекладу і кінцевий результат, можна визначити кілька основних. Найважливішими є тип дискурсу: «тексту» перекладу, тобто його особливості та характер (функціональна спрямованість, час і місце виникнення, жанрова приналежність тощо); характер аудиторії, просторова, часова та соціальна дистанція, статус мови оригіналу та мови перекладу у світі [Переклад у наукових дослідженнях представників харківської школи 2013, с. 221]. Отже у кожному конкретному випадку перекладач знаходиться під впливом низки факторів, які постійно змінюються, що і спричиняє доцільність детального дослідження специфіки перекладу окремих типів текстів.

Метою нашого дослідження є аналіз особливостей перекладу публічних промов особливого типу – доповідей щорічної міжнародної конференції TED (TED – аббревіатура від англ. словосполучення Technology Entertainment Design (Технології, Розваги, Проекти), виявлення основних труднощів і шляхів їхнього подолання при перекладі з англійської мови на українську і російську. У попередніх розвідках ми торкалися питань, пов'язаних з основними структурно-семантичними характеристиками TED промов, розглянули структуру, типи аргументації та їхні моделі та лінгвопрагматичні особливості. Досягнення мети цього дослідження передбачає розгляд специфіки процесу перекладу і факторів, які на нього безпосередньо впливають. Релевантним також у цьому аспекті є скопос-теорія (концепція К. Райс і Х. Фермеєра), яка виходить з того, що переклад – це передусім вид практичної діяльності, успіх якої визначається функцією, тобто тим у якому ступені вона досягає поставленої мети. Тому критерієм успішності діяльності перекладача виступає досягнення цілі комунікації. Цікаво, що теорією допускається парадоксальна ситуація, коли текст оригіналу взагалі не існує і перекладач самостійно створює свій текст, керуючись знанням мети або вказівками замовника.

Необхідно зауважити, що робота над субтитрами промов TED проходить у три етапи. Спочатку створюють оригінальний транскрипт промови, додавання якого до відео підвищує міру залученості аудиторії і збільшує кількість переглядів. Оригінальний транскрипт може створити будь-який волонтер, але умовою є вільне володіння на рівні рідної мови. Потім за справу береться перекладач, який також має відповідати певним вимогам, які насамперед передбачають знання вихідної та цільової мов, комп'ютерну грамотність, готовність до співпраці з редактором [How to Tackle a Translation].

Для перекладачів сайт <http://translations.ted.org> пропонує рекомендації для успішної співпраці, які можна умовно розбити на дві групи: лінгвальні й екстралінгвальні. Зрозуміло, що такий розподіл на лінгвальні й екстралінгвальні рекомендації є дещо умовним, оскільки вони тісно пов'язані між собою. Але, якщо абстрагуватися і зважати на домінуючі аспекти, то можна говорити про лінгвальні рекомендації, які стосуються лексичних, граматичних та стилістичних характеристик промов, їхнього відтворення при перекладі субтитрів. Так, наприклад, рекомендовано застосування універсальної загальноновживаної лексики, яка однозначно розуміється серед усіх діалектів мови перекладу, перевага надається сучасним традиційним термінам. Розглянемо наступні приклади, які демонструють специфіку передачі термінів у перекладі:

*We did **sequence**, also, one species many, many times ... human **genome**. We **sequenced** the first Asian. I **sequenced** it myself many, many times, just to take advantage of that platform. Look at all those repeating **base pairs**: **ATCG**. You don't understand anything there. But look at that one base pair. Those five letters, the **AGGAA**. These five **SNPs** represent a very specific **haplotype** in the Tibetan population around the gene called **EPAS1**. That **gene** has been proved -- it's highly selective -- it's the most significant signature of positive selection of Tibetans for the higher altitude adaptation. You know what? These five **SNPs** were the result of integration of **Denisovans**, or Denisovan-like individuals into humans.*

*Мы **секвенировали** геном одного вида много-много раз — **геном** человека. Мы впервые **расшифровали** геном азиата. Я **секвенировал** свой собственный геном просто для того,*

чтобы воспользоваться платформой. Посмотрите на эти повторяющиеся пары нуклеотидов: ATCG. Вам ничего не понятно? Но взгляните на эту пару. Эти пять букв AGGAA. Эти **снипы** представляют собой определённый **гаплотип** среди тибетцев, ген под названием **EPAS1**. Этот ген, как было доказано, весьма селективен и свидетельствует о позитивной селекции жителей Тибета — адаптации к условиям высокогорья. И знаете что? Эти пять снипов были результатом интеграции гена **денисовца** или людей подобных, в геном современного человека [Wang 2017]

Наведені приклади демонструють, що для відтворення термінологічної лексики перекладач, як правило, застосовує інтернаціональний відповідник (*sequence* – *секвенировать*), але у певних випадках використовує калькування (*sequence* – *расшифровывать*) для того, щоб уникнути труднощів розуміння фрагменту виступу і доповнити смислово єдність. Аббревіатури у всіх випадках збережено у формі їхнього використання у мові оригіналу, тільки *SNPs* передано як *сніп*, оскільки саме такий відповідник є типовим для цільової мови. При перекладі фрагменту *those repeating base pairs: ATCG* – використано додавання – *повторяющиеся пары нуклеотидов: ATCG* для того, щоб фразема сприймалася як завершена.

Наступною рекомендацією для перекладача є використання розмовної лексики, ідіоматичних виразів, які відповідають тону промовця. Наведемо приклади:

*The insurance industry has certainly noticed, **the losses have been mounting up**. They're not under any illusions about what's happening.*

*Страхові компанії вже помітили **збитки**, кількість яких **постійно збільшується**. Вони **не дивляться крізь рожеві окуляри** на те, що відбувається у світі.*

*В сфері страхування уж наворачья заметили, как **стремительно растут их потери**. Они-то **не мешают себя иллюзиями** на этот счёт [Gore 2016]*

And the cool thing is that all of these physical benefits of oxytocin are enhanced by social contact and social support. So when you reach out to others under stress, either to seek support or to help someone else, you release more of this hormone, your stress response becomes healthier, and you actually recover faster from stress.

*Цей гормон стресу зміцнює серце, **і класно те**, що всі ці фізичні переваги окситоцину підвищуються за рахунок соціальних контактів і соціальної підтримки, тому, коли ви тягнетесь до людей, щоб звернутися за підтримкою або допомогти комусь іншому, ви більше виділяєте цього гормону, стресова реакція стає здоровішою, і, насправді, ви швидше набираєтесь сил після стресової ситуації [McGonigal 2013].*

Для адекватного відтворення дієслова *mount up* (*збільшуватися, зростати*) перекладачі використовують додавання (в українському перекладі додано прислівник *постійно*, у російському – *стремительно*) для того, щоб передати тон мовця і відтворити саму ситуацію. Вираз *be under any illusions* перекладений розмовними фразами *дивитися крізь рожеві окуляри, мешить себя иллюзиями* що також демонструє адекватний вибір перекладачів. Вираз *the cool thing is* передано функціональним аналогом *класно*, що у цьому випадку є найбільш доречним.

В іншому прикладі для того, щоб відтворити реакцію мовця і адекватно передати зміст повідомлення перекладач вдається до граматичної заміни і застосовує експресивацію:

*Look at that, right? Like 1,700 years ago, it's already there, in the book. But **I still hate the smell**.*

*Только подумайте, этому рецепту более 1 700 лет, он из вон той книги. **Но меня всё ещё воротит от запаха** [Wang 2017].*

Важливою рекомендацією, яка є доцільною для будь-якого перекладу, і для цього типу зокрема, це не перекладати слова, а передавати зміст повідомлення. Саме тому перекладачеві необхідно усвідомити нюанси смислового наповнення із врахуванням контексту всього виступу. У наступних прикладах продемонстровано реалізацію цієї рекомендації:

*So my goal as a health psychologist has changed. I no longer want to get rid of your stress. **I***

want to make you better at stress.

Так що, моя мета як психолога здоров'я, змінилася. Я більше не хочу, щоб ви позбувалися стресу. **Я хочу, щоб він пішов вам на користь.**

Поэтому моя задача как психолога изменилась. Я больше не хочу избавлять вас от стресса. **Я хочу, чтобы вы чувствовали себя увереннее** [McGonigal 2013].

Так, речення *I want to make you better at stress* має різне вербальне і смислове оформлення в українському і російському перекладах (*Я хочу, щоб він пішов вам на користь. Я хочу, чтобы вы чувствовали себя увереннее.*) Якщо розглянути детально більш широкий контекст усього повідомлення, то можна зробити висновок, що український переклад є вдалим, а російський переклад є не достатньо точним, оскільки йдеться про використання будь-якої стресової ситуації на користь здоров'ю людини, а не про просту впевненість.

Наведемо приклад, у якому яскраво продемонстровано недоліки послівного перекладу:

But my favorite effect on the body is actually on the heart. Your heart has receptors for this hormone, and oxytocin helps heart cells regenerate and heal from any stress-induced damage. This stress hormone strengthens your heart.

Особисто мені найбільше подобається, як він впливає на саме серце. Серце має рецептори до цього гормону і окситоцин допомагає регенерувати клітини серця і зцілити від будь-яких стрес-індукованих ушкоджень.

Один из моих любимых эффектов — тот, что он производит на сердце. В сердце есть рецепторы, принимающие этот гормон. Окситоцин помогает восстановить клетки сердца и устранить любые повреждения, оставленные стрессом [McGonigal 2013].

При послівному перекладі фрагменту речення *my favorite effect on the body* втрачається природність сприйняття повідомлення російськомовною аудиторією, український переклад є більш вдалим, оскільки передає саме зміст повідомлення і має коректне вербальне оформлення.

Наступний приклад свідчить про доцільність використання ситуативного перекладу, коли словосполучення *Chinese wisdom* передається як *древнекитайская медицина*, застосування конкретизації є цілком обґрунтованим:

It becomes very, very interesting. But something you probably don't want to try, like drinking fecal water from a healthier individual, which will make you feel healthier. This is from old Chinese wisdom.

Становится очень, очень интересно. Но не всё вы захотите попробовать. Например, пить разведённые фекалии здорового человека, что, возможно, оздоровит вас. Это из древнекитайской медицины! [Wang 2017]

Говорячи про екстралінгвальні особливості, ми, насамперед, маємо на увазі технічні умови створення перекладу, які визначають специфіку вербального втілення промов. Англійська мова порівняно з багатьма іншими (українською, російською) характеризується стислістю висловлювань. Український переклад звичайно більший англійського оригіналу на 15-20%, що вважається потенційною універсалією [Переклад у наукових дослідженнях представників харківської школи 2013, с. 171]. Тому переклад цільовою мовою часто призводить до лінійного подовження тексту, що не дає можливості глядачам прочитати цей текст за час, коли він відображається на екрані (більше 21 символів на секунду) або показати текст у субтитрі (42 – це максимальна кількість символів у рядку). Важливими також є характеристики промовця, які стосуються швидкості презентації промови. Довжина і тривалість повинні бути однаковими в оригіналі й перекладі. У випадках, коли цільовий переклад перебільшує за розміром або за тривалістю вихідний текст, перекладачеві необхідно зменшити текст у субтитрах. Наведемо приклади, які демонструють роботу перекладача субтитрів:

*What I remember the most is,
as I put my head in the water....*

*Що мені запам'яталось найбільше,
коли я занурилась з головою під воду*

Даний переклад є вірним, але не задовольняє вимогам перекладу субтитрів, кількість у

рядках є допустимою – 1-й рядок – 32, 2-й рядок – 36 при максимальній – 42 символи, але швидкість перевищує норму у 21 символів на секунду і складає 22.7 секунди. Цю інформацію перекладач отримує від програми, в якій створює переклад і висновок є однозначним – необхідна компресія цільового тексту, яка досягається без зміни значення: *Що мені запам'яталось найбільше, коли я занурилась під воду*

Компресія субтитрів досягається шляхом випущення певних елементів вихідного тексту, вираженням змісту іншим чином – цілісним перетворенням вербальної форми повідомлення. Хоча способи компресії багато в чому залежать від його контексту, існують певні рекомендації щодо компресії повторів, звертань, складних синтаксичних зворотів, риторичних запитань, ідіом, метафор, прислівників, і т.ін. [How to Tackle a Translation].

Таким чином, у **результаті** нашого дослідження виявлено основні особливості перекладу субтитрів TED промов з англійської мови українською і російською у їхній кореляції з основними вимогами до TED промов. Виявлено, що рекомендації стосовно перекладу можна розділити на дві групи, які відповідають специфіці перекладу промов, а саме: лінгвальні й екстралінгвальні, які знаходяться у тісному взаємозв'язку. Переклад TED промов здійснюється відповідно до певних технічних умов, які впливають на процес і результат створення субтитрів. Як наслідок, вибір перекладача щодо вибору лінгвальних засобів і способів перекладу обмежено технічними характеристиками, які залежать від специфіки вихідного тексту, що свідчить про доцільність застосування скопос-теорії у межах даного дослідження. **Перспективами** цієї розвідки є визначення способів і засобів компресії вихідного тексту, які не впливають на загальний зміст повідомлення, виявлення виключень для компресії й обґрунтування їхньої доцільності.

Література

- Переклад у наукових дослідженнях представників харківської школи: колективна монографія / за ред. Л. М. Черноватого, О. А. Кальниченка, О. В. Ребрія. – Вінниця : Нова книга, 2013. – 568 с.
- How to Tackle a Translation. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://translations.ted.org/wiki/How_to_Tackle_a_Translation
- Gore Al. New thinking on the climate crisis Filmed TED 2016 / Al. Gore.– [Електронний ресурс].– Режим доступу : https://www.ted.com/talks/al_gore_the_case_for_optimism_on_climate_change
- Haas H. Forget Wi-Fi. Meet the new Li-Fi Internet. Published on Dec 2, 2015 / H. Haas.- [Електронний ресурс].– Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=iHWIZsIBj3Q>
- Herr H. New bionics let us run, climb and dance. Published on Mar 28, 2014 / H. Herr. – [Електронний ресурс].– Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=CDsNZJTWw0w>
- McGonigal K. How to make stress your friend. Filmed at TED 2013 / K. McGonigal [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://www.ted.com/talks/kelly_mcgonigal_how_to_make_stress_your_friend
- Stevens M. Why do we ask questions? Published on Dec 9, 2013 / M. Stevens. – [Електронний ресурс].– Режим доступу : [https://www.youtube.com/\[McGonigal\[McGonigal 2013\] 2013\] watch?v=u9hauSrihYQ](https://www.youtube.com/[McGonigal[McGonigal 2013] 2013] watch?v=u9hauSrihYQ)
- Wang J. How digital DNA could help you make better health choices. Filmed at TED 2017 – [Електронний ресурс].– Режим доступу : https://www.ted.com/talks/jun_wang_how_digital_dna_could_help_you_make_better_health_choices
- (Матеріал надійшов до редакції 10.09.17)*

УДК: 821.112.2:82-2:81'25

ЗАХАРОВА Н. В.

(Запорізький національний університет)

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНОГО ДРАМАТУРГІЧНОГО ТЕКСТУ (НА МАТЕРІАЛІ П'ЄСИ ДІРКА ЛАУКЕ «ALTER FORD ESCORT DUNKELBLAU»)

У статті обґрунтовано актуальність та проаналізовано причини складності перекладу зразків новітньої європейської драми. На прикладі п'єси сучасного німецького драматурга Дірка Лауке «alter ford escort dunkelblau» визначені основні характерні риси драматургічного тексту та виявлені основні складнощі перекладу досліджуваного твору, зазначені основні шляхи їх подолання. Драматургічний текст має специфічну природу, що й зумовлює особливості його перекладу. При перекладі драматургічних текстів, перекладач має усвідомлювати, що цей вид тексту, апелюючи до його духовно-ініціативному сприйняттю різними людьми, є продуктом духовно-практичного досвіду обдарованої особистості та носієм стійких і значимих відомостей, ідей, умонастроїв та смислів. Тому перед перекладачем постає завдання не буквального перекладу тексту, тобто власне мовної грані драматургічного твору, а необхідність збереження або перекодування предметно-образної та ідейно-сміслової сфер. Також зазначимо, що слід розрізняти основний драматургічний текст і побічний текст: заголовок і

примітки, які є предметом спеціального вивчення, епіграфи, посвяти, авторські передмови, позначення дат і місця написання, а також переліки діючих осіб і ремарки драматурга.

Ключові слова: нова драма, драматургічний текст, побічний текст, Дірк Лауке, «alter ford escort dunkelblau».

Захарова Н. В. Особенности перевода современного драматургического текста (на материале пьесы Дирка Лауке «alter ford escort dunkelblau»). В статье обоснована актуальность и проанализированы причины сложности перевода образцов новейшей европейской драмы. На примере пьесы современного немецкого драматурга Дирка Лауке «alter ford escort dunkelblau» определены основные характерные черты драматургического текста и выявлены основные сложности перевода исследуемого произведения, указаны основные пути их преодоления. Драматургический текст имеет специфическую природу, что и обуславливает особенности его перевода. При переводе драматургических текстов, переводчик должен осознавать, что этот вид текста, апеллируя к его духовно-инициативному восприятию различными людьми, является продуктом духовно-практического опыта одаренной личности и носителем устойчивых и значимых сведений, идей, умонастроений и смыслов. Поэтому перед переводчиком стоит задача не буквального перевода текста, то есть собственно языковой грани драматургического произведения, а необходимость сохранения или перекодирование предметно-образной и идейно-смысловой сфер. Также отметим, что следует различать основной драматургический текст и побочный текст: заголовок и примечания, которые являются предметом специального изучения, эпитафия, посвящения, авторские предисловия, обозначения дат и мест написания, а также перечни действующих лиц и ремарки драматурга.

Ключевые слова: новая драма, драматургический текст, побочный текст, Дирк Лауке, «alter ford escort dunkelblau».

Zakharova N. V. Features of the Translation of Modern Drama Text (Based on the Play by Dirk Lauke "alter ford escort dunkelblau"). The relevance of the research problem is caused by the negligible interest of contemporary Ukrainian playwrights in the works of foreign authors of new writing from around the world. Despite the flourishing of the "new drama" in Germany, Great Britain, Serbia, Poland, Belarus and other countries, such plays are extremely rare on the Ukrainian scene, one of the reasons for which is the lack of their translations into Ukrainian. The article substantiates the relevance and analyzes the reasons for the complexity of the translation of samples of the latest European drama. On the example of the play of modern German playwright Dirk Lauke "alter ford escort dunkelblau" the author defines the main features of the dramatic text and analyzes the main difficulties of the translation of the contemporary drama, describes the main ways of their overcoming. The dramatic text has a specific nature, which determines the peculiarities of its translation. When translating dramatic texts, the interpreter must realize that this type of text, appealing to its spiritual and initiative perception by different people, is a product of the spiritual and practical experience of a gifted person like as a bearer of stable and meaningful information, ideas, mindsets and meanings. That is why the translator faces the task of not literally translating the text, that is, actually the linguistic side of the dramatic work, but the need for preservation or re-coding of the subject-shaped and ideological and semantic spheres. It is also to mention, that it is necessary to distinguish between the main dramatic text and the side text: the title and notes, which are the subject of special study, epigraphs, dedications, authorial prefixes, designation of dates and places of writing, as well as lists of actors and remarks by the playwright.

Key words: new drama, dramatic text, side text, Dirk Lauke, "alter ford escort dunkelblau".

Актуальність проблеми дослідження зумовлена неабияким інтересом сучасних українських драматургів до творів іноземних авторів new writing з усього світу. Незважаючи на розквіт «нової драми» у Німеччині, Великобританії, Сербії, Польщі, Білорусі та інших країнах, на українську сцену вони потрапляють вкрай рідко, однієї з причин чого є відсутність їх перекладів на українську мову. Найвдалішою з усіх проведених акцій «нової» закордонної драматургії виявилися читання німецької драматургії, влаштовані в 2004 році Гете-Інститутом у Театрі ім. Лесі Українки, внаслідок чого 3 з приблизно 20 презентованих п'єс потрапили на сцену цього театру (Norway Today Ігоря Бауершима, «Сексуальні неврози наших батьків» Лукаса Берфуса та Top Dogs Урса Відмера). У 2008 році за постановку сучасних драматургічних текстів взявся театр «ДАХ», так у його репертуарі з'явилася російська «нова драма» – вистава «Анна» за текстом Юрія Клавдієва. Читки сучасної драматургії проводив в «Сузір'ї» Андрій Май, в театрі Івана Франка – Андрій Приходько.

Процес створення новітнього театру в Україні розпочався в Харкові на VII фестивалі «Курбалесія» у 2009 році, темою став театральний експеримент. Саме після цього задуманого режисером Володимиром Гориславцем (авторський театр «Котелок») проекту по всій країні почали з'являтися альтернативні театри, організовуватися фестивалі, так чи інакше пов'язані із документальною сценою та «новою драмою». У тому ж 2009 році режисери Андрій Май та Микола Гуменюк започаткували локальний фестиваль «Лютий/Февраль» у Херсоні, а у 2010 року у Львові виник фестиваль «Драма.UA», а у травні 2011-му році критик Марися Нікітюк, Андрій Май та Наталія Ворожбит розпочали історію фестивалю «Тиждень актуальної п'єси», який проходить за підтримки Міністерства культури України та Державної агенції з промоції культури України й кожного року восени стає справжнім святом сучасної української драматургії та відкриває для українських театралів імена нових українських авторів наряду із іменами ми таких визнаних за кордоном драматургів,

як Ельфріде Єлінек, Філіпа Рідлі, Дороти Масловської, Дірка Лауке, Ніно Хартішвілі, Давіда Тавадзе, Лукаса Берфуса та ін.

Також у 2010 році на фестивалі «Сучасна німецькомовна драматургія» у Львові відбулися читки українських перекладів трьох п'єс: «Сліпота» швейцарського драматурга Дар'ї Штокер, «Бридкий» німецького драматурга Маріуса фон Маєнбурга та «Коли у світ з'являється людина» німецького драматурга Мартіна Гекманса. Також у межах проекту були проведені два майстер-класи і творча зустріч зі спеціальним гостем фестивалю німецьким драматургом Мартіном Гекмансом, а театральний діяч, режисер і перекладач Алла Рибікова у формі відкритої лекції розповіла про сучасний стан німецькомовного драматургічного процесу. Так розпочалася переорієнтація сучасної української драматургії в сторону Європи.

У 2014 році одним із наслідків трагічних подій стала різка політизація руху української нової драми, адже театр, будучи самим живим мистецтвом, мистецтвом відображати життя, не міг залишитися осторонь гострих подій, що відбувалися у суспільстві. Сьогодні цей найбільший всеукраїнський театральний форум молодих драматургів, режисерів, акторів, критиків та просто людей, які цікавляться сучасним театром світового рівня є місцем зустрічі із колегами із-за кордону, які проводять семінари, лекції, майстер-класи та інше. Ще у 2014 році у рамках «Тижня актуальної п'єси» відбулася лекція «Сучасний німецький театр» від провідного європейського театального менеджера, куратора одного з найвідоміших театральних форумів THEATERTREFFEN Уве Гьосселя (Берлін). У той же час Йоанна Віховська – член кураторської ради ЕЕРАР – розповіла про європейський досвід постдраматичного театру, а Лідія Нагель – німецька перекладачка та куратор – про особливості перекладу «нової драми». У 2015 році на Тижні відбулася і читка п'єси Дірка Лауке «alter ford escort dunkelblau», переклад якої було здійснено під час роботи Першої перекладацької майстерні під керівництвом Лідії Нагель та Миколи Ліпісівіцького. Цей проект Інституту Гете в Україні був покликаний створити підґрунтя для відкритого діалогу про сучасну німецькомовну драматургію, ознайомити широке коло зацікавлених з особливостями драматургічного процесу в Німеччині, витворити можливості для навчання і вдосконалення молодих українських драматургів.

Організатори фестивалю «Драма. UA» створили новий проект «Перша сцена сучасної драматургії», внаслідок чого виникла лабораторія, де окрім власне театру діють проекти «Драма на екрані», лекторій «Театр: InsideOut», «Драмгурток», де відбуваються читання, DramaLab тощо. З кожним роком рух сучасної української драми набирає обертів, проводиться велика низка заходів за сприяння центру «Текст», театального порталу Theatre, Національного академічного театру ім. Івана Франка, руху українська нова драма, центру ім. Вс.Мейєрхольда (Херсон), Інституту Гете в Україні, Польського Інституту, Британської Ради в Україні, Австрійського культурного форуму, театру «ДАХ» та інших. Проводяться конкурси україномовних п'єс, наприклад, «Драма.UA», засновуються фестивалі, наприклад, «Драбина», ЛЮТИЙ\FEBRUARY (Київ), в рамках якого були презентовані театри, які нещодавно заявили про своє існування – «Театр переселенця», «PostPlayTeatr», ініційований театральним критиком Ярославом Кравченко «Дикий театр», «mytheatre\МАЙТЕАТР», херсонський проект «Май Буш», створений драматургом Наталією Блок. Також слід згадати відомий театральний фестиваль вже кілька років існує проект драматурга Ірини Гарець «Театр сучасного діалогу» в Полтаві, стає традиційним і фестиваль «Дні Української Драми», заснований театром «Запорізька нова драма», тощо.

У 2016 році на фестивалі «Taking the Stage» десять молодих театральних режисерів представили п'ять уривків з британських драм («Шахтарі-художники» (Лі Холл), «Легені» (Данкан Макміллан), «Чорний дрізд» (Девід Гарровер), «Як боги впадуть, то безпечно не буде» (Сельма Дімітрієвіч) та «Під небом синім» (Девід Елдрідж)), вперше перекладених українською мовою. Таким чином, саме завдяки появі перекладів сучасних драм українською мовою, відбувся великий прорив у сучасній українській драмі, театр було винесено за рамки куліс та сцени, виникла свого роду міжтеатральна комунікація як обмін експериментальними, новими ідеями, а драматурги нарешті перетворились на трансляторів

актуальних питань, гостро реагуючи на події з життя. Сьогодні в Україні існує ціла низка «нових театрів», кожного року відбувається декілька театральних фестивалів сучасної драматургії, в тому числі і зарубіжної, наприклад, «Сучасна німецькомовна драматургія» у Львові та «Місце зустрічі Запоріжжя». Твори українських драматургів представляються на фестивалях закордоном і перекладаються багатьма мовами, виникають міжнародні театральні проекти. Таким чином, перед перекладачами постає завдання перекодування цих п'єс-трансформів з урахуванням їх специфіки та прагматики.

Драматургічний текст має специфічну природу, що й зумовлює особливості його перекладу. Перед перекладачем постає завдання не буквального перекладу тексту, тобто власне мовної грані драматургічного твору, а необхідність збереження або перекодування предметно-образної та ідейно-сислової сфер. Таким чином, однією із особливостей та складнощів перекладу драматургічного тексту є необхідність збереження у тексті перекладу «художнього ефекту, що виникає шляхом зіставлення тексту зі складним комплексом життєвих та ідейно-естетичних уявлень» [Лотман 1992, с. 23].

При перекладі драматургічних текстів перекладач має усвідомлювати, що цей вид тексту, апелюючи до його духовно-ініціативному сприйняттю різними людьми, є продуктом духовно-практичного досвіду обдарованої особистості та носієм стійких і значимих відомостей, ідей, умонастроїв та смислів. У той же час сучасний драматургічний текст не завжди є «феноменом культури в його найбільш повному і яскравому втіленні, згустком мисленнєвого досвіду, квінтесенцією мови в дії і свого роду пам'ятником висловлювання» [Бахтин 1979]. Сучасний драматург не має на меті створити шедевр або зразок художньої думки, він просто висловлює свої власні думки, незважаючи на норми, а іноді й супроти ним.

«Нова драма» у багатьох країнах на сьогодні вже стала трендом. Це явище є далеко не монолітним, тут радше варто провести аналогії з модернізмом, що ввібрав у себе безліч напрямів і стилів. Розпочавшись у руслі реалізму, з яким пов'язані художні досягнення Генріка Ібсена, Кнута Гамсуна, Августа Стріндберга, Герхарта Гауптмана, Бернарда Шоу, Антона Чехова, «нова драма» перейняла ідеї інших літературних шкіл і напрямків перехідної епохи, насамперед натуралізму й символізму. Саме завдяки натуралізму, що вимагає абсолютної точності, науковості й об'єктивності зображення, сучасні драматургічні тексти зобов'язані своєю епічною точністю, майже документальністю, а символізм своєю чергою збагатив палітру зображальних можливостей драматургів, хоча це виражається не у спробі абстрагуватися від конкретного на користь іносказання та метафоричності, а радше у спрямованості до духовності, навіть релігійно-містичного, й натяку на те, що за спостережуваною дійсністю ховається дійсність духовна або метафізична.

Сучасному драматургічному тексту поряд з діалогічністю також притаманні епічна детальність, іноді лякаюча правдивість зображення подій та дуже пізнаване життя персонажів. Серед інших характерних рис «нової драми» варто зазначити наступні:

- відмова від пошуку героя, кожен персонаж – особистість з її переживаннями і почуттями, а не збірний образ якоїсь соціальної групи;
- у центрі уваги – душевні переживання людини як віддзеркалення морально-філософських проблем епохи,
- документальність зображення подій,
- гранична ситуація та драматична дія,
- колорит місця й часу дії,
- маргінальне середовище і маргінальні персонажі,
- протест проти суспільства масового споживання
- вкрай гострі соціальні теми й ситуації як приклади трагедії буття,
- вселюдський, всезагальний, масштабний спротив,
- взаємозв'язок ліричних та драматичних елементів;
- юнацький (подекуди інфантильний) бунт проти смерті й проти життя,
- відсутність однозначних характеристик, правдивий показ внутрішнього світу й внутрішнього конфлікту, який часто є результатом невирішеної зовнішньої проблеми,

- основна увага концентрується не на події, а на оцінці подій та вчинків, що відбулися у минулому і призвели до цієї ситуації,

- демонстрація темного боку людської душі,
- відкритий фінал, який спонукає до роздумів та дискусій, тощо.

Як бачимо, вирізняються «нові драми» передусім соціокультурним контекстом, що не могло не знайти своє втілення у мові драматургічних текстів та їх композиційному аранжуванні. Характеризуючи композицію твору Д. Лауке «alter ford escort dunkelblau», слід зауважити, що п'єса має аналітичний характер і написана як п'єса-подорож. У своїй драмі Д. Лауке зображає події одного дня з життя трьох друзів, які намагаються віднайти шлях до щастя та свободи у цьому жорстокому світі. Головний персонаж Шорзе обожає музикальний гурт AC\DC та свого сина Філіпа, але не має змоги з ним бачитися через останню поїздку на рок-фестиваль, куди він повіз свого сина замість звичайного пікніку у парку. Колишня дружина Шорзе Карін, остаточно розчарувавшись у ньому як у чоловікові та батькові, не дозволяє йому відвідувати сина. Аби зробити синові сюрприз, Шорзе із товаришами Паулем та Боксером одного дня вирішує викрасти сина та відвезти його до Леголенду. Подорож, яку в своїх думках він уявляв як чудову можливість провести час із сином і вирватися із кола невдач, врешті здобути свободу, перетворюється на фіаско і майже трагедію. Чоловіки дорогою увесь час сваряться, старий форд ескорт темно-синього кольору ламається, а син Шорзе втрачає свідомість і майже гине від задухи у багажнику авто. На цьому подорож до омріяної свободи закінчується, і вони повертаються до Мансфельдеру.

Під час ознайомлення з текстом відбувається викриття того, що було з героями в минулому, що дозволяє ясніше усвідомлювати причини такого ходу подій у теперішньому. За допомогою ретроспективної техніки Д. Лауке виявляє справжнє становище речей, змушуючи своїх персонажів до інтелектуального осмислення власного життя. У п'єсі діють знайомі образи й соціальні проблеми, його персонажі – не рупори ідей автора, а звичайні люди, які живуть пересічним життям, але стикаються з непересічними життєвими обставинами. Вони промовляють те, що диктує їм логіка власного характеру, психологічну глибину якого майстерно розкриває драматург. Роздуми та пошук відповідей на ті запитання закінчуються тільки із смертю персонажа, міркування й переживання живих залишаються незавершеними, що і створює ефект відкритого фіналу п'єси та великий простір для роздумів та інтерпретацій. Саме тому ще на етапі тексту, а не тільки завдяки режисерській інтерпретації, п'єса резонує із сьогодишнім світом.

Досліджуваний драматургічний текст, написаний майже без знаків пунктуації та прописної літери (хоча правилами німецької мови диктується написання іменників з великої літери), дає широкий простір для фантазії режисера, якому у «новій драмі» відводиться дуже вагома роль. Також це перекликається із основоположним принципом організації тексту постмодерну – поняттям «нон-селекції», на якому наголошували Д. Фоккема, Д. Лодж, І. Хассан [Fokkema 1986, с. 11]. При цьому «текст» розглядається як феноменологічна та аналітична категорія, що постулює звернення до суспільної функції мови як вихідного когнітивно-дискурсного пункту (О. М. Кагановська, В. А. Кухаренко, В. Г. Новикова, А. М. Приходько, В. Дресслер, Д. В. Фоккема, Б. МакХейл та ін.).

Вивчення синтаксичної будови тексту уможливорює встановлення його стилю та експресивних можливостей. Головною синтаксичною одиницею є речення, яке має певні відмінності між усною та письмовою моделлю, де останнє будується за чітко встановленими нормами, яких письменник переважно повинен дотримуватись. Проте на нормативні характеристики можуть накладатись індивідуально авторські преференції, а також додаткові: експресивні, композиційні, тематичні та інші навантаження.

Також зазначимо, що слід розрізняти основний драматургічний текст і побічний текст: заголовок і примітки, які є предметом спеціального вивчення, епіграфи, посвяти, авторські передмови, позначення дат і місць написання, а також переліки діючих осіб і ремарки драматурга. Аналізуючи мову самого тексту п'єси Д. Лауке «alter ford escort dunkelblau»,

який написаний майже без знаків пунктуації та без жодного знаку питання або оклику, що є «нетиповим» не тільки для німецької, а й для української мови, наприклад:

<i>SCHORSE gibt noch was wo ich ne ahnung hab. kein geld ham. kein job ham. job ham un trotzdem kein geld ham. zum ersten mal mit meim sohn zusammen. so richtig verstehter. das hier is. ich habs gefühl legoland könnte in die luft geflogen sein wenn wir ankomm. un es würde nichts machen. war natürlich quatsch. wir fahrn da hin. WIR FAHRN NACH LEGOLAND JUNGE. GEHTS GUT DAHINTEN</i>	<i>ШОРЗЕ має ж бути хоч шось, де я шось тямлю. бабла нема. роботи нема. ну, робота є, але бабла все одно нема. вперше разом з сином. він все розуміє. все це. мені здається, що леголанд може злетіти на повітря, коли ми приїдемо. а нам буде все одно. а, все фігня. ми їдемо туди. МИ ЇДЕМО ДО ЛЕГОЛЕНДУ, ХЛОПЧЕ. ВСЕ ОКЕЙ ТАМ ЗЗАДУ?</i>
--	--

та ремарки драматурга (наприклад: *Boxer tritt mehrmals heftig gegen das Auto*) стає зрозумілим, що стилістичні та аранжувальні елементи основного тексту обрані не випадково, адже у своїх коментарях Д. Лауке пише нормативною німецькою мовою.

Наведемо приклад специфічної риси стилістики тексту, що полягає у написанні автором усіх слів з прописної літери, включаючи імена та слова на початку речення:

<i>PAUL hey. heyheyhey. was was soll das. schorse. wo willstn hin.</i>	<i>ПАУЛЬ ей! ей-ей-ей! що, що таке?</i>
<i>BOXER kopp zu paul.</i>	<i>БОКСЕР заткнись, пауль.</i>
<i>PAUL da vorne is nichts. wir sind an henriks schwanz vorbei gerauscht.</i>	<i>ПАУЛЬ далі всьо чисто. он де, генрік, ми промчали повз його ліниву дупу.</i>

Використані автором скісні риси (/) означають, що далі з цього місця персонажі починають говорити одночасно або одразу ж після слів попередньої дійової особи (єдиний виняток: „ac/dc!“). Саме таким чином створюється ефект того, що дійові особи знаходяться у постійному конфлікті, як внутрішньому, так і зовнішньому:

<i>PAUL der will uns rollen, mann. dauernd warten / wir auf den.</i>	<i>ПАУЛЬ та він дістав, блін. вічно його / чекаємо.</i>
<i>SCHORSE markier hier nich den starken, paul.</i>	<i>ШОРЗЕ не випендрюйся, пауль.</i>

Також часто використовується прийом розширення вихідної моделі речення, що здійснюється шляхом повторення компонентів (реприза), перелічення однорідних членів речення, синтаксичної тавтології, використання полісиндетону, включення в структуру емфатичних конструкцій, конструкцій з дієсловами інтенсифікаторами та вставними реченнями.

Засилля повтору у тексті твору та розуміння того, що у письмовій формі використання повтору є навмисним і відображає свідоме бажання митця, наштовхує на думку, яка була раніше обґрунтована Р. Бартом та В. А. Лукіним, що «повтор є природнім подразником мозку, тому його часто використовують з метою певного впливу» [Барт 2000, с. 112], чому знаходимо підтвердження і у працях О. М. Мороховського [Мороховський 1991, с. 144], який вважав, що додаткові стилістичні значення, що виникають при використанні повтору є необхідним елементом емоціонально-художнього впливу на адресата. У досліджуваному тексті зображені люди, які працюють вантажниками на ринку напоїв, мають посередній рівень інтелекту, тому часто за допомогою рідних засобів намагаються висловити свою думку, роблять це за допомогою повторів, часто вживаючи і ненормативну лексику:

<i>BOXER sag ma, gibtsn arschloch-gen bei euch inner familie.</i>	<i>БОКСЕР блін, у вас шо, у всіх в сім'ї якийсь ген придурка.</i>
<i>PAUL leck mich.</i>	<i>ПАУЛЬ та пішов ти.</i>

Наступним стилістичним прийомом, який ми розглядаємо, є перелічення, що передбачає повторення однорідних синтаксичних одиниць, основаних на процесі розширення моделі. Синтаксична модель з використанням контактного повтору передбачає вираження емоційно-змістової тональності висловлення, а також передає уточнення та емоційний стан персонажа:

<i>SCHORSE</i> <i>wo ist der tiger.</i>	<i>ШОПЗЕ</i> <i>де тигр?</i>
<i>KARIN</i> <i>welcher tiger.</i>	<i>КАРІН</i> <i>який ще тигр?</i>
<i>SCHORSE</i> <i>da war doch. wir hatten immer einen tiger da auf der couch.</i>	<i>ШОПЗЕ</i> <i>був тут. у нас завжди був тигр, тут, на дивані.</i>
<i>KARIN</i> <i>wir hatten was?</i>	<i>КАРІН</i> <i>у нас було що?</i>
<i>SCHORSE</i> <i>einen tiger. da auf der couch. genau da.</i>	<i>ШОПЗЕ</i> <i>тигр. ось тут на дивані. саме тут.</i>
<i>KARIN</i> <i>ich erinnere mich nicht.</i>	<i>КАРІН</i> <i>не пригадую.</i>
<i>SCHORSE</i> <i>wir hatten einen tiger da auf der couch. erinnerst du dich nich. habn für dich aufm rummel gekauft. du hastn bauch, du hast den kleinen in deinem bauch vor dich her geschoben. den tiger oben drauf.</i>	<i>ШОПЗЕ</i> <i>у нас був тигр, тут, на дивані. ти не пам'ятаєш? купили для тебе на ярмарці. ти з животом, всередині малий. а тигр зверху.</i>
<i>KARIN</i> <i>wir waren auf dem rummel.</i>	<i>КАРІН</i> <i>ми були на ярмарку?</i>
<i>SCHORSE</i> <i>ich hab ihn für dich gekauft. und später hat der junge drauf gespielt. drauf geklettert und drauf geritten. wir / hatten schiss, dass er runterfliegt.</i>	<i>ШОПЗЕ</i> <i>я купив його для тебе. а потім хлопчик грався на ньому. вилазив і скакав верхи. ми / боялися, що він впаде з нього.</i>
<i>KARIN</i> <i>du und ich sind nie zusammen auf dem rummel gewesen. das wünscht du dir.</i>	<i>КАРІН</i> <i>ми з тобою ніколи не були на ярмарку разом. тобі так хотілося б.</i>
<i>SCHORSE</i> <i>ich erinnere mich genau. das war weihnachten. / wir aufm rummel.</i>	<i>ШОПЗЕ</i> <i>я точно пам'ятаю. це було різдво. / ми на ярмарці.</i>
<i>KARIN</i> <i>weihnachtsmarkt. das war auf dem weihnachtsmarkt.</i>	<i>КАРІН</i> <i>різдвяний ярмарок. це було на різдвяному ярмарку.</i>
<i>SCHORSE</i> <i>hab ichs dir eben aufm weihnachtsmarkt gekauft, is doch egal, wo is das scheißding jetzt.</i>	<i>ШОПЗЕ</i> <i>купив я тобі його саме на різдвяному ярмарку чи ні, начхати, де ця хреновина?</i>
	<i>БОКСЕР</i> <i>та забудь цю годі вже цю дурнувату звірюку..</i>

Синтаксична тавтологія передбачає повторення тотожних за змістом та граматично-синонімічних одиниць в складі речення. Цей стилістичний прийом характеризується надмірністю форми вираження, проте функціонує як конкретизація думки або уточнення:

<i>SCHORSE</i> <i>sie lügt. sie lügt doch boxer oder. sie lügt doch verdammt nochmal.</i>	<i>ШОПЗЕ</i> <i>вона бреше. та бреше ж, так же ш, боксер? вона, блін, все бреше.</i>
<i>PAUL</i> <i>was.</i>	<i>ПАУЛЬ</i> <i>що?</i>
<i>SCHORSE</i> <i>niemals is der krank un ganz bestimmt in keiner klinik. hat ein vater doch im blut.</i>	<i>ШОПЗЕ</i> <i>ніякий він не хворий, і ні в якій він не в лікарні. він ж весь в батька.</i>
<i>PAUL</i> <i>was is hier eigentlich los.</i>	<i>ПАУЛЬ</i> <i>що тут, в біса, діється?</i>
<i>BOXER</i> <i>weiter penn.</i>	<i>БОКСЕР</i> <i>дрихни далі.</i>
<i>SCHORSE</i> <i>die lügt doch boxer oder nich. die lügt.</i>	<i>ШОПЗЕ</i> <i>вона бреше, боксере, хіба ні? бреше вона.</i>
<i>BOXER</i> <i>scheißegal obse lügt. frag mich obse recht hat.</i>	<i>БОКСЕР</i> <i>пофіг, бреше вона, чи ні. спитай краще, чи вона права.</i>

У ході дослідження ми зіткнулись з питанням: чи не є повторення надмірною інформацією і чи слід передавати його під час перекладу. Повторення кінцевого сегмента висловлення на початку іншого утворює модель повтор-підхоплення. Цей стилістичний прийом передбачає певне уточнення та створює своєрідну тональність, наприклад:

<i>SCHORSE</i> <i>wir sehen uns nur jedes wochenende nur jedes wochende karin. lass mich nich so sitzen ich / komm wieder her.</i>	<i>ШОПЗЕ</i> <i>ми ж бачимось тільки на вихідних, тільки на вихідних, карін. не треба так зі мною / повертайся</i>
--	--

До інших особливостей мови п'єси Д.Лауке «alter ford escort dunkelblau» віднесемо такі:

- широке використання підтексту в мові персонажів п'єси, і часто цей додатковий текст проливає світло на дуже складні процеси;

- великого значення наряду із діалогами мають монологи героїв та паузи;
- переважна більшість дієслів вживається у формі теперішнього часу, що створює ефект присутності та актуальності всього, що відбувається із персонажами;
- дискусії покликані з різних боків показати одну й ту ж саму дійсність (тому присутня велика кількість повторів), ніби представляючи різні «правди», різні життєві позиції та духовні суперечності персонажів із різним трагічним життєвим досвідом;
- репліки героїв відповідають мовним формам дійсності, що є втіленням на практиці вимоги життєвої правди;
- немає описових елементів тексту, прямої мови, про всі події читач дізнається з розмов дійових осіб;
- демократизація мови, створення мовленнєвих портретів людей різних соціальних прошарків;
- використовується велика кількість стилістично маркованої та ненормативної лексики, що відповідає меті створення відвертого провокаційного тексту.

Дірк Лауке, створюючи свій текст, намагався донести до читачів деяку істину, ідею. Усі ці засоби використовуються, аби показати дійових осіб у критичний момент їхнього життя: події відбуваються у дуже короткий проміжок часу (протягом одного дня), що створює відчуття емоційно-чуттєвої напруги. Синтаксична архітектоніка німецькомовного текстового полотна дає можливість говорити про його своєрідність, про індивідуально-авторську преференцію, а також про текстовий код. Вживання стилістичних засобів, основаних на принципі розширення вихідної моделі за рахунок простого контактного повтору та полісиндетичного сполучення елементів речення, створює динамічність, темп, наголошуючи на головних сегментах речення. Усі інші лексичні та стилістичні засоби у тексті п'єси покликані відтворити загальну атмосферу часу, проілюструвати духовні пошуки епохи, прагнення морального пробудження особистості й суспільства.

Таким чином, перед перекладачем постає ніби виклик і ціла низка запитань, відповідей на які залежатиме, яким чином буде відбуватися процес перекладу та який вигляд матиме продукт його діяльності.

Література

- Барт Р.* Французская семиотика : От структурализма к постструктурализму / Р. Барт. – М.: 2000. – 536 с.
Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М.: 1979. – С. 105-113.
Лотман Ю.М. «Семиотика культуры і поняття тексту» / Ю. М. Лотман – Таллин, 1992. – С. 19-37.
Мороховский А. Н. Стилистика английского языка / А. Н. Мороховский, О. П. Воробьева, Н. И. Лихошерст, З. В. Тимошенко. – К. : Вища школа, 1991. – 272 с.
Fokkema D. W. The semantic and syntactic organization of postmodernist text / D. W. Fokkema // Approaching postmodernism. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1986. – P. 81-98.

(Матеріал надійшов до редакції 11.10.17)

УДК: 811.111'373.7'28

ЗАЦНИЙ Ю. А.

(Запорізький національний університет)

ДРАБОВСЬКА В. А.

(Донецький національний університет)

КОНЦЕПТ «АУТОМОБІЛЕ» У РЕАЛІТИВНОМУ ПРОСТОРИ НОСІЇВ АМЕРИКАНСЬКОГО ВАРІАНТА АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ТА ЙОГО РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ У СУЧАСНИХ НАВЧАЛЬНИХ ТЛУМАЧНИХ СЛОВНИКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ (на матеріалі фразових інновацій ХХІ століття)

Стаття присвячена розгляду способів актуалізації одного з найпотужніших концептів лінгвокультури сучасних США, а саме – концепта *automobile*, що виступає одним із складників базового американського концепта *American Dream*, засобами фразових інновацій американського варіанта англійської мови, що виникли на початку ХХІ століття. Аналізується низка сучасних навчальних тлумачних словників англійської мови щодо залучення нових фразових одиниць-американізмів до словникових корпусів. Робиться висновок про важливість унесення таких одиниць у реєстри навчальних тлумачних словників через культурну маркованість концепта *automobile* та глибокий лінгвокультурологічний потенціал, властивий

таким фразовим інноваціям як узуальним засобам його актуалізації та вербалізації його основних складників. Пропонується розробка нових типів навчальних тлумачних словників, здатних за допомогою фразових інноваційних одиниць повноцінно й неупереджено відобразити певну частку концептуальної картини світу в американському варіанті англійської мови.

Ключові слова: американський варіант англійської мови, концептуалізація, лінгвокультурема, лінвокультурографія, лінгвокультурний концепт, фразові інновації.

Зацный Ю. А., Драбовская В. А. Концепт «automobile» в реалитивном пространстве носителей американского варианта английского языка и его репрезентация в современных учебных толковых словарях английского языка (на материале фразовых инноваций XXI столетия). Статья посвящена рассмотрению способов актуализации одного из наиболее мощных концептов лингвокультуры современных США, а именно – концепта *automobile*, который выступает одной из составляющих базового американского концепта *American Dream*, средствами фразовых инноваций американского варианта английского языка, возникших в начале XXI столетия. Анализируется ряд современных учебных толковых словарей английского языка касательно внесения новых фразовых единиц-американизмов в словарные корпуса. Делается вывод о важности занесения таких единиц в реестры учебных толковых словарей по причине культурной маркированности концепта *automobile* и глубокого лингвокультурологического потенциала, присущего фразовым инновациям как узуальным средствам его вербаллизации и актуализации его основных компонентов. Предлагается разработка новых типов учебных толковых словарей, способных с помощью фразовых инновационных единиц полноценно и непредубежденно отражать определенную долю концептуальной картины мира в американском варианте английского языка.

Ключевые слова: американский вариант английского языка, концептуализация, лингвокультурема, лингвокультурографія, лингвокультурный концепт, фразовые инновации.

Zatsny Y. A., Drabovska V. A. The concept «automobile» in the reality space of the American English native speakers and its representation in modern learner's explanatory dictionaries of English (on the basis of the XXI century phrasal innovations).

The article deals with the ways of actualizing one of the most powerful linguocultural concepts of the modern USA, that is of the concept *automobile*, which stands out as a constituent of the basic US concept *American Dream*, by means of the American English phrasal innovations originated at the beginning of the XXI century. Actuality of the research is conditioned by importance of a more profound study of the concept that went through the objective stages of conceptualization and got fixed in the cognitive-communicative space of the American English speakers in the status of the same name linguocultural concept with the help of phrasal innovative language units. Thus the object of the article are modern American English phrasal innovations that represent the concept *automobile* as one of the most productive providing spheres of new language units and reflect a certain part of the American English speakers' conceptual world picture.

A number of modern learner's explanatory dictionaries of English is analyzed concerning linguocultural specifics of the dictionaries in question mega- and macrostructures, as wells as entering new phrasal units-Americanisms into dictionary corpora. As the conducted analysis demonstrates, concentration of phrasal neologisms in the latter is quiet low despite the fact that dictionary compilers (or publishing houses) accentuate upon their presence among dictionary entries.

The authors conclude that a number of phrasal units verbalizing the concept *automobile* have long become common in modern American English and thus are to be registered in dictionary corpora, especially in those designed for advanced and expert users of English. Conclusion is also made about the fixation relevance of such language units in learner's explanatory dictionaries registers due to cultural markedness of the concept *automobile* and linguocultural potential subsistent in such phrasal innovations as language means in common use which actualize and verbalize its basic constituents. The authors suggest designing new learner's explanatory dictionary types capable of a credible and unbiased representation of a certain American English conceptual world picture part with the help of innovative phrasal language units.

Key words: American English, conceptualization, linguocultural concept, linguocultureme, linguoculturography, phrasal innovations.

У теперішній час є вже добре відомо, що культура являє собою украй складне утворення, цілісну систему, багатоскладовість, взаємозалежність і тісна переплетеність елементів якої не дозволяє безболісно вилучити з неї будь-який складник і судити таким чином про всю культуру, базуючись винятково на обмежених знаннях. Саме тому культурологія займає сьогодні міждисциплінарне положення, виступаючи вже метанаукою, а культурологічні дослідження відрізняються великим розмаїттям дослідницьких технік та методів. Говорячи про ті прояви культури, що закріпилися у відповідній мові, слід ще раз акцентувати на лінгвокультурології, роль якої у лінгвальних студіях важко переоцінити. Саме лінгвокультурологія як наука синтезуюча і систематизуюча дозволяє відобразити процес взаємозв'язку і взаємодії мови й культури цілісно, а лінвокультурографія як один із її напрямів, що сьогодні украй швидко розвивається, уможливує комплексну наочну репрезентацію лінгвокультури у різнотипних словниках. Крім того, саме лінгвокультурології, на відміну від інших культурологічно орієнтованих студій, властива «проспективність» [Тхорик 2006, с. 34], орієнтація на вивчення мови в синхронії та «погляд» у майбутнє.

Проблема словникової репрезентації такого украй складного процесу взаємодії мови та культури до недавня вирішувалася та обмежувалася переважно укладанням країнознавчих довідників та словників культурних концептів і концептосфер окремих культур. І навіть якщо деякі з них «голосно» називаються «лінгвокультурологічними» словниками чи словниками

«мови та культури», специфіка лінгвокультур у них репрезентована, на нашу думку, недосконало. Зокрема, через високу конкуренцію на лексикографічному ринку видавці сучасних навчальних тлумачних словників англійської мови активно намагаються застосовувати нові прийоми та техніки саме для привертання уваги потенційних користувачів. Зокрема, аналізуючи низку новітніх друкованих лексикографічних видань, орієнтованих на відображення американського варіанта англійської мови і призначених для носіїв, можна відмітити значну енциклопедизацію наявної в них інформації, а саме: доповнення їхніх мегаструктур серединною частиною, що містить потужний країнознавчий та лінгвістичний матеріал, збільшення кількості та обсягу додатків, урізноманітненням компонентів останніх зокрема інформацією екстралінгвального характеру [Каліберда 2012, Драбовська 2016].

Актуальність теми статті зумовлена важливістю поглибленого дослідження природи концепту *automobile*, який пройшов об'єктивні етапи концептуалізації та закріпився у когнітивно-комунікативному просторі носіїв американського варіанта у статусі однойменного лінгвокультурного концепту за допомогою фразових інноваційних одиниць.

Мета статті – розглянути низку сучасних навчальних тлумачних словників англійської мови щодо залучення фразеологічних інновацій ХХІ ст. до їхніх реєстрів через їхній високий лінгвокультурологічний потенціал. **Предметом** наукового розгляду є фразові інновації сучасного американського варіанта англійської мови, які репрезентують концепт *automobile* як одну із найпродуктивніших лінгвокультурних сфер-постачальників нових одиниць і відбивають частку концептуальної картини світу носіїв зазначеного мовного варіанта.

Так, наприклад, у словнику LDELС серединна частина містить кольорові мапи Великої Британії та США, плани міст Лондона і Нью-Йорку, країнознавчі статті та фотографії різної тематичної спрямованості [Longman 2012]. Тут представлена кольорова мапа США, на якій позначено штати, особливості рельєфу, деякі дані про флору і фауну. Окремо надана кольорова мапа Нью-Йорку із зазначенням головних адміністративних, комерційних та культурних закладів. Мапа значно доповнена ілюстрованими посиланнями на низку культурознавчих статей (*Statue of Liberty, The Capitol, Golden Gate Bridge*). Крім того, характер подання матеріалу в них привертає увагу користувача до певних культурних стереотипів, пов'язаних із мешканцями окремих регіонів США, що, беззаперечно, служить доказом про те, що сучасні лексикографи орієнтуються не тільки на опис мовного стандарту, але й на поширення фактичних знань, глибше розуміння міжкультурних особливостей.

Решта підрозділів словника LDELС присвячена відображенню культурних традицій представників американської нації у різних соціальних сферах (статті *Education, Multiculturalism, Festivals, Government, Holidays* тощо). Окремі підрозділи серединного розділу містять кольорові фотографії та ілюстрації з історії і сучасності культури США (*American Musicians, Famous Films and Film Stars, American Political Life, Contemporary Events*). Окремою «цікавинкою» словника можна назвати статтю *Colours and Their Associations*, яка описує культурні асоціації американців із деякими кольорами, що також свідчить про «відхід» від опису суто країнознавчих реалій і перехід на «ціннісний» рівень відбиття специфіки мовних одиниць. Проте часто такий опис обмежується констатацією, не занурюючись у глибину мовних явищ, і не обґрунтовуючи і не підтримуючи наведений матеріал лінгвальними фактами, що демонструють кореляцію специфіки концептуалізації дійсності носіїв мовного варіанта із функціонуванням тої чи іншої мовної одиниці.

Український популярний сьогодні словник OGBAC [Oxford 2010], матеріал якого користується попитом серед викладачів як супутній на заняттях із країнознавства англійськомовних країн, на нашу думку, не виправдовує своєї назви як «надійний путівник із британської та американської культури», оскільки наведена у ньому інформація з деяких тем є вибірковою і українською обмеженою. Так, серединний розділ словника вже традиційно містить мапу США, яку супроводжують кольорові фотографії із зображенням мальовничих краєвидів. Країнознавча інформація про них надається в тематичних блоках (*Timeline of US History; the American revolution; the Civil War; the Constitution; the Federal Government;*

Education та ін), у яких коротко наводяться найголовніші факти з історії США та окремих аспектів їх сучасності.

Щодо специфіки не менш популярного сучасного тлумачного словника MEDAL [Macmillan 2011], то його культурно релевантний складник на рівні мегаструктури взагалі обмежується описом деяких базових розбіжностей між британським та американським варіантами англійської мови (*Differences between British and American English*). У свою чергу, такі найсучасніші навчальні тлумачні словники американського варіанта як LDAE [Longman 2007] та CDAE [Cambridge 2008] також не відрізняються новаторськими підходами в репрезентації американської лінгвокультури, а традиційно наводять таблиці географічних назв (*Geographical Names*), кольорову мапу Північної Америки (*Map*), інформацію про систему освіти в США, супроводжувану лінгвокультурним вокабулярієм і коментарями (*Education in the United States*).

Отже, аналіз мегаструктур вищезазначених словників загалом виявив наявність у них складників, які репрезентують необхідний для формування лише базових культурологічних компетенцій матеріал винятково країнознавчого характеру.

Щодо специфіки самих словникових корпусів, то, як ми вважаємо, саме макроструктура створює той словниковий потенціал, який дає змогу некомпетентному іншомовному користувачу «зануритися» у неповторний світ нерідної для нього культури і спробувати збагнути специфіку її явищ і подій. Адже саме повнота словникового реєстру створює у користувача відчуття «володіння» усім лексичним багатством певної мови.

Говорячи про сучасні навчальні тлумачні словники американського варіанта англійської мови для іншомовних користувачів, варто наголосити на тому, що будь-який тлумачний, а особливо тлумачний навчальний словник повинен повноцінно відображати сучасний стан мови. Отже його вокабулярій повинен охоплювати той її лексичний склад, який у цей час є реальним і вживаним в усному й писемному мовленні її освічених носіїв [Карташков 1992, с. 16]. Якщо словник призначений для компетентного користувача, рівень володіння іноземною мовою якого є високим, то обсяг його корпусу визначає ту частину лексичного складу загальнолітературної мови, яка є необхідною й достатньою для його адресата. Наприклад, зазначений вище словник MEDAL (*for advanced learners of English*) містить за середніми підрахунками 50,5 тисяч базових реєстрових одиниць як заголовкових слів тлумачних статей, не враховуючи ще ту кількість мовних одиниць, які у словнику подаються у межах статей під окремими підзаголовками і не виступають окремими вхідними одиницями, як, наприклад, ті, що описані у тлумачних блоках *phrases, phrasal verbs, collocation, metaphor*. Отже, точний обсяг наведеного у ньому лексичного матеріалу важко оцінити. Як зазначають його видавці, дефініції у словнику базуються на інформації, отриманої з 200-мільйонного корпусу слів англійської мови (World English Corpus).

Крім того, як стверджують видавці MEDAL, його корпус постійно оновлюється новими мовними одиницями, які стрімко поповнюють вокабулярій сучасного освіченого носія англійської мови. Зокрема, у зазначеному виданні присутні сотні таких інноваційних одиниць, які поповнили англійську за останнє десятиліття, наприклад, *satnav* (*satellite navigation*), *greenwash* (*activities by a business or other organization that are intended to show that the organization is concerned about the environment*), *carbon trading* (*a system that allows a company or country that reduces the amount of carbon dioxide it produces to below a particular level to sell the extra reduction as a credit to a company or country that has not reduces the amount it produces enough*), *adspend* (*the amount of money spent on advertising for a product or activity*), *civil partnership* (*a relationship similar to marriage for two people who are of the same sex*), *same-sex couple* (*used for referring to sexual relationships involving either two men or two women*), *emotional blackmail* (*a method of trying to persuade someone to do something by making them feel guilty*), *digital divide* (*the fact that people who can use the Internet have better information and more opportunities than people who cannot use it*) та ін.

Загалом, аналізуючи низку сучасних навчальних словників англійської мови на предмет співвіднесеності наявного в них лінгвального матеріалу із повнотою та глибиною

відображення специфіки концептосфери та концептуалізації дійсності, варто зазначити, що відображення цього зв'язку залишається недосконалим та далеким від повноцінного. Зокрема, очевидно, що сучасні англomовні друковані й навіть електронні словникові видання не «встигають» за темпами збагачення словникового складу англійської, де пальма першості у продукуванні таких інновацій вже традиційно належить американському варіанту.

У низці проведених нами досліджень було визначено, що сучасні навчальні тлумачні лексикографічні джерела, що фіксують американський варіант, хоча й із невеликими розбіжностями у відсоткових даних, але практично однаково віддзеркалюють американську лінгвокультуру, репрезентовану національно маркованими концептами. Зокрема йшлося про виділення кола базових та гіперконцептів США, які формують екзистенційно значущу частину концептосфери американського суспільства [Драбовська 2016].

Так, одним із «найпотужніших» концептів виявився концепт *American Dream*, який, на думку дослідників, є одним із найважливіших для вивчення [Ладика 2012, с. 161; Логинов 2012, с. 140; Филиппова 2011, с. 29-31; American Culture]. Він, як і *Americanism*, втілює в собі все розмаїття понять, на яких американці вибудовують свій світогляд. Його домінантним компонентом є прагнення до щастя (*pursuit of happiness*), яке записано в конституції як священне право кожного громадянина США. Відповідно, до поля цього концепту можна віднести безліч понять, що асоціюються зі щастям. Зокрема, на думку О. В. Ладика, такі складники як *national character, patriotism, liberty / freedom, success orientation, material prosperity, property, self-made man, high-quality life, happiness, equal opportunities, progress* [Ладика 2012, с. 163-164]. Крім зазначених сегментів А. Л. Логинов наголошує ще на таких компонентах концепту, як *expansionism, Manifest destiny, immigration, mobility, individual choice, work* та *multireligious society* [Логинов 2012, с. 140-142]. У свою чергу, М. М. Филиппова розглядає окремо національний характер, до складу якого входить цілий перелік компонентів, що є породжувальним фактором для решти концептів, з яких складається «американська мрія», наприклад: *honesty, integrity, creativity, resourcefulness, ingenuity, fighting spirit, self-indulgence, optimism, friendliness, personal uniqueness, self-assurance, sybaritism* [Филиппова 2011].

Однак практично всі дослідники одноголосно акцентують на тому, що поряд із гарною освітою як гарантом майбутнього успіху, наявністю роботи, трудоголізмом, що дозволяє досягти високого статусу в суспільстві, можливістю займатися спортом і бути у чудовій фізичній формі, американці, які украй цінують життєвий комфорт, відрізняються значною мобільністю. Цей факт був підтверджений емпірично отриманими нами даними під час аналізу навчальних тлумачних словників (від 29,2 до 16,6% лінгвокультурем, що актуалізують концепт *American Dream* від загального обсягу всіх реєстрових одиниць словників). Крім того, цікавим є той факт, що одним із домінантних складників, що виявилися найчастотнішими актуалізаторами різних компонентів національного характеру, цінностей, символів і стереотипів американської культури, був виділений складник *automobile*, вербалізований низкою лексико-фразеологічних засобів на позначення, зокрема, культури автомобіліста. До того ж, виявлена кількість таких одиниць є доволі високою (від 148 до 78 лінгвокультурем-американізмів від загальної кількості реєстрових одиниць-лінгвокультурем у проаналізованих словниках). Це такі одиниці, як, наприклад, *AAA, blowout, wrecker, no through traffic, hang a right, Denver boot, fender-bender, floor it, put the pedal to the metal, tailgate, to ticket, tin lizzie* тощо.

Дійсно, однією з ознак заможного та комфортного життя для американця є наявність автомобіля. Той факт, що автомобіль в США розвивався самостійно як національне чудо техніки, спричинив виникнення великої кількості лексичних одиниць як на позначення його різних складників, так і, взагалі, реалій життя, пов'язаних із його наявністю [Томенчук 2008]. Не можна оминати увагою й той величезний лексичний потенціал, який надають англійській мові фразові інноваційні американізми, які не тільки стрімко поповнюють її лексичний склад, але й швидко стають невід'ємною частиною повсякденного лексикону пересічного американця, тобто узуальними [Зацний 2007]. Оскільки саме у фразеологізмах найяскравіше

проявляється специфіка оцінного ставлення до світу, засобами культурної об'єктивації концепту *automobile* виступають інноваційні фразові лінгвокультурами американського варіанта на позначення його різноманітних культурно детермінованих проявів: від «мрії» мати свою автівку, різновидів послуг, що надаються автомобілістам, до розмаїття адміністративних правопорушень, здійснених за кермом, та форм покарання за них.

Отже, у процесі розгляду інновацій, що співвідносяться зі стилем життя американців, не можна не виділити такі, що відбивають той факт, що для багатьох мільйонів американців значна частина їхнього життя проводиться за кермом автомобіля. Цей факт, зокрема, підтверджує поява таких американізмів-лінгвокультурем, як *car-schooling*, *dashboard dining*, *dashboard drum*, *cup-holder cuisine*, *one-handed food*, *reverse commuter*, *road rage*, *windshield time* та ін. З автомобілями, обладнаними аудіостереосистемами гучністю у сотні децибел (одиниця *boom car*), пов'язана і концептуалізація явища «акустичного тероризму» і поява відповідної лінгвокультурами *accoustic terrorism*, що його вербалізує. А лінгвокультурами *abusive driver fee* з'явилася на позначення штрафу за порушення правил дорожнього руху. На жаль, під час здійсненого нами лінгвокультурологічного аналізу зазначених вище словників у їхніх корпусах не було виявлено суттєвої частки таких американізмів, не зважаючи на те, що вони не є явищем сьогодення, а активно «живуть» у мові щонайменш упродовж останнього десятиліття. Серед зазначених вище одиниць лише лінгвокультурами *road rage* представлена в окремих проаналізованих нами виданнях, зокрема у словнику MEDAL.

Ще одним цікавим фактом американської сучасності є те, що для забезпечення приватності заможних «бебі-бумерів» створюються, наприклад, спеціальні автомобільні «заміські клуби» (*car-country clubs*). З іншого боку, бездомним американцям автомобіль цілком замінює житло, і якщо таких людей ще до недавня характеризували за допомогою відомої негативно конотованої фраземи *trailer trash*, наявної у всіх опрацьованих словниках, то сьогодні все більше віддається перевага більш коректному ефемістичному словосполученню *vehicularly housed*, на жаль, поки відсутнього у проаналізованих виданнях.

Той факт, що США як одні з промислових лідерів на світовій арені розвивають свій автомобільний потенціал і постійно конструюють нові класи і моделі автомобілів, не міг не позначитися на словниковому складі американської англійської, адже, як відомо, актуальність культурного явища спонукає мову до його негайної вербалізації. Так, поряд із вже добре відомим різновидом спортивно-повсякденної автомашини *sport utility vehicle (SUV)*, який представляє собою компактний, недорогий автомобіль, та *cross-over vehicle*, що поєднує в собі кращі риси автомашин різного класу (місткість, економічність, «спортивність», естетичність і швидкість), і за ціною є набагато дешевшим за елітні автомобілі, з метою розширення ринку збуту серед моделей автомобілів класу «люкс» виробники стали окремо виділяти автомашини під назвою *entry luxe*, насамперед шляхом установлення більш низьких цін. На відміну від двох зазначених вище лінгвокультурем, які вже традиційно включають до складу навчальних тлумачних словників, одиниці *entry luxe* у проаналізованих виданнях не виявлено.

Не можна залишити поза увагою той факт, що процес конструювання різновидів автомобілів у США постійно удосконалюється. Він націлений насамперед на досягнення безпеки руху з урахуванням того, що в США кожний рік в автомобільних аваріях гине понад 40000 людей [Grimm 2003, с. 20]. Значну роль при цьому відіграє сучасна техніка, за допомогою якої розробляються моделі «розумних автомашин», які можуть взяти на себе функції керування, що «спровокувало» появу інноваційної фраземи *intelligent cars*. Також привертає увагу зв'язок виникнення «автомобільних» неологізмів з наявними екологічними проблемами. Особливо яскраво він проявляється у складнику «екологічно чистий автомобіль», що вербалізується за допомогою лінгвокультурем *alternative-fuel car*, *clean car*, *green vehicle*, *fuel-cell car*, *hybrid vehicle*. Виконуючи вимогу про введення в експлуатацію «автомобілів із нульовим вихлопом» (*zero emissions vehicles, ZEVs*), у США почали випускати так звані *neighborhood electric vehicles* – мініатюрні електромобілі, які фактично є удосконаленими варіантами візків для гри в гольф. На жаль, у словникових корпусах

лексикографічних джерел, що нами розглядалися, жодна з цих одиниць не присутня.

Як уже зазначалося у низці здійснених нами досліджень, евфемізацію слід вважати розповсюдженим в останні десятиліття механізмом і процесом створення нових фразеологічних одиниць. Зокрема, використання евфемістичних мовних засобів для вербалізації понять, пов'язаних із автомобілями, також є характерним. Так, для введення поняття «автомобілі секонд-хенд» замість колишніх сполучень типу *second-hand cars, used cars* уживаються такі неологічні утворення як *experienced cars, previously owned cars* [Liddy 2002, с. 143]. Серед останніх особливо відзначимо «персоніфіковане» стійке словосполучення *midlife-crisis cars*, що базується на популярному виразі кінця ХХ століття *midlife-crisis* для характеристики психологічних проблем середнього віку життя чоловіків.

Крім усього зазначеного, відмітимо, що «автомобільні» інновації нерідко стають основою для подальших словотворчих, семантичних і фразотворчих процесів. Так, вже добре відоме словосполучення *road rage* на позначення сутички між водіями автомобілів під час «пробок» чи транспортних заторів незабаром перетворилося на базу для створення цілого ряду фразеологічних неологізмів, що загалом позначають екстремальні ситуації, які спричиняють негативну емоційну реакцію її учасників, наприклад: *air rage, desk rage, dot-com rage, IT rage, trade rage, web rage, work rage*.

Без сумніву можна констатувати той факт, що автомобіль в США вже давно набув символічних ознак. Виступаючи в якості символів сучасного життя, назви певних моделей і марок автомобілів все частіше стають компонентами фразеологічних одиниць. Такі фразеологізми як *Lexus liberal, SUV Democrat* служать для презирливо-іронічної характеристики політичних діячів. Зокрема, стійке словосполучення *Lexus liberal* позначає політика, який на словах відстоює інтереси робітничого класу, проте веде розкішне життя (від *Lexus* – марки автомобіля класу «люкс»). У свою чергу, словосполучення *SUV Democrat* позначає діяча, який виступає за економію енергії і одночасно користується коштовним і неекономічним спортивним автомобілем. Крім того, стійкі «автомобільні» словосполучення також можуть бути основою для метафоричного вживання поза даною сферою. Наприклад, лінгвокультурному *drive-thru baby delivery*, що позначає виписку з пологового будинку на другу добу після пологів, створено на базі словосполучення *drive-thru pharmacy*.

Підсумовуючи все вищезазначене, ще раз наголосимо на тому, що властивий мові спосіб концептуалізації світу є частково універсальний, а частково національно-специфічний [Апресян 1995, с. 39]. Саме тому про концепти говорять як про культурні або національні, що визначаються конкретно репрезентованою ідеєю предмета в сукупності всіх валентних зв'язків, позначених національно-культурною маркованістю [Полюжин 2005, с. 16]. Оскільки основними шляхами та способами дослідження специфіки концептуалізації дійсності у лінгвокультурологічному напрямку є виявлення та комплексний опис різних мовних засобів вираження культурно маркованих концептів, ми вважаємо, що у теперішній час концепт *automobile* найяскравіше актуалізується за рахунок саме інноваційних фразових номінацій. Про це свідчать наведені нами фразеологічні неологізми, що включають у свій склад позначення різних конститuentів цього концепта як потужної системи, що торкається доволі широкої низки макро- та мікросоціальних складників, за допомогою яких можливо характеризувати різні його сторони.

Результати і перспективи подальшого дослідження. Очевидно, що наведений тут перелік сучасних мовних інновацій-американізмів, що актуалізують різні складники концепту *automobile*, не є вичерпним, а лише демонструє додаткові можливості, що відкриваються перед лексикографом-теоретиком і практиком. Проте, як нам вдалося продемонструвати, актуальність належного відбору, аналізу, занесення до реєстрів сучасних навчальних тлумачних словників англійської мови, зокрема, її американського варіанта, якомога ширшого кола потенційних одиниць-лінгвокультурем, які різнобічно вербалізують концепт *automobile* та актуалізують його базові складники, а також розробка найефективніших способів їхньої репрезентації у тлумачних статтях не підлягає сумніву у зв'язку з тією безперечно важливою роллю, яку він відіграє в американській лінгвокультурі.

У цьому зв'язку вважаємо необхідним серед перспектив подальших досліджень окреслити створення окремих «галузевих» тлумачних лінгвокультурологічних словників ключових концептів американської культури, у тлумачних статтях до яких обов'язково буде наведено низку актуалізаторів у вигляді найновітніших лінгвокультурем-фразеологізмів, та тематичних лінгвокультурологічних словників фразових інновацій, призначених для іншомовних користувачів із високим та «експертним» рівнями володіння англійською мовою.

Література

- Апресян Ю. Д. Избранные труды. Т.2 : Интегральное описание языка и системная лексикография / Ю. Д. Апресян. – М. : Школа русской культуры, 1995. – 767 с.
- Драбовська В. А. Лінгвокультурологічна концепція лексикографії США. Дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Драбовська Віра Анатоліївна; Львівський націон. ун.-т. – Запоріжжя, 2016. – 289 с.
- Зацний Ю. А. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу / Ю. А. Зацний. – Л. : ПАІС, 2007. – 228 с.
- Каліберда О. О. Енциклопедизм як різнорівневий складник англомовних тлумачних словників : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Каліберда Оксана Олександрівна. – Запоріжжя, 2012. – 256 с.
- Карташков А. Н. Принципы построения учебно-толковых словарей для иностранцев (проблема словарика и лексикографической разработки слова в словарях серии Хорнби) : Учеб. пособие / А. Н. Карташков. – Иваново : ИВТИ, 1992. – 241 с.
- Ладика О. В. Вербалізація національно-культурного компонента семантичної структури концепту American Dream / О. В. Ладика // Слов'янський збірник. – 2012. – Вип.17. – Част.1. – С. 160-165.
- Ладика О. В. Особливості ціннісної складової лінгвокультурного концепту American Dream / О. В. Ладика // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – Вип. 28. – 2012. – С. 219 – 230 [Електронний ресурс] : Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pssrtt_2012_28_30
- Логинов А. Л. Мифологическая составляющая концепта “The American Dream” / А. Л. Логинов // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского, 2012. - № 1 (2). – С. 139-143.
- Положин М. М. Концептуальна система як базове поняття когнітивної семантики й теорії мовної особистості / М. М. Положин // Проблеми романо-германської філології. Збірник наукових праць. – Ужгород : Ліра, 2005. – С. 5-19.
- Томенчук М. В. Варіантно зумовлена концептуалізація дійсності у сучасній англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Томенчук Мар'яна Василівна. – Чернівці, 2008. – 20 с.
- Тхорик В. И. Лингвокультурология и межкультурная коммуникация. Учебное пособие. Второе издание // В. И. Тхорик, Н. Ю. Фанян. – М. : ГИС, 2006. – 260 с.
- Филиппова М. М. К вопросу о ключевых концептах американского менталитета / М. М. Филиппова // Язык, сознание, коммуникация : Сб. статей / Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : МАКС Пресс, 2011. – Вып. 42. – С. 27-34.
- American Culture – Key Concepts and Values [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://www.communicaid.com/country/united-states-of-america/#.vwljju-6rnc>
- Cambridge Dictionary of American English. Second Edition. – Cambridge University Press, 2008. – 1112 p.
- Grimm D. The New Street Smarts // US News and World Report. – 2003. - Aug 18–25. - P. 20 - 21.
- Kövesces Z. Bridge Two. British-American. American-British Dictionary / Z. Kövesces. – Budapest, 2008. – 464 p.
- Liddy G.G. When I Was a Kid, This Was a Free Country. – Washington : Regnery Publishing, 2002. – 236 p.
- Longman Dictionary of American English. New edition. – Harlow, 2007. – 1078 p.
- Longman Dictionary of English Language and Culture. New Edition / Ed. by D. Summers. – Harlow, 2012. – 1628 p.
- Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. New Edition. – Oxford, 2011. – 1760 p.
- Oxford Guide to British and American Culture. New edition / Ed. by Jonathan Crowther. – Oxford : Oxford University Press, 2010.

(Матеріал надійшов до редакції 19.09.17)

УДК: 811.111:81'27:81-2

КОЗЛОВА Т. О.

(Запорізький національний університет)

КЛЮЧОВІ КОНЦЕПТИ ПОЛІЦЕНТРИЧНОЇ АНГЛІЙСЬКОМОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ТА КРИТЕРІЇ ЇХ ВИЗНАЧЕННЯ

У статті розглянуто ключові концепти культури як втілення національного світовідчуття, раціонального та духовно-емоційного досвіду етносу. Аналіз культурних домінант і національних особливостей картин світу, вербалізованих різними варіантами поліцентричної мови, вимагає адекватних принципів їх ідентифікації та верифікації. Компактним та ефективним для дослідження важливих складників культури виявляється метод аналізу ключових концептів через їх імена, які встановлюються за такими принципами: історична стабільність, дериваційний потенціал, функціональна нейтральність та актуальність для різних сфер комунікації, а також прецедентність. Аналіз імен ключових концептів культури ширший, ніж аналіз окремих одиниць, і забезпечує проникнення в систему етнічних цінностей, розкриття цілісних моделей культури.

Ключові слова: мовна картина світу, ключовий концепт культури, поліцентрична мова, австралійський та новозеландський національні варіанти англійської мови

Козлова Т. О. Ключевые концепты полицентрической англоязычной картины мира и критерии их идентификации. В статье рассматриваются ключевые концепты культуры как воплощение национального мироощущения, рационального и духовно-эмоционального опыта этноса. Анализ культурных доминант и национальных особенностей картин мира,

вербализованных разными вариантами полицентрического языка, должен основываться на адекватных принципах идентификации концептов и верификации их ключевого статуса. Компактным и эффективным для исследования важных составляющих культуры является метод их изучения через посредство имен ключевых концептов, которые соответствуют таким критериям: историческая стабильность, деривационный потенциал, функциональная нейтральность и актуальность для различных сфер коммуникации, а также прецедентность. Анализ имен ключевых концептов культуры выходит за пределы анализа отдельных единиц и обеспечивает проникновение в систему этнических ценностей, раскрывает целостные модели культуры.

Ключевые слова: языковая картина мира, ключевой концепт культуры, полицентрический язык, австралийский и новозеландский национальные варианты английского языка.

Kozlova T. O. Identification of the Key Concepts in the Pluricentric English Worldview. This article has attempted to provide a more compact and adequate approach to the identification and analysis of the key concepts of culture. The key concepts are fundamental values, ethnic attitudes, and the results our perceptive, rational, spiritual and emotional experiences embedded in a culture.

Cultures and subcultures differ in their priorities. Various English-speaking subcultures share their basic values with the mainstream culture. However, their defining feature is that they give a priority to some certain values which they appreciate and preserve in a more obvious way. The key values of the English-speaking subcultures are not necessarily in conflict with those of the pluricentric English mainstream culture. For example, the conceptual contrast between CENTER and PERIPHERY, i.e. between something that is populated, urban, developed, cultivated, civilized, or near, and something that is deserted, rural, undeveloped, uncultivated, wild, or far off, is universally central. However, THE BUSH, i.e. an area of land that has never been cultivated and where there are very few people, is a matter of priority in Australian and New Zealand English-speaking subcultures where *bush* acquires symbolic senses. Emphasizing the pluricentric English culture continuity, Australian and New Zealand BUSH pertains to natural vegetation, an improvised and lacking sophistication lifestyle. In contrast to the pejorative connotations relevant to the mainstream culture, Australian and New Zealand BUSH is prized for its uniqueness, indifference and self-helpfulness of people, their skillfulness and ingenuity. The centrality of THE BUSH to Australian and New Zealand worldview is evident from the historical stability of the word *bush* in Australian and New Zealand Englishes, its potential for derivational and phraseological productivity, neutrality in language and discourse. This set of linguistic criteria will prove useful along with the extralinguistic evidence of the concept centrality found in the evaluative judgements of the native speakers of Australian and New Zealand Englishes.

Key words: language worldview, key concept of culture, pluricentric language, Australian and New Zealand national varieties of English.

Вступні зауваження. Необхідність розширення наукового світогляду, розуміння взаємозв'язків мови, культури, і мислення зумовили інтеграцію лінгвістики, культурології та когнітології (М. Алефіренко, Н. Арутюнова, М. Болдирев, Т. Булигіна, А. Вежбицька, С. Воркачов, В. Карасик, В. Колесов, В. Красних, Д. Лихачов, В. Маслова, М. Піменова, З. Попова, А. Приходько, Т. Радзівська, О. Снітко, Ю. Степанов, І. Стернін, Н. Слухай, В. Теля та інші). Спільний об'єкт дослідження становлять ключові концепти культури (в інших термінах – константи [Степанов 2001], ядерні цінності чи ключові слова культури [Вежбицька 2001], культурні домінанти [Карасик 2002, с. 166-205]), які вивчаються сьогодні в межах глобальної системи знань, без чіткого розмежування методів названих наукових галузей. Зібрано багатий фактичний матеріал, з'ясовано окремі механізми та чинники формування особливостей етнічних картин світу [Андрейчук 2011; Голубовская 2002; Корнилов 2003; Кошарная 2002; Поскурин 1991; Приходько 2013; Топорова 1994; 1996; 2002; Цивьян 1990]. Утім до цього часу недостатньо вивченими лишаються механізми формування концептів, однаково важливих для різних лінгвокультур і виражених засобами поліцентричної системи, зокрема, англійської мови. Література з проблем формування [Кріцберг 2001; Скибина 1996] та маніфестації концептів у національних варіантах англійської мови значна [Абрамова 2007; Беспала 2012; Бочегова 2006; Ваніна 2011; Вишаренко 1999; Горобець 2007; Данилов 2005; Жукова 2011; Козлова 2001; 2005(а); 2005(б); 2005(в); Прохвачева 2000; Сергієнко 2016; Юнацька 2006 та інші]. Попри декларовану в окремих дослідженнях поліаспектність і системність аналізу, вони мають констатувальний характер та обмежуються характеристикою наповнення номінативних полів концептів [Архіпова 2013; Битко 2008; Томенчук 2008]. Очевидно, специфіка формування й варіативність картин світу, реалізованих в поліетнічному просторі мови, ускладнює аналіз і визначення їх ключових концептів. Хоча тенденція в напрямку розв'язання цього питання вже спостерігається [Вежбицька 2001, с. 169-200; Беспала 2012; Козлова 2005(б)].

Актуальність статті визначається необхідністю аналізу національних концептосистем та їх окремих фрагментів, вербалізованих засобами однієї (поліцентричної) мови, встановлення розходжень та наближень ключових концептів, релевантних для кількох лінгвокультур поліетнічної системи.

Мета статті: виробити критерії ідентифікації ключового статусу концепту культури, схарактеризувати процеси формування ключових концептів, релевантних для національних англійськомовних картин світу. Сформульована мета передбачає розв'язання таких **завдань**: обґрунтувати релевантність критеріїв ідентифікації ключових концептів культури; довести ключовий статус концепту BUSH в австралійській та новозеландській англійськомовних картинах світу.

Об'єкт дослідження: концепт BUSH / ГЛИБИНКА як культурно зумовлене уявлення про простір в австралійській та новозеландській картинах світу.

Предмет дослідження: проєкції концепту BUSH та його вербалізація засобами австралійського та новозеландського національних варіантів англійської мови.

Матеріалом дослідження слугували 512 лексичних одиниць з компонентом *bush* та 300 текстових фрагментів їх уживань. **Джерельна база** дослідження охоплює словники національних варіантів англійської мови [DNZE 1997; CAND 1992], а також художні, публіцистичні та наукові тексти.

Завершеність процесу концептуалізації поняття закріплюється наявністю ключового вербалізатора – імені концепту, але не забезпечує йому центральність у системі лінгвокультури. Наприклад, 'вода', 'земля', 'добре' і 'погане', 'життя' і 'смерть' тощо належать до категорії універсальних, базових понять і вербалізовані в генетично неспоріднених та географічно віддалених одна від одної мовах. Лексичні одиниці на позначення цих понять, хоч вони й дуже неоднорідні за значеннями, виходять за межі специфічних реалій культури (назви предметів побуту, зброї, одягу тощо) і віддзеркалюють той чи той тип культури. Проте подібні лексеми не завжди виявляються у якийсь спосіб виділені в культурних системах чи входять до ядра національного менталітету. На думку А. Вежбицької [Вежбицкая 2001, с. 33], концепти, закодовані в словах рос. *родина* та англ. *motherland, homeland*, а також у словах рос. *правда, истина* та англ. *truth*, є вельми значущими саме для російськомовної, а не англійськомовної культури. Ці загальноживані одиниці (рос. *родина, истина*) набагато частотніші в російській, ніж в англійській мові.

Разом із цим критерій частотності імені концепту ненадійний для встановлення його ключового статусу: уживаність одиниці рос. *правда* значно перевищує уживаність рос. *истина* [т.с.] – імені концепту, характерного для російськомовної культури.

У термінах семіотики імена ключових концептів розуміють як імена речей, що відкривають шлях не тільки до пізнання суті цих речей, а й шлях до пізнання ментальності носіїв культури. Отже, ключові концепти культури – це головні концепти етнічної спільноти, вони «не лише мисляться, а й переживаються» [Степанов 2001, с. 43], розкривають національний характер: «У кожного народу особливий спосіб мислення, система своїх категорій, або особливе співвідношення понять, властивих ще й іншим етносам. Є щось, що спонукає винятково мислити, орієнтуватися на власні проблеми, розв'язувати їх, і спрямовувати думку до якоїсь мети» [Гачев 1988, с. 180]. Концепт, який посідає центральне місце в лінгвокультурі, емоційно забарвлений. Він співвідноситься з цінностями та антицінностями культури, очікуваннями й настановами суспільства. Оскільки ключовий концепт пов'язаний з багатьма аспектами лінгвокультури, його вербальні позначення існують не ізольовано, а взаємодіють з іншими одиницями системи, зокрема, з фразеологізмами, стійкими колокаціями, прислів'ями й приказками, а також уживаються у відомих піснях, висловах чи інших прецедентних текстах.

Отже, аналіз імен ключових концептів («ключових слів» [Вежбицкая 2001, с. 35-38]) може бути застосований як метод дослідження культури. Він передбачає вивчення конкретних одиниць мови з огляду на їх історичну стійкість, словотвірний потенціал та розвинені системні зв'язки, уживаність у різних сферах комунікації та в прецедентних текстах. Втім, аналіз ключових слів культури виявляється значно ширшим, ніж аналіз окремих одиниць, і забезпечує проникнення в систему етнічних цінностей, розкриття цілісних моделей культури.

Ключовий статус концепту BUSH / ГЛИБИНКА в австралійській та новозеландській лінгвокультурах. За відсутності конкретних методів встановлення центральних концептів культури, об'єктивні висновки про ключовий статус концепту BUSH можна отримати за низкою критеріїв: уживаність номінацій, дискурсивна актуальність апеляцій та інтроспективна аксіологічна ідентифікація.

Історично-культурні витoki концепту. Виокремлення людини з природи, усвідомлення власного «Я» зумовило антропоцентричність поглядів на Всесвіт, у якому Людина стала центральною точкою відліку, мірилом усього існуючого й уявного. Модель простору у древніх культурах вибудовувалася за зразком людського тіла [Афанасьев 1995, с. 60-61, 71, 109; Голубовская 2004, с. 114-115; Красных 2002, с. 235, 239; Мазанько 1974; Маковский 1996, с. 52-53, 117-125, 204-208, 258]. Позначення частин тіла набували символічних функцій: голова – верх, ноги – низ, руки – правий та лівий боки. Позиція людини визначалася за напрямом руху сонця, що позначилося на “картографуванні” Всесвіту у наївній картині світу.

Наприклад, схід пов'язували з місцем народження сонячного світла (іє. **aues-* “світити, золото; схід сонця” > герм. **aust-* > дангл. *ēast-* “схід; бік сонця”, лат. *Aurōra* [IEED, с. 86-87], др. *ἠώς ἑως, ἄως, ἄφωρ, ἄως* “світанок, ранок; день; життя; схід, південь; Аврора – богиня світанку” [LIGEL]) та асоціювали з ідеальним простором, життям, радістю, щастям. Захід сприймався як темний бік (іє. *uesperos “вечір; ніч” > герм. *west, а також др. *ἔσπερος*, лат. *vesper* “вечір” [IEED, с. 1173-1174], лит. *ūkanas* “хмарний, захмарений”, лат. *umbra* < *unskrā “тінь”) та асоціювався зі смертю, потойбічними силами, які активізуються, коли стемніє (др. *ἔσπερος θεός* “Гадес – бог темряви, підземного світу, володар царства тіней померлих; підземне царство бога, куди потрапляють померлі” [LIGEL]).

За древньою традицією під час молитви поверталися на схід, до сонця. Тому правий бік пов'язували з півднем, а лівий – з північчю. Оскільки протилежність ‘правий-лівий’ проектувалася на опозицію ‘південь-північ’, то й ліва, і північна частини сприймалися негативно, як ‘ворожі’ (іє. *sejio > **lajiuo-* “лівий; кривий > слабкий, хворий” > лит. *išlaivóti* “кривий; горбатий” [IEED, с. 652], лат. *laeva* “ліва рука, щуйца”, *laevus* “лівий; незграбний; дурний; такий, що передвіщає біду; зловісний” [ДЛРС 2008, с. 438]), а права й південна частини світу – позитивно, як ‘свої’.

У такий спосіб просторові орієнтири верх/низ, правий/лівий проектується на географічні координати схід/захід та південь/північ, які інклюзують інші важливі антиномії - часові (день/ніч), колоративні (світлий/темний), аксіологічні (добрий/поганий) тощо. Концептуалізація фізичного простору впорядковує різні аспекти існування людини, оскільки просторові уявлення переносяться на соціокультурне середовище й протиставлення свій/чужий (‘позитивний, пов'язаний із життям людини, світлий, зрозумілий, відомий тощо’ / ‘негативний, непов'язаний із життям людини, темний, незрозумілий, невідомий тощо’).

Концепція розподілу світу на ‘свій’ і ‘чужий’ набула ще більшої актуальності в індоєвропейській культурі упродовж Новітньої історії людства у зв'язку зі зміною демографічної ситуації, міграціями європейців на інші континенти, відкриттям Нового Світу та заснуванням колоній в Америці, Австралії, Новій Зеландії, Африці. Ці культурно-історичні та соціальні чинники прискорили розвиток концепту ГЛИБИНКА в англійськомовній картині світу. Цей концепт формувався паралельно в національних картинах світу, які внаслідок географічної дисперсії англійської мови, з одного боку, підтримували спільну англосаксонську лінгвокультурну традицію і взаємодіяли, а з іншого боку, поступово виявляли ознаки диверсифікації у процесах фіксації нового досвіду й знання про світ. Особливості історії формування британських колоній та лінгвістичної ситуації на різних територіях зумовили культурну специфіку концептуалізації поняття ‘глибинка’ та його вербалізації в американському (АА), канадському (КА), австралійському (АВА), новозеландському (НЗА) та південноафриканському (ПАА) варіантах англійської мови [Козлова 2005(б)]. Отже, концепти культури “неоднаково” існують на різних історичних

етапах. На думку Ю.С. Степанова, «вони по-різному реальні для людей конкретної культури» [Степанов 2001, с. 48].

Функціональна нейтральність та продуктивність імені концепту. В австралійській та новозеландській картинах світу концептуалізацію поняття ‘глибинка’ (‘місцевості, віддаленої від районного чи обласного центру, великого населеного пункту’) можна вважати завершеною, що підтверджується наявністю основного вербалізатора концепту – *bush*. Ім’я концепту представлено функціонально нейтральним іменником з узагальненим значенням.

Концепт BUSH формувався упродовж періоду облаштування життя в колоніях, на значній відстані від центру (метрополії на Британських островах) і вибудовувався на базі знань та уявлень мовців про географічний і соціальний простір. Припускаємо, що уявлення про простір як такий, що поділяється на світ ‘обжитий’ (‘свій’) та ‘необжитий’ (‘чужий’), є універсальним. Проте в межах поліетнічної англійськомовної культури такі уявлення актуалізуються у вигляді різних конфігурацій. Для перевірки цього припущення було здійснено вибірку зі словників національних варіантів англійської мови. Результатом цієї процедури став набір лексем, значення яких містить семантичний компонент ‘глибинка, незаселена територія’ – *border, boundary, boundary-line, bush, front, frontier, line, out, outback, outside, veld* тощо. Для американської мовної картини світу релевантними є найменування *border, boundary, bush, front, frontier, out*, для канадської конфігурації – *border, boundary, bush, front, frontier, line, out, outback, outside*. Австралійська англійськомовна культура віддає перевагу одиницям *border, boundary, bush, frontier, line, out, outback, outside*, а лексеми *bush, front, out, outback, boundary, boundary-line* співвідносяться з новозеландською лінгвокультурною системою. Для південно-африканської англійськомовної конфігурації актуальними виявилися *border, bush, frontier, veld*.

Номінативна щільність поняття ‘периферія, глибинка’ у варіантах англійської мови свідчить про значущість концепту, розвиток національної самобутності, культурно-мовної креативності, про творче ставлення до слова, намагання мовців зафіксувати в мові різні особливості денотату, тенденцію до варіативності та урізноманітнення засобів кодування. Проте селективність номінацій як на міжваріантному, так і на внутрішньоваріантному рівнях доводить, що не всі одиниці однаково значимі для різних національних культур, тобто є «культуроносними».

Ключовим терміном для американської та канадської варіацій концепту виявилася лексема *frontier*: АА – “*What is the frontier? It is not the European frontier...*”; “*Protestantism was the religion of the common man in the days of the American frontier*” [цит. за: DAENP 1996, с. 670], КА – “*...the frontier of our Province...could not be expected to keep up with...improvement*” (Haight Country Life 71), “*... the Front, in all matters pertaining to culture and fashion thought itself quite superior to the more backwoods country of the Twentieth*” (Connor Glengarry 69) [цит. за: DCE 1967, с. 281-282]. Вибір однакової бази для формування імені концепту в американській та канадській англійськомовних лінгвокультурах свідчить про їх географічну наближеність та спільність історичних процесів: у 1867 р. Канада була домініоном Великобританії, але все ще перебувала під політичним та економічним впливом США. Зауважимо, що американський *Frontier* – явище минулого й сьогодні вже втратив свою актуальність, а для Канади – це реалія сучасності (КА – “*...Canada, unlike the United States, still has a frontier*” (1940) (McCormac Canada 200) [цит. за: DCE 1967, с. 282]).

Ключовим словом для південно-африканської англійськомовної культури є найменування *veld*: ПАА – “*I have known the people who sit..and dream about the veld.., and start believing in what they call the soul of the veld, untill..the veld means a different thing to them from what it does for me*” (H.C. Bosman Mafeking Rd [1969] 65) [цит. за: DSAENP 1996, с. 765].

Найменування *bush* стає ключовим позначенням глибинки на півночі Канади: КА – “*In the bush, all things are in common; you cannot even get a bed without having to share it with a companion*” (Moodie Roughing It 87); “*In many parts of the bush in wintertime, the only manmade tracks to be found are snowshoe prints...and the caterpillar tread...*” (Star Wkly 23 Jan. 36/1) [цит. за: DCE 1967, с. 96].

Bush характеризується особливим аксіологічним навантаженням в австралійському та новозеландському культурних контекстах: АВА – “*The bush has an iconic status in Australian life and features strongly in any debate about national identity, especially as expressed in Australian literature, painting, popular music, films and foods. The bush was something that was uniquely Australian and very different to the European landscapes familiar to many new immigrants. The bush was revered as a source of national ideals... Romanticising the bush in this way was a big step forward for Australians in their steps towards self-identity*” [ТАВ 2011]; НЗА – “*With the bush language there comes a certain attitude to the hills, a conviction that the bush is a great place to be*” (Pickering Hills) [цит. за: DNZE 1997, с. 111]. Вибір однієї й тієї ж одиниці як ключового слова в австралійській та новозеландській лінгвокультурах пояснюється територіальною близькістю та спільністю історії цих англійськомовних культур.

Ім'я концепту не має функціональної обмеженості. По-перше, одиниця *bush* співвідноситься нейтральним шаром лексики. Пор.: АВА – *the bush* “areas that are not used for growing crops, usually far from cities and very few people live there” та (розмовне) *Woop Woop* “a place that is far from any towns or cities” [CAND 1992, с. 647]. По-друге, вона входить до складу загального ядра національних варіантів англійської мови, і в кожному з них уживається на позначення ‘сільської місцевості’, ‘глибинки’, ‘дикої, незайманої природи’. Наприклад:

АА – *The Bush* “a term Alaskans use to generally describe regions of the State not connected to the North American road network [WAD 2007, с. 364] (“*Bush Alaska is one of the planet’s last barely inhabited areas*” [WFA 2007, с. 434]);

КА – *bush, bush country, bushland*, або канад. фр. *la brousse*, розм. *le bois* “forested wilderness, esp. the extensive sub-arctic forest of Canada” (“...even the endless forests here are termed the bush” (Campbell Travels 222) [цит. за: DCE 1967, с. 95]); “in Colonial times, the country back from the settled towns” (“*In the bush, all things are in common: you cannot even get a bed without having to share it with a companion*” (Moodie Roughing It 87) [цит. за: DCE 1967, с. 96]);

ПАА (зокрема, the Mpumalanga, Limpopo Lowveld, The Limpopo River Valley, northern KwaZulu-Natal) – *bush, bosch* “the thick vegetation covering any uncultivated area” (“*Those parts of Kaffraria which are clothed by nature with this so called ‘bush’. are almost impervious to European invader*” (F.P. Fleming Kaffraria 32) [цит. за: DSAEHP 1996, с. 123]), *the bush* “undeveloped, uninhabited country in its natural state” (“*the bush camp is only for bush purists. Toilet facilities are a toilet roll, a spade, and a clearing far from the campsite*” (J. Shepherd-Smith Sunday Tribune (1991) 19 May 5) [цит. за: DSAEHP 1996, с. 124]).

Високий ступінь словотворчої продуктивності лексеми *bush* в АВА та НЗА засвідчує формування великих за обсягом гнізд з вершиною-іменем концепту, розвиток полісемії та збільшення обсягу лексичного значення. Результати аналізу словникових статей показали, що від основи *bush* утворилося 130 похідних в АВА та 278 дериватів в НЗА, порівняно з 80 дериватами в КА та 24 – в ПАА.

Похідні імені концепту корелюють з різними семантичними сферами. Наведемо окремі приклади:

ПРИРОДА > ФЛОРА - *bush lawyer, bush apple, bush cucumber* (АВА); *bush manuka, bush lily, bush thistle bush grass* (НЗА); ФАУНА - *bushman's clock, bush canary, bush devil* (АВА); *bush hawk, bush moa, bush hen, bush snail* (НЗА); ЛАНДШАФТ - *bush grass* (АВА); *open bush, standing bush, timber bush, milling bush, virgin bush, maiden bush, bush creek, bush gully* (НЗА);

ЛЮДИНА > МІСЦЕВІСТЬ, РЕГІОН - *bush country, bush land* (НЗА); МІШКАНЕЦЬ - *bush native, bushman, bushranger* (АВА); *bush-dweller, bush-boy, bush Maori* (НЗА); НАСЕЛЕНИЙ ПУНКТ - *bush capital, bush camp* (АВА); *bush-district, bush camp* (НЗА); ЖИТЛО, БУДІВЛЯ - *bush shanty, bush hut, Bushman's Home* (АВА); *bush house, bush hut, bush inn, bush hotel* (НЗА); ЗАНЯТТЯ, РОБОТА, ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ - *bush work, bush labourer, bush madness* (АВА) *bush boss, bush scout, bush clerk, bush-feller, bush-clearing* (НЗА); СОЦІАЛЬНІ СТОСУНКИ - *bush*

fighting, bush warfare (НЗА); ХАРАКТЕР - *a good man in the bush, bush liar, bush hospitality* (АВА); *bush-shy, bush justice* (НЗА);

КУЛЬТУРА Й ПОБУТ > СТИЛЬ ЖИТТЯ, КОЛОРИТ - *bush fashion* (АВА); *bush life, bush fever, bush-love, bush lore* (НЗА); ОДЯГ - *bush bass, bush knife* (АВА); *bush swag, bush nighty, bushman's shirt, bushman's pants, bush costume* (НЗА); ЇЖА - *bush tea, bush tucker* (АВА); *bush bread, bush bun, bush whiskey, bush steak* (НЗА); МИСТЕЦТВО - *bush ballad, bush balladist, bush song*(АВА); *bush poetry* (НЗА); ПРЕДМЕТИ ПОБУТУ - *bush shower* (АВА); *bush fence, bush chimney* (НЗА); ОСВІТА - *bush-school* (АВА); ТРАНСПОРТ - *bush wagon, bush tram* (НЗА); МОВА - *bush talk* (НЗА) тощо.

Полісемантизм одиниці *bush* в АВА та НЗА визначає її широкозначність: структура лексичного значення *bush* в АВА охоплює 17 ЛСВ, а в НЗА - 20 ЛСВ.

Одиниця *bush* входить до складу переконливої кількості фразеологізмів: АВА – *to take (to) the bush, to go bush* “to leave the town for the country”, *to go bush* “to escape from one’s usual haunts”, *what do you think this is - bush week?* “a period of student festivity”, *Sydney or the Bush* “all or nothing” тощо; НЗА – *to go bush (back to the bush)* “of a Europeanized Maori, to revert to traditional tribal ways”, *to run/spread like a bush-fire* “of news, to spread quickly”, *to rage/roar like a bush-fire* “to rage fiercely, noisily, out of control”, *straight from the bush* “to allude a stereotype of ‘uncivilized’ Maori” тощо.

Історична стабільність і прецедентність імені концепту. Фіксації одиниці *bush* в писемних пам’ятках підтверджують константність концепту: АВА - “*Australians were struggling to define themselves out of a new space, the vastness of a strange country. They wanted to establish a real, unique Australia in the bush. The heroes went to the bush to start a new life. The land exists as a challenge to survival, for adventure and pioneering*” (Dai, Yin) [AI 2010]; НЗА - “*Like settlers in other societies, colonial New Zealanders saw their role as bringing civilisation to a wilderness... The later 19th century saw the rise of a romantic view of nature, and of wild, untamed environments. In New Zealand this led to a new respect for the bush. Recreational walks such as the Milford Track and international tourism encouraged a more positive view of the forests as unique and beautiful*” (Jock Phillips. *The New Zealand Bush*) [ТА].

Перші фіксації одиниці співвідносяться з початковим періодом заснування британських колоній у південній півкулі. Культурна значимість концепту в той час підтверджується вживанням одиниці *bush* з означеним артиклем на позначення чогось унікального, властивого лише Австралії та Новій Зеландії, чогось такого, що привертає увагу, набуває цінності, перетворюється на винятково австралійську чи новозеландську реалію буття: АВА – (1790 – дата фіксації одиниці в писемних пам’ятках) “*They had to run into the bush, on there [sic] seeing the Boat pulling towards them*” (R. Clark Jrnl. 15 Febr.133), (1825) “*There is at this moment many a poor settler living up the country buried in the bush*” (Howe’s *Weekly Commercial Express* 23 May 3) [цит. за: CAND 1992, с. 92], “*The settlers cleared the bush long ago...*”, “*You might...recommend some parts of the bush for an improvement...*”, “*Huge areas of grassland... they are called the bush*”, “*There is a strong counter-tradition... Lawson hated the bush and reveled in the city*”, “*...it did win the bush*”, “*others escaped to the bush*”, “*two horses immediately started, taking to the bush*”, “*betake themselves to the bush*” [цит. за: CAND 1992, с. 92-94] тощо; НЗА – (1815) “*Warrakkee expressed..his fears lest the English should..increase their numbers, drive the natives into the bush, and take away their land from them*” (Kendall) [цит. за: DNZE 1997, с. 107], (1964) “[*New chum*] ‘*They’re p-pongas.*’ [*New Zealander..*].. ‘*They belong to the bush.*’ ‘*W-what bush?*’ ‘*The bush, silly, Native bush*’..” (Jefferey Mairangi 23) [цит. за: DNZE 1997, с. 107], “*...drive the natives into the bush*”, “*Asleep in the bush*”, “*...a small piece of the bush*”, “*...the natives had an exasperating habit of retreating to ‘the bush’*”, “*In the summer we worked in the smaller bush, cutting posts*”, “*I might as well take to the bush*”, “*far-away in the bush backblocks*” [цит. за: DNZE 1997, с. 107-110] тощо.

Про етнокультурну цінність імені концепту свідчить його приналежність до прецедентних феноменів – «елементів змісту свідомості» [Красных 2007, с. 42-59]. Найменування *bush* добре відоме представникам австралійської та новозеландської

лінгвокультур. Воно має надособистісний характер, і всі члени суспільства мають загальний інваріант сприйняття позначеного іменем явища. Те, що BUSH належить до розряду широко відомих реалій підтверджують такі факти:

- написання одиниці з великої літери й надання їй статусу власної назви ((АВА) - “*To prevent prisoners... from absconding... and running into the **Bush**”*, “... who had absconded from the Public Works and taken to the **Bush**”, “... we ‘went **Bush**’ (that is, left the track)” [цит. за: CAND 1992, с. 95]; (НЗА) – “*Those three [musterers] were ‘**Bush Rats**’. They came from the Alford Forest district, commonly known as ‘The **Bush**’ ” (Newton Ten Thousand Dogs 26) [цит. за: DNZE 1997, с. 108]”;*

- інтеграція одиниці до складу топонімів-комполітів: НЗА – “...*the next large forest is the **Tautuku bush**”*, “*The settlers gave their settlements or localities names such as **Wright’s Bush, Ryal Bush, Pigeon Bush, or Kowhai Bush**, they cleared the **Seventy Mile Bush** so thoroughly that it is now but a memory; they left remnants that are now reserves, such as **Barton’s Bush and Wilton’s Bush**”*, “*That coastal Southland was heavily forested may be discerned today from the place-names on a map: **Longbush..Myross Bush, Grove Bush, Pine Bush, Roslyn Bush ... Mabel Bush..and so on**”* [цит. за: DNZE 1997, с. 107].

Дискурсивна актуальність та інтроспективна аксіологічна ідентифікація концепту. Концепт BUSH є актуальним в когнітивному плані, оскільки апелює до нього постійно відновлюється в мовленні: АВА - “...*after the bush fashion - that is to say, in a very indifferent style*”; “*bush ballad: ...the commonest type of Australian poems..., often very spirited, but also very rugged*” [цит. за: CAND 1992, с. 94]; НЗА - “*The Bush in colonial parlance means everywhere out of the towns, the black plains of Canterbury and the dreary uplands of Otago destitute ...*” (Cockburn-Hood Chowbokiana 74) [цит. за: DNZE 1997, с. 108].

В англійській мові Австралії та Нової Зеландії лексема *bush* актуальна в різних типах дискурсу:

- розмовному – (АВА) “*We met a bush larrikin...in all his glory. He was dressed like – like a bush larrikin ... He had been to a ball where some blank had ‘touched’ his blanky overcoat*” (Bulletin (Sydney) 5 Nov. 20/2) [цит. за: CAND 1992, с. 95]; (НЗА) “*Fancy you known old Wilkie..Don’t you follow the game [sc. rugby]? Or you been up in the bush or what?*” (Bacon In the Sticks) [цит. за: DNZE 1997, с. 108];

- художньому – (АВА) “*But the bush hath moods and changes, // as the seasons rise and fall, // And the men who know the bush-land // - they are loyal through it all*” (In Defence of the Bush, The Bulletin, 23 July 1892) [AI 2010];

- масово-інформаційному – (НЗА) “*Uniting Congregations of Aotearoa New Zealand (UCANZ) new guide to .... Gospel through NZ’s mass media, and for all who work within this influential industry*” [BT 2012];

- рекламному – (АВА) “*Are you looking to advertise in Australia’s only **Bush Ballad Magazine?**”* [BB 2017]; (НЗА) “*Visitors can try some gourmet “bush tucker”, or native New Zealand food, at this annual festival held in March in Hokitika - on the rugged West Coast of the South Island*” [HWF 2014];

- фольклорному – (АВА) “*The distinctive themes and origins of Australia’s bush music can be traced to the songs sung by the convicts who were sent to Australia during the early period of the British colonisation, beginning in 1788. Early Australian ballads sing of the harsh ways of life of the epoch and of such people and events as bushrangers, swagmen, drovers, stockmen and shearers. Convict and bushranger verses often railed against government tyranny. Classic bush songs on such themes include: The Wild Colonial Boy, Click Go The Shears, The Eumeralla Shore, The Drover’s Dream, The Queensland Drover, The Dying Stockman and Moreton Bay*” [BSM 2011]; (НЗА) “*From the bushmen to the breaking down, // From the breaker-down to the bench. // From the benchies to the tailing-out, // From the tailor-out to the yard*” (Timber, a traditional song found among the timber workers of the North Island) [BSNS 2006].

Одиниця *bush* та її деривати вживаються в контекстах, які містять судження австралійської та новозеландської спільноти про власну культуру та ментальність, що сприяє

актуалізації національного автостереотипу – (АВА) “*The bush can be cruel at times, and yet, although she may leave us alone with our beloved dead, her very cruelty brings with it a fierce, consoling pain; for out bush our dead are all our own.*” (Jeannie (Aeneas) Gunn *We of the Never-Never*) [AI 2010]; (НЗА) “*Today, we value the surviving stands for their beauty, and as a habitat for unique*” (Jock Phillips *The New Zealand Bush*) [TA 2011], “*Like settlers in other societies, colonial New Zealanders ... associated the bush with rough behaviour. ... ‘If you do “go into the bush”, meaning really going in for country life, be on your guard against the common danger of relapsing into barbarism*” [т.с.], “*... people began to value the crude language, rough humour and mateship of the bush as distinctively New Zealand qualities*” [т.с.].

Явище, позначене одиницею *bush*, визнається австралійцями та новозеландцями характерним для їхнього суспільства. BUSH розглядається як невід’ємна складова національного менталітету та світогляду загалом: (АВА) “*...at the heart of our ethos... it [Bush] is omnipresent*” (Jack Thompson) [BI 2010], “*Against background strangeness, of strange beasts and birds and plants, in a human emptiness of three million square miles... A new nation, a new human type, is being formed in Australia*” (P. R. Stephensen) [т.с.]; (НЗА) “*The first Europeans in New Zealand found its landscapes desolate and forbidding – unless they could be used for farming, gold mining or timber. ‘A mountain here is only beautiful if it has good grass on it ... if it is good for sheep, it is beautiful, magnificent, and all the rest; if not, it is n ... make a New Zealand culture that did not borrow from British culture. The country’s wild landscapes helped them define their identity. Saving the bush after the 1960s, more people came to think that the bush was important.*” (*Perceptions of the landscape*) [TA 2011].

Висновки та узагальнення. Концепт ПЕРІФЕРІЯ, ГЛИБИНКА є спільним для різних національних картин світу, вербалізованих засобами поліцентричної англійської мови. Архаїчний шар цього концепту сягає періоду праїндоевропейської єдності, але втратив актуальність для носіїв сучасних індоевропейських лінгвокультур. Первинні смисли різних позначень цього поняття з часом згасали внаслідок лексико-семантичного вивітрювання упродовж історичного розвитку англійської мови і як гомогенної системи, і як географічно дисперсного поліетнічного утворення. Когнітивна ознака ‘свій, обжитий / чужий, необжитий простір’ закладена в глибинних етимологіях прямих і опосередкованих позначень концепту, не зникає повністю, а лише затемнюються актуальнішими ознаками.

На формування цілісної етнічної мовної картини світу та окремих її сегментів впливає такий екстралінгвальний чинник як середовище існування. Зміни в екології, умовах життєдіяльності переінакшують ті картини світу, які утворилися раніше. Зміна довкілля, об’єктів та явищ, що оточують мовців, стимулюють модифікацію етнічного світовідчуття.

Уявлення про простір як такий, що поділяється на світ ‘обжитий’ (‘свій’) та ‘необжитий’ (‘чужий’), є універсальним. Проте в межах поліетнічної англійськомовної культури такі уявлення актуалізуються у вигляді різних конфігурацій, зокрема, американської, канадської, австралійської, новозеландської, південно-африканської тощо. Концепт BUSH, який втілює австралійську та новозеландську варіації концепту ГЛИБИНКА, набув значимості й належить до основоположних понять австралійської та новозеландської англійськомовних лінгвокультур.

Вивчення ключових концептів культури через аналіз їх ключових вербалізаторів підтвердив об’єктивність та компактність обраного методу, який дозволяє уникнути надмірного заглиблення у складну структуру концептів та зайвої деталізації їх номінативних полів. Ефективність встановлення ключового статусу концепту визначає комплексність застосованих критеріїв, зокрема історичної стабільності й продуктивності імені концепту, його нейтральності, дискурсивної актуальності та аксіологічної значимості для носіїв досліджуваної лінгвокультури.

Перспективи дослідження передбачають зіставний аналіз макроструктури ключових концептів поліетнічних картин світу, що сприятиме усвідомленню суті процесів концептуальної конвергенції та дивергенції, які наявні в ситуації формування поліцентричних мов та їх функціонуванні як лінгва-франка.

Література

- Абрамова Ю. В. Регулятивний потенціал британських прислів'їв як засобів мовного втілення концептів ЧОЛОВІК та ЖІНКА : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Ю. В. Абрамова. – Харків, 2007. – 20 с.
- Андрейчук Н. І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття : монографія / Надія Іванівна Андрейчук. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2011. – 280 с.
- Архіпова О. М. Концептуальні поля австралійського та новозеландського варіантів англійської мови [Електронний ресурс] / О. М. Архіпова // Матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. "Перший крок у науку". – Луганськ : Глобус-Прінт, 2013. – Режим доступу : http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/1963/1/Kontseptualni_polia_avstraliiskoho_ta_novozelandskoho_variativ_anhliiskoi_movy.pdf
- Афанасьев А. Н. Поэтическое воззрение славян на природу / Александр Николаевич Афанасьев. – В 3-х т. – Т. I. – М. : Современный писатель, 1995. – 416 с. - (Славянский мир).
- Беспала Л. В. Формування карибської англомовної картини світу в умовах лінгвокультурних контактів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Л. В. Беспала. – Одеса, 2012. – 20 с.
- Битко Н. С. Запозичення як спосіб адаптації концептуальної і лексичної системи англійської мови до альтернативної реальності (на матеріалі запозичень з автохтонних мов у канадський і новозеландський варіанти) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Н. С. Битко. – Одеса, 2008. – 20 с.
- Бочегова Н. Н. Объективация национально-культурного своеобразия в английском языке США : автореф. дис. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / Н. Н. Бочегова. – СПб, 2006. – 37 с.
- Ваніна Г. В. Особливості вербалізації концепту PR/ ПІАР/ ПІАР в англійському (американський варіант), українському та російському газетному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 "Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство" / Г. В. Ваніна. — К., 2011. — 21 с.
- Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов / Анна Вежбицкая ; [пер. с англ. А. Д. Шмелева]. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 288 с. – (Язык. Семіотика. Культура. Малая серия).
- Вишаренко С. В. Принципы структурирования концепта "honor" и текстовая реализация его ядерных компонентов : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / С. В. Вишаренко. – СПб, 1999. – 23 с.
- Гачев Г. Д. Национальные образы мира / Георгий Гачев. — М. : Советский писатель, 1988. – 396 с.
- Голубовская И. А. Этнические особенности языковых картин мира : монография / Ирина Александровна Голубовская. – К. : Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2002. – 293 с.
- Горобець І. С. Мовні засоби відтворення концепту ЗЛОЧИНЕЦЬ у сучасній американській художній прозі та газетній публіцистиці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / І. С. Горобець. – Донецьк, 2007. – 20 с.
- Данилов К. В. Англо-американские правовые концепты и CRIME PUNISHMENT в лингвокультурном освещении : Учебное пособие / К. В. Данилов. – Саратов : Научная книга, 2005. – 128 с.
- Жукова Н. М. Роль субкультури аргю у формуванні австралійської англомовної картини світу кінця XVIII - середини XIX століть : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Н. М. Жукова. – Одеса, 2011. – 20 с.
- Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 331 с.
- Козлова Т. О. Динаміка розвитку лексичної системи англійської мови в Австралії: етнолінгвістичний аспект (на матеріалі лексики з автохтонним компонентом значення) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Т. О. Козлова. – Харків, 2001. – 20 с.
- Козлова Т. О. Запозичення понять і концептів. Лінгвокультурологічний аналіз / Т. О. Козлова // Вісник Черкаського університету. – Вип. 68. – Черкаси : ЧНУ, 2005. – С. 28-40.
- Козлова Т. О. Концепт "Порубежье" в парадигме англоязычной культурной традиции / Т. О. Козлова // Проблеми семантики, речення та тексту : зб. наук. праць / відп. ред. Н. М. Корбозерова. – К. : ВЦ КНЛУ, 2005. – Вип. 13. – С. 156-170.
- Козлова Т. О. Принципы выделения репрезентативного ядра концепта и его системный анализ / Т. О. Козлова // Записки з романо-германської філології / ред. І. М. Колегаєва. – Одеса : Фенікс, 2005. – Вип. 16. – С. 67-77.
- Корнилов О. Я. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. – М. : ЧеРо, 2003. – 349 с.
- Кошарная С. А. Миф и язык : Опыт лингвокультурологической реконструкции русской мифологической картины мира. – Белгород : БелГУ, 2002. – 287 с.
- Красных В. В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология : курс лекций / Виктория Владимировна Красных. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2007. – 284 с.
- Кріцберг Р. Я. Дивергенція та конвергенція регіональних варіантів англійської мови : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / Р. Я. Кріцберг. - Київ, 2001. — 32 с.
- Мазанько І. Ф. Шуий и левый в языке письменных памятников эпохи XI – XIV вв. // Известия АН СССР : Сер. Литературы и языка. – 1974. – Т. 33. – № 5. – С. 477-480.
- Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках : Образ мира и миры образов. – М.: «Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС», 1996. – 416 с.
- Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы / А. Н. Приходько. – Днепропетровск : Издатель Белая Е. А., 2013. – 307 с.
- Проскурин С. Г. Мифопоэтический мотив "мирового дерева" в древнеанглийском языке и англосаксонской культуре (концептуальный анализ)// Логический анализ языка. Культурные концепты / АН СССР; Ин-т языкознания; Отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1991. – С. 124-129.
- Прохвачева О. Г. Лингвокультурный концепт ПРИВАТНОСТЬ (на материале американского варианта английского языка) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / О. Г. Прохвачева. – Волгоград, 2000. – 20 с.
- Сергієнко В. Л. Лінгвокультурні концепти PRIDE і NOBILITY у британській мовній картині світу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / В. Л. Сергієнко. – Чернівці, 2016. – 20 с.
- Скибина В. И. Национально негомогенный язык и лексикографическая практика : монография / Валентина Ивановна Скибина. – Запорожье : РИП "Видавец", 1996. – 176 с.
- Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры / Юрий Сергеевич Степанов. - М. : Академический проект, 2001. – 990 с.
- Томенчук М. В. Варіантно зумовлена концептуалізація діяльності у сучасній англійській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / М. В. Томенчук. — Чернівці, 2008. — 20 с.

- Топорова Т. В. Древнегерманские представления о судьбе / Т. В. Топорова // Понятие судьбы в контексте разных культур: Сб. ст. / РАН, Науч. Совет по истории мировой культуры, Проблемная группа “Логический анализ языка”, Ин-т языкознания; Отв. ред. Арутюнова Н. Д. – М. : Наука, 1994. – С. 162-167.
- Топорова Т. В. Культура в зеркале языка : Древнегерманские двучленные имена собственные : монография / Татьяна Владимировна Топорова. – М. : Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 255 с.
- Топорова Т. В. О древнеисландских космологических загадках как феномене языка и культуры : монография / Татьяна Владимировна Топорова. – М. : ИМЛИ РАН, 2002. – 236 с.
- Цивьян Т. В. Лингвистические основы балканской модели мира / Татьяна Владимировна Цивьян / АН СССР, Ин-т славяноведения и балканистики; Отв. ред. В. Н. Топоров. – М. : Наука, 1990. – 207 с.
- Юнацька Г. Б. Вербалізація стереотипів іспаномовної культури в американському варіанті англійської мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Г. Б. Юнацька. – Запоріжжя, 2006. – 20 с.

Довідкова література

- (ДЛРС) Дворецкий И. Х. Латинско-русский словарь / И. Х. Дворецкий. – 11-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз. Медиа, 2008. – 843, [5] с.
- (DAENP) A Dictionary of American English on Historical Principles: 4 vol. / comp. at Univ. of Chicago under the ed. of W. A. Craigie and J. R. Hulbert.- Vol. 1. – London : Oxford University Press, 1960. – 2552 p.
- (DSAENP) A Dictionary of South African English on Historical Principles / [ed. staff: managing ed. Penny Silva et al.]. – Oxford, etc. : Oxford University Press, 1996. – 825 p.
- (DCE) Dictionary of Canadian English: A Dictionary of Canadianisms on Historical principles / [ed. by W. S. Avis et al.]. – Toronto : Gage, 1967. – 879 p.
- (CAND) The Concise Australian National Dictionary / [ed. by J. Hughes]. – Melbourne : Oxford University Press, 1992. – 662 p.
- (DNZE) The Dictionary of New Zealand English / A Dictionary of New Zealandisms on Historical Principles / [ed. by H. W. Orsman]. – Auckland : Oxford University Press, 1997. – 965 p.
- (IEED) Indo-European Etymological Dictionary – Indogermanisches. Etymologisches Wörterbuch (J. Pokorny, 1959). A Proto-Indo-European language lexicon, and Etymological Dictionary of Early Indo-European languages [Electronic resource] / [scanned and recognized by George Starostin]. – Moscow. – 1104 p. – Access mode : <http://dnghu.org/indoeuropean.html>
- (LIGEL) Liddell H. G. An Intermediate Greek-English Lexicon / Henry George Liddell, Robert Scott; rev. and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones. with the assistance of Roderick McKenzie [Electronic resource]. – Oxford : Clarendon Press, 1940. // Perseus Digital Library / [ed.-in-chief Gregory R. Crane]. – // Perseus 4.0, the Perseus Hoppe; Tufts University, 1985–2014. – Access mode : <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/>

Джерела ілюстративного матеріалу

- (AI) Australian inspiration. Australians Celebrating the Voice and Spirit of Australia with Inspirational Quotes [Electronic resource] / Created by Christine Lister as a gift to the nation. - Australian Inspiration, 2010. – Access mode : <http://www.australianinspiration.com.au/Quotes/Nature/TheBushandtheOutback.aspx>
- (BB) Balladeers Bulletin // A.B.B.A. Australian Bush Balladeers Association Incorporated [Electronic resource]. – 2017. - Access mode : <http://www.bushballadeers.com.au/bulletin.htm>
- (BSNS) Brown M. In Search of Native Song: Traditional Folksong Collecting in New Zealand [Electronic resource] / Michael Brown. - 2006. – Access mode : http://www.mustrad.org.uk/articles/nz_songs.htm
- (BSM) Bush songs and music [Electronic resource] // Culture and Recreation. - 2011. – Access mode : <http://www.cultureandrecreation.gov.au/articles/music/bush/>
- (BB) Bush Telegraph [Electronic resource] / Presbyterian Church of Aotearoa New Zealand. – August, 2012, - Access mode : <http://www.presbyterian.org.nz/publications/bush-telegraph/2012/bush-telegraph-august-2012>
- (HWF) Hokitika Wildfoods Festival - West Coast // New Zealand's traditional Māori kai festival [Electronic resource]. – 2014. - Access mode : http://www.newzealand.com/travel/media/features/events/food_maori-kai-festivals.cfm
- (NZQ) New Zealand Quotes [Electronic resource]. – Access mode : http://thinkexist.com/quotes/with/keyword/new_zealand/
- (TA) Te Ara – The Encyclopedia of New Zealand [Electronic resource]. - 2011. – Access mode : <http://www.teara.govt.nz/en>
- (TAB) The Australian Bush [Electronic resource] // Australian Government, Culture Portal. - 2009. – Access mode : <http://australia.gov.au/about-australia/australian-story/austn-bush>
- (WAD) Wohlforth Ch. P. Alaska for Dummies / Charles P. Wohlforth. – Anchorage : John Wiley & Sons, 2007. – 428 p.
- (WFA) Wohlforth Ch. P. Frommer's Alaska / Charles P. Wohlforth. – Anchorage : John Wiley & Sons, 2007. – 514 p.
- (Матеріал надійшов до редакції 5.10.17)

УДК: 821.112.2:82-92

КУРОХТИНА А. М.

(Запорожский национальный университет)

КОНЦЕПТ НЕИМАТ В СОВРЕМЕННОЙ НЕМЕЦКОЙ ПУБЛИЦИСТИКЕ

Статья посвящена исследованию когнитивного аспекта современной немецкой публицистики. В работе анализируется концепт НЕИМАТ. Особое внимание уделяется его вербальной презентации.

Ключевые слова: концепт, коллективное сознание, вербализация, презентация.

Курохтіна А. М. Концепт HEIMAT у сучасній німецькій публіцистиці. Стаття присвячена дослідженню когнітивного аспекту сучасної німецької публіцистики. У роботі проаналізовано концепт HEIMAT. Особлива увага приділяється його вербальній презентації.

Ключові слова: концепт, колективна свідомість, вербалізація, презентація.

Kurokhtina A. M. Concept HEIMAT in Modern German Publicism. The article is devoted to the investigation of the cognitive aspect of modern German publicism. The paper presents the analysis of the concept HEIMAT. The particular attention is paid to its verbal presentation. The peculiar feature of the modern linguistics is its anthropocentric bias which suggests the increased attention to a person as a native speaker, his inner world, a person as a representative of a certain culture. However, the attention is focused not only on the person but also his surrounding and his habitat, and namely HEIMAT. The topicality of the given study is conditioned by the fact that the concept HEIMAT is considered on the material of the German publicistic articles in which it has a variety of representations. The notion HEIMAT is rather frequently associated with the notion GERMANY in the German publicistic literature as for Germans their country is inseparably connected with history, traditions and customs of every citizen. Germany is both the place of living and the venue of the most important events for each representative of the German nation. That is why in our work we keep to the following principle: the concept HEIMAT and the interpretation of the notion DEUTCHLAND are seen as something united. Unlike fiction texts where psycho-cultural characteristics are predominant, in publicistic texts the priority is given to ethno-sociocultural component. Germany is shown from inside. Germany and, consequently, HEIMAT as it is seen and as it is felt by people nowadays. In addition, it is interesting that Germany is considered not only from the point of view of Germans but foreigners as well. The fact is that Germany not only determines the level of its own economic development but also influences the economic mood of the whole European Union. Therefore, the concept HEIMAT is closely connected with the concept NATUR, but nevertheless the central one is the concept MENSCH.

Key words: concept, collective consciousness, verbalization, presentation.

Отличительной чертой современной лингвистики выступает ее антропоцентрическая направленность, что, в свою очередь, предполагает повышенное внимание к человеку как носителю языка, его внутреннему миру, человеку как носителю определенной культуры. Однако в центре внимания находится не только сам человек, но и его окружение, а также среда его обитания, а именно Родина.

Объектом данной статьи выступает концепт HEIMAT, а **предметом** – средства его вербалізації в публіцистических текстах, которые служат эмпирическим материалом для нашего исследования. Анализу данного концепта посвящено достаточное количество лингвистических изысканий, впрочем следует отметить, что этот концепт чуть ли не впервые рассматривается на материале публіцистики, а именно немецкой публіцистики. Это и определяет **актуальность** данной работы.

В когнитивной лингвистике концепт РОДИНА предстает как один из наиболее изученных (Воркачев 2005; Воркачев 2006; Игнатова 2008; Свицова 2004). Однако актуальность данной работы не вызывает сомнения в силу того, что здесь этот концепт рассматривается в современной немецкоязычной публіцистике.

Когнитивистика располагает целым арсеналом способов трактовки понятия «концепт». Так, Е. И. Морозова рассматривает его как событие, наделение языкового знака смыслом в ситуации общения [Морозова 2005, с. 13]; С. А. Жаботинская понимает под концептом оперативную единицу мышления, которая может иметь или не иметь логическую форму [Жаботинская 1999, с. 14]; как единицу, с помощью которой человек осознает этот мир, определяет концепт Т. А. Булатова [Булатова 1999, с. 40]. Трехуровневой моделью (системный и субъективный потенциалы и их текстовые реализации) представляет концепт Г. Г. Слышкин [Слышкин 2004, с. 29-34]. Наличие инвариантных признаков допускает такое разнообразие определений концепта как понятия. Как минимальную единицу человеческого опыта, которая вербализуется посредством слова, оставаясь при этом единицей хранения, обработки и передачи информации, трактует понятие концепта В. А. Маслова [Маслова 2004, с. 35].

В нашем исследовании мы будем использовать в качестве базового определение, данное А. Н. Приходько, где концепт рассматривается как этно-социо-психо-культурная единица с четко выраженным валоративным компонентом [Приходько 2008, с. 80-102]. В дальнейшем при описании концепта HEIMAT мы будем придерживаться именно такой трактовки концепта. Понятие HEIMAT во многих лексикографических источниках определяется приблизительно одинаково. Так, толковый словарь С. И. Ожегова трактует это понятие как «Отечество, родная страна. Место рождения, происхождения кого-н.; место возникновения чего-н.» [Ожегов 2004, с. 890]. Немецкие толковые словари определяют

HEIMAT как «Отечество. Место рождения, место жительства, место, где ты дома» [Wahrig 2000, S. 613], «Страна, место, где родился, вырос или чувствуешь себя как дома» [Duden 2003, S. 734].

Эмпирическим материалом для нашего исследования, как уже было упомянуто выше, послужили немецкие публицистические произведения. Следовательно, подобный подход предопределяет необходимость оговорить следующее: достаточно часто в немецкоязычной публицистической литературе понятие Родина ассоциируется с понятием Германия, так как для немцев их страна неразрывно связана с историей, традициями и нравами каждого ее жителя. Германия – это и место обитания, и место, где протекают все важнейшие события для каждого представителя немецкой нации. Именно поэтому в нашем исследовании мы будем придерживаться принципа, что концепт HEIMAT и трактовку понятия Deutschland мы будем рассматривать как нечто единое.

В отличие от произведения художественной литературы, где во главу угла ставится психо-культурная характеристика, в публицистике главенствующую роль играет этно-социокультурный компонент. Однако этот компонент рассматривается в тесном взаимодействии с его валоративной составляющей. Вербализацией концепта выступают уже названия самих произведений „Das große Deutschlandbuch“, „Über die Deutschen“, „Besuch in Deutschland“. Германия – это, прежде всего, Родина. И ее проблемы, заботы, задачи немцы ассоциируют со своими задачами и проблемами. Авторы-публицисты раскрывают перед нами Германию абсолютно по-новому. В привычном понимании этого слова, Германия – страна, находящаяся в центре Европы, имеющая определенную площадь, количество населения и свою историю. Эти характеристики общеизвестны, но они не ставятся авторами во главу угла. Современная публицистика показывает нам Германию изнутри, Германию, а следовательно, и Heimat так, как ее видят и чувствуют люди сегодня. При этом интересным является и тот факт, что Германия рассматривается не только с точки зрения самих немцев, но и иностранцев, что вполне объяснимо.

Так, многие из представителей других национальностей связывают Германию как новую Родину и самих немцев с немецкой историей: „... Für die Blätter auf der Insel sind es Germanen, Hunnen und Teutonen“ [Tempel 2012, с. 11]. При этом оценивают они ее влияние как политического игрока на мировой арене „... eher positiv“. Уважая современную Германию как новую Родину, не забывают о прошлом: „... das Bild des ewigen Aggressors, des Störenfrieds in Europas Mitte, den man zwar respektiert, aber gewiss nicht liebt ...“. В первую же очередь для иностранцев это страна-центр объединенной Европы: „...ist ein Zentrum der europäischen Vereinigung geworden“ [Tempel 2012, с. 11].

Сами же немцы оценивают свою Родину как достаточно противоречивую страну: „Wenn man von einem Land spricht wie von einer Person und ihm bestimmte Eigenschaften zuweist, müsste man Deutschland wohl mindestens als „widersprüchlich“ bezeichnen“ [Tempel 2012, с. 12]. С исторической точки зрения они рассматривают Германию, в отличие от иностранцев, как страну, в состав которой вошло в свое время большое количество племен и общин, названия которых сохранились до сих пор: „Dass dieses „Deutschland“ aber zunächst eine ganze Vielfalt von Stämmen und Siedlungsgemeinschaften umfasste, verraten die Bezeichnungen, die andere verwenden“ [Tempel 2012, с. 12]. Такое положение, правда, не всегда служило положительным фактором для развития страны, дестабилизировало ситуацию, приводя к тому, что Германия становилась страной, где было неспокойно: „... dieses unruhige Land“. Многие из местных жителей все же рассматривают современную Германию как страну, в которой много иностранцев: „...Deutschland im Grunde ein Einwanderungsland“. Подобная характеристика Германии носит, скорее всего, отрицательный оттенок.

Многообразие в исторической картине процессов становления общества – „... das Deutschland von Beginn an eine Stammesgesellschaft war...“ – привело Германию в дальнейшем именно к той стране, которую немцы и привыкли считать Родиной. Это, прежде всего, держава с развитой экономикой: „... Deutschland als Wirtschaftsmacht...“. Интересно, что

Германия не только определяет уровень развития своей экономики, но и рассматривается как страна, обуславливающая экономическое настроение всего Европейского союза: „*Exportweltmeister*“: *Wann immer die Welthandelsorganisation ihre Statistik über die größten Exportnationen veröffentlichte, sorgte das in Deutschland für gute Stimmung*“ [Tempel 2012, с. 13]. С точки зрения политического климата, немцы оценивают свою Родину как правовое государство, основными чертами которого являются социальная и федеративная демократия: „...*besondere Merkmale: rechtstaatliche, soziale und föderale Demokratie*“.

Однако, исследуя концепт HEIMAT, стоит подчеркнуть, что в немецкой публицистике он непосредственно связан с концептом NATUR, с проблемой сохранения окружающей среды и с ее значимостью для людей. Так, например, достаточно часто можно столкнуться с такими понятиями как „*der deutsche Wald*“, „*die deutsche Eiche*“. Так, „*Wald / Лес*“ ассоциируется с определенными фактами немецкой истории: в Тевтобургском лесу проходили важнейшие события, которые привели к становлению немецкой нации. Неразрывная связь человека с природой как частью Родины фиксируется многими публицистическими произведениями: „*Die Menschen hier wissen das offenbar, denn Wald gehört zur deutschen „Seelenlandschaft*“ [Tempel 2012, с. 13].

Воды Германии ассоциируются с Рейном, немцы именуют его как „*Vater Rhein*“. Для изображения реки достаточно часто немецкая публицистика пользуется описаниями из произведений художественной литературы: „*Sei mir gegrüßt, mein Vater Rhein, / Wie ist es dir ergangen? / Ich habe oft an dich gedacht / Mit Sehnsucht und Verlangen*“ (Heinrich Heine). Достаточно известным клише в немецкой публицистике выступает и понятие „*Deutsches Eck*“, имеющее символическое значение для Германии: „*Landzunge am Zusammenfluss von Rhein und Mosel in Koblenz beweist, dass diese Flussregion auch eine hohe symbolische Bedeutung hat*“ [Tempel 2012, с. 14].

Рассматривая взаимосвязь концептов HEIMAT и NATUR, нельзя не подчеркнуть еще и то, что все концепты, концептосистемы немецкой публицистики неразрывно связаны друг с другом и находятся в строгом иерархическом порядке, где центральным концептом выступает MENSCH. При этом соблюдается основной принцип современных лингвистических исследований: антропоцентризм. Рассматривая человека как в положительном, так и в отрицательном планах, немецкая публицистика подчеркивает тем не менее его роль в развитии Родины. Так, при взаимодействии с Природой Человек рассматривается как нечто ей чуждое, без чего природа могла бы прекрасно обойтись: „*Gäbe es den Menschen nicht, dann wäre Deutschland voller Bäume*“; „*Bald wächst ein Haus aus Glas und Stein, dort wo man ihn hat abgeschlagen; bald werden graue Mauer ragen, dort wo er liegt im Sonnenschein*“ [Tempel 2012, с. 14]. Без Человека, однако, существование Природы, а следовательно, и Родины, не представляется возможным: „*Viele der schönsten und bekanntesten Landschaften sind sogenannte Kulturlandschaften, also Naturräume, auf die der Mensch Einfluss genommen hat*“.

Таким образом, мы приходим к определенным **выводам**: в современной немецкой публицистике концепт HEIMAT представлен достаточно разнообразно, Родина рассматривается и с точки зрения ее исторического развития, и как территория, где живут не только представители немецкой национальности, но и множество иностранцев, для которых она стала второй Родиной, а также как политическая единица. При этом HEIMAT рассматривается как одно из звеньев в целом ряду других концептов, таких, как MENSCH и NATUR. В современной немецкой публицистике Германия, а следовательно, и концепт HEIMAT, выступает страной, которая живет такой жизнью, которую не всегда можно выставлять напоказ, что, однако, не уменьшает нашей любви к этой стране, делает ее еще более интересной и привлекательной.

Литература

- Булатова Т. А. Концептуализация знания в искусствоведческом дискурсе / Т. А. Булатова // Вестник Московского ун-та. – Сер. 9. – Филология. – 1999. – № 4. – С. 34–49.
Воркачев С. Г. Лингвоконцептология и межкультурная коммуникация : истоки и цели / С. Г. Воркачев // Филологические науки. – 2005. – № 4. – С. 76–83.

- Воркачев С. Г. Слово «Родина»: значимостная составляющая лингвоконцепта. // Язык, коммуникация и социальная среда. – Воронеж : ВГУ, 2006. – Вып. 4. – С. 10-14.
- Жаботинская С. А. Концептуальный анализ: типы фреймов / С. А. Жаботинская // Вісник Черкаського університету. – Черкаси: ЧДУ, 1999. – Вип. II. – С. 12-25.
- Игнатова Е. М. Концепт «Родина» в идеологическом дискурсе (на материале немецкой политической пропаганды 20-40-х гг. XX в.): автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 "Теория языка" / Е. М. Игнатова. – Москва, 2008. – 19 с.
- Игнатова Е. М. Место концепта РОДИНА среди культурных концептов / Е. М. Игнатова // Языковое бытие человека и этноса : психолингвистический и когнитивный аспекты. – М. : ИНИОН РАН : МГЛУ, 2008. – С. 96-102.
- Маслова В. А. Когнитивная лингвистика / В. А. Маслова. – Минск : Тетра Системс, 2004. – 256 с.
- Морозова Е. И. Ложь как дискурсивное образование : лингвокогнитивный аспект / Е. И. Морозова. – Харьков : Экограф, 2005. – 300 с.
- Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов; под общ. ред. проф. Л. И. Скворцова. – 24-е изд., испр. – Москва : ООО «Издательский дом «ОНИКС 21 век» : ООО «Издательство «Мир и Образование», 2004. – 1200 с.
- Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
- Свицова А. А. Лингвокультурная доминанта «дом – родина – чужбина» в русских и английских пословицах / А. А. Свицова // Сб. научн. работ. – Тверь : Тверск. гос. ун-тет, 2004. – Вып. 3. – С. 112-117.
- Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как системное образование / Г. Г. Слышкин // Вестник ВГУ. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2004. – № 1. – С. 29-34.
- Duden. Deutsches Universalwörterbuch / Hrsg. von der Dudenredaktion. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, 2003. – 1892 S.
- Heine, Heinrich. Deutschland. Ein Wintermärchen / H. Heine. – Frankfurt / M. : Insel-Verlag, 2005.
- Tempel, Sylke. Die Tagesschau. Das große Deutschlandbuch / S. Tempel. – Berlin : Verlag GmbH Karten Peter Palm, 2012. – 288 S.
- Wahrig G. Wahrig Deutsches Wörterbuch / Neu hrsg. von R. Wahrig-Burfeind. – Gütersloh, München : Bertelsmann, 2000 – 1451 S.
- (Матеріал надійшов до редакції 25.09.17)*

УДК: 821. 112. 2: 81-1

МАМЕДОВА А. И.

(Запорожский национальный университет)

КОНЦЕПТ MENSCH В ЛИРИКЕ ГЕНРИХА ГЕЙНЕ

Статья посвящена исследованию когнитивного аспекта лирики Генриха Гейне. В работе анализируется концепт MENSCH. Особое внимание уделяется его вербальной презентации на материале произведений писателя.

Ключевые слова: концепт, мегаконцепт, коллективное сознание, вербализация, презентация.

Мамедова А. И. Концепт MENSCH у ліриці Генриха Гейне. Стаття присвячена дослідженню когнітивного аспекту лірики Генриха Гейне. У роботі проаналізовано концепт MENSCH. Особлива увага приділяється його вербальній презентації на матеріалі творів письменника.

Ключові слова: концепт, мегаконцепт, колективна свідомість, вербалізація, презентація.

Mamedova A. I. Concept MENSCH in the Lyrics of Heinrich Heine. Man and his life activity are often in the focus of modern literary and linguistic research. The object of our work is the lyrics of the great German poet G. Heine, and the subject is the MENSCH concept. The works of this author are rarely considered from the point of view of cognitive linguistics. This also determines the relevance of our research. By concept, we mean a discrete, mental formation that acts as the basic unit of the human mental code, has a relatively ordered internal structure, is the result of cognitive activity, and has complex, encyclopedic information about the subject or phenomenon. The conceptual substrate of the concept MENSCH is clearly fixed in lexicographical sources. This's "highly developed, spiritualized, endowed with intelligence and language essence", which can acquire a variety of synonymous profiling. Concept MENSCH is presented as a certain mega-concept, which is presented by a whole system of concepts, which covers many mental presentations of this mega-concept. It is represented in a sufficiently diverse manner according to gender. The man was considered a member of society, as a professional; conceptualized MENSCH and as a person, according to their position in society. Observation of empirically material gives us the opportunity to consider as representatives of mega-concept and the names of individual historical, as well as the names of fabulous or fictional essences. The most frequent verbal representation of this concept is the feminine nouns. Such representation of the MENSCH concept through the aforementioned units is explained in large part by the fact that Heine, being the brightest representative of the romantic trend in German literature, devoted many of his works to a woman, woman, mother, woman-friend, woman-beloved. However, the concepts in Heinrich Heine's poetic works do not exist separately, they coexist, overlap, thus providing a more complete, detailed conceptualization.

Key words: concept, mega-concept, collective consciousness, verbalization, presentation.

Человек и его деятельность нередко оказываются в центре внимания современных литературоведческих и лингвистических исследований. **Объектом** нашей работы является лирика великого немецкого поэта Г. Гейне, а **предметом** – концепт MENSCH. Следует сразу же отметить, что, несмотря на достаточное количество работ, посвященных творчеству данного автора, его произведения фактически не рассматривались с точки зрения

когнитивистики, что, в свою очередь, обуславливает **актуальность** данной научной разведки.

Прежде чем непосредственно перейти к предмету нашего исследования, обратимся к существующим определениям концепта как понятия. Так, С. Г. Воркачев трактует его как единицу коллективного сознания, которая отправляет к высшим духовным ценностям, имеет языковое выражение и обозначена этнокультурной спецификой [Воркачев 2001, с. 69], А. Т. Булатова объясняет его как единицу, «с помощью которой мы думаем об этом мире» [Булатова 1999, с. 34-39], В. А. Маслова определяет его как наиболее сложное и наиболее важное среди понятий, без которых было бы сложно представить себе любую культуру, при этом концепт окружен экспрессивным, оценочным и эмоциональным ореолом [Маслова 2004, с. 27-28]. Мы в данной статье будем опираться на точку зрения А. Н. Приходько, который трактует концепт как этно-социо-психо-лингво-культурную единицу с четко выраженным валоративным компонентом [Приходько 2008, с. 80-102].

Понятийный субстрат исследуемого концепта фиксируется в лексикографических источниках, согласно которым MENSCH – это «высокоразвитая, одухотворенная, наделенная разумом и языком сущность», которая может приобретать самые разнообразные синонимические профилизации: EBENBILD GOTTES, ERDENBÜRGER, GESCHÖPF, JUNGE, KERL, KIND, FRAU, MANN, PERSON, SEELE [Duden 1985, с. 439]. Лексикографические источники отмечают и тот факт, что человек выступает в качестве триединого феномена: как физическая, социальная и духовная сущность [Никонова 2007, с. 332].

В нашей статье, как было заявлено выше, мы рассматриваем презентацию данного концепта на примере произведений известного немецкого поэта-лирика Генриха Гейне, следовательно, нас интересует вербальная презентация заявленного концепта. Он представляется как определенный мегаконцепт, презентантами которого выступает система концептов, которая охватывает множество ментальных презентантов данного мегаконцепта. Так, достаточно разнообразно представлен MENSCH согласно гендерному признаку: сам концепт *Mensch*, а также *Leute, Mann, Frau, Kind, Fräulein, Magd, Bursche, Weib*:

*Wir saßen auch oft und sprachen / Vernünftig, wie alte **Leut'**,
Und klagten, wie alles besser Gewesen zu unserer Zeit.*

Человек рассматривался как член общества, а именно как член семьи: *Tochter, Bruder, Schwester, Vater, Mutter*, при этом употребляется и собирательное существительное *Familie*:

*Als ich, auf der Reise, zu fällig, / Der liebsten **Familie** fand,
Schwesterchen, Vater und Mutter, Sie haben mich freudig erkannt;*

- как профессионал: *Grenadier, Philologe, Fischermädchen, Ritter, Fechter*:

*Sie sprechen eine Sprache, / Die ist so reich, so schön;
Doch keiner der **Philologen** / Kann diese Sprache verstehen.*

Нередко профессиональная деятельность представлена областью искусства: *Komödiant, Harlekine, Dichter*:

*Nun ist es Zeit, dass ich mit Verstand / Mich aller Torheit entled'ge;
Ich hab so lang als ein **Komödiant** / Mit dir gespielt die Komödie*

или

*Aber nein, ein solches Mündchen, / Solcher Augen Zauberlicht,
Solch ein liebes, süßes Kindchen, / Das erschafft **der Dichter** nicht.*

Концептуализируется MENSCH и как особа, согласно своему положению в обществе: *Dame, Herr, Nachbar, Hofdame, Königin, Herzenskönigin, Kaiser*:

*Da hörten sie beide die traurige Mär: / Dass Frankreich verloren gegangen,
Besiegt und zerschlagen das große Heer – / Und **der Kaiser, der Kaiser** gefangen.*

Наблюдение над эмпирическим материалом дает нам возможность рассматривать в качестве представителей мегаконцепта и имена отдельных исторических, а также названия сказочных или вымышленных сущностей: *Maria Antoinette, Lore-Ley, Dämonen, Gespenster*:

*Es spukt im Pavillon de Flor' / **Maria Antoinette**;
Sie hält oder morgens ihr Lever / Mit strenger Etikette*

или

*Ich glaube, die Wellen verschlingen / Am Ende Schiffer und Kahn;
Und das hat mit ihrem Singen / Die Lore-Ley getan.*

Интересным выступает и тот факт, что наиболее частотной вербальной репрезентацией данного концепта выступают существительные женского рода:

*Ja, sie, die mit turmhohem Toupet / So stolz sich konnte gebaren,
Die Tochter Maria Theresias, / Die Enkelin deutscher Cäsaren.*

Репрезентация концепта MENSCH посредством перечисленных единиц объясняется во многом тем, что Гейне, являясь ярчайшим представителем романтического направления в немецкой литературе, посвятил многие свои произведения женщине, женщине-матери, женщине-другу, женщине-любимой. В своих произведениях женщина описывается автором многогранно, включает в себя при этом самые разнообразные коннотативные оттенки. Так, наиболее часто этот концепт реализуется через образ матери:

*Die Mutter liegt mir stets im Sinn. / Zwölf lange Jahre flossen hin,
Zwölf lange Jahre sind verflossen, / Seit ich sie nicht ans Herz geschlossen.*

Мать изображается автором с теплотой, любовью, в вербальной презентации данного образа, а, следовательно, и концепта, задействованы описания мельчайших деталей; так мы можем утверждать, что это – пожилая женщина, больная, много пережившая в жизни, о чем свидетельствуют ее трясущиеся руки:

*Die alte Frau hat mich so lieb, / Und in den Briefen, die ich schrieb,
Seh' ich, wie ihre Hand gezittert, / Wie tief das Mutterherz erschüttert.*

Мать как репрезентация концепта MENSCH предстает в творчестве Гейне и как биовитальная сущность, она изменяется, стареет с течением времени, но при этом остается нежной, любящей по отношению к своему сыну:

*Die Mutter kommen und vergehen! / Seit ich die Mutter nicht gesehen,
Zwölf Jahre sind schon hingegangen; / Es wächst mein Sehnen und Verlangen.
Mein Sehnen und Verlangen wächst. / Die alte Frau hat mich gehext,
Ich denke immer an die alte, / Die alte Frau, die Gott erhalte!*

Концепт MENSCH **позиционируется** и такими существительными как *Frau, Weib*. Женщина как вербальная репрезентация этого концепта несет в себе в основном только положительную коннотацию: она дарит радость, согревает своим теплом:

*Gottlob! Durch meine Fenster bricht / Französisch heitres Tageslicht;
Es kommt mein Weib, schön wie der Morgen. / Und lächelt fort die deutschen Sorgen.*

Интересным, на наш взгляд, является и то, что достаточно часто репрезентантами данного концепта является не только названия персон, но и их вещи. Так, женщина может быть описана посредством писем, которые были адресованы ранее любимому человеку:

*Der Brief, den du geschrieben, / Er macht mich gar nicht bang,
Du willst mich nicht mehr lieben, / Aber dein Brief ist lang.
Zwölf Seiten, eng und zierlich! / Ein kleines Manuskript!
Man schreibt nicht so ausführlich, / Wenn man den Abschied gibt.*

Женщина, написавшая данное письмо, представляется нам достаточно приятной, нежной, но немного манерной и капризной персоной. Она оставила свое послание, преследуя определенные цели. Желая расстаться с мужчиной, она, тем не менее, написала достаточно длинный текст, что натолкнуло рассказчика на мысль о том, что столь длинное письмо не может быть доказательством разрыва, а, скорее, наоборот.

Так, в этом произведении концепт MENSCH представлен посредством концепта ВЕЩЬ, т.е. мы можем наблюдать, что концепты в поэтическом творчестве Генриха Гейне не существуют отдельно, они сосуществуют, накладываются друг на друга, обеспечивая тем самым более полную, подробную концептуализацию. Подобная взаимосвязь прослеживается и с концептом РОДИНА, достаточно частотным в творчестве писателя. Женщина, Мать, Любимая выступают объективаторами концепта РОДИНА, в то время, как и последний проявляет себе как близкородственный по своим характеристикам. Писатель стремится на

родину, скупає по отчизне, поскільки там живе його мати, т.е. Родина і Мати виступають як нечто єдине, взаємозв'язане і взаємозалежне:

*Nach Deutschland lechzt' ich nicht so sehr, / Wenn nicht die Mutter dorhin wär;
Das Vaterland wird nie verderben, / Ja doch die alte Frau kann sterben.*

Розглядаючи вербалізацію концепта MENSCH, слід також відзначити той факт, що цей концепт конституюється за допомогою:

- імен существительных:

*Jenseits erheben sich freundlich, / In winziger, bunter Gestalt,
Lusthäuser, und Gärten, und Menschen, / Und Ochsen und Wiesen, und Wald,*

- в частности субстантивированных существительных:

*Spät und früh durchheil ich wieder / Die besuchtesten Alleen,
Unter jeden Strohhut such ich / Meine Schöne zu erspähen;*

- уменьшительно-ласкательных форм существительных:

*Morgens steh' ich auf und frage: / Kommt feins Liebchen heut'?"
Abends sink' ich hin und klage: / Aus blieb sie auch heut'.*

- числительных:

*Wenn zwei voneinander scheiden, / So geben sie sich die Händ',
Und fangen an zu weinen, / Und seufzen ohne End';*

- личных и собирательных местоимений:

*Die alle können's nicht wissen, / Nur Eine kennt meinen Schmerz,
Sie hat ja selbst zerrissen, / zerrissen mir das Herz.*

или

*Im wunderschönen Monat Mai, / Als alle Vögel sangen,
Da hab ich ihr gestanden / Mein Sehnen und Verlangen.*

Таким образом, в результате мы можем прийти к следующим **выводам** о том, что концепт MENSCH достаточно разнообразно представлен в творчестве поэта-романтика Генриха Гейне. Однако в данной статье мы в качестве эмпирического материала рассматривали только любовную лирику писателя. В дальнейшем, как нам кажется, было бы достаточно **перспективным** более подробно рассмотреть реализацию данного концепта на примере и других произведений автора.

Литература

- Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт : становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Фил. науки. – 2001. – № 1. – С. 64-72.
Булатова Т.А. Концептуализация знания в концептотворческом дискурсе / Т. А. Булатова // Вестник Московского ун-та. Сер. 9. Филология. – 1999. – № 4. – с. 34-49.
Маслова В. А. Когнитивная лингвистика / В. А. Маслова. – Минск : Тетра Система, 2004. – 256 с.
Приходько А. Н. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. Н. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
Снегова Э. И. Deutsche Literatur / Э. И. Снегова. – СПб : Антология, 2010. – 192 с.
Никонова В. Г. Трагедійна картина світу в поезії Шекспіра / В. Г. Ніконова. – Дніпропетровськ : ДУЕП, 2007. – 364 с.
Duden. Das Bedeutungswörterbuch / Duden. – Mannheim, Wien, Zürich : Dudenverlag, 1985. – Bd. 10. – 798 S.
(Матеріал надійшов до редакції 27.09.17)

УДК: 811.111:81'374:791.43

НАУМЧУК Т. І.

(Запорізький національний університет)

САМООРГАНІЗАЦІЯ АНГЛОМОВНОГО КІНЕМАТОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА ЯК ФАКТОР ЙОГО РОЗВИТКУ

Стаття присвячена розгляду самоорганізації англомовного кінематографічного словника як фактору його розвитку. Визначено основні синергетичні принципи, які сприяють саморозвитку лексики як складної системи, здатної до самоорганізації: ієрархічність, відкритість, нелінійність та нерівноважність. Встановлено, що завдяки процесам самоорганізації та саморегуляції система знаходиться у постійному внутрішньому розвитку при відносній зовнішній стабільності.

Ключові слова: синергетичний, самоорганізація, саморегуляція, лексикон, складна система.

Наумчук Т. И. Самоорганизация англоязычного кинематографического словаря как фактор его развития. Статья посвящена рассмотрению самоорганизации англоязычного словаря как фактора его развития. Определены основные синергетические принципы, которые способствуют саморазвитию лексикона как сложной, самоорганизующейся системы: иерархичность, открытость, нелинейность и неравновесность. Установлено, что благодаря процессам самоорганизации и саморегуляции система находится в постоянном внутреннем развитии при относительной внешней стабильности.

Ключевые слова: синергетический, самоорганизация, саморегуляция, лексикон, сложная система.

Naumchuk T. I. Self-organization of the English Cinematographic Lexicon as the Main Factor of its Development. The article deals with the self-organization of cinematographic lexicon as the main factor of its development. Cinematographic lexicon is considered to be a constituent part of the language super system from the synergetic point of view. According to this theory language is characterized as a dynamic system which undergoes constant changes and developments. The evolution and self-organization of the English cinematographic lexicon is realized due to the main synergetic principles: hierarchy, openness, nonlinear nature and non-balanced state. The hierarchy of the lexicon is revealed through the ability to be the part of a bigger and more complex system as well as the potential to build up smaller systems according to the same pattern. The open nature of complex system occurs in its ability to share information, energy and matter.

The cinematographic lexicon is an open and dynamic system that exchanges lexical material with other languages and the English sub-lexicons of the following spheres: photography, theatre, acoustics, optics, distribution, business, media, computer technologies and thus constantly enriches its stock. The migration of elements from one system to another is possible due to the processes of terminologization, transterminologization, reterminologization and determinologization. The system's homeostasis means its relative stability under perpetual inner development.

The stability of the system is a temporary state that is followed by a non-balanced one as the result of various factors' influence. In its non-balanced state the system gains the bifurcation point that enables a multiple choice of the system's development. All the changes are nonlinear by their nature and thus difficult to predict because of the heterogeneous status of system elements and ways of their evolution. Dissipativity is also a peculiar feature of the language system that implies diffusion of energy, matter and information at some periphery fields of the system.

Key words: synergetic, self-organization, self-regulation, lexicon, complex system.

Положення про системність навколишнього світу, зокрема мови, були сформовані ще в античні часи, але набули свого широкого розповсюдження у XX столітті в межах нової холистичної парадигми. Вчені різних галузей знань, насамперед природничих наук, розробляли теорію єдності системного устрою світу (А. А. Богданов, Ф. де Сосюр, М. Петрович, Л. Ф. Берталанфі та ін.) та вперше почали досліджувати не власне компоненти складних систем, а їх взаємовідносини (Р. Гарісон, Л. Гендерсон). Науковці намагались відтворити принципи моделювання складних систем, що знайшло своє відображення в теоріях катастроф, коливань, стійкості, біфуркацій та фазових переходів, хвильових процесів, дисипативних структур та теорії динамічного хаосу. Усі зазначені відкриття були покладені в основу теоретичної та методологічної бази синергетики, яка вивчає сумісну дію компонентів та підсистем в найрізноманітніших складних системах.

Лінгвістика – одна з наук, яка успішно «приміряла» на себе основні теоретичні та методологічні засади синергетики, їй вдалось розкрити сутність і природу динамічних процесів розвитку мови. У межах синергетичної теорії мова розглядається як суперсистема, що складається з багатьох підсистем та зв'язків між її конститuentами.

У своєму дослідженні ми екстраполюємо ідеї синергетики у вивченні галузевого лексикону та завдяки основним її положенням розглядаємо принципи самоорганізації лексикону та виявляємо певні тенденції його еволюції. Це і становить **мету** нашого дослідження, для досягнення якої слід вирішити наступні **завдання**:

- схарактеризувати основні положення теорії складних систем, здатних до самоорганізації;
- розглянути основні принципи самоорганізації на прикладі англомовного кінематографічного словника;
- виявити вплив дії механізмів саморегуляції на розвиток кінематографічного лексикону в англійській мові.

Об'єктом дослідження виступає англомовний словник кінематографічної сфери як відкрита, нерівноважна складна система, а **предметом** – принципи його самоорганізації та механізми саморегуляції, що спричинюють його еволюцію.

Поділяючи думку науковців [Домброван 2013, с. 55], ми не відокремлюємо поняття «самоорганізації» та «цілісності», оскільки вважаємо самоорганізацію процесом упорядкування структури та становлення нової, цілісної системи. Ми вважаємо фундаментальним положення про те, що властивості новоутвореної системи завжди будуть

відрізнитись від суми властивостей окремих її компонентів. Це твердження повністю заперечує аналітичний підхід Декарта, що розглядав ціле як просту сукупність окремих конститuentів [Сарга 1997]. Найбільш релевантним визначенням системи в рамках синергетичного підходу вважаємо наступне: «Система – це така сукупність об'єктів однакової або різної природи, які знаходяться у взаємозв'язку, і за рахунок цього, складають організацію системи. сукупність набуває властивості цільності, тобто нові функції та якості, які не витікають з функцій та якостей складових частин сукупності. А зв'язки між елементами системи та впорядкована сукупність її функцій складають організацію системи [Пихтовникова 2012, с. 102].

У своїй роботі ми досліджуємо англomовний лексикон кінематографічної сфери як складну систему та розглядаємо на його прикладі реалізацію основних принципів, які сприяють формуванню та саморозвитку системи: ієрархічність, відкритість, нелінійність та нерівноважність.

Така властивість як **ієрархічність** проявляється у здатності системи входити в систему більш високого порядку [Голуб 2017, с. 43]. Кінематографічний лексикон слід розглядати як макросистему з набором підпорядкованих елементів та, водночас, мікросистему у складі словника мови в цілому. Лексикон кінематографічної сфери (мікросистема) є частиною словника англійської мови та виступає макросистемою, яка об'єднує в собі безліч мікросистем, що відображають різноманітні угруповання його одиниць.

Відтак, у межах кінолексику можна виділити предметно-тематичні групи (акторська майстерність, жанрова специфіка, монтаж, освітлення, звукорежисура, дистрибуція кіно тощо); лексико-семантичні групи (терміни, професіоналізми, жаргонізми, історизми тощо); термінологічні системи (терміни сфери театру, фототехніки та ін.), які, у свою чергу, можуть утворювати нові, подібні їй. Таке явище називається ітерацією – актом породження похідної нової мікросистеми на основі вже існуючої, структурно подібної до твірної макросистеми [Веремчук 2017].

Необхідною умовою еволюції системи (у нашому випадку словника) є її **відкритість**, яка виражається в її властивості обмінюватись енергією, матерією та інформацією з навколишнім середовищем та всередині своєї конструкції. Такий обмін з навколишнім середовищем виявляється у вигляді мовних змін під впливом екстралінгвальних чинників. Мова є живою та динамічною системою, що миттєво реагує на зовнішні зміни. Це виявляється через утворення нових одиниць, запозичених з інших мов, а також за рахунок власних ресурсів, які підлягають переосмисленню та набувають нового семантичного навантаження. Відтак, внаслідок розвитку техніки, інформаційної революції (певною мірою завдяки появі телебачення), розвитку мистецтва, зокрема формування нових жанрів (кіноестетики), відбувалось формування та подальший розвиток кінолексику.

Лексикон англійської мови, зокрема словник кінематографу було поповнено іншомовними одиницями з таких мов, як французька: *film noir, film d'art, cinema verite, mise en scène, arret, auteur, enfant terrible, Grand Guignol, Nouvelle Vague, tour de force, decoupage*; італійська: *camera obscura, chiaroscuro, Coda*; німецька: *doppelganger*, які були асимільовані у мові, а деякі одиниці знайшли свої відповідники в англійській мові: *Nouvelle Vague – New Wave, montage – editing, doppelganger – doublewalker* та ін.

Крім того, збагачення галузевого словника кіногалузі є результатом взаємодії лексику кіносфери з лексиконами інших галузей техніки, науки та виробництва, під час якої відбулося взаємозбагачення та перерозподіл мовних ресурсів. Відтак, словники наступних галузей є джерелами якісних та кількісних змін всередині системи кінословника:

- акустика (із впровадженням звуку у кіно відбувається інтеграція звуку з кінострічкою, що породжує нову парадигму кіно) – лексикон збагачується такими одиницями, як *sound producer, dubbing, orchestration, blimp, walla walla, whoop-whoops, buzz track, voice processing, Foley artist*);

- оптика (якість зображення, атмосфера та настрої кінострічки безумовно залежить від такого компонента, як «якісне світло») – *ambient light, bounce board, Klieglight*.

- виробництво (завдяки масовості кіно, цей жанр перетворився у кіноіндустрію, де кінострічка – це кінцевий продукт виробництва, над яким працює велика кількість людей із різних «цехів») – *film industry, studio production, processing, technical direction, technology coordinator, IX engineers, stage-hand*.

- бізнес (кінематограф перетворився у бізнесову сферу у ХХ столітті завдяки широкому розповсюдженню кіно у суспільстві. Відповідно, відбувається міграція лексичних елементів із сфери бізнесу у сферу кіно із розширенням значення (*trade mark, post-production supervisor, payroll accountant, block-booking, distribution, show biz, house nut, tie-in (commercial venture)*));

- мультимедійні технології, зокрема комп'ютер (на сучасному етапі комп'ютерна технологія широко вживається у виробництві кіно. Спостерігається велика кількість лексем, запозичених саме з цієї галузі науки – *digital cinema, computer desktop film production, cyberthriller, machine cinema, smart cartoon, computer graphics imagery (CGI), bootleg, pixillation*).

Усі процеси взаємодії мікросистем в межах однієї лексичної макросистеми можна спостерігати завдяки таким процесам, як термінологізація, транстермінологізація, ретермінологізація та детермінологізація.

Прикладом **термінологізації** (переходу лексеми із сфери загального вжитку до терміносистеми) може слугувати номінативна одиниця *wipe*, яка в загальнолітературній мові має значення “втирання”, а в процесі термінологізації набула вузькоспеціалізованого значення «зміна кадру»; лексична одиниця *beat* (бій, відбивання ритму) в процесі термінологізації набула вузькоспеціального терміну «хлопавка» для позначення синхронних відміток при зйомках звукового кіно, так само як лексема *balance* звузила своє значення у кінематографічній сфері до спеціалізованого та позначає «баланс композиції, естетичної якості, звуку, світла та рухів», а одиниця *generation* набула нового, термінологізованого значення – «копії чогось, зазвичай аналогового матеріалу». Термін *Colorization* виник за часів становлення «кольорового» кіно та позначав процес розфарбовування чорно-білих фільмів.

Зворотним процесом від термінологізації виступатиме явище **детермінологізації** – процес перетворення терміна у не-термін шляхом нейтралізації його дефінітивної функції [Суродейкіна 2008, с. 16]. Таким чином, одиниці терміносистеми втрачають своє вузькоспеціалізоване значення та входять до сфери загального вжитку. Серед прикладів можна навести наступні: *spoiler, trailer, 24 frames per second, multiplex, 3D, digital* etc. Ці одиниці давно вживаються в загальнолітературній мові, не викликають труднощів у сприйнятті значення та не потребують додаткових пояснень.

Одним з найрозповсюдженіших явищ у процесі формування лексики кінематографу є **транстермінологізація** – перенесення готового терміна з однієї дисципліни в іншу з повним або частковим його переосмисленням та перетворенням у міжгалузевий омонім [Суродейкіна 2008, с. 16]. Запозичені терміни театральної сфери нараховують велику кількість одиниць та складають основу терміносистеми кіногалузі, зокрема 1) професії (*actor, director, producer, costume designer, set decorator, boom operator* etc.); 2) акторська майстерність (*debut, happening, acting, gag, ham, misact, role, fluff* etc.); 3) жанри (*drama, musical, comedy, mystery* etc.). Велику частину лексики кіномистецтва складають також елементи фотогалузі: *fast motion, juxtaposition, decoupage, bracketing, back projection, blue-screen shot, cutaway shot, in the can* etc.

Терміни сфери кіно можуть мати різні значення навіть у рамках власної терміносистеми, тобто вони можуть бути полісемантичними. Таке явище називається **ретермінологізацією** – диференціацією значення. Так, *flag* – це з одного боку тканина, якою закривають частину об'єктиву камери під час зйомки, щоб необхідна частина зображення була чорною, а з іншого – це пристрій, який використовується під час процесу монтажу і виконує роль “закладки”, яка дозволяє швидко знайти необхідний кадр [Суродейкіна 2008, с. 72]. Лексема *flat* позначає «місце декорацій для зйомок, побудованих з дерев'яних дошок та накритих тканиною», а також «кіножурнал великого формату на тонкому папері».

Жаргонне словосполучення *second banana* позначає у кінолексиконі «актора, що грає другорядну роль», у жанрі комедії – «приятеля головного комедійного персонажа».

Слід зазначити, що метою процесу самоорганізації є її вихід на певний атрактор, тобто система прагне відносної стабільності, під час якої система є найменш уразливою до зовнішніх чинників та потребує найменшої кількості затрат енергії [Веремчук 2017, с.61]. Одним з принципів саморегуляції складної системи є **гомеостатичність**. Гомеостазом складної С-системи називають алгоритм її функціонування у відповідних межах, які дозволяють їй рухатись до певної мети – а саме, атрактора. Завдяки цій властивості, система зберігає відносну зовнішню стабільність, але підлягає постійним динамічним внутрішнім змінам [Домброван 2013 с. 42].

Відтак, перерозподіл мовного матеріалу, який спостерігається між словником кіносфери та іншими підсистемами мови не змінює суперсистему англійської мови в цілому, але значно впливає на функціонування лексичних одиниць в межах англословного лексикону кінематографічної сфери та на еволюцію словника загалом. Лексикон кіносфери є певною моделлю загального словника, а його розвиток (процеси самоорганізації та саморегуляції) демонструє загальні тенденції еволюції мови в цілому.

Перебування системи у стані гомеостазу відбувається на рівні лінійних коливань, які підтримують оптимальні параметри системи, забезпечуючи її цілісність та стабільність. [Домброван 2013, с.44]. Але стабільність системи є тимчасовим явищем, яке змінюється під впливом зовнішніх чинників, спричиняючи її **нерівноважний стан**, під час якого система знаходиться у точці біфуркацій – у стані вибору оптимального вектору розвитку. Такі шляхи розвитку за своєю природою є **нелінійними**. Нелінійність системи передбачає багатоваріантність її еволюції, можливість несподіваних змін темпу та напрямку розвитку процесів. Нелінійна система має непередбачуваний характер, оскільки вектор її зміни неможливо спрогнозувати заздалегідь звичними методами [Домброван 2013, с. 37].

Відтак, функціонування поліномінації референта «статист» в англословному лексиконі кіносфери (*extra, extra player, crowd, figurant, walk-on, dummy, background artist, bit player*) дає підстави припускати, що система прийде у точку біфуркацій, в якій постане перед вибором. Мова, як жива система, прагне до оптимізації засобів вираження, іншими словами, мові властива дисипативність – розсіювання енергії та матерії на периферійних ділянках, і тому функціонування великої кількості номінативних одиниць для позначення одного поняття є недоцільним. Однак, передбачаючи загальні тенденції розвитку системи, неможливо чітко визначити самі зміни, а саме, яка номінативна одиниця закріпиться у складі лексикону, а яка вийде на дальню периферію або зникне взагалі.

Таким чином, вищезазначене яскраво ілюструє той факт, що англословний словник кінематографічної сфери є складною системою, здатною до самоорганізації, якій властиві ієрархічність, відкритість, нерівноважність та нелінійність. Завдяки цьому система перебуває у постійному безперервному розвитку та характеризується внутрішнім динамізмом і відносною зовнішньою стабільністю – підтримує стан гомеостазу.

Література

- Веремчук Е. О. Лексико-семантичне поле Space/Космос в англійській мові : лінгвокогнітивний та лінгвосинергетичний аспекти / Е.О. Веремчук – Дис. на здоб. наук. ступеня канд. філол. наук – Запоріжжя, 2017. – 253 с.
- Голуб Ю. І. Лексикон англійської мови у світлі загальної теорії систем // Нова філологія. Зб. наук праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2017. - №69. – С. 41-45
- Домброван Т. И. Язык в контексте синергетики. Монография / Т. И. Домброван. – Одесса : КП ОГТ, 2013. – 346 с.
- Пихтовникова Л. С. Лингвосинергетика : основы и очерк направления : монография / Л. С. Пихтовникова. – Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2012. – 180 с.
- Суходейкіна Т. В. Лінгвокогнітивні та дискурсивні характеристики англословної мистецтвознавчої термінології : автореф. дис. ... канд. філ. наук : спец. 10.02.04 / Т.В. Суходейкіна. – Чернівці, 2008. – 20 с.
- Capra F. The Web of Life: A New Scientific Understanding of Living Systems. – 1997. – 71 p.

(Матеріал надійшов до редакції 7.10.17)

READER & TEXT: INTERMEDIAL INTERACTION

Пешкова О. А. Читач & Текст: інтермедіальна взаємодія. Стаття присвячена дослідженню концепту текст, який розглядається як система, відкрита до інтерпретацій, заснованих на залученні когнітивної та сенсорної системи сприйняття та аплікації експерієнціального мислення. Текст метафорично уподібнюється до матерії, в складову частину якої автор образно вплітає нитки, які належать до різних сфер буття. Інтермедіальна взаємодія між адресантом і текстом реалізується через імплікацію лексичних одиниць, позначаючих різні види мистецтва.

Ключові слова: художній текст, сенсорний код, мистецтво, інтермедіальність, Пітер Акройд

Пешкова Е. А. Читатель & Текст: интермедиальное взаимодействие. Статья посвящена исследованию концепта текст, который рассматривается как система, открытая к интерпретациям, основанных на привлечении когнитивной и сенсорной системы восприятия и апликации экспериенциального мышления. Текст метафорически уподобляется материи, в составную часть которой автор образно вплетаёт нити, которые принадлежат к разным сферам бытия. Интермедиальное взаимодействие между читателем и текстом реализуется через импликацию лексических единиц, обозначающих различные виды искусства.

Ключевые слова: художественных текст, сенсорный код, искусство, интермедиальность, Питер Акройд

Pieshkova O. Reader & Text: Intermedial Interaction. The article represents the actual problem of the interaction of different kinds of art within the framework of a literary text, which happens due to the increasing value of the encoding and transcoding texts as semiotic systems. When approaching the issue of understanding and interpreting the text, it is important to mind several factors. Except for the understanding of explicit features of the text like plot development, it is important to focus on the implicit elements. The linguistic signs are the determiners which play important role in creating the interaction. Signs are stored on various media (mass storage and transmission of information), a key parameter which is also a focus on different perceptual channels. If signs target different perceptual channels, then the media on which they are kept focused on different perceptual channels.

To percept the components of the literary text the reader applies several systems of cognitive perception such as extrasensory (includes reception of information not gained through the recognized physical senses but sensed with the mind), sensory (a holistic reflection of objects, phenomena and events as a result of the direct impact of objects of the real world on the senses), sense perception (visual, audial, tactile, olfactory, taste). For such a reason the use of the term "intermediality" is actual as it represents the interaction of artistic references in a literary text. Text tends to be a place of intersection of the multiple media because the writer is influenced by various discourses which are interweaved between each other in his conscious, thus this interaction is expressed in the text. The theory of intermediality involves the study of the semantic and imaginative interaction of different arts in the literary text.

The results obtained in the present study permit to make the conclusion that the literary text is a complex system which is open to intermedial interactions, combining in its structure elements belonging to different media. The findings of this narrative study in the intermedial features of the literary text demonstrated that the author appeals to various pieces of art within the novel.

Keywords: literary text, sensory code, art, intermediality, Peter Ackroyd

The concept of intermediality has evoked multiple interests among many scholars during the last decades. The term which is under analysis is used to observe about various arts, mentioned within a literary text, both implicitly and explicitly. On a lingual level, explicit means are evident whereas implicit ones require critical analysis which implements sensory perception. **The purpose of the paper** lies in the analysis of different aspects of intermediality of the literary text.

The **object** of this article is author's creation of intermedial interaction within the text.

The subject matter of this research is the examination of text signals which correlate with reader's sensory perception.

Peter Ackroyd's novel "London: The Biography" is used as the illustrative **material** for the research. The **methods** of narrative and discursive analysis were applied in the current study. The **stages of the investigation** included:

1) The definitive analysis of the concept text, systems of perception based on lexicographical and encyclopedic sources.

2) Identification of text signals corresponding to verbal concepts representing types of art.

3) The analysis of the specific use of intermediality aspects as a narrative component within a literary text.

In literary theory, a text is an object that can be "read". It is a coherent set of signs that transmit some kind of informative message. This set of symbols is considered in terms of the informative message's content, rather than in terms of its physical form or the medium in which it is represented [Lotman].

The concept of “text” becomes relevant if and when a “coherent written message is completed and needs to be referred to independently of the circumstances in which it was created” [Barry].

The text is regarded as a system which comprises multiple codes, and the processes of transmitting the idea through words are called ‘coding’, meanwhile the interpretation, the understand the message hidden by the author can be called “decoding”.

If speaking about literary texts, it should be said that there are certain particular characteristics of them. For example, this type of text comprises a big number of symbols and metaphors, demand versatile background knowledge to understand the depth of the author’s style and vision and provoke numerous interpretations.

When approaching the issue of interpretation, it is important to mention that every reader can understand the same text in different ways. And the details not only of the plot development play an integral part here, but the linguistic signs. Signs are stored on various media (mass storage and transmission of information), a key parameter which is also a focus on different perceptual channels. If signs target different perceptual channels, then the media on which they are kept focused on different perceptual channels. So it is reasonable to use the term “intermediality” to describe the relationship between the characters, directed to different perceptual channels [Воробйова].

To percept the components of the literary text the reader applies several systems of cognitive perception such as extrasensory (includes reception of information not gained through the recognized physical senses but sensed with the mind), sensory (a holistic reflection of objects, phenomena and events as a result of the direct impact of objects of the real world on the senses), sense perception (visual, audial, tactile, olfactory, taste).

To understand certain phenomena in the text the reader needs deep background knowledge. This necessity can be especially seen with the use of examples of different arts while overlapping

Text can be metaphorically compared to a piece of cloth. This metaphor *Text is a Cloth* permits to consider its components as fibers, which represent a certain type of media. That is why the term ‘intermediality’ gains relevance as it represents the interaction of artistic references in a literary text. This term is used to characterize the outlook of modern man, living in the world media. Each single text tends to be a place of intersection of the others because the writer is influenced by various discourses which are interweaved between each other in his conscious, thus this interaction is expressed in the text. The theory of intermediality involves the study of the semantic and imaginative interaction of different arts in the literary text [Rajewsky].

The results obtained in the narrative study in the intermedial features of the literary text demonstrated that the author appeals to various arts within literary text among them being the following:

1. Correlation to the auditory sensory perception

- **Music** can be represented through the tune, sound, and absence of sound.

It is interesting to mention that the sound is conversely opposed within the text. In the book, there are several chapters dedicated to the description of sounds and silence. The author speaks about it as something that is natural but devastating at the same time, peaceful and challenging. On the linguistic level this contradiction is presented through the usage of the words, appealing to an implied value judgment or feelings (shown in Table 1):

Table 1

Positive connotation	Negative connotation
wonderfully fitted, phr	indeed unnatural, phr
bright light, phr	darkened room, phr
Energy, phr	ambiguous, adj
animation, phr	absence of being, phr
peace, phr	negative force, phr
tranquility, phr	silence of desolation, phr
immensity, phr	overbearing noise, phr
Intimation of eternity, phr	gloomy, adj

great silence, phr	jumble, adj
magniloquence silence, phr	Tumult, n
solemn suggestiveness, phr	uproar, phr
rest, n	Vanish, v
	dead, adj
	deserted, adj
	encroaching noise, phr

The sound is an integral part of the essence. *Yet if London sound is that energy and animation, silence must, therefore, be an ambiguous presence within city life. It may offer peace and tranquility, but it may also suggest the absence of being, it may be a negative force* [Ackroyd 2003, p. 76].

Also, speaking of the ‘music’ of the city, the author refers to the poem by Abraham Cowley, who implied silence suggesting that *the noise and bustle are indistinguishable from sinfulness or folly* [Ackroyd 2003, p. 77].

Contrasting to the silence, noise, being an integral part of London’s life, represented through the usage simile “*like the roaring of some monstrous creature*” [Ackroyd 2003, p. 66]. London is alive thanks to sounds of everyday life. A city that is **always wakeful, there is no end to its activity** <...> *it lives continually* [Ackroyd 2003, p. 69]. London can be heard, and on the language level it is performed through the usage of words: *harmoniously-sounding bells, great noises that fill the ear, noise is agent of business, perpetual hum of traffic and machines* [Ackroyd 2003, p. 67-68].

The sound of the city could not leave indifferent many famous art experts. For example, Thomas Dekker – an English Elizabethan dramatist and pamphleteer, a versatile and prolific writer – mentioned that there was too much of the noise “*such a thundering, such as talking, such as calling*” [Ackroyd 2003, p. 68]; Sir John Oldman – an English satirical poet – spoke about noise as about something which was everywhere apparent; Shelley – the major English Romantic poets – wrote of London: “*that great sea whose ebb and flow at once is deaf and loud, and on the shore Vomits its wrecks, and still howls on for more*” [Ackroyd 2003, p. 71].

The adjectives **deaf** and **loud** summon up an image of pitiless activity; the verb **howls** one of fear, pain, and rage in equal measure; D. H. Lawrence – an English novelist, poet, playwright, essayist, literary critic, and painter – wrote “the vast and roaring heart of all adventure” [Ackroyd 2003, p. 74]; Virginia Woolf – a British writer, literary critic – described the noise of London’s traffic “*churned into one sound, steel blue, circular*” [Ackroyd 2003, p.74] which conveys the artificiality of the circumambient noise.

When speaking about the music itself, the author classifies it into two categories “low” and “high” and emphasized that they are inextricably mingled. Speaking about “high” music, Peter Ackroyd utilizes such words, letting the reader understand that this kind of music is called up to create, educate and bring esthetic satisfaction, while, in contrast, disclosing low culture, the author wants to underline the idea that it can only copy, revitalize and refashion traditional culture.

The contraposition of these two groups on the linguistic level can be seen in Table 2:

Table 2

High culture	Low culture
Legacy, n	Care-worn melancholy, phr
Concert rooms, phr	force, v
Perfection, n	revitalize, v
Surmount, n	Refashion, v
imagination, n	cries, n
Pleasure gardens, phr	Discordant airs of the street musicians, phr
	Pathetic and terrible ballads, phr

This contrast reflected the social discrepancy between social groups of that society. Representatives of high-class separated from lower classes and one of the main reasons for that was art factor. Though, Handel – baroque composer who spent the bulk of his career in London, becoming well known for his operas, oratorios, anthems, and organ concertos – remarked great influence of

music and mixture of something exalted and down-to-earth, emphasized overwhelming power that flowed through the streets of the city: *‘Mozart’s very best songs were owing to the sounds of cries in the streets’* [Ackroyd 2003, p. 171].

●Opera

Speaking about such type of art, the author refers to the use of conceptual metaphor, presenting permanent city’s images *“the world is a stage”* and *“the world is a prison”* [Ackroyd 2003, p. 271]. He also cites to the famous English poet and dramatist and a member of the Scriblerus Club, whose created opera *The Beggar’s Opera* comprises contrasts: *“a parody of fashionable Italian opera, a satire upon governmental cabal”*. He uses such words and word combinations to highlight ironic opposition of “high” and “low”, “positive” and “negative” described in the libretto: *the content was equally ambiguous, hovering somewhere between celebration and condemnation* [Ackroyd 2003, p. 274]. Again, the semantics of chosen words hints on the contradiction.

2. Correlation to the visual sensory perception

●Painting

The most noticeable type of art, it was used to depict every single scene of life. Marcellus Laroon – painter and engraver – created portraits of people of those times. Laroon’s portraits are distinctly individual, unlike “types” or categories, and *“in his art the lineaments of specific fate and circumstance are seen”* [Ackroyd 2003, p. 172].

The name of outstanding English painter, printmaker, pictorial satirist, social critic, and editorial cartoonist – William Hogarth is frequently mentioned in the book by Peter Ackroyd. He refers to the famous prints and engravings to reveal London’s essence through such artistic images. Engravings *“Southwark Fair”*, *“the Fair”* and *“the Humours of a Fair”* are portraying a characteristic and familiar London entertainment [Ackroyd 2003, p. 139]. *The Four Stages of Cruelty* depict Hogarth’s disquisition expressing the hopes of *preventing true engine of that cruelty* [Ackroyd 2003, p. 272]. This quintessential artist painted for *The Beggar’s Opera*, and according to Jenny Uglow - British biographer, historian, critic, and publisher – it was *“bursting into life as a true painter”*. Such interaction of arts is today studied by multiple scholars. They aim to describe the tendency in the arts toward multimedialization, hybridization, and performativization.

●Street art

The city is indeed a labyrinth of signs, where painted symbols demand attention. It is the question of reading the street, of making the right associations and connections in an environment which needed a thorough decoding to mitigate its chaos and variety. The theme of street art poem *“The Art of Walking the Streets in London”* by John Gay – an English poet and dramatist – turned to be an inspiration for many writers, painters, and sculptors. Street art in London interacts between itself, with people in the streets, nature. The passion for street art brought colors and fresh outpourings into the local life. The term *“Commercial Art”* was invented to speak about symbols such as *“loaf and cheese together with a cup”* in front of the coffee shop; *“a group of fish in the grand style”* by fishmongers; while grocers specialized in *“conversation pieces”* which portrayed various benevolent matrons *“assembled round the singing kettle or simmering urn”*; *“boots, cigars, sealing wax, in gigantic form, were also suspended over the doors of various premises”* [Ackroyd 2003, p. 180]. All those symbols were variously and picturesquely colored and were used to speak to the citizen without words.

3. Mental perception

● Literature

We consider this type into such a category because it demands cognitive decoding of the information. Actually including fragments of literary or poetic text into a text creates an effect of interweaving and functions for deepening reader into the sense of the idea. When the author mentions the text by another author, firstly, it shows that the author himself is influenced by the media and, secondly, he wants the reader to combine the ideas of the cited text and his own text, making it more complex, enthralling, absorbing, and engrossing.

For Peter Ackroyd's writing intermedial decussation is peculiar. Quite often he mentions outstanding poets and writers, cites their works. Sometimes he utilizes direct quotation and sometimes he may hint of the lines, or an author to make the reader recollect, remember or investigate.

4. Combination of several perception systems

• Theatre

Visual code and audial are combined when talking about several types of arts. For example theatre, it's combination of work of several perception systems. "*An image of the sun, "which glittered above all things" was placed upon a throne and "round it angels were singing and playing all kinds of musical instruments"* [Ackroyd 2003, p.146]. This interaction can be seen on a linguistic level. Images like *sun, glitter*, the location of the objects: *upon a throne* are decoded through the vision, while auditory sensory perception is activated by the usage of words, referring to the sounds: *angels singing and playing musical instruments*.

A theater reflected the nature of lives as well as the nature of the city itself. *These plays were generally violent and melodramatic in theme, but that is precisely why they offered a true image of teeming city life* [Ackroyd 2003, p. 147]. And finally the picture of London's theatre is completed with the quotation by Agnes Strickland – an early biographer of Elizabeth I – where he applies metaphor "*The city of London might have been termed a stage*" [Ackroyd 2003, p. 146].

Conclusion

Art has the influence on many spheres of the life: from simple everyday symbols and images to high classical standards recognized by all nations, ages. Joshua Reynolds borrowed motifs for his oeuvre from milieu; Walter Scott studied street literature, chapbooks and ballads to stimulate his interest in folk and history; Hector Berlioz was concerned with the melodies of the barrel-organ, the barrel-piano, the bagpipes and the drums which filled the streets.

The long-term goal of this field of research is the development of new theories referring to different types of interart phenomena.

References

- Воробйова М. В. Інтерсеміотичність та інтермедіальність : проблема диференціації / Марина Вікторівна Воробйова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://retro.cfuv.ru/publications/2012_1_vorobyova.pdf
- Ackroyd P. London : the biography / Peter Ackroyd. – Anchor books a division of Random House, Inc., New York 2003. – 848 p.
- Barry P. Beginning Theory : an Introduction to Literary and Cultural Theory / Peter Barry // [Electronic resource]. – Access mode : <http://thebooksout.com/downloads/peter-barry-beginning-theory-third-edition.pdf>
- Lotman Y. The Structure of the Artistic Text / Yuri Lotman // [Electronic resource]. – Access mode : https://monoskop.org/images/3/3e/Lotman_Jurij_The_Structure_of_the_Artistic_Text_1977.pdf
- Rajewsky I. Intermediality, Intertextuality, and Remediation : A Literary Perspective on Intermediality / Irina Rajewsky // [Electronic resource]. – Access mode: http://cri.histart.umontreal.ca/cri/fr/intermedialites/p6/pdfs/p6_rajewsky_text.pdf
- (Матеріал надійшов до редакції 11.10.17)

УДК: 811.81'42:070

П'ЄЦУХ О. І.

(Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького)

АРГУМЕНТАТИВНА ТАКТИКА АКЦЕНТУВАННЯ НА ПРОБЛЕМІ У БРИТАНСЬКИХ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ДЕБАТАХ

Статтю присвячено дослідженню особливостей втілення стратегії аргументації, що реалізується за допомогою тактики акцентування на проблемі під час проведення парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії. Детально розглянуто комунікативні ходи та мовленнєві акти, які сприяють реалізації тактики. Проаналізовано специфічні мовні та стилістичні засоби, якими оперують учасники дебатів під час засідань Палати Громад британського парламенту у період пост-Тетчеризму.

Ключові слова: парламентські дебати, комунікативна взаємодія, стратегія, тактика, комунікативний хід, мовленнєвий акт.

Пьецух О. И. Аргументативная тактика акцентирования на проблеме в британских парламентских дебатах. В статье рассмотрены особенности воплощения стратегии аргументации, реализованной посредством тактики акцентирования на проблеме при проведении парламентских дебатов в Соединенном Королевстве Великобритании и Северной Ирландии.

Детально рассмотрены коммуникативные ходы и речевые акты, способствующие реализации тактики. Проанализированы специфические языковые и стилистические средства, которыми оперируют участники дебатов во время заседаний Палаты Общин британского парламента в период пост-Тетчеризма.

Ключевые слова: парламентские дебаты, коммуникативное взаимодействие, стратегия, тактика, коммуникативный ход, речевой акт.

Pjetsukh O. I. Argumentational Tactics of Problem Accentuation in the UK Parliamentary Debates. This article focuses on the peculiarities of the strategy of argumentation in the parliamentary debates in the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland. This strategy is realized via the involvement of the problem accentuation tactics. The tactics of problem accentuation provides for the acknowledgement of the existing problems, their consideration and the solutions to them. It turns participants' attention to the political, economic and political issues, as well as it serves as a means of discrediting the opponents in the political communication and lowering their image in the eyes of the potential electorate. For this research the transcripts of the parliamentary debates in the UK in the post-Thatcher period are chosen, particularly the transcripts of the debates in the House of Commons during the Conservative and the Labour lead. It defines such linguistic phenomenon as communicative interaction and the linguistic, extralinguistic, semiotic, social and cognitive factors providing for its effectiveness. The linguistic notions of communicative strategy and tactics stipulating its realization are represented. It also points out the correlation between these linguistic notions. The paper analyses specific language means such as metaphors, evaluative, expressive and emotive language units emphasizing the argumentation, idioms etc. Here the stylistic means used by the debates' participants to provide strong arguments during the meetings of the UK House of Commons in the post-Thatcher period are also represented. These stylistic means include antithesis that helps to give additional emphasis to the communicants' interactions. It also specifies the speech acts and communicative moves involved in expressing grounded arguments to persuade the opponents of the political communication.

Key words: parliamentary debates, communicative interaction, strategy, tactics, communicative move, speech act.

Політична комунікація передбачає залученість великої кількості комунікантів, які співпрацюють один із одним у реальній ситуації спілкування для досягнення власних цілей завдяки зміні поведінки та структуруванню свідомості потенційних адресатів – виборців. Будь-яка комунікативна ситуація засновується на комунікативній взаємодії як суб'єктно-об'єктно-суб'єктній діяльності, спрямованій на інформаційний обмін і вплив на свідомість чи поведінку на підставі тексту, паравербальних засобів, інтенційно-стратегічних програм та інтерпретанти учасників комунікації [Селіванова 2011, с. 192]. Модель проведення парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії складає складну ієрархічну систему взаємодії між учасниками дебатів, які застосовують різноманітні мовленнєві стратегії та тактики при обмінах репліками під час обговорень у парламентській залі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіка комунікативної взаємодії та мовленнєвого впливу як її результату складає фокус уваги багатьох науковців (А. Баранов, Р. Блакар, Дж. Гріндер, Т. Дридзе, М. Желтухіна, О. Іссерс, Р. Лакофф, Ч. Ларсен, М. Мінський, О. Селіванова). Успішність взаємодії між партнерами по комунікації забезпечується ефективним використанням мовленнєвих стратегій і тактик, умови успішного яких розглянуто у наукових працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених (А. Белова, Є. Верещагін, Т. ван Дейк, К. Кандлін, В. Кашкін, Дж. Каспер, К. Келерман, Ч. Ларсен, Дж. Ліч, О. Сковородніков, К. Фач, Є. Черногрудова та ін.). Проте незважаючи на значну кількість робіт, комплексний аналіз комунікативних ходів, мовленнєвих актів, мовних і стилістичних засобів реалізації тактики акцентування на проблемі в політичному дискурсі парламентських дебатів у Сполученому Королівстві ще не був предметом дослідження, що й обумовлює новизну здійсненого нами дослідження, актуальність якого визначена фокусуванням уваги сучасних науковців на закономірностях взаємодії між партнерами по комунікації.

Мета статті полягає у дослідженні втілення аргументативної тактики акцентування на проблемі в політичному дискурсі парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії. До **завдань** статті належать визначення особливостей, комунікативних ходів та мовних засобів, які сприяють ефективності реалізації вищезазначеної тактики в політичному дискурсі парламентських дебатів у Сполученому Королівстві. **Об'єктом** дослідження є репліки учасників політичного дискурсу парламентських дебатів у Сполученому Королівстві, а **предмет** дослідження становить реалізація тактики акцентування на проблемі при обміні репліками між комунікантами в цьому типі дискурсу.

Виклад матеріалу дослідження. Комунікативна взаємодія зумовлюється намірами, цілями й установками партнерів по комунікації, які обмінюються репліками. Постійний обмін репліками оцінюється як координована взаємодія співрозмовників, спрямована на вирішення обговорюваної проблеми. До складників логічних висновків та правил комунікативної взаємодії В. Ульмер-Еріх відносить [Ullmer-Ehrich 1981]: 1) правила висновку, тобто гіпотетичні висловлення, які гарантують перехід від безсумнівних для співрозмовників даних до загального висновку; 2) підтримуючі констатації як формулювання логічних норм [Ивин 2000, с. 45], які вказують на ступінь застосування правила висновку у конкретній ситуації спілкування; 3) правила прийняття рішення, які встановлюють межі переходу від конкретного набору посилань до висновку; 4) організуючі правила, або процедури аргументації, які визначають допустимі способи постановки головного обговорюваного питання, а також послідовність представлення аргументом, антитезису, висновку.

Успішність комунікативної взаємодії реалізується використанням мовленнєвих стратегій і тактик. Стратегію розглядають як «когнітивний загальний план, або «вектор», мовленнєвої поведінки» [Иссерс 2003, с. 14; Сковородников 2004, с. 6]. На відміну від стратегії як загальної канви комунікативної поведінки, мовленнєва тактика є сукупністю практичних ходів у реальному процесі комунікативної взаємодії [Черногрудова 2008, с. 42].

Стратегія аргументації є базовою для комунікативної взаємодії, складаючи комплекс вербально реалізованих когнітивних процедур обробки знання, що приводять до зміни його онтологічного статусу в моделі світу адресата й тим самим реально чи у перспективі впливають на процес прийняття рішень [Баранов 1990, с. 41].

Тактика акцентування на проблемі у межах стратегії аргументації використовується для фокусування уваги на визнанні існуючої проблеми та пошуках шляхів її вирішення з наведенням влучних аргументів для переконання учасників дебатів.

Так, під час запеклих парламентських дебатів з питань національної безпеки, пов'язаних із діяльністю ІРА, яка продовжує боротися за незалежність Північної Ірландії від Сполученого Королівства, комунікант визнає існування проблеми, розглядає її під новим кутом та вказує на шляхи її розв'язання:

***The Secretary of State for Northern Ireland (Mr. Peter Hain):** A The Provisional IRA no longer poses a terrorist threat, and has not done so for some time. However, dissident Republicans, though few in number and isolated, continue to pose a serious threat to the security situation. Given the recent statement by the Ulster Volunteer Force, I have commissioned a review of the status of specified organisations, in line with my obligation under the legislation. We have always maintained that we will encourage those who want to work to a positive agenda, and it is vital that the welcome statement be followed through with actions (HC Deb 27 Jun 2007 : Column 318).*

***Mr. Hands: B** Why does the IRA still exist?*

***Mr. Hain: C** It is not for me to explain the IRA's position, but the hon. Gentleman should follow the example of virtually everyone else in the House and acknowledge **the fantastic transformation** in the security situation under this Government. The IRA has given up its war: it has continued to support peaceful and democratic means, and Sinn Fein has signed up to policing and the rule of law. I should have thought that he would welcome that (HC Deb 27 Jun 2007 : Column 319).*

Секвенція цього діалогу обмежена трьома репліковими кроками, які встановлюють контакт, підтримують його та приводять до логічного висновку. Найважливішу інформацію подано на початку та в кінці повідомлення. В ініціальному комунікативному ході А комунікант використовує сильний аргумент, втілений мовленнєвим актом констативу, яким стверджується про відсутність терористичної загрози з боку ІРА. Це привертає увагу усіх учасників дебатів, оскільки обговорюване питання пов'язане із безпекою життя усіх британців. Далі продовжувальні комунікативні ходи розвивають тему по співпраці між державними органами влади та представниками ІРА, готовими до співпраці. Інший комунікант використовує комунікативний хід модифікатор (В), що змінює значення

головного ходу, оскільки у використаному комунікативному акті квеситиву співрозмовник цікавиться, чому ІРА все ще існує. Відповідь доповідача характеризується тактикою ухиляння від прямої відповіді, натомість використовуючи тактику розгорнутого коментування та тактику доведення власної ефективності. Він акцентує увагу на значних змінах у діяльності ІРА, яка припинила войовничі дії під час роботи Лейбористського уряду. Сполука *fantastic transformations* слугує максимальному посиленню експресивності у репліці комуніканта, при цьому прикметник *fantastic* у значенні «надзвичайно хороший» (*extraordinary good*) належить до розмовної лексики, що сприяє меншій формальності у комунікації та встановленню більш довірливого ставлення до сказаного. Логічний висновок в останньому комунікативному ході С є завершителем розмови, в якому зазначається погодження з партією Шин Фейн про роботу лише в межах та підпорядковуючись закону.

У наступному обговоренню існуючих недоліків у юридичній сфері комунікант акцентує увагу інших учасників на невирішених питаннях, пов'язаних із значним провалом у їхньому вирішенні:

*Does the Home Secretary recognise that nowhere has the Government's failure during the past 18 years been **greater** than in respect of the youth justice system, with an increase in just the past 10 years of **35 per cent**. in the number of youth crimes but a drop of an equivalent amount – **35 per cent** – in the number of young criminals being brought to court?* (HC Deb 20 Mar 1997 : Column 1063)

Ініціальний комунікативний хід А, який відкриває дебатування, містить кілька виразних стилістичних засобів, що посилюють ефект аргументації. Перебільшення інтенсивності ознаки відбувається на основі гіперболи за рахунок інтенсифікуючого прикметника *great*, вжитого в порівняльному ступені для створення необхідного ефекту від порівняння усіх сфер діяльності уряду. Відповідно, комунікант стверджує, що впродовж останніх 18 років найбільшим провалом уряду від Консервативної партії, яка знаходиться при владі весь зазначений час, є юридична сфера. Акцентування на проблемі обґрунтовується залученням квантитативних аргументів, які підкріплюють існування недоліків (*35 per cent*).

Під час парламентських дебатів, присвячених проблемі міжнародних відносин із країнами Європейського Союзу, доповідач акцентує увагу на важливих геополітичних питаннях. Ініціальним комунікативним ходом А комунікант піднімає питання про зовнішній борг Греції. У наступному фокусивному ході В, який містить мовленнєвий акт квеситиву, відбувається акцентування на існуючій міжнародній проблемі, що виражається сталою сполукою *wait in the wings (if someone is waiting in the wings, they are not yet active or important, but are ready or likely to be so soon* [Cambridge Dictionary]), покликаною наголосити на загрозі.

*Ms Harman: A It is important that the deal is sustainable, and it is interesting to hear the Prime Minister's view about a measure of debt relief being necessary. B Does he agree, however, that with President Putin **waiting in the wings**, this is about more than just economics – it has wider geopolitical significance? What is his view about that?* (HC Deb 15 July 2015: Column 257)

У своїй відповіді прем'єр-міністр демонструє повну згоду із попереднім доповідачем про визнання проблеми, акцентує на ній увагу та розглядає її під новим кутом:

*The Prime Minister: The right hon. and learned Lady is absolutely right. Greece is a member of **the European Union**, as well as of the euro. It is a friend and ally of Britain – we are **NATO members and trading partners**. It is not for Britain to bail out eurozone countries, and we would not do that, but, as a member of **the European Union**, if Greece were to leave the euro and it wanted humanitarian assistance, I am sure **this House and the British public** would take a more generous view. Sorting out the problems of the **eurozone** – we have always warned about the dangers of it – is a matter for **eurozone** countries, but **she is right** about the dangers of Russian involvement* (HC Deb 15 July 2015 : Column 884).

Так, розглядаючи економічну ситуацію в Греції, він повсякчасно демонструє свою зацікавленість цим питанням, наводючи сильний аргумент про взаємозв'язок проблем у

країнах Євросоюзу та НАТО та кооперативний пошук шляхів для їхнього вирішення за рахунок лексичного повтору сполуки *member of the European Union*, а також залученням інших ключових слів *NATO members, trading partners, eurozone*. Оскільки британські політики і електорат не підтримують думку про фінансову допомогу країнам Євросоюзу, комунікант висловлює свою інтеграцію із думкою більшості завдяки фразовому дієслову *bail out*, запозиченого із юридичної сфери, де воно має значення “*to pay for someone’s release from jail*” [Cambridge Dictionary]), вжитого в метафоричному значенні “*to rescue someone or something from trouble or difficulty*” [Free Dictionary].

Перенесення відбувається на основі асоціації між допомогою ув’язненому завдяки внесенню залогу для його звільнення та наданням фінансової допомоги Греції для звільнення від банкрутства. Проте доповідач також намагається розглянути проблему під новим кутом, пропонуючи варіант виходу Греції із Євросоюзу та надання відповідної допомоги у такому випадку. Для посилення аргументації комунікант вживає умовне речення, стверджувальну конструкцію *I am sure* та метонімічне перенесення *this House, the British public* для залучення інших учасників дебатів та електорат до підтримки своєї позиції. Тут доповідач також висвітлює професійність своєї політичної сили, оскільки говорить про те, що давно попереджав про появу проблеми, використовуючи прислівник *always* у значенні “*at all times in the past*” [Cambridge Dictionary] для демонстрації постійності, безперервності розуміння курсу подій. У комунікативному ході – завершителі адресант визнає існування ще однієї проблеми, акцентуючи увагу на ній завдяки об’єднанню думок і цілей із попереднім доповідачем (*she is right*), досягаючи компромісу між співрозмовниками, які належать до різних політичних сил та зберігаючи баланс обличчя між ними.

У дебатах, присвячених бюджетній сфері та проблемі безробіття, доповідач від Офіційного уряду визнає існування проблем, розглядає їх під новим кутом та представляє факти щодо позитивних змін для їхнього усунення:

The Prime Minister: *A First, let me comment on the unemployment figures. B The right hon. and learned Lady is right in that there are mixed messages in the figures. C It is disappointing that the claimant count has gone up, having fallen for so many months in a row – it is still at the lowest level since 1975 – but long-term unemployment is down, youth unemployment is down and the rate of employment for women is at a new record high* (HC Deb 15 July 2015 : Column 884).

У двох перших комунікативних ходах А, В адресант ініціює обговорення та демонструє повну згоду із партнером по комунікації щодо існування проблеми, встановлюючи баланс обличчя між співрозмовниками, які належать до різних політичних партій. Для акцентування уваги на проблемі та її визнання адресант використовує оцінно-емотивні мовні знаки *mixed, disappointing*, які інтенсифікують негативний відтінок значення щодо існуючої проблеми. Звіт про дані щодо рівня безробіття, покращень та погіршень, які відбулися впродовж останніх років, представлені мовленнєвим актом констативом, підкріплюється детальними перерахунками в комунікативному ході С. При цьому комунікант вживає стилістичний засіб антитези для встановлення контрасту між зростанням кількості тих, хто отримує допомогу по безробіттю та зниженням безробіття у довгостроковій перспективі, серед молоді, а також встановлення нового рекорду зі збільшення кількості місць для жінок. Такий стилістичний контраст слугує позитивній самопрезентації як доповідача, так і його політичної сили. Отже, незважаючи на акцентування уваги на проблемі та її розгляд, комунікант відводить критичні зауваження та представляє свою діяльність у вигідному для себе руслі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Для політичного дискурсу парламентських дебатів у Сполученому Королівстві аргументативні тактики є домінуючими, зокрема тактика акцентування на проблемі. Ця тактика сприяє визнанню існуючої проблеми, розгляду її під новим кутом та вказівці на шляхи її розв’язання, слугуючи не лише фокусуванню уваги на питаннях політичної, економічної та політичної сфери, а й виступаючи дієвим способом висвітлення опонентів у негативному світлі, що призводить до пониження їхнього статусу та іміджу на політичній арені та втрату місць у парламенті.

Перспективою подальших досліджень є детальний розгляд інших тактик, які втілюють стратегію аргументації під час проведення парламентських дебатів у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії.

Література

- Баранов А. Н. Аргументация как языковой и когнитивный феномен / А. Н. Баранов // Речевое воздействие в сфере массовой коммуникации. – М. : Наука, 1990.
- Ивин А. А. Теория аргументации / А. А. Ивин. – М. : Гардарики, 2000. – 414 с.
- Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 284 с.
- Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації. Підручник / О. О. Селіванова. – Черкаси : Видавництво Чабаненко Ю. А., 2011. – 350 с.
- Сковородников А. П. О необходимости разграничения понятий «риторический прием», «стилистическая фигура», «речевая тактика», «речевой жанр» / А. П. Сковородников // Риторика↔Лингвистика : сб. статей. – Смоленск : СГПУ. – 2004. – Вып. 5. – С. 5-11.
- Черногрудова Е. П. Основы речевой коммуникации : учебное пособие / Е. П. Черногрудова. – М. : Изд-во «Экзамен», 2008. – 126 с.
- Cambridge Dictionaries Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/ebb-and-flow>
- Free Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://encyclopedia2.thefreedictionary.com>
- Ullmer-Ehrich, V. Linguistische Aspekte der forensischen Argumentation Text / V. Ullmer-Ehrich, P. Schröder, H. Steger // Dialogforschung. Jahrbuch des Instituts für deutsche Sprache, Düsseldorf, 1981. – S. 188-225.
- (Матеріал надійшов до редакції 13.09.17)

УДК: 811. 111 : 81'276.6 : 355

ПОГОНЕЦЬ В. В.

(Запорізький національний університет)

НОВІТНІ СКОРОЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СФЕРИ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

В даній статті розглядаються скорочення військової сфери англійської мови з точки зору їх структурно-семантичних параметрів. Проведено аналіз скорочень сучасної англійської мови військової сфери крізь призму їх структурної та тематичної класифікації, були виявлені специфічні шляхи та способи формування інноваційних військових англійських скорочень. Розглянуто особливості функціонування новітніх англійських скорочень військової сфери.

Ключові слова: аббревіація, акронім, аналогія, класифікація, скорочення, телескопія, усічені слова.

Погонец В. В. Новые сокращения военной сферы английского языка: структурно-семантическая характеристика. В статье рассматриваются сокращения военной сферы английского языка с точки зрения их структурно-семантических параметров. Проведен анализ сокращений современного английского языка через призму их структурной и тематической классификации, были выявлены специфические пути и способы формирования инновационных военных сокращений английского языка. Рассмотрены особенности функционирования новых английских сокращений английского языка военной сферы.

Ключевые слова: аббревиация, акроним, аналогия, классификация, сокращения, телескопия, усеченные слова.

Pohonets V. V. Modern English Military Shortenings: Structural and Semantic Characteristics. The article deals with structural and semantic characteristics of modern English military shortenings. The research is based on analysis the ways of formation and functioning of new English military shortenings. The shortenings are to be considered the major part of innovations of English military vocabulary, they should be considered and represent as active means of new coinages. As the result of typological classification of shortening they are dividing into subgroups. The author highlights the main types of shortenings, according to their graphical and lexical parameters. They are abbreviations: (DNDO (Domestic Nuclear Detection Office), FCS (Future Combat System), UAV (Unmanned Aerial Vehicle), 4GW (Fourth Generation Warfare)); acronyms: (BASE (British Aerospace Systems and Equipment), ISIL (Islamic State of Iraq and the Levant), ERA (Explosive Reactive Armour)); blending: (infantry (infantry+artillery), militainment (military+entertainment), lawfare (law+warfare), bioterrorism (biological+terrorism), psywar (psychological+ warfare)); clipping and contraction: (muj (mujahideen), weapons (weapons), COMSEC (Communications Security), OPSEC (Operational Security), USCENTCOM (The United States Central Command)). Abbreviation is the result of the process of formation of new mean of the secondary nomination. The principle of language economy presupposes the active role of abbreviations. Abbreviations have been divided into two subtypes: initial abbreviations and acronyms. The creation of shortenings is to be observed on lexical level, while the formation of abbreviations is observed on syntactical level. The author defines blending as one of the form of shortening, which consists of one or two parts of clipping words. The blending has been divided into two types, according to their components. The common type of modern English military shortenings is initial abbreviation; which reflects the meaning of syntactical unit. The analogy plays important role in the process of coining new English military shortenings. The development and enrichment of military vocabulary can be considered to be the result of rationalization of the language activities and optimization of the language forming processes.

Key words: abbreviation, acronym, analogy, blending, classification, contraction, shortening.

Метою статті є аналіз способів формування і функціонування інноваційних англійськомовних скорочень військової сфери. Мета роботи зумовлює необхідність розв'язання таких конкретних завдань:

- виявлення структурних типів скорочень;
- розкриття семантичних характеристик скорочень;
- визначення особливостей функціонування англійськомовних скорочень у військовій сфері.

Об'єктом дослідження є англійськомовні інноваційні скорочення військової підмови.

Предметом є основні способи формування та особливості функціонування.

У мовознавстві скорочення не залишилися без уваги, різні їх аспекти були висвітлені в наукових працях Д. І. Алексеєва, І. В. Арнольд, В. В. Борисова, Є. П. Волошина, С. М. Єнікєєвої, Ю. А. Зацного, Л. Л. Нелюбіна, В. Н. Шевчука, О. Л. Гармаш та інших лінгвістів. Цей спосіб словотвору виявився особливо продуктивним в сучасній англійській мові військової сфери.

Актуальність роботи полягає в тому, що з одного боку скорочення, як активний спосіб словотвору, відіграє важливу роль у процесі збагачення лексики військової підмови, а з іншого – скорочення складають значну частину інновацій військового вокабуляру, тим самим вимагають детального аналізу їх поділення на певні типи та аналізу їх особливостей в сучасній англійській мові військової сфери.

В лінгвістиці існують різні типи класифікацій скорочених слів, в залежності від їх графічних та лексичних параметрів. Одні науковці поділяють скорочення на аббревіатури (*abbreviations, initial shortening*), акроніми (*acronyms*), скорочені форми (усікання) (*contractation, clippings*), слова-злитки (телескопізми) (*blending*), інші – серед скорочень виокремлюють ініціальні аббревіатури, складові скорочення та усікання [Василенко 2009; Єнікєєва 2006]. В нашій розвідці ми вважаємо доцільним класифікувати скорочення за структурними параметрами. Так, серед скорочень військової сфери ми виділяємо аббревіатури та усікання.

Абревіацію можна вважати активним способом словотворення, зокрема, для військової лексики. В результаті процесу абревіації формується новий знак, знак вторинної номінації – абревіатура. На відміну від скорочень, де процес творення нової лексичної одиниці відбувається на лексичному рівні, в процесі абревіації відбуваються зміни на синтаксичному рівні. Функціонування великої кількості термінологічної лексики у військовій підмові викликає потребу для створення аббревіатурних позначень, які на перший погляд, вживаються для економного використання мови [Зацний 2007, с. 154]. Аббревіатурні позначення англійськомовної військової термінології, перш за все, представлені абревіаціями ініціального типу, які поділяються на дві групи.

Першу групу становлять фонетичні аббревіатури, так звані «алфаветизми», які складаються з перших букв відповідного терміна та виконують компресійну функцію в мові. В свою чергу в цій групі ми виділяємо три підгрупи аббревіатур, які функціонують в сучасній англійській мові військової сфери:

а) власне аббревіатури, в якості прикладів можна навести такі розповсюджені аббревіатури, як: *DNDO (Domestic Nuclear Detection Office)* «орган ядерної розвідки»; *FCS (Future Combat System)* «програма переозброєння та реорганізації американської армії»; *UAV (Unmanned Aerial Vehicle)* «безпілотний літальний апарат»; *UGV (Unmanned Ground Vehicle)* «радіокерований транспортний засіб»; *RDD (Radiological Dispersal Device)* «пристрій для розсіювання радіоактивного матеріалу під час вибуху»; *RWS (Remote Weapon System)* «система дистанційного озброєння»; *WMD (Weapons of Mass Destruction)* «зброя масового знищення»;

б) аббревіатури, в складі яких є цифрові позначення, вони виконують різні функції, або показують кількість слів, які починаються з однакової букви, або замінюють чисельник у терміні: *C4ISR (Command, Control, Communications, Computers, Intelligence, Surveillance and Reconnaissance)* «інтеграція людських і технічних засобів для успішного ведення воєнних дій»; *4GW (Fourth Generation Warfare)* «війни, в яких одна сторона використовує нетрадиційні тактики, у тому числі і терористичні»;

в) комбіновані мовні одиниці, які складаються з двох компонентів, один з яких є графічним знаком (літери), а інший – повним словом: *battlefield WMD* «тактична оперативна зброя масового знищення»; *C-day* «день, в який розпочнеться розгортання операції»; *CBRN terrorism* «форма тероризму, яка також включає зброю масового знищення».

Зауважимо, що важливу роль в процесі творення аббревіатурних позначень відіграє аналогія, коли нова одиниця утворена за зразком конкретної мовної одиниці шляхом заміни в ній одних структурно-семантичних елементів іншими [Зацний 2007, с. 181]. На основі одного аббревіатурного позначення можуть формуватися та функціонувати інші, так за аналогією до аббревіатури *IED (Improvised Explosive Device)* «саморобний вибуховий пристрій», були створені такі лексичні одиниці та відповідні аббревіатурні позначення, як *IND (Improvised Nuclear Device)*, *PBIED (Person-borne Improvised Explosive Device)*; *VBIED (Vehicle-borne Improvised Explosive Device)*: *An IND may be constructed by terrorists from components of a stolen state-built nuclear weapon, or built from scratch using nuclear material that can produce a nuclear explosion.* (The Washington Post, Apr. 8, 2011). *The insurgents load bombs into lorries and crash them into targets. The logs are replete with accounts of suicide-bombers ("PBIEDs", or person-borne IEDs, according to the US army jargon) who strap bombs to their bodies.* (The Guardian, July 25, 2010). *Islamic terrorist groups are operating and planning to attack the United States with car bombs or other VBIEDs.* (The New York Times, Sept. 3, 2014).

Шляхом аналогічного словотвору до комбінованої мовної одиниці *CBRN terrorism* формуються такі номінації: *CBRN attacks*, *CBRN defence*, *CBRN protection*, *CBRN threats*, *CBRN weapons*: *We are faced with the realistic possibility of some form of unconventional attack. That could include a CBRN attack.* (The Guardian, June 17, 2003). *The extent of IS's interest in CBRN weapons is revealed by its past behavior, its religious motives, and the lack of an effective international deterrent to its activities* (Military Review, Sept. 1, 2016). Як свідчать наведені приклади, шляхом словотвору за аналогією створюються інновації, які є тематично спорідненими одиницями до слова-зразка.

Слід зазначити, що подібні аббревіатури, виникаючи у військовій сфері, дуже часто стають невід'ємною частиною інших сфер суспільної діяльності. Особливу роль у цьому процесі відіграють засоби масової інформації, які завдяки актуальності військових проблем звертають увагу суспільства до таких специфічних реалій. Так, наприклад, комбінована лексична одиниця *CNN-effect* позначає негативний вплив на економіку, викликаний людьми, які залишаються вдома, щоб спостерігати за CNN чи іншим джерелом новин під час кризи, такої як війна: *To date, White House efforts to ease the Syrian crisis appear to led by the "CNN Effect" - in which, rather than act where they can do the most good, nations feel compelled to "do something" about the problem depicted on their TV screens.* (Washington Examiner, Aug. 19, 2013).

До другої групи ми відносимо акроніми – аббревіатури, що складаються з початкових літер або звуків слів твірного словосполучення та функціонують як повнозначне слово. У цьому зв'язку слід зазначити, що досить часто акроніми виступають як, на перший погляд графічні омоніми вже існуючих слів, але фактично, як повні омоніми: *BASE (British Aerospace Systems and Equipment)* «оборонна компанія Великобританії, займається розробками в області озброєння, інформаційної безпеки»; *CATT (Combined Arms Tactical Trainer)* «основний тренер бойової групи британської армії»; *DISCO (Defense Industrial Security Clearance Office)* «спеціальне відділення з охорони промислової безпеки»; *ERA (Explosive Reactive Armour)* «вибухонебезпечна броня»; *ISIL (Islamic State of Iraq and the Levant)* «екстремістська організація, яка займається терористичною діяльністю»; *MOUT (Military Operation in Urban Terrain)* «всі військові дії, які плануються та проводяться на території місцевості, на якій техногенна споруда впливає на тактичні параметри, доступні для командира»; *SAW (Squad Automatic Weapon)* «повністю автоматичний кулемет, який зазвичай видається одному солдату з команди».

Такий акронім як *MOAB (Massive Ordnance Air Blast)* позначає одну з найбільших американських неядерних авіабомб, аббревіатурне позначення цієї бомби в англійській мові має неофіційну номінацію *Mother Of All Bombs* - «мати всіх бомб»: *The weapon is officially*

called the Massive Ordnance Air Blast, but the initials have also been used to refer to it as the Mother of All Bombs. It is so big that it must be dropped from the rear of a cargo plane. (The New York Times, Apr. 30, 2003).

Нагадаємо, що ми розглядаємо усікання як один з видів скорочень за їх структурними характеристиками. Ми дотримуємося точки зору вчених, які вважають, що усікання поділяються на апокопи (упущення кінцевої частини слова), аферези (упущення початкової частини слова) та синкопи (упущення середньої частини слова) [Гармаш 2011, с. 129]. З цієї класифікації ми виділяємо лише два типи усічених слів, які функціонують у військовій підмові:

а) апокопи *bilat* = *bilateral*; *muj* = *mujahideen*;

б) синкопи *spets* = *specialist*, *weaps* = *weapons*.

Крім того, результати нашого аналізу свідчать про те, що можна виділити такі специфічні типи скорочених слів:

1) до першого типу належать такі скорочення, в основі творення яких спостерігається поєднання усічень зі словоскладанням: *COMSEC* (*Communications Security*) «запобігання несанкціонованому доступу до телекомунікаційного трафіку або до будь-якої письмової інформації, яка передається»; *OPCON* (*Operational Control*) «командування в оперативному режимі, контроль за виконанням призначених місій»; *OPSEC* (*Operational Security*) «військовий термін, який описує стратегії запобігання від потенційних супротивників, виявлення критичних операційних даних»;

2) до другої групи відносяться такі лексичні одиниці, які утворені шляхом поєднання аббревіації та усічень зі словоскладанням, семантичне значення яких залишається незмінним: *USCENTCOM* (*The United States Central Command*) «центральне командування збройних сил США»; *USTRANSCOM* (*The United States Transportation Command*) «команда глобальної оборонної транспортної системи Сполучених Штатів».

Що стосується способів творення скорочень, то особливої уваги, на наш погляд, заслуговує, такий спосіб словотвору, який ми іменуємо комплексним, тобто коли шляхом поєднання двох способів словотворення формуються інноваційні усікання. Такі усікання являють собою симбіоз афіксації з усіченою частиною слова: *ammo* < *ammunition*, *cammie* < *camouflage*. Зауважимо, що семантика слів, отриманих у результаті скорочення, залишається незмінною. У цьому випадку, як зазначають вчені, відбувається тільки структурне перетворення лексичних одиниць, що вже функціонують в мові [Василенко 2009, с. 82].

Ми поділяємо думки мовознавців, які вважають телескопію одним з видів скорочень, оскільки в процесі телескопії передбачається зазвичай скорочення одного із компонентів [Єнікєєва 2006, с. 254; Гармаш 2011, с. 63]. Розглянемо структурно-семантичні типи телескопізмів, вони представлені двома групами, які, в свою чергу, можуть поділятися на підгрупи. При цьому ми вводимо такі умовні позначення, де перший та другий елементи першого слова позначаються відповідно літерами а, b, а елементи другого слова – літерами с, d:

1. Повні слова-злитки ($ab + cd = ad$), тобто сполучення початкового фрагмента першого слова з кінцевим фрагментом другого: *Eurogeddon* (*Europe+armageddon*) «європейський політичний, економічний або військовий кризи»; *infartillery* (*infantry+artillery*) «артилерійське з'єднання, яке здатне виконувати і функції піхотного підрозділу»; *militainment* (*military+entertainment*) «телевізійне шоу про війну або військові дії»; *packbot* (*packable+robot*) «бойовий робот».

2. Часткові слова-злитки, які поділяються на окремі підгрупи в залежності від структурних особливостей:

а) сполучення цілого першого слова з кінцевим фрагментом другого слова ($ab + cd = abd$): *hijabista* (*hijab+fashionista*) «мусульманка, яка одягається модно але скромно»; *lawfare* (*law+warfare*) «юридичні дії, як одна із форм війни»; *odortype* (*odor+phenotype*) «генетично особливий запах людини».

б) сполучення початкового фрагмента першого слова з цілим другим словом ($ab + cd = acd$): *cyberattack* (*cybernetics+attack*) «напади на комп'ютерні мережі»; *bioterrorism*

(*biological+terrorism*) «використання біологічної зброї в терористичних актах»; *voluntold* (*volunteer+told*) «говорити щось добровільно».

в) сполучення початкових фрагментів двох слів ($ab + cd = ac$): *netwar* (*network-centric+warfare*) «війна, яку ведуть невеликі групи, не об'єднані загальним командуванням»; *psywar* (*psychological+ warfare*) «психологічна війна».

Проведений аналіз англомовних скорочень військової сфери дає можливість зробити наступні **висновки**:

- розвиток та збагачення військової підмови скороченнями є проявом раціоналізації мовленнєвої діяльності та оптимізації мовотворчих процесів;

- найбільш поширеним типом скорочень є ініціальні аббревіатури, які стисло передають значення багатокомпонентних лексичних одиниць і належать до стандартної лексики;

- процес творення скорочень та аббревіатур відбувається на різних мовних рівнях, лексичному та синтаксичному;

- телескопізми, як і складні слова, утворюються на основі вільних лексичних одиниць і являють собою конденсацію семантики словосполучення в межах однієї лексичної одиниці.

Перспективу даного дослідження ми вбачаємо в соціолінгвальному аналізі англомовних скорочень військової сфери з точки зору їх приналежності до різних тематичних груп.

Література

Василенко Д. В. Військова лексика англійської мови ХХ – початку ХХІ ст. : Монографія. – Горлівка : Вид-во ГДПШМ, 2009. – 220 с.

Гармаш О. Л. Лінгвосинергетичний аспект розвитку словникового фонду англійської мови : монографія. – Запоріжжя : ЗНУ, 2011. – 324 с.

Єнікєєва С. М. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови : Монографія. – Запоріжжя : ЗНУ. – 2006. – 303 с.

Єнікєєва С. М. Скорочені слова як механізм формотворення та словотворення в сучасній англійській мові // Вісник Житомирського державного ун-ту. – 2006. – Вип. 27. – С. 93-96.

Зацний Ю. А. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу : монографія. – Львів : Паіс, 2007. – 228с.

(Матеріал надійшов до редакції 7.10.17)

УДК: 811.111:81'42=152.1

ПОЛГОРОДНИК Д. В.

(Запорізький національний університет)

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПТУ *EIRE* В КОНТЕКСТІ АНГЛО-ІРЛАНДСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУРИ

Стаття присвячена діахронічному аналізу концепту *EIRE* в англо-ірландській лінгвокультурі. Доведено, що наповнення макроструктури концепту зумовлено особливостями взаємодії міноритарної (автохтонної кельтської) та мажоритарної (привнесеної англосаксонської) культур. Встановлено, що макроструктура концепту *EIRE* не є ригідною й трансформується під впливом екстралінгвальних чинників.

Ключові слова: концепт, макроструктура концепту, лінгвокультурна взаємодія, англійська мова в Ірландії

Полгородник Д. В. Эволюция концепта *EIRE* в контексте англо-ирландской лингвокультуры. Статья посвящена диахроническому анализу концепта *EIRE* в англо-ирландской лингвокультуре. Доказано, что наполнение макроструктуры концепта обусловлено особенностями взаимодействия мноритарной (автохтонной кельтской) и мажоритарной (привнесенной англосаксонской) культур. Установлено, что макроструктура концепта *EIRE* не является ригидной и трансформируется под влиянием экстралингвистических факторов.

Ключевые слова: концепт, макроструктура концепта, лингвокультурное взаимодействие, английский язык в Ирландии

Polhorodnyk D. V. Evolution of the Concept *EIRE* in the Context of Anglo-Irish Linguoculture. The article is devoted to the diachronic analysis of the concept *EIRE* in the Anglo-Irish linguoculture. Anglo-Irish linguoculture was formed within the conditions of ethnic inhomogeneity, which affected the transformations in the structure of the concepts of the corresponding recipient linguocultures, as well as the emergence of new concepts that belong to both contacting cultures and ensure the adequacy of interethnic communication. The research was carried out within the framework of the anthropocentric, ethnocentric, cognitive linguistic paradigms. The study material includes belles-lettres texts of English-speaking Irish authors dated from the twelfth century into the twenty first century.

The author provides a detailed description of the peculiarities of the concept at various stages of the history of the Anglo-Irish society. It is proved that the macrostructure of the concept changes due to the special aspects of interaction between the minority (autochthonous Celtic) and majoritarian (introduced Anglo-Saxon) cultures. The macrostructure of the concept *EIRE* is not rigid and

is transformed under the influence of extralinguistic factors (political dependence of Ireland on England, social and linguistic policies in the state). It is proved that the etymological memory of the word associated with the mythonym Ériu has affected the conceptual and figurative layers of the concept *EIRE*. The cognitive features of the concept signify its historical dynamics, in particular, the expansion of the conceptual composition (from 'land of the ancestors' to 'land of the ancestors', 'dry land', 'country, state'). The figurative layer of the concept also underwent transformation: the dominant image of 'Woman' transformed from an archetypal Goddess-Foremother to the images of Mother-Queen, Mother-Martyr, Virgin-Savior. Valuable component of the concept correlates with the positive modus of the axiological scale; it is formed in accordance with the changes in the moral and ethical norms through the awareness of the need to protect democratic values.

Key words: concept, macrostructure of the concept, linguocultural interaction, the English language in Ireland

Вступні зауваження. Останнім часом у вітчизняних і зарубіжних лінгвістичних дослідженнях часто загострюються питання об'єктивації національної мовної картини світу, проблеми, пов'язані з формуванням мовної особистості, дослідження людини як представника певної культури й носія тієї чи тієї мови. Оскільки мовна свідомість етносу історично сформована й «відображає як особливості індивідуального світобачення мовця, так і специфіку національного менталітету, закріплену в культурно-етнічних мовних стереотипах» [Гридина 1997, с. 50], аналіз формування складових елементів культури – лінгвокультурних концептів, розгляд їх трансформації та еволюції є особливо цінними.

Динамічність концептів зумовлює необхідність неодмінного застосування діахронічного підходу при їх дослідженні: «зміст концепту, а також його взаємозв'язок з іншими концептами залежать від змін у масовій свідомості, які в свою чергу визначаються змінами в суспільному житті, переосмисленням пріоритетів і цінностей» [Крючкова 2005, с. 23]. Динамічні зміни окремих концептів отримали відображення в працях вітчизняних лінгвістів (див. праці Т. О. Козлової, І. С. Шевченко, Т. А. Биценко, А. В. Поліни, Ю. В. Матюхіної, Е. В. Довганюк).

Англо-ірландська лінгвокультура сформувалася в умовах етнічної негомогенності, що позначилося на трансформаціях у структурі концептів відповідних лінгвокультур-реципієнтів, а також у появі нових концептів, які належать до обох контактуючих культур і забезпечують адекватність міжетнічної комунікації.

Актуальність дослідження визначається науковим інтересом до питань взаємодії мови, мислення й культури. Вибір концепту *EIRE* пояснюється його центральністю в англо-ірландській картині світу, яка формувалася у процесі взаємодії автохтонної (кельтської) та привнесеної (англо-саксонської) культур.

Попри той факт, що англійська мова в Ірландії є об'єктом багатьох досліджень [Абрамова 2014; Куреня 2009; Власова 2008 та інші], проблеми мовної картини світу все ще залишаються поза увагою науковців.

Об'єктом дослідження виступає макроструктура концепту *EIRE* в англійськомовній картині світу Ірландії, а **предметом** – історична динаміка трансформацій концепту та особливості його вербалізації.

Мета дослідження: встановити особливості формування концепту *EIRE* на різних етапах історії англо-ірландського суспільства, зважаючи на взаємодію автохтонної та привнесеної культур. Відповідно до мети ставилися такі **завдання**: виявити когнітивні ознаки концепту *EIRE* в англійськомовній картині світу Ірландії; встановити фактори, що впливають на формування концепту та його модифікацію в часі; охарактеризувати важливі еволюційні трансформації концепту.

Матеріал дослідження становлять 70 текстових фрагментів, відібраних із 38 художніх текстів XII – XXI ст. англомовних ірландських авторів.

У процесі аналізу застосовано такі **методи** та прийоми: метод суцільної вибірки, який дозволив сформуванню корпусу текстових фрагментів, у яких актуалізується концепт *EIRE*; метод аналізу словникових дефініцій для встановлення предметно-логічної співвіднесеності вербалізаторів концепту; прийом культурно-фонові інтерпретації; методи компонентного, концептологічного та текстологічного аналізу для виявлення когнітивних ознак та їх кореляції зі складниками макроструктури концепту.

Теоретико-методологічну базу дослідження становлять когнітивний підхід, у межах якого мова розглядається як сукупність знань про довкілля, етноцентричний та антропоцентричний підходи до вивчення мови, спрямовані на усвідомлення мови як активної форми пізнання дійсності, що забезпечує проникнення в образ світу й центральність в людини в ньому.

У контексті тлумачень і поглядів на концепт, прийнятих у сучасному мовознавстві, визначаємо його як глобальну ментальну одиницю, що являє собою «квант структурованого знання» [Попова 1999, с. 4]. Концепт містить сукупність смислів (ознак), актуалізованих за допомогою одиниць мови. Через складники семантичної структури одиниць мови встановлюється зв'язок лексем з концептом, а через нього – і з реальними подіями в житті носіїв мови та реаліями довкілля.

Концепт є багатоплановою структурою. Макроструктура концепту складається з поняттєвого, образного та ціннісного компонентів [Карасик 2001, с. 3-16]. Поняттєва складова концепту – це те, як він зафіксований у мові, його позначення, опис, дефініція, порівняльні характеристики концепту проаналізовано з іншими одиницями концептуальної картини світу [Карасик 2002, с. 129]. Ціннісна складова співвідноситься з життєвим досвідом мовців, який актуалізує в їх свідомості конкретні образи.

Дослідження образного складника концепту передбачає аналіз когнітивних метафор, які формуються на основі вже існуючих ментальних образів, виникнення нових знаків за допомогою використання старих відбувається на основі виділення й порівняння реалій чи подій реального світу [Арутюнова 1990]. У процесі концептуалізації й категоризації дійсності людське мислення здатне встановлювати аналогію між різними явищами, що дозволяє переносити знання, здобуті в процесі взаємодії з конкретними предметами та явищами, на предмети і явища, що виходять за межі безпосереднього досвіду. Метафора функціонує як засіб «створення мовної картини світу, що виникає в результаті когнітивного маніпулювання вже наявними в мові значеннями з метою створення нових концептів, особливо для тих сфер пізнання, які не дані в безпосередніх відчуттях» [Телия 1988, с. 178].

Аналіз ціннісної складової концепту дає підстави вважати, що вона вказує на важливість концепту як для індивідуума, так і для колективу, оскільки в концептах відображені «ціннісні домінанти, сукупність яких і утворює певний тип культури, що підтримується й зберігається в мові» [Карасик 2002, с. 5]. Для встановлення ціннісної складової концепту аналізуються висловлювання, у яких експлікована оцінка концепту. Підставою оцінки є ціннісно-орієнтована позиція, властива суб'єкту оцінки, його переконання, уявлення про зразок, ідеал, стандарт, «стереотипи, на які орієнтована оцінка в соціальних уявленнях мовця» [Вольф 1985, с. 12]. Залежно від знаку оцінки, вони поділяються [Приходько 2013, с. 66-76] на позитивно й негативно марковані, і, відповідно, на концепти й антиконцепти.

Зміст концепту охоплює низку когнітивних ознак, тобто окремих ознак об'єкта, усвідомлених мовцями [Попова 2007, с. 128]. Когнітивні ознаки можуть бути виявлені шляхом дефініційно-компонентного аналізу ключового імені та контекстуальних номінацій, до складу яких входить досліджуваний репрезентант. Підтримуємо концепцію Ю. С. Степанова [Степанов 1997, с. 41-42], згідно з якою одні когнітивні ознаки можуть бути основними й актуальними для всіх носіїв культури, а інші ознаки – пасивними, оскільки вони важливі лише для окремих груп представників культури, або містяться у внутрішній формі концепту й не усвідомлюються в повсякденному житті.

В історії англо-ірландської взаємодії можна виділити кілька важливих періодів. Перший період (XII – XVI ст.) пов'язаний з незначними міжкультурними контактами між носіями англійської та ірландської мов. Другий період (XVII ст. – перша половина XIX ст.) характеризується витісненням англійською мовою ірландської з основних сфер функціонування, залишаючи за нею роль засобу повсякденного спілкування, переважно в сільській місцевості. Упродовж третього періоду (друга половина XIX – перша третина XX ст.) відбувається активізація англо-ірландської лінгвокультурної взаємодії, розширення

функцій англійської мови, її перетворення на засіб основного спілкування для більшості населення Ірландії на фоні відродження ірландської культури й зростання патріотичних настроїв у суспільстві. Четвертий період (XX – початок XXI ст.) співвідноситься з новітньою історією Республіки Ірландія, коли спостерігається ситуація незбалансованого білінгвізму: незважаючи на юридично закріпленій статус рівноправності обох мов як державних [Полгородник 2015, с. 432-433], головним засобом комунікації в усіх сферах спілкування й на всіх рівнях соціальної структури є англійська мова. Функціонування ірландської мови ареально та соціально обмежене. Вона вживається лише в окремих регіонах (Гелтаخت / Gaeltacht) на заході Ірландії, де ірландська мова переважає у повсякденному спілкуванні.

Через відсутність релевантних джерел, датованих XII – XVI ст., актуалізація концепту EIRE в цей період англо-ірландської лінгвокультурної взаємодії не відстежується. Втім виявлення окремих архаїчних когнітивних ознак можливе через аналіз етимології ключового вербалізатора концепту – *Eire*.

Етимологія одиниці *Ériu* співвідноситься з міфонімом – іменем ірландської богині родючості (дірл. *Eriu* < пірл. *Iweriu < іє. *piHwerjon- “fertile land” [Koch 2005, с. 709]). У кельтській міфології богиня *Eriu* також вважається однією з “богинь суверенітету” [Daimler]. Її головна місія полягала в одруженні з володарем-королем і передачі влади над територією країни [MacKillor]. Ці міфологічні мотиви стимулювали формування епонімичного образу Ірландії та закріплення за концептом когнітивної ознаки ‘land of the ancestors’.

Упродовж другого періоду взаємодії англійської та ірландської лінгвокультур склад поняттєвого шару концепту суттєво змінився. Архаїчна ознака ‘land of the ancestors’ залишилася актуальною, але зазнала деталізації, оскільки корені носіїв культури пов’язані не лише з божеством, а з певним простором, де народжується та виховується людина: “*Eire, thy woe / Is a sword in my bleeding breast*” [Mangan 1897, с. 165], “*to see my Eire*” [MacCarthy 2016, с. 224]). Основою цієї трансформації є метонімія, тобто перехід від ознаки ‘ancestors’ до ‘land of the ancestors’, яке уможлиблюється асоціативним мисленням людини. Засобами актуалізації ознаки є сполучення *Eire* з присвійним займенником першої особи однини (*my Eire*), а також експресивний метафоричний вислів (*Eire, thy woe Is a sword in my bleeding breast*), у якому експліковано страждання, сум за рідною країною та бажання її захистити.

Понятійний шар концепту доповнюється когнітивною ознакою, яка свідчить про усвідомлення EIRE як географічного, природного простору. Ірландія тлумачиться як суходіл (‘dry land’), огорожений водою (“*I could voyage to Egypt across the deep water, / Nor care about bidding dear Eire farewell*” [Mangan 2003, с. 138]), з особливим ландшафтом (“*A fruitful clime is Eire's, through valley, meadow, plain*” [Matthay 1896, с. 138], “*Near the fair hills of Eire*” [Matthay 1896, с. 138]), фауною (“*In that land so delightful the wild thrush's lay*” [Matthay 1896, с. 137]) тощо. Деталізацію ознаки вербалізовано найменуваннями топографічних об’єктів (*valley, meadow, plain; hills*) та біологічних реалій (*thrush*) на англійській основі, які часто сполучаються з автохтонною назвою (*hills of Eire*).

Ще однією важливою ознакою, що сформувався в цей період, є ознака державності (‘country, state’). EIRE (Ірландія) усвідомлюється вже не просто як земля предків, а як особлива форма організації суспільства (“*loud shouts for Eire's King*” [Mangan]). Цю ознаку реалізовано посесивною конструкцією, до складу якої залучаються автохтонна назва й позначення титулу монарха (*Eire's King*).

Третій період лінгвокультурної взаємодії свідчить про збереження та подальшу деталізацію когнітивних ознак. Розшарування зазнала ознака ‘land of the ancestors’: “предок” (“*green Erin, the promised land of our common ancestors*” [Joyce 2012, с. 756]) та “нащадок” (“*Remember, Erin, thy generations and thy days of old*” [Joyce 2012, с. 688]). Т. О. Козлова вважає (із особистого спілкування), що в цих випадках актуалізація зв’язку між змістовими складниками ‘предок’ – ‘нащадок’ досягається способом розгортання й ускладнення висловів, частотних в мовленнєвих актуалізаціях досліджуваного концепту. Перший спосіб – це уточнення позначення пояснювальною конструкцією на зразок *Eirin, the land of ancestors*. Другий спосіб – експліцитна апеляція до концепту за допомогою

імперативної конструкції зі звертанням на зразок *Remember, Erin*. Контекстно наближеними до кельтизму *Erin* виявляються сполучення англійських назв спорідненості з присвійними займенниками (*our* “of **belonging to us**” [Cambridge Dictionary] + *ancestor* “a person **related to you** who lived a long time ago” [Cambridge Dictionary]; *thy* “your: the **possessive form** of thou, used when speaking to **one person**” [Cambridge Dictionary] + *generation* “all the people of about the same age **within a society or within a particular family**” [Cambridge Dictionary]). У такий спосіб збільшується інформативність висловлювання й досягається змістовність концепту.

Когнітивна ознака ‘dry land’ зберігається, але значущості набувають асоціації з красою природи (“*on the **fair hills of Eire***” [Joyce 2012, с. 630]), що засвідчує наявність флористичного елемента у складі вербалізацій і символізм зеленого кольору (“*I tore it from the **green boughs of old Eire***” [Yeats]).

Цей період відзначається посиленою деталізацією ознаки державності (‘country, state’). Ірландія вже не тільки держава, верховна влада в якій належить володарю-одновладцю (“*He, B. enjoyed the distinction of being close to **Erin's uncrowned king in the flesh***” [Joyce 2012, с. 880]; “...*clad in shining armour, low bending made obeisance to the puissant and high and **mighty chief of all Erin***” [Joyce 2012, с. 628]), а особлива організація суспільства (“*The **élite of Erin***” [Joyce 2012, с. 573]; “*Her **statesmen, bards and warriors raised***” [Joyce 2012, с. 95]), країна з власною державною символікою (“*He would have had his Erin famed, The **green flag gloriously unfurled***” [Joyce 2012, с. 95]).

Актуальність цієї ознаки засвідчується контекстами, у яких ім'я концепту *Erin* позиційно наближене до позначень державної атрибутики (*flag* “a piece of cloth that represents a country or a group, or has a particular meaning” [Cambridge Dictionary]) та верств суспільства (*élite* “the richest, **most** powerful, **best**-educated, or best-trained **group of society**” [Cambridge Dictionary], *statesman* “an **experienced** politician” [Cambridge Dictionary], *bard* “a poet;” [Cambridge Dictionary] (у стародавній та середньовічній Ірландії барди були елітною професійною групою поетів, співаків і музикантів; вони створювали пісні, що прославляли героїв, вождів кланів, королів та критикували ворогів), *warrior* “a soldier, usually one who has both **experience and skill** in fighting” [Cambridge Dictionary]).

Привертає увагу зміна семантичної ролі імені *Eire* у складі аргументної структури предиката. Порівняно з контекстами, датованими другим періодом англо-ірландських контактів (XVII ст. – перша половина XIX ст.), текстові фрагменти другої половини XIX ст. – першої третини XX ст. засвідчують зміну властивості аргумента *Eire* як учасника описуваної предикатом ситуації: конструкції з присвійним займенником першої чи третьої особи (*his Eire* – POSSESSUM) актуальні впродовж другого періоду, а вирази з присвійним займенником другої особи (*Erin, thy generations* – POSSESSOR) чи генетивні конструкції (*élite of Erin* – POSSESSOR) частотні в текстах третього періоду контактування. Оформленням іменних груп марковано зміну параметра (посесум > посесор) та комунікативної значущості інформації.

У третьому періоді англо-ірландського контактування також спостерігається прагматичне поглиблення понять, що засвідчується модифікацією емоційно-оцінної забарвленості номінацій і збільшенням частотності лексики з інгерентно позитивними значеннями: *fair* “quite good; **beautiful**” [English Oxford Living Dictionaries] (“*the **fair hills of Eire***” [Joyce 2012, с. 630]), *famed* “known about by many people; renowned; **esteemed**” [English Oxford Living Dictionaries] (“*his Erin **famed***” [Joyce 2012, с. 95]), *glorious* “having, worthy of, or bringing fame or **admiration**; having a striking **beauty or splendour**” [English Oxford Living Dictionaries] (“*The **green flag gloriously unfurled***” [Joyce 2012, с. 95]). Ці факти слід вважати закономірним наслідком активізації національно-партіотичних настроїв в Ірландії, що мали загальнодержавний характер і націоналістичну суть.

Четвертий період позначився чільною функцією англійської мови на фоні незбалансованого англо-ірландського білінгвізму та подальшою трансформацією поняттєвої складової концепту EIRE. Когнітивна ознака ‘land of the ancestors’ зберігається (“*Come back to Erin, mavourneen, mavourneen. / Come back, machree, to **the land of your birth***” [Johnston]).

Патріотичні погляди, усвідомлення культурних цінностей і значення історії, культури та історії ірландського народу зумовили романтизацію поняття: (*“Whether on the scaffold high / Or the battlefield we die / O what matter when for Erin dear we fall!”* [Coogan]). Ці тенденції закріплюються вербалізацією когнітивної ознаки ‘land of the ancestors’ за допомогою ускладнених пояснювальних конструкцій, (наприклад, перифрази *to the land of your birth*) та емоційно забарвлених висловів (на зразок *for Erin dear we fall*), які підкреслюють позитивне ставлення до країни.

Збільшується актуальність когнітивної ознаки ‘dry land’ (*How are the things in the four green fields of Erin?*) [O’Neill], *“some cousins from Tir Eire that had lived in Dublin”* [Barry 1998, с. 60]), яка втілюється в найменуваннях топографічних реалій як на англійській (*fields*), так і ірландській (ірл. *tir* “earth, ground (opposed to water)” [eDIL]) основах.

Ознака державності (‘country, state’) зазнає деталізації. Порівняно з попередніми періодами, увага акцентується на релігійному (*“He’d have the most stylish Catholic church in Erin”* [O’Neill 2003, с. 143]) та економічному (*“Buckley is under the thumb of the Eire Bank”* [O’Connor 1936, с. 52]) аспектах життя країни. Отже, EIRE усвідомлюється не тільки як держава з власним соціальним устроєм, а й як країна з культурними традиціями, історією. Акцентуація ознаки часто досягається вживанням локативного компонента (*the most stylish Catholic church in Erin*) та пояснювального співвідносного поняття в постпозиції (*the Eire Bank*). Результати аналізу поняттєвого шару концепту EIRE дозволяють констатувати його історичну динаміку.

Розглянемо формування образної складової. Цей шар концепту EIRE представлений як перцептивними, так і когнітивними образами.

Перцептивний образ непродуктивний і створюється через апеляцію лише до слухової (*“Sobbing like Eire”* [Hayes 1856, с. 346]) та зорової (*“green Eire’s throne”* [Mangan 1897, с. 186]) модальностей.

Найархаїчнішим та історично стійким є когнітивний образ Ірландії, що базується на онтологічній метафорі-персоніфікації: EIRE = FEMALE. Упродовж усієї історії еволюції когнітивного образу джерелом метафоризації виступає когнітивний домен ЛЮДИНА, ЖІНКА. Проте це не стримує гнучкості образного складника концепту, який модифікується відповідно до культурних умов епохи та світоглядних настанов мовців, і результує в комплексний образ жінки-прародительки, матері, дружини, королеви, землевласниці.

На другому етапі взаємодії англійської та ірландської лінгвокультур актуальною є концептуальна метафора EIRE = QUEEN/КОРОЛЕВА. Для вербалізації цього образу сукупно вживаються засоби антропоморфного, міфологічного, предметного, соціального, природно-ландшафтного та акціонального кодів. Соціально-політичні умови цього періоду стимулювали пріоритетність джерела метафоризації та актуалізацію відповідних когнітивних ознак: ‘a woman’ (*“...to see my Eire again on her throne”* [MacCarthy, с. 224]); ‘who rules the country’ (*“Have I fought, But to see my Eire again on her throne”* [MacCarthy, с. 224], *“But Charles, despising danger. Shall soon ascend green Eire’s throne”* [Mangan 1897, с. 186]); ‘married to a king’ (*“loud shouts for Eire’s King”* [Mangan], а також *“turning to Eire’s Ceann”* [Mangan]). Показово, що ознаку ‘married to a king’ вербалізовано як англійськими лексемами й основами (англ. *king* < дангл. *cyning* “king, ruler (also as a title)” < пгерм. *kuningaz [Online Etymology Dictionary]), так і кельтськими (ірл. *ceann* “chieftain, clan chief” < дірл. *cenn* < пкельт. *kʷenndo “head” [Matasović 2009, с. 148; eDIL]).

Не залишається поза процесами концептуалізації й така ознака, як ‘зв’язок з божественним, сакральним, небесним’. Мотив зв’язку з сакральною сферою підтримується етимологічною пам’яттю найменування, яке походить від імені древньої Богині. Ірландська культурна традиція вшановує праматір кельтів: *“bidding dear Eire farewell”* [Mangan 2003, с. 138], *“Erin, thy children shall again be clothed in honours”* [Whitty 1825, с. 274]. З її іменем (*Eriu*) пов’язані сподівання на краще життя, захист від ворогів, мир і злагоду (*“The banner of Discord at length shall be furled, / And Erin shall shine out the gem of the world”* [Whitty 1825,

с. 234]), добробут (“*A fruitful clime is Eire's, through valley, meadow, plain*” [Matthay 1896, с. 138]).

Знедолення ірландського народу, переживання за майбутнє країни, яка опинилася під владою завойовників, слугувало потужним стимулом для розширення когнітивного образу Ірландії. Це й позначилося на інтерпретації концепту EIRE як хворої та нещасної жінки, яка сумує й плаче над долею (“*sick Eire in tears*” [Lenihan 1866, с. 281]), їй фізично й морально співпереживає народ Ірландії (“*Eire, thy woe Is a sword in my bleeding breast*” [Lenihan 1866, с. 282]). Образ жінки-мучениці створюється вербалізацією симптоматичних виявів емоцій та чуттів: *in tears* “crying”, *woe* “extreme sadness” [Cambridge Dictionary].

У подальшому образ жінки-мучениці доповнюється ознакою ‘немолода, яка починає старіти’ – “*Sing of old Eire*” [Yeats]. Когнітивний образ Ірландії, що сформувався у процесі концептуалізації поняття ‘країна’ упродовж третього історичного періоду, виражений здебільшого засобами антропоморфного (сімейного, емоційно-чуттєвого) коду.

Вербалізатори концепту представлені назвами спорідненості (*daughter* “your female child”, *son* “your male child”, *generation* “all the people of about the same age within a society or within a particular family”, *children* “son and/or daughters of any age” [Cambridge Dictionary]), які метафорично репрезентують народ Ірландії: “*Remember, Erin, thy generations and thy days of old*” [Joyce 2012, с. 688], “*the daughters of Erin*” [Joyce 2012, с. 766], “*The most innocent son of Erin*” [Joyce 2012, с. 533], “*the outcast children of Erin*” [Kickham]. Отже, апеляція до образу матері-мучениці здійснюється опосередковано через образ безвинних дітей-мучеників, вигнанців (“*Irish immigrant who had ever come from Erin*” [MacNamara 1920, с. 136], “*Far out in the bay between Bailey and Kish lights the Erin's King sails*” [Joyce 2012, с. 802]).

Позначення емоцій та почуттів (*mourn* “to feel or express **great sadness**, especially because of someone’s death”, *sobbing* “to **cry** noisily, taking in deep breaths”, *sorrow* “a feeling of **great sadness**”, *grief* “**very great sadness**, especially at the death of someone” [Cambridge Dictionary]) є прямими апеляціями до когнітивного образу матері-мучениці: “*O, Erin, mourn with grief and woe*” [Joyce, с. 94], “*Sobbing like Eire with sorrow and love*” [Hayes 1856, с. 346], “*Come back to Erin, ... to the land of my birth*” [Johnston]). Події XIX ст., зокрема, боротьба проти англо-ірландської унії, неврожай картоплі, основного харчового продукту Ірландії, голод, висока смертність призвели до масових міграцій з Ірландії до Англії та США. Демографічна катастрофа на фоні загострення інших соціальних і політичних проблем стимулювала боротьбу за незалежність від Великої Британії. Патріотичні настрої та ностальгічні мотиви цього періоду відчутні у поповненні системи вербалізаторів концепту ERIN одиницями кельтського походження.

Ірландська лексика, частково інтегрована до усного й письмового мовлення, свідчить про продуктивність мовного перекодування англійська → ірландська. Хоча в Ірландії в XIX ст. англійська мова вже набула статусу домінантного засобу спілкування в кількісному відношенні та в плані соціально-економічного престижу, вплив автохтонного ідіому (ірландська мова) є відчутним, наприклад, у випадках зовнішнього перемикування кодів – в ірландських замінах цілих фраз або частин конструкцій англійською, які частотні в прецедентних текстах. До таких замінів належать пестливі звертання до близької людини – *mavourneen*, *aroon* “(my) darling”, *colleen* “Irish woman or girl” [Bells Irish Lyrics], назви топографічних реалій в емотивних описах рідної землі – *bray* “a hill” < дірл. *brí* “a hill; poss. an old river name” [logainm.ie]: “*Come back to Erin, Mavourneen, Mavourneen; // Come back, Aroon, to the land of my birth...*”; “*Hid from my sad eyes the path o'er the ocean // Far, far away where my Colleen had flown*”; “*Little we thought of the hush of the star shine // Over the mountain, the bluffs and the brays!*” (*Come Back to Erin*, folk song, 1866) [Bells Irish Lyrics].

Ірландська мова виконує консолідуючу функцію, що виявляється у вживанні в англійськомовній комунікації усталених виразів з ірландської мови, пов’язаних з вираженням культурної самобутності й національного самоусвідомлення: *Erin go bragh*

[Joyce 2012, с. 832] “Ірландія – назавжди”, *Eire Abu* [Joyce 2012, с. 96] “Ірландія – до перемоги!”

На сучасному етапі історії Ірландії метафорична репрезентація концепту ускладнюється внаслідок формування синкретичної персоніфікації, яка суміщає антиномічні ознаки ‘літня жінка’ та ‘молода дівчина’: “*a grey woman on pedestal, a statue of the Maid of Erin*” [Trevor], “*the boys of old Erin*” [O’Brien 1973, с. 105], “*a gentle girl, whose name was Eire, approaching me on horseback*” [Ó Rathaille 1998, с. 15]). Синкретизм цього образу зумовлений зсувами у суспільній свідомості та намаганням зберегти культурну спадщину на шляху до оновлення й подальшого розвитку країни.

Вшанування історії, культури минулого стимулює актуальність антропоморфного (сімейного) коду в процесах концептуалізації поняття ‘Ірландія’. В аналізованих контекстах назви спорідненості (*mother* “Eire”, *sons, daughters* “the people of Eire”) наближені до позначень культурних об’єктів (*St. Patrick* “the Apostle of Ireland”, *harp* “a large, wooden musical instrument with many strings that you play with your fingers; a symbol of Ireland; the image of Ireland”) та реалій традиційного повсякденного життя в Ірландії (*sweatshop* “a small factory where workers are paid very little and work many hours in very bad conditions”, *mill* “a building where grain is crashed into flour”, *dock* “a port”, *rookery* “several rooks’ nests, high up in the branches of a group of trees” [Cambridge Dictionary]) тощо: “*with living pictures of Brian Boru and St. Patrick and Mother Erin playing her harp*” [O’Connor 1936, с. 40], “*the sweat shops, the mills and docks, the cabins and the rookeries of Mother Eire*” [McCabe 1979, с. 28], “*No son of Erin would offer me harm*” [Plunkett], “*There were pictures of nuns <...> These were daughters of Erin*” [O’Brien].

Орієнтація на інновації зумовлює залучення предметного (домобудівного) коду, за допомогою якого висвітлено багатий потенціал та відродження країни: “*Buckley is under the thumb of the Eire Bank*” [O’Connor], “*the Depot, symbolizing the institution of Eire*” [McGahern], “*the most stylish Catholic church in Erin*” [O’Neill 2003, с. 143], “*law against wearing such garb in Eire*” [Barry].

На сучасному етапі метафора Ірландії суміщає протилежні когнітивні ознаки. З одного боку, це – персоніфікація старої, стомленої, блідої, пасивної Матері-Мучениці (“*Mother Erin, looking troubled and wan*” [O’Neill]; “*Mise Éire*” [McCabe E.; Healy 1986, с. 210], “*I am Ireland: // I am older than the Hag of Beara. // Great my glory: // <...> Great my shame: // My own children that sold their mother. // Great my pain: // My irreconcilable enemies who harass me continually. // Great my sorrow // That crowd, in whom I placed my trust, decayed*” [Songs in Irish]), оспіваної в баладах та породженої духом націоналізму й рухом за незалежність на початку ХХ ст.

З іншого боку, це – персоніфікація молодої, красивої, сповненої сил та енергії Діви-Рятувальниці, яка має відродити минулу славу Ірландії (“*The Spirit of Érin*” (1915) – “*Ever Fair, ever Beautiful and ever Young ... inspired her sons and daughters with the highest hopes and ideals*” [цит. за: Finlayson 2013, с. 92], “*...was simply that of a virgin Eire versus the bloody Saxon, with a significant but not a total victory, going to Eire in 1921/22*” [Keogh 2005, с. xviii]; “*Eire dear! your mourn is breaking and the clouds are rolling by. Your long thralldom will sink into oblivion when the bright glory of a new Era shines upon your hopes and brings them fruition <...> glad shout of your children as they hail you ‘A Nation Once Again’.*” (Catholic Bulletin, 1915:922-5) [цит. за: Finlayson 2013, с. 92]).

Отже, упродовж еволюції концепту EIRE його образна складова зазнала модифікацій. Когнітивну домінанту становить гендерна ознака (‘Жінка’), яка переформовується відповідно до культурних, соціально-політичних, релігійних умов життя ірландців і виявляється голографічно від архетипу Богині-Праматері до образів Королеви-Матері, Матері-Мучениці, Діви-Рятувальниці.

Далі з’ясуємо, чи змінювався ціннісний шар концепту в історії англійськомовної ірландської лінгвокультури. Починаючи з XII ст. поняття EIRE співвідноситься з категорією духовних цінностей та усвідомлюється як естетичний ідеал краси (“*On the fair hills of Eire*”

[Matthay 1896, с. 137], *“In that land so delightful”* [Matthay 1896, с. 138], *“The Spirit of Érin”* (1915) – *“Ever Fair, ever Beautiful ...”* (*Catholic Bulletin*, 1915:922-5) [цит. за: Finlayson 2013, с. 92]). Концепт EIRE корелює також з категорією вищих моральних цінностей, про що свідчить позитивне й співчутливе ставлення народу до своєї до країни: *“bidding dear Eire farewell”* [Mangan 2003, с. 138], *“Eire, thy woe Is a sword in my bleeding breast”* [Mangan 1897, с. 165], *“to see my Eire”* [MacCarthy 2016, с. 224], *“Eire dear! your mourn is breaking ...”* (*Catholic Bulletin*, 1915: 922-5) [цит. за: Finlayson 2013, с. 92].

Пізніше поняття EIRE інтерпретовано в термінах матеріальних цінностей: *“Erin, green gem of the silver sea”* (1922 р.) [Joyce 2012, с. 452]. EIRE – Коштовне Каміння є метафорою праці ірландців щодо покращення ситуації у власній державі, усвідомлення її як найвищої цінності.

Важливість релігійного компоненту культури та моральних цінностей відображено в актуалізації категорій чистоти й невинності, зокрема, в контекстах, де йдеться про Ірландію як державу мирну, схильну до переговорів, а не військових дій чи конфліктів. (*“The most innocent son of Erin”* [Joyce 2012, с. 533]) та миролюбства (*“all the entreaties to Erin to remember”* [Somerville 1920, с. 163], *“And on that day may Erin well / Pledge in the cup she lifts to Joy”* [Joyce 2012, с. 95]).

На сучасному етапі ціннісна складова концепту EIRE є амбівалентною. Гордість за власну країну (*“The Pride of Erin! he cried out and began vigorously fingering a soaring jig, bellowing with gusto...”* [McCabe P.]), вірність ідеалам (*“Are Erin's sons so good or so cold / As not to be tempted by woman or gold?”* [Plunkett 1972, с. 7], *“No son of Erin would offer me harm”* [Plunkett]) та благочестя (*“the most stylish Catholic church in Erin”* [O'Neill 2003, с. 143]) характеризують незалежну державу. Проте тривалий період утисків та знедолення зумовив асоціації з занедбаністю, жалем, бідністю (*“Would you have me lugging Gaelic lore into the sweat shops, the mills and docks, the cabins and the rookeries of Mother Eire”* [McCabe 1979, с. 28], *“Still comes thy piteous wail, / Erin aroon”* [Morash 1989, с. 167], *“wretched Erin”* [Morash 1989, с. 188]).

Аналіз ціннісного шару концепту вказує на те, що краса, вірність, невинність, незалежність належать до найвищих цінностей англо-ірландської культури.

Висновки. Результати дослідження концепту EIRE показали, що на його формування найбільший вплив мали екстралінгвальні фактори (політична залежність Ірландії від Англії, соціальна та мовна політика в державі).

Етимологічна пам'ять слова, пов'язана з міфонімом *Ériu*, позначилася на понятійному та образному шарі концепту EIRE. Когнітивні ознаки, виділені в понятійній сфері концепту, дозволяють констатувати його історичну динаміку, зокрема, розширення понятійного складу (від ‘land of the ancestors’ до ‘land of the ancestors’, ‘dry land’, ‘country, state’).

Образний шар концепту також зазнав трансформації: домінуючий образ ‘Жінка’ трансформувався з архетипного Богиня-Праматір в образи Королеви-Матері, Матері-Мучениці, Діви-Рятувальниці. Ціннісна складова концепту EIRE співвідноситься з позитивним модусом аксіологічної шкали, а ціннісний шар концепту формується відповідно до зміни морально-етичних настанов суспільства через усвідомлення необхідності захисту демократичних цінностей.

Перспективою подальшого дослідження може бути аналіз інших ключових концептів англо-ірландської лінгвокультури.

Література

- Абрамова Е. И. Кельтицизмы в английском языке Уэльса, Ирландии и Шотландии : семантика и коммуникативные ситуации использования : дисс. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 – германские языки / Елена Ивановна Абрамова. – М., 2014. – 211 с.
- Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры : Сборник: Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5-32.
- Буянова Л. Ю. Русский фразеологизм как ментально-когнитивное средство языковой концептуализации сферы моральных качеств личности : монография / Л. Ю. Буянова, Е. Г. Коваленко. – М. : ФЛИНТА : Наука, 2012. – 184 с
- Власова Е. В. Структурно-семантические и прагматические характеристики английского языка в речи ирландцев : дис. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 – германские языки / Елена Викторовна Власова. – Астрахань, 2008. – 190 с.

- Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Е. М. Вольф. – М. : Наука, 1985. – 228 с.
- Карасик В. И. О категориях лингвокультурологии / В. И. Карасик // Языковая личность : проблемы коммуникативной деятельности. – Волгоград, 2001. – С.3–16.
- Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
- Куреня О. О. Особенности ирландского варианта английского языка в художественной литературе и фольклоре Ирландии : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 – германские языки / Куреня Оксана Олеговна. – М., 2004. – 104 с.
- Полгородник Д. В. Історія англо-ірландських лінгвокультурних контактів та їх періодизація / Д. В. Полгородник // Наукові записки. – Випуск 137. – Серія: Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: Видавець Лисенко В.Ф., 2015. – С. 432-434.
- Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : АСТ, Восток-Запад, 2007. – 315 с.
- Попова З. Д. Понятие "концепт" в лингвистических исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Воронежский государственный университет, 1999. – 30 с.
- Приходько А. Н. Концепты и концептосистемы / А. Н. Приходько. – Днепропетровск : Белая Е. А., 2013. – 307 с.
- Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 824 с.
- Телия В. Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке : Сб. науч. ст. – М. : Наука, 1988. – С. 173-204.
- Barry S. Our lady of Sligo / Sebastian Barry. – Methuen, 1998. – 64 p.
- Barry S. The Temporary Gentleman [Электронный ресурс] / Sebastian Barry. – Режим доступа : <https://books.google.com.ua/books?id=ul9aAwAAQBAJ&pg>
- Bells Irish Lyrics [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.bellsirishlyrics.com/come-back-to-erin.html>
- Cambridge Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://dictionary.cambridge.org/>
- Coogan T. P. Michael Collins: A Biography [Электронный ресурс] / Tim Pat Coogan. – Режим доступа : <https://books.google.com.ua/books?id=mZgmCwAAQBAJ&dq>
- Daimler M. Pagan Portals - Gods and Goddesses of Ireland: A Guide to Irish Deities [Электронный ресурс] / Morgan Daimler. – Режим доступа : <https://books.google.com.ua/books?id=x-udDQAAQBAJ&hl>
- eDIL - Electronic Dictionary of the Irish Language [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dil.ie/>
- English Oxford Living Dictionaries [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://en.oxforddictionaries.com/>
- Finlayson A. Sexuality and nationality. Gendered discourses of Ireland // Politics of Sexuality : Identity, Gender, Citizenship / Terrell Carver, Veronique Mottier. – Routledge, 2013. – P. 91–101.
- Hayes E. The Ballads of Ireland / Edward Hayes. – Boston : Patrick Donahoe, 1856. – 345 p.
- Healy D. Fighting with Shadows / Dermot Healy. – Random House Incorporated, 1986. – 288 p.
- Johnston J. The Captains and the Kings : A Novel [Электронный ресурс] / Jennifer Johnston. – Режим доступа : <https://books.google.com.ua/books?id=dNG1AwAAQBAJ&dq>
- Joyce J. The Complete Novels of James Joyce / James Joyce. – Wordsworth Editions, 2012. – 1488 p.
- Keogh D. Twentieth-century Ireland : Revolution and State Building / Dermot Keogh, Dr. Andrew McCarthy. – Gill & Macmillan, 2005. – 598 p.
- Kickham C. J. Sally Cavanagh, or the Untenanted Graves [Электронный ресурс] / Charles J. Kickham. – Режим доступа : https://archive.org/stream/sallycavanagh00kickgoog/sallycavanagh00kickgoog_djvu.txt
- Koch J. T. Celtic Culture : A Historical Encyclopedia / John T. Koch. – ABC-CLIO, 2005. – 2128 p.
- Lenihan M. Limerick; Its History and Antiquities, Ecclesiastical, Civil, and Military : From the Earliest Ages, with Copious Historical, Archaeological, Topographical, and Genealogical Notes / Maurice Lenihan. – Hodges, Smith, 1866. – 780 p.
- Logainm.ie [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.logainm.ie/en/16662>
- MacCarthy D. F. Poems / Denis Florence MacCarthy. – Esprios Digital Publishing, 2016. – 302 p.
- MacKillop J. A Dictionary of Celtic Mythology [Электронный ресурс] / James MacKillop. – Режим доступа : https://books.google.com.ua/books?id=SUPXAAAAMAAJ&redir_esc=y
- MacNamara B. In Clay and in Bronze : A Study in Personality / Brinsley MacNamara. – Brentano's, 1920. – 262 p.
- Mangan J. C. James Clarence Mangan: His Selected Poems / J. C. Mangan. – Lamson, Wolfe & Company, 1897. – 361 p.
- Mangan J. C. Poems / James Clarence Mangan. – Gallery Press, 2003. – 143 p.
- Mangan J. C. The Expedition and Death of King Dathy [Электронный ресурс] / James Clarence Mangan. – Режим доступа : <https://celt.ucc.ie/published/E840000-011/text001.html>
- Matasović R. Etymological Dictionary of Proto-Celtic (Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series; 9) / Matasović Ranko. – Leiden : Brill, 2009. – 298 p.
- Matthay J. Lyra Celtica / J. Matthay, William Sharp. – Ardent Media, 1896. – 445 p.
- McCabe E. Heaven Lies About Us [Электронный ресурс] / Eugene McCabe. – Режим доступа : <https://books.google.com.ua/books?id=OWtYwgM2Jh4C&pg>
- McCabe E. Pull down a horseman : Gale day / Eugene McCabe. – Gallery Press, 1979. – 70 p.
- McCabe P. Winterwood [Электронный ресурс] / Patrick McCabe. – Режим доступа : <https://books.google.com.ua/books?id=xwITwsIcy6YC&dq>
- McGahern J. The Barracks [Электронный ресурс] / John McGahern. – Режим доступа : <https://books.google.com.ua/books?id=30cLY-n0Su0C&pg>
- Morash C. The Hungry voice : the poetry of the Irish famine / Chris Morash. / Irish Academic Press, 1989. – 299 p.
- Ó Rathaille A. O Rathaille / Aodhagán Ó Rathaille, Michael Hartnett. – Gallery Press, 1998. – 78 p.
- O'Brien E. Country Girl [Электронный ресурс] / Edna O'Brien. – Режим доступа : <https://books.google.com.ua/books?id=SYtbGphuCLwC&pg>
- O'Brien E. Night / Edna O'Brien. – Knopf, 1973. – 179 p.
- O'Connor F. Bones of Contention : And Other Stories / Frank O'Connor. – Macmillan, 1936. – 272 p.
- O'Connor F. My Father's Son [Электронный ресурс] / Frank O'Connor. – Режим доступа : <https://books.google.com.ua/books?id=iNGFKWr8OrMC&dq>
- O'Neill J. At Swim, Two Boys : A Novel [Электронный ресурс] / Jamie O'Neill. – Режим доступа : <https://books.google.com.ua/books?id=nRz4SETLpucC&dq>

- O'Neill J. Kilbrack, Or, Who is Nancy Valentine? / Jamie O'Neill. – Scribner, 2003. – 305 p.
Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.etymonline.com/>
Plunkett J. Strumpet City One City One Book edition : Bestselling Irish novel with an introduction by Fintan O'Toole [Електронний ресурс] / James Plunkett. – Режим доступу : <https://books.google.com.ua/books?id=Yef4AwAAQBAJ&dq>
Plunkett J. The Gems She Wore : A Book of Irish Places / James Plunkett. – Hutchinson, 1972. – 208 p.
Somerville E. Mount Music / Edith Somerville, Martin Ross. – Longmans, Green and co., 1920. – 340 p.
Songs in Irish [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://songsinirish.com/mise-eire-lyrics/>
Trevor W. The Collected Stories [Електронний ресурс] / William Trevor. – Режим доступу : <https://books.google.com.ua/books?id=ORHoM78yiNEC&pg>
Whitty M. J. Captain Rock in London; Or, The Chieftain's Gazette for the Year 1825 / Michael James Whitty. – James Robins, 1825. – 346 p.
Yeats W. B. Delphi Complete Works of W. B. Yeats (Illustrated) [Електронний ресурс] / W. B. Yeats. – Режим доступу : <https://books.google.com.ua/books?id=amIbAgAAQBAJ&dq>

(Матеріал надійшов до редакції 4.10.17)

УДК: 811.161.2

ПРОХОРОВА П. В.

(Запорізький національний університет)

ПСИХОЛІНГВАЛЬНЕ ПІДґРУНТЯ НІМЕЦЬКИХ СОМНОЛОГІЧНИХ ФЕНОМЕНІВ

У статті розглянуто проблему сполучення сомнології та лінгвістики. На основі аналізу теоретичних джерел і практичних робіт робиться висновок про необхідність лінгвістичного коректування наукового підходу в дослідженні сомнологічних феноменів. Пропонується авторський підхід до дослідження лінгвосомнології.

Ключові слова: сомнологія, мова, мислення, інтерпретація, сон, Фрейд.

Прохорова П. В. Психолінгвистическая основа немецких сомнологических феноменов. В статье рассматривается проблема сопряжения сомнологии и лингвистики. На основе анализа теоретических источников и практических работ делается вывод о необходимости лингвистической корректировки научного подхода в исследовании сомнологических феноменов. Предлагается авторский подход к исследованию лингвосомнологии.

Ключевые слова: сомнология, язык, мышление, интерпретация, сон, Фрейд.

Prokhorova P. V. Psycholinguistic Basis of German Somnological Phenomena. The article gives a view of problem of connection from somnology and linguistics. This article stresses the theoretical 'touching points' of S. Freud's theory of dream interpretation and modern cognitive linguistics. Using comparative analysis and Freud's psychoanalysis the author has revealed the identity of symbolism, his understanding of dreaming nature. The author has come to the conclusion about symbolic, mystical understanding of dreams of the linguistics. This article focuses on the particularities of prophetic dreams, namely, the a priori awareness of the prophetic nature of the dream and its semantics, possible individuality of image semantics, deformation of the temporal sequence of the dream and related event, rootedness in the emotional, and the genetic ability to have prophetic dreams. This article addresses the problem of "prophetic" dreams. It considers the issue of compiling a new dictionary of dreams, which should contain such necessary elements as a corpus and an index of its symbolic images. The index will help perform the following: easily find certain symbolic dream images, conduct their qualitative analysis, and compare them with symbolical forms of culture. The article presents an essay of the topics of oneirology. The field is a border between philosophy and a number of special sciences concerning with the nature and significance of sleep and dreams in human life and linguoculture.

The article is regarding linguosomnology in contemporary scientific paradigm, special attention is given to interdisciplinary connections with related schools of thought – linguoculture, ethnolinguistics, intercultural communication, psycholinguistics, neurolinguistics, ethnopsycholinguistics.

It is the interdisciplinary status of linguoculture that reveals interaction with other subjects and at the same time defines its peculiar, specific features. Linguosomnology position among humanities is clearly described and determined. Linguosomnology is regarded as a scientific discipline with its own subject and object of study. Synthesis of scientific knowledge is in focus, as it is, on the one hand, the feature of contemporary scientific paradigm; on the other hand, it requires description of both common and different signs of linguoculture.

Key words: somnology, language, thinking, interpretation, dream, Freud.

З розвитком психології, фізіології, філософії, антропології сновидіння почали розглядати під різними кутами зору – вчені шукали вже наукове обґрунтування феномену сну. Сьогодні є безліч теорій, що таке сон, яке значення сновидінь, проте єдиного правильного визначення все ж не існує. Сновидіння можна впевнено віднести до числа найбільш загадкових, малодосліджених та перспективних об'єктів сучасної когнітивної лінгвістики, нейролінгвістики, лінгвопсихосеміотики, лінгвокультурології, ірреальних картин світу, лінгвосомнології. Вони зв'язують глибинні змістовні структури людської психіки, ментально-архетипні символи підсвідомості та образи природних відчуттів, які безпосередньо репрезентуються різними мовно-мовленнєвими засобами. К. Г. Юнг

стверджував, що людські сновидіння передували навіть мові [Юнг 1994, с. 11]. Впродовж століть люди вивчали та тлумачили сни, намагалися використати їх інформацію у повсякденному житті. Про це свідчать численні антропологічні дослідження.

У процесі лінгвістичної розвідки сновидінь є можливість дослідити сомнологічні образні структури, які часто корелюють із символічними формами лінгвокультури, національних кодів, міфологем певного етносу або мислення та уяви, а від них зробити аналіз та інтерпретацію глибинних змістів людської ментальності, яка безпосередньо пов'язана з підсвідомістю. У цьому випадку мова також відкриває доступ в область людської когніції, проте не «напрямую», а в переломленні образності сновидінь, що дає більш повне сприймання змісту буття.

Опис сновидінь дуже міцно закріпився в художній літературі та складає особливий онейричний жанр. Так, наприклад, «літературні сновидіння в модерністській і постмодерністській прозі ХХ ст. поліфункціональні, вони виконують роль універсального медіатора між мистецтвом та дійсністю. Сновидіння мають філософсько-естетичну, художньо-психологічну, сюжетно-композиційну, креативну, інформативну, комунікативну, ретроспективну, сенситивну функції. Специфіка зображення сновидінь в онейросфері модернізму і постмодернізму обумовлена специфікою авторських задач: зображенням боротьби гарного з бридким, «старого» і «нового» в душах героїв, спробою внести сновидіння персонажів до сфери магії, кохання і історії, описом і аналізом «іншого простору» свідомості, авторською міфологією і міфопоетикою гри. Літературні сновидіння інколи служать тотальною віртуалізацією реальності, активізують гру архетипів в «снах розуму» [Карпова 2003, с. 53]. У зв'язку з цим, давно є на часі комплексно дослідити мовну атракцію сновидінь, яка донині в мовознавчих студіях висвітлювалася фрагментарно. Безсумнівно, сновидіння посідають важливе місце в мовознавстві та вимагають певної методології дослідження.

Таким чином, ми пропонуємо під *лінгвосомнологією* розуміти *розділ мовознавства, що вивчає мовно-мовленнєві особливості вербалізації людських сновидінь*. Інтерпретація сновидінь принципово не може ґрунтуватися тільки на сонниках, символіка яких має усталений характер та зміст. Основна ідея тлумачення сновидінь в межах лінгвокультурології може розглядатися в контексті дослідження текстів художніх творів, психоаналітичних праць онейричного змісту, етимологічних, тлумачних та енциклопедичних словників, фразеологізмів, паремій, висловлювань, афоризмів, сомнологем, які актуалізують лінгвосомнологію як повноцінну галузь мовознавства. Слід зазначити, що під *сомнологемою* необхідно розуміти найменування ключового образу (домінантного гештальту), який було побачено уві сні.

Згідно методики вільних асоціацій та тлумачень сновидінь, яку було покладено в основу психоаналізу З. Фрейдом [Фрейд 1989; Фрейд 1997] та К. Г. Юнгом [Юнг 1994; Юнг 1996], сновидіння – це певний текст написаний мовою несвідомого та підсвідомого, як результат особливої імаґинативної (франц. *image* – «образ») активності, що містить важливу інформацію з несвідомого. При цьому мета снів – донести інформацію до відома сновидця, скоригувати свідомі уявлення про дійсність. Текст сновидінь вербалізується мовно-мовленнєвими засобами в письмовій та усній формах на різних рівнях мови. Цей надскладний текст складається з абстрактно-(а)логічних образів зі своїми стильовими особливостями і лінгвокультурними ознаками, які відображають розуміння, або надають оцінку несвідомого в контексті життєвої ситуації.

Можливі шляхи проникнення в суть цієї проблеми через мовну інтерпретацію сновидінь шукали зарубіжні та вітчизняні лінгвісти за допомогою концептів «Dream» та «Сон» в аспектах вторинного семіотичного коду по відношенню до мови та мовної картини світу [Берестнев 2011; Хлебодарова 2016]. Спробували дослідити ірреальний світ та класифікувати образи сновидінь на матеріалах сонників та художніх творів О. О. Дасько [Дасько 2011], Н. В. Ізотова [Ізотова 2011], О. І. Северська [Северская 2011]. З урахуванням індивідуальних особливостей сприймання та інтерпретації концепту «Мрія» на матеріалі

російської мови було здійснено дослідження Т. В. Маковичем [Макович 2000]. Порівняльно-типологічний аналіз лексем на позначення сну та мрії в східнослов'янських та західногерманських мовах представлено в праці А. Е. Левицького [Левицький 2011].

Огляд літератури підтвердив, що до теперішнього часу було розглянуто тільки окремі підходи в дослідженні концептуальних областей «Сон», «Сновидіння», «Мрія» та «Dream». Планується комплексне дослідження лінгвістичної сомнології в німецькомовному художньому дискурсі з метою встановлення відповідностей та зв'язків між концептуальними структурами «Traum», «Träumerei», «Schlaf» та їх мовними репрезентантами, виявлення особливостей когнітивно-дискурсивної реалізації, що до цього моменту не було предметом розвідки сучасних лінгвістів. Таким чином, **актуальність** обраної теми зумовлена загальною тенденцією низки сучасних досліджень у галузі мовознавства на детальне вивчення особливостей ірреальних картин світу в німецькій лінгвістичній сомнології.

Метою запропонованого дослідження є моделювання внутрішньої структури лінгвістичної сомнології, визначення її параметрів та розгляд психолінгвального підґрунтя, на основі яких формується німецька лінгвістична сомнологія.

Завдання даної статті:

- обґрунтувати підхід дослідження сомнології через призму німецької лінгвокультури;
- на основі герменевтичного аналізу онейричних текстів виявити залежність сновидінь від підсвідомого, вплив реальності на зміст сновидінь;
- проаналізувати вплив підсвідомого на формування профетичного дискурсу;
- експлікувати метафоричні та символічні значення сомнологем.

Об'єктом дослідження є лінгвосомнологія як фрагмент квазіреальної німецькомовної картини світу, яка віддзеркалюється в художньому дискурсі. **Предметом дослідження** є лексико-семантичні особливості лінгвосомнології.

Особливий інтерес, в першу чергу, у нас викликають так звані профетичні (віщі/пророчі) сновидіння, які розкривають сновидцю якусь інформацію або невідомі йому сторони реального життя і є прикметою того, що буде, або станеться. Це можуть бути, наприклад, події майбутнього або події, віддалені від сновидця просторово, і тому, недоступні його прямому сприйняттю.

В літературознавчому словнику-довіднику у статті «Завбачення в літературі» наголошується на тому, що «одна із форм завбачення – сновидіння, що досить часто використовуються у художній літературі <...>. Однак прогностичні здібності не завжди знаходять адекватне трактування у тому середовищі, в якому вони проявляються, і подеколи набувають драматичного, а то й трагічного характеру» [ЛСД 2007, с. 270]. Тому перш ніж переходити до аналізу тлумачень сновидінь, слід звернутися до праць З. Фрейда [Фрейд 1989; Фрейд 1997].

При інтерпретації сновидінь З. Фрейд застосував підсвідомо-аналітичний принцип, в якому виділяв гештальт з яким пов'язував інші образи сновидіння. З. Фрейд наводив наступний історично відомий приклад, про який повідомляли в своїх рукописах з невеликими відмінностями Плутарх та Артемідор Далдіан: *Als Alexander der Große seinen Eroberungszug unternahm, befanden sich die berühmtesten Traumdeuter in seinem Gefolge. Die Stadt Tyrus, die damals noch auf einer Insel lag, leistete dem König so heftigen Widerstand, daß er sich mit dem Gedanken trug, ihre Belagerung aufzugeben. Da träumte er eines Nachts einen wie im Triumph tanzenden Satyrn, und als er diesen Traum seinen Traumdeutern vortrug, erhielt er den Bescheid, es sei ihm der Sieg über die Stadt verkündet worden. Er befahl den Angriff und nahm Tyrus ein* [Freud 1982, S. 41-42].

Отже, *Плутарх згадує про те, що після місячної облоги міста Тир у розпачі Олександр Македонський побачив уві сні танцюючого Сатира. Тлумач снів Аристандр, що перебував при війську, пояснив зміст цього образу, розклавши слово на частини. Оскільки Сатур грецькою означає «твій Тир», і тим самим напрозоричив Олександрові перемогу над містом. Натхнений Олександр вранці почав штурм і взяв місто.*

Уявляється, що З. Фрейд першим поклав герменевтичний принцип в основу психоаналізу тлумачень сновидінь, напр.: *«Ein anderer träumt, sein Bruder stecke in einem Kasten. Der erste Einfall ersetzt Kasten durch Schrank, und der zweite gibt darauf die Deutung: der Bruder schränkt sich ein»* [Freud 1982, S. 61].

За цією теорією в німецькій лінгвокультурі побачити уві сні шафу (*Schrank*) означає, що хтось обмежує себе в чомусь (*sich einschränkt*): *Der Schrank als Traumbild steht einerseits für Ordnung und Gewissenhaftigkeit, andererseits symbolisiert er aber auch Einschränkungen. Der Träumende wird Probleme haben, seine Persönlichkeit frei zu entfalten, da er von einem Menschen beeinflusst wird, der Kontrolle über ihn ausüben möchte. Andererseits wird er durch seinen Ordnungssinn und sein klares Denken im Leben noch viele Vorteile genießen können* [Traumsymbole].

Отже, з одного боку шафа символізує порядок та сумління, з іншого – обмеження, перешкоди. Хтось захоче контролювати та впливати на сновидця, проте через своє почуття порядку та яснє мислення зможе насолоджуватися багатьма перевагами у житті.

Натомість в українській (лінгво)культурі тлумачення «шафи» може бути досить різноманітним, але, як правило, завжди позитивним: *«Якщо приснився шафа, цілком можна очікувати поліпшення матеріального стану. Чим більший він був, і чим багатше виглядав – тим значніше поповниться бюджет. Велика кількість полицок, ящиків говорить про незвичайний життєвий досвід, а повний бардак в шафі означає, що ви зараз на розпутьті»* [Тлумачення снів].

Якщо сомнологу «шафа» тлумачать психологи, астрологи, укладачі сонників і так звані «маги/чаклуни», то вони, перш за все, будуть брати символічне, візуальне та асоціативне наповнення образу. Асоціативний ряд для сомнологем «шафа» буде такою: *символічне вмістилище досвіду, пережитих емоцій, достаток, багатство, спадок*. Є підстави вважати, що тлумачі сновидінь спираються на хибні методологічні засади або їхнє поверхове суб'єктивне розуміння явища.

Звернувшись до історико-етимологічного словника, щоб з лінгвістичного погляду підтвердити або спростувати фрейдівську теорію, знаходимо лексему «шкаф» (рос.), «шафа» (укр.), яка утворена від *шкан*, походження скандинавське «*skar*» (норв.), «*skab*» (дат.), «*skår*» (швед.). Лексема з'явилася під впливом іншої форми слова німецького походження «*Schrank*», «*Schaff*» (бавар.) [Черных 1994, с. 415]. Згідно етимологічному словнику Kluge лексема «*Schrank bedeutet wie Schranke ursprünglich eine Absperrung, ein Gitter (so noch mittelhochdeutsch). Damit erweist sich das Wort als Rückbildung zu schränken»* [Kluge], тобто початкова форма «*Schranke*» – «*бар'єр, огорожа, перешкода*», яка несе змістовне навантаження на сомнологу та зберігає закодовану інформацію в якості внутрішнього компоненту.

Цим невеличким прикладом ми спробували лінгвістично підтвердити фрейдівську теорію сновидінь, що сприяла розробці психоаналізу, який згодом дав великий поштовх до глибинної психології та досліджень нейрології, нейробіології, генетики, фізіології, антропології та нейролінгвістики зокрема. Подібний метод дозволяє розшифровувати тексти сновидінь та відкриває можливість створення нового типу «сомнологічного словника» з урахуванням лінгвокультурних особливостей. Такий словник повинен складатися з наступних необхідних частин, як корпус ключових сомнологом та показчик їх символічних образів в художній літературі та фольклорі. Показчик дозволить оперативно знаходити конкретні символічні образи сновидінь, робити їх кількісний та якісний аналіз, зіставляти із символічними формами певної етнокультури, літератури та мови. Словникова стаття має містити наступні розділи:

- 1) *Allgemein* (зазначення щодо сфер вживання та переклад сомнологем);
- 2) *Etymologisch* (похідні слова, етимологія (походження), синоніми, антоніми);
- 3) *Lexikalisch-semantic* (лексико-семантична характеристика сомнологем);

4) *Volkstümlich* (зазначення лінгвокультурного аспекту та зв'язків сомнологіями з іншими ключовими символами в межах фольклору певної етноспільноти);

5) *Literarisch* (основні приклади вживання сомнологіями в художній літературі з короткою інтерпретацією та дешифруванням в контексті всього твору);

6) *Linguopsychologisch* (зазначення лінгвопсихологічного тлумачення сомнологіями з погляду психоаналізу З. Фрейда, К. Г. Юнга, Е. Фромма та ін.)

Слід зазначити, що теоретико-методологічну проблему профетичних сновидінь можна вирішити наступним чином: тлумачення подібних сновидінь повинно бути орієнтовано, насамперед, на їх метамовний опис. Ці описи повинні розглядатися під когнітивнолінгвальним кутом з урахуванням лінгвокультурного та етноспецифічного наповнення. Проте кожне сновидіння суто індивідуальне. Як зазначає Г. Міллер: «Все залежить від того, що являє собою особистість сновидця, який її духовний рівень, моральні цінності, ставлення до світу, самооцінка» [Міллер 2004, с. 6]. Цю тезу також підтвердила сучасний нейролінгвіст, нейрофізіолог і психолог Т. Чернігівська. Вона наголошує на тому, що «мозок живе своїм окремим життям» [Черниговская 2012], що «мозок приймає рішення за 30 секунд до того, як людина це рішення усвідомлює» [Черниговская 2013]. Виходячи з цих емпіричних знань, ми висуваємо *гіпотезу*, що *квасісвіт існує паралельно реальному, впливає на мислення, формує внутрішню мовну свідомість, тим самим трансформується в соціолінгвокультурну реальність*.

У світі сновидінь (в квазісвіті) не працюють морально-етичні норми, закони суспільства та держави. Сон не має меж, ані у просторі, ані у часі, хвилинка уві сні може з легкістю «розтягнутися» на рік, а місяць «стискається» до секунди. Сон безмежний і вічний, він охоплює материки, всесвіти тисячоріччя. Уві сні ми безпомічні та всесильні. В ньому таяться чудовиська та найгарніші істоти. Це час відпочинку, геніальних відкриттів, виконання мрій, неувяжних кошмарів, насолоди, ілюзій, зцілення, спокою, смерті.

Принципово важливу роль в цих умовах грає розуміння сну самим сновидцем. В цьому плані слід визначити низку досить важливих загальних питань. Хто частіше бачить профетичні сновидіння – чоловік або жінка? Чи залежить здатність бачити профетичні сновидіння від віку сновидця? З яким ступенем семантичного наповнення проявляються профетичні сновидіння? Ступінь впливу екстралінгвальних факторів на формування ключових гештальтів в профетичних сновидіннях? Як сновидці сприймають свої «пророчі» сни? Відповідаючи на ці та близькі їм питання, здебільшого психологічного характеру, саме лінгвісти більш глибоко і повно зможуть зрозуміти та дослідити сомнологічний феномен.

В праці «Семіосфера» Ю. М. Лотман зазначає, і з цим твердженням не можна не погодитися, що саме в сновидінні «людина одержує досвід «мерехтіння» між першою та третьою особою, реальною та умовною сферами діяльності. Таким чином, уві сні граматичні здатності мови знаходять «так звану реальність». Область видимого, раніше ототожнювалася просто з реальністю, а виявляється простором, в якому можливі всі припустимі мовою трансформації: умовне та нереальне оповідання, набір дій у просторі та часі, зміна кута зору. Одна з особливостей сну полягає в тому, що категорії говоріння переносяться в простір зору. Без цього досвіду неможливі були б такі сфери, як мистецтво та релігія, тобто найвищі прояви свідомості» [Лотман 2000, с. 45].

Смерть чи народження, собака чи кіт, дерево чи камінь мають своє, неповторне, значення для кожного окремого сновидця. Ключові символи сновидінь можна інтерпретувати тільки залежно від особи того, хто бачив сон, і ніколи опосередковано від нього з урахуванням етноспецифічних особливостей та в контексті «дрібних» подробиць сюжету. Тому проблема сну й сновидінь споконвіку цікавила письменників та поетів. Вони намагалися через сон допомогти чи попередити своїх героїв.

Художнє зображення сну – опис сновидіння, віщого сну – дуже розповсюджений літературний прийом. В якості засобів вираження дуже часто зверталися автори до алегорії, інакомовлення та алюзії. Сон в їх творах нібито езопова мова, окремий текст в тексті, сюжет в сюжеті. Завдяки прихованим асоціаціям вони символічно зображали відбиття дійсності або

конденсовану суть художнього твору. Сон служить для найрізноманітніших цілей формальної побудови та художньої композиції всього твору, окремих його складових частин, для ідеологічної та психологічної характеристики діючих осіб, для викладу поглядів самого автора. Метафорика снів дуже часто стає ключем до розуміння ідейного змісту твору, авторської позиції.

Так, наприклад, в оповіданні «Сон» Ф. Кафки розповідь починається зі слів: «*Josef K. träumte: Es war ein schöner Tag und K. wollte spazierengehen. Kaum aber hatte er zwei Schritte gemacht, war er schon auf dem Friedhof...*» «Йозефу К. снилося: Був чудовий день і К. захотів прогулятися. Проте ледь він ступив два кроки, як вже був на цвинтарі...» [Kafka 2002, S. 157].

Цікавим видається те, що в сновидінні відокремлюється не тільки новий просторово-хронологічний відрізок часу та місце, але й новий лад взаємин і зв'язків, зовсім несхожий на все те, що було, виникає квазіреальність. Крім цього, схожа ситуація складається в романі «Процес», коли головний герой відразу ж після пробудження побачив пристава, який повідомив йому, що він зарештований. В даному випадку спостерігається перехід квазіреальності в дійсність: «*Jemand mußte Josef K. verleumdet haben, denn ohne daß er etwas Böses getan hätte, wurde er eines Morgens verhaftet*» «Хтось, мабуть, оббрехав Йозефа К., який нічого поганого не робив, був вранці заарештований» [Kafka 2004, S. 5]. Цей сомнологічний феномен можна порівняти зі «стрічкою Мебіуса», яка має тривимірні властивості в об'єктивній реальності.

В праці «Принципи психології» Вільям Джеймс дійшов висновку про те, що «людське відчуття реальності є лише суб'єктивне відношення до нашого емоційного життя та життєдіяльності. <...> Все, що збуджує та стимулює наш інтерес. <...> Назвати річ реальною – значить, засвідчити, що ця річ перебуває в певних «стосунках» з нами. <...> При цьому існує багато різних «систем реальностей», кожна з яких має свою особливу структуру та окремий стиль існування» [James 1981, p. 282-286]. Джеймс називає їх «субуніверсумами» і наводить в якості прикладів: світ відчуттів або фізичних речей (як найвищу реальність), світ науки, світ ідеальних відносин, світ «ідолів роду», різноманітні надприродні світи міфології та релігії, усіякі світи індивідуальних переконань, світ повного божевілля та дивацтв [James 1981, p. 290-322].

Подібний субуніверсум ми можемо побачити в оповіданні Ф. Кафки «Перевтілення»: «*Als Gregor Samsa eines Morgens aus unruhigen Träumen erwachte, fand er sich in seinem Bett zu einem ungeheueren Ungeziefer verwandelt*» «Прокинувшись одного ранку після неспокійного сну, Грегор Замза виявив, що перетворився на страшну комаху» [Kafka 2007, S. 3]. Більш того, автор підкреслює, що це – не уявне пробудження і не продовження сну: «*"Was ist mit mir geschehen?"*, dachte er. *Es war kein Traum*» «Що зі мною сталося?» – подумав він. *Це не було сном*» [Kafka 2007, S. 3].

Субуніверсум головного героя виявився набагато страшнішим будь-якого кошмарного сну, і Грегор, знехтуваний своєю родиною, трагічно вмирає. Метаморфози, які з ним трапилися, відображають змінену свідомість героя та в тексті вербалізуються на рівні концептуально-семантичних трансформацій. Важливим елементом реалізації цих трансформацій є семантична опозиція *unten - oben*, що маркірує відповідний прошарок в лінгвосомнології, на основі якого герої творів вибудовують свої взаємини із зовнішнім світом. Сам герой, як правило, співвідносить себе з позицією *unten*, яка актуалізується ядреними константами *Einsamkeit, Angst, Schuld, Tod* сомнологічного феномену. Таким чином, простежуючи роль художніх сновидінь у творах німецькомовних письменників, переконуємося, що їх закодована мова, оперуючи своїми сомнологемами та образами сомнологічного характеру, відображає значну кількість лінгвокультурних асоціацій, етноспецифічних смислів та символів, які на підсвідомому рівні дешифрують духовний досвід попередніх поколінь.

Впродовж історії людства вважалося, що сон – це особливий стан, під час якого душа людини залишає тіло та робить подорож по різних світах. Щоб уникнути втрати зв'язку між

тілом і душею, людину намагалися випадково не розбудити. Багато ритуалів були пов'язані з дешифровкою сновидінь. Сон в міфах, легендах, казках, піснях та переказах займає особливе місце у фольклорі будь-якого етносу. Сон у фольклорі представлений як феномен колективної свідомості, тобто текст сну передається від людини до людини, з покоління в покоління.

Характерною ознакою сновидінь в фольклорі є наративи, які побудовані таким чином, що сон моделює прихований контекст та загальний смисл твору. Сон не існує сам по собі як певний континуум кодів, а лишень у співвідношенні з самим текстом як системою дискретно організованих смислів. Через сон можуть бути вгадані чи прояснені інші контекстуальні можливості дійсності тексту. Розуміння в даній ситуації представляє собою з'ясування співвідношення тексту (або певної реалізованої можливості) до контексту сну (кола нереалізованих можливостей). У зв'язку з цим, згадаємо легенду «Des Hackelnberg Traum» братів Гримм:

«Hans von Hackelnberg war braunschweigischer Oberjägermeister und ein gewaltiger Waidmann. Eine Nacht hatte er auf der Harzburg einen schweren Traum; es deuchte ihm, als ob er mit einem furchtbaren Eber kämpfe, der ihn nach langem Streit zuletzt besiegte. Diesen Traum konnte er gar nicht aus den Gedanken wieder loswerden. Einige Zeit darnach stieß er im Vorharz wirklich auf einen Eber, dem im Traum gesehenen ähnlich. Er griff ihn an; der Kampf blieb lange unentschieden, endlich gewann Hans und streckte den Feind zu Boden nieder. Froh, als er ihn so zu seinen Füßen erblickte, stieß er mit dem Fuß nach den schrecklichen Hauern des Ebers und rief aus: «Du sollst es mir noch nicht tun!» Aber er hatte mit solcher Gewalt gestoßen, daß der scharfe Zahn den Stiefel durchdrang und den Fuß verwundete. Erst achtete Hackelnberg der Wunde nicht und setzte die Jagd fort. Bei seiner Zurückkunft aber war der Fuß so geschwollen, daß der Stiefel vom Bein getrennt werden mußte. Er eilte nach Wolfenbüttel zurück; die Erschütterung des Wagens wirkte so schädlich, daß er mit genauer Not das Hospital zu Wülperode unweit Hornburg erreichte und bald daselbst starb. Auf seinem Grabe liegt ein Stein, der einen geharnischten Ritter auf einem Maultier vorstellt» [Grimm 1994, S. 141].

«Єгереві зі Хакельберга приснився сон, начебто він уві сні боровся з диким кабаном та переміг його. Незабаром у лісі він зустрів схожого кабана та вбив його, але тикнувши ногою морду, переможеного кабана, розірвав об ікло свій чобіт і поранив ногу. Рана виявилася смертельною. На місці захоронення поставили єгерю пам'ятник у вигляді лицаря на віслиюку».

Інтерпретація метаморфози сну, наведеної легенди, змінює ситуаційний контекст твору та відноситься до типу «сновидіння-антиутопія», тобто такі сновидіння, які мають небезпечні наслідки в реальному житті. Згідно герменевтичному принципу сомнологема «Eber» (дикий кабан) в легендах та казках символізує зло, а в метаописі пов'язане зі «Schreckgespenst, schreckliche Erscheinung» «жахливий привід, страховисько».

Для підтвердження цієї тези звернемося до етимологічного словнику. Лексема «Eber» походить від первісної номінації «Bär» – reg. «Zuchteber», індоєвропейська протоформа mhd. «bere» – «Eber», ae. bar. Wenn so zunächst der wilde Eber bezeichnet wurde, kann voreinzelsprachl. *bhoids-o- "der Schreckliche" (lit. baisas "Schreckgespenst, schreckliche Erscheinung") [Kluge 2002]. Таким чином, наслідки зустрічі з кабаном для героя були жахливими. Продовжуючи аналіз звернемося до «Etymologisch-symbolisch-mythologisches Real-Wörterbuch»: der Eber im Traum für Überfluß und Vitalität. In Verbindung mit der Mythologie und mit Märchen kann der Eber auch das Böse darstellen [Nork 1843, S. 152].

Підсумовуючи все вищесказане, у якості **висновку** відзначимо, що психолінгвальне підґрунтя сомнологем є важливим конструктом композиції багатьох текстів, інколи навіть центральним епізодом, від якого розгортається фабула твору онейричного змісту. Сновидіння формують сюжетну лінію твору, а іноді і трансформують його жанрову природу, впливають на формування лексико-семантичних та лінгвокультурних особливостей.

Виходячи з цього, можна дійти наступних результатів, що, по-перше, «профетичні (пророчі)» сновидіння існують в реальному психологічному житті людини. По-друге, аналіз

змістовної та пізнавальної складової сомнологічного феномену доцільно здійснювати з опорою на психолінгвальний та когнітивнолінгвальний теоретико-методологічний апарат, застосовуючи при цьому герменевтичний принцип в поєднанні з етимологічним аналізом.

Запропоноване дослідження дає можливість впевнено стверджувати, що порушена проблема лінгвосомнології відкриває широкий діапазон **перспектив** подальших розвідок в контексті лінгвопсихології, нейролінгвістики, лінгвофілософії та істотно розширює теоретичну базу даних дисциплін, особливо активно зближуючи їх із сучасною когнітивною наукою.

Література

- Берестнев Г. И. О когнитивной природе языка профетических текстов / Г. И. Берестнев // Пятая международная конференция по когнитивной науке : тезисы докладов в 2 томах. Том 1. – Калининград, 2012. – С. 245-246.
- Дасько А. А. Сны : события и время / А. А. Дасько // Логический анализ языка. Лингвофутуризм. Взгляд языка в будущее : [сборник статей] / Рос. акад. наук, Ин-т языкознания ; отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – Москва : Индрик, 2011. – С. 414-434.
- Изотова Н. В. Представление сновидений в прозе А. П. Чехова / Н. В. Изотова // Логический анализ языка. Лингвофутуризм. Взгляд языка в будущее : [сборник статей] / Рос. акад. наук, Ин-т языкознания ; отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – Москва : Индрик, 2011. – С. 435-447.
- Карпова В. В. Мотив сна в современной постмодернистской литературе / В. В. Карпова. – СПб. : Искусство-СПб, 2003. – 146 с.
- Левицкий А. Э. Сон и мечта в пространстве квазиреальности (на материале восточнославянских и западногерманских лингвокультур) / Андрей Эдуардович Левицкий // Логический анализ языка. Лингвофутуризм. Взгляд языка в будущее : [сборник статей] / Рос. акад. наук, Ин-т языкознания ; отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – Москва : Индрик, 2011. – С. 448-460.
- Літературознавчий словник-довідник (ЛСД) / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
- Лотман Ю. М. Семиосфера / Юрий Михайлович Лотман. – С.-Петербург : «Искусство – СПб», 2000. – 704 с.
- Макович Т. В. Мечта в русском языке и русском сознании / Т. В. Макович // Язык. Система. Личность. – Екатеринбург, 2000. – С. 96-99.
- Миллер Г. Большой сонник Миллера / Густавус Миллер; Пер. с англ. К. Е. Россинского, Н. А. Качаевой. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2004. – 350 с.
- Северская О. И. «Сны языка огромны...» (Концепция сна в современной поэзии) / Ольга Игоревна Северская // Логический анализ языка. Лингвофутуризм. Взгляд языка в будущее : [сборник статей] / Рос. акад. наук, Ин-т языкознания ; отв. ред. Н. Д. Арутюнова. – Москва : Индрик, 2011. – С. 461-470.
- Тлумачення снів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : <http://poradu24.com/dim/sonnik/sonnik-shafa-z-odezhno%D1%97-bachiti-uvi-sni-do-chogo-snitsya.html>.
- Фрейд З. Толкование сновидений : монография / Зигмунд Фрейд; Пер. с нем. – Минск : Попурри, 1997. – 576 с.
- Фрейд З. Введение в психоанализ / Зигмунд Фрейд. – М., 1989. – 455 с.
- Хлебодарова А. Г. Лингвоэтническая специфика концепта «Dream» и его дискурсивной реализации в современном английском языке : дис... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Анастасия Геннадьевна Хлебодарова – Московский государственный лингвистический университет, 2016. – 218 с.
- Черниговская Т. Свобода воли и нейроэтика. Лекция нейролингвиста Татьяны Черниговской / Т. Черниговская. – 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : <https://snob.ru/selected/entry/55396>.
- Черниговская Т. Это не я – это мой мозг. / Т. Черниговская // Открытая лекция. – 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до відкритої лекції : <https://www.youtube.com/watch?v=6ho5v3vbqZw>
- Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: 2-е изд., стереот. – М. : Русский язык, 1994. – Т. 1-2. – 623 с.
- Юнг К. Г. Воспоминания, сновидения, размышления / Карл Густав Юнг. Киев, 1994. – 405 с.
- Юнг К. Г. Человек и его символы/ Карл Густав Юнг. – СПб., 1996. – 454 с.
- Freud S. Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse 1916/17 / Sigmund Freud // Standard ed. : Die psychanalytische Technik, Frankfurt/M. 1982. – 252 S.
- Grimm J., Grimm W. Deutsche Sagen : Herausgegeben von den Brüdern Grimm Gebundene Ausgabe / Jacob Grimm, Wilhelm Grimm. – Deutscher Klassiker Verlag; Auflage: 2, 1994 – 1073 S.
- James W. Principles of Psychology / William James, 1981. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://archive.org/details/theprinciplesofp01jameoft>.
- Kafka F. Der Prozess / Franz Kafka. Köln : Anaconda Verlag, 2004. – 416 S.
- Kafka F. Die Verwandlung / Franz Kafka. Frankfurt am Main : Fischer Verlag, 2007. – 140 S.
- Kafka F. Tagebücher / Franz Kafka. Frankfurt am Main : Fischer Taschenbuch Verlag GmbH, 2002. – 1064 S.
- Kluge. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Bearbeitet von Elmar Seebold. 24., durchgesehene und erweiterte Auflage. de Gruyter, Berlin / New York 2002. (Die CD-ROM – Version). – Назва з титул. екрану.
- Traumsymbole – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту : <http://www.traumdeutung-traumsymbole.de/Traumsymbole/>.
- Nork F. Etymologisch-symbolisch-mythologisches Realwörterbuch zum Handgebrauche für Bibelforscher, Archäologen und bildende Künstler : In 4 Bänden / F. Nork. – Stuttgart : Verlag der Buchhandlung, 1843. – Bd. 1. – 404 S.
- (Матеріал надійшов до редакції 10.10.17)

**ВИКОРИСТАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ ІЗ СОМАТИЧНИМ
КОМПОНЕНТОМ У ТЕКСТАХ РІЗНИХ СФЕР
ДЛЯ ВІДОБРАЖЕННЯ РОЗУМОВИХ ПРОЦЕСІВ ЛЮДИНИ**

Стаття присвячена фразеологічним одиницям із соматичним компонентом, які використовуються у текстах технічної, політичної та спортивної сфер. Основна увага спрямована на їх метафоричне значення, тому що назви частин тіла людини як елементи лексичної системи мови є найдавнішими та часто вживаними. Фразеологізми з соматичним компонентом відображають поведінку, характер, риси, психічне та соціальне становище людини, фізичні якості індивіда у зазначених сферах.

Ключові слова: фразеологія, соматизм, ідіома, фразеологічні одиниці, антропоморфізм, неологізм, метафоризація.

Решетова О. Г. Использование фразеологических единиц с соматическим компонентом в текстах различных сфер для отображения мыслительного процесса человека. Стаття посвящена фразеологическим единицам с соматическим компонентом, используемых в текстах технической, политической и спортивной сфер. Основное внимание направлено на их метафорическое значение, так как названия частей тела человека, как элементы лексической системы языка, являются древнейшими и часто применяемыми. Фразеологизмы с соматическим компонентом отражают поведение, характер, черты, психическое и социальное положение человека, физические качества индивида в упомянутых выше сферах.

Ключевые слова: фразеология, соматизм, идиома, фразеологические единицы, антропоморфизм, неологизм, метафоризация.

Reshetova O. G. The Use of Phraseological Units with Somatic Component in the Texts of Different Spheres for Displaying the Mental Human Process. The article deals with phraseological units with somatic component in the texts of technology, politics, sport which being of a high-frequency, are divided into a number of thematic groups, which are inclined to temporal dynamics and are the material substratum of human consciousness. The main attention is focused on their metaphorical meaning because the names of the parts of human body as elements of the lexical system of the language are the oldest and frequently used ones. Idioms with somatic component reflect the behavior, character, mental and social status of a person, the physical qualities of an individual mentioned in above-mentioned areas.

The development of idiomatic terms with somatic component related to the field of corporeality actualizes the emergence of new thinking and promotes means of idiomatic expression, which are widely used as the phraseological units are the quintessence of national experience "and the archive history of the human spirit and life". Everyday consciousness is manifested in the fact that the idea of the human body underlies anthropomorphism, contributing remove of old phraseologisms and as a result we can observe a unique case of intensive evolution of the language. Bright metaphORIZATION can be illustrated in the texts of newspaper articles that match pragmatic aim at creating some evaluative attitude to the described events, especially in the age of information technology. Phraseologisms and somatisms are inexhaustible source in transforming public discourse. For the needs of society new words and set expressions are created because "human factor" is involved in linguistic researches with the purpose to study how human – the representative of a certain culture – uses a language as a means of communication. The investigation results in finding out that now semantic processes are activated due to metaphORIZATION of different terms belonging to various fields of knowledge and common vocabulary and the English language has become donor for other languages because of its multicultural.

Keywords: phraseology, somatism, idiom, phraseology units, anthropomorphism, neologism, metaphor.

Метою статті є дослідження функціонування фразеологічних одиниць із соматичним компонентом у текстах технічної, політичної та спортивної сфер. Наявно те, що саме в засобах масової комунікації розвиваються тенденції використання образної фразеології сучасної англійської мови. Все більш поширеною формою спілкування стають засоби масової інформації, розвиток фразеологічних термінів із соматичним компонентом, що мають відношення до сфери тілесності, робить актуальним появу нового мислення, сприяє становленню засобів фразеологічного вираження, яке доступне загалом та це не випадково, тому що фразеологічні одиниці – квінтесенція національного досвіду, «архів історії людського духу та буття» [Czerwińska 2008, с. 56].

Завдання дослідження – виявити частотність використання фразеологічних одиниць у текстах технічної, політичної та спортивної сфер, які дозволяють говорити просто про складні явища, не докладаючи зусиль для декодування повідомлення, тому розвиток науки, засобів масової інформації, високих технологій вплинув на розширення старих і появу нових галузей номінації. Так, буденність свідомості проявляється в тому, що уявлення про людське тіло лежать в основі антропоморфізму, що сприяє безжалісному видаленню слабких і

застарілих фразеологізмів, в результаті чого можна спостерігати унікальний випадок інтенсивної та швидкої мовної еволюції та концептуалізації світу.

Предметом дослідження в даній статті обрані фразеологічні одиниці з соматичним компонентом, які використовуються у текстах технічної, політичної та спортивної сфер.

Об'єктом дослідження є функціонування фразеологічних одиниць із соматичним компонентом у цих сферах.

Яскрава метафоризація відбувається в суспільному та культурному житті, в текстах газетних статей, що відповідають заданій прагматичній цілі, створенню певного оцінного ставлення до описуваних подій, особливо в добу стрімкого розвитку інформаційних технологій і засобів передачі інформації. Тому використання соматизмів для яскравого стилістичного забарвлення та новизни при вживанні цих мовних форм, навіть за рахунок відхилення їх від стандартного призначення, стає дедалі очевиднішим, і перевагу отримують нові символи як джерела незвичайного, що прискорює та інтенсифікує реакцію сприйняття. Це пов'язано зі здатністю свідомості гостро реагувати на фразеологізм, вжитий без зміни, тобто «механізм створення вводить в зміст свідомості тільки не негативну інформацію, а тому незмінну інформацію перестає усвідомлювати» [Аллахвердов 2001, с. 25].

Розглянемо як це відбувається на прикладі з журналу *The Economist*: *Bill Clinton is a hero for many in the Labour Party. When the Senate acquitted him, left-leaning Britain cheered. But if he had been British, and Monicagate had unfolded in Number 10, Mr. Clinton would have been obliged to fetch his coat long before the dress was out of the closet. A skeleton in the closet* (скелет у шафі). Кореляція *Monicagate-Watergate* (Вотергейтський скандал 1972 р.) була майстерно використана саме в цьому прикладі, тому ця метафора політичного скандалу стала популярною в західному світі, метафоризованим елементом якої виступає компонент *gate*.

Саме достроковою відставкою Ніксона Річарда закінчився Вотергейтський скандал, а скандал із Монікою Левінські, в свою чергу, спричинив за собою початок процедури імпічменту в 1998 р. іншого американського президента – Білла Клінтона та мало не коштував йому президентського крісла, хоча у випадку з Біллом Клінтоном до відставки справа не дійшла, тому що за рішенням Сенату імпічмент був відхилений. Буквалізація компоненту *closet*, яку ми бачимо в наведеному вище прикладі, сталася у складі трансформованого фразеологізму, це спричинило розширення компонентного складу ідіоми шляхом залучення додаткових елементів цього фрейму: *dress* та *coat*. Ці два елементи є метафорами та не розуміються буквально, вони слугують створенню інтенціональних прихованих смислів: таким чином, плаття Моніки Левінські є одним з ключових елементів скандалу, а пальто, яке забирають з шафи, як символ відходу з посту – відставки президента.

Перейдемо до інших показових, на наш погляд, прикладів трансформації ідіом: *But our Jack hadn't kept his nose clean, being the sort of bloke who was born with somebody else's silver spoon in his fist if not his mouth* [ССАЕ]. В цьому прикладі є не одна, а дві ідіоми одразу та два види змін аксіологічного компоненту висловлювання. Перша не містить трансформації – *keep your nose clean* (to avoid getting into trouble or doing anything illegal) [ССАЕ], друга зазнала значних змін завдяки істотному розширенню компонентного складу – *be born with a silver spoon in one's mouth* (to be son or daughter of a very rich family) [LDCE, с. 1257], що порушило структурну цілісність ідіоми.

Друга ідіома розкриває значення першої і інтенсифікує негативну оцінку поведінки Джека: він був бешкетником, який любив помахати кулаками, тому ходив із розбитим носом. Додавання компонента кулак є обгрунтованим, оскільки пов'язано зі змістом першої ідіоми *Jack hadn't kept his nose clean* – Джек постійно потрапляв в неприємності та був не в ладах із законом. Сенс ідіоми, що Джек народився з чужою срібною ложкою в кулаці, наводить на думку, що він встиг її у когось забрати, компоненти ідіоми *be born with a silver spoon in one's mouth* говорять про напористість і чіпкість, а не про шляхетне походження.

В журналі *The Economist* ми знаходимо інший приклад, де відбувається заміна компонента *heart* на *doubts*, що свідчить про буквальне розуміння цього виразу: *But Mr. Obama's speech this week will not persuade many people that he has the unwavering resolve to*

win this war, for he wore his doubts on his sleeve. Фразеологізм *wear your heart on your sleeve* відноситься до числа так званих «шекспіризмів» («Отелло»). У сучасній мові воно означає – *to make your feelings and opinions obvious to other people*, відкрито висловлювати свої думки та почуття [LDCE]. Фразеологізм *heart on your sleeve* свідчить, що Обама не висловив твердого наміру виграти війну та буквально виставив на загальний огляд свої сумніви.

Ідея протистояння в політичному сенсі, під час передвиборчої компанії висловлюється за допомогою фразеологічних одиниць (*to go head to head, to go toe to toe*), фонова категоризація яких підпадає під сферу боксу, наприклад: *The Labour leadership hopefuls will go head-to-head today in the first of the contest's hustings; Going toe to toe with his brother Ed has put some welcome fire into David Miliband's campaign, argues Matthew d'Ancona; to stuff a ballot box* – заповнювати виборчу урну фальшивими бюлетенями; *to use the ballot box* – скористатися виборчою скринькою, тобто вирішити проблему шляхом виборів, наприклад: *To give more votes to a candidate in an election than there are people who actually voted for him. It is a crime to stuff the ballot box* [ССАЕ].

Фразеологізми функціонують у мові як аксіологічні моделі, а їх трансформація, тобто буквализація, розширення компонентного складу, заміна компонентів ведуть до посилення образності, до появи нових смислів, наповнення фразеологічних одиниць новим змістом при збереженні лексикограматичної цілісності. Наприклад, фразеологічний вираз «*her face is her fortune*», який ми зустріли в наступному заголовку «*How Isabella proved her face is still her fortune at 50*» поєднує два семіотичних плани англійського виразу «*her face is her fortune*». Так як мова йде про Ізабеллу Росселліні, яка є рекламним обличчям косметичної компанії Lancôme, ми бачимо, як використовується прийом подвійної актуалізації «все її багатство тільки в красі», так і пряме значення його компонентів «обличчя – джерело її багатства».

При утворенні соматичних субститутів, як об'єктів порівняння у свідомості сучасної людини, вживаються слова та поєднання слів, що позначають найближче оточення людини: різні машини, механізми, наприклад: *передній бампер* – жіночі груди. Це є сенсоутворювальним фактором культурних явищ, а тілесні метафори відображають індивідуальні розумові процеси людини. Дієслова: **читати, писати, бити, ламати, іти, плисти, кидати, мчати, цілувати** та будь-які ми використовуємо для співвідношення з діями машин, наприклад: пароплав пливе, магнітофон записує, поїзд іде, сканер читає, машини, наприклад при аварії поцілувалися, тому що ці висловлювання зіставляються з машинами по аналогії з людським тілом. Тільки згодом вони стали метафорами, що описують машини, бо спочатку були призначені для позначення тілесних станів і дій. Вживаючи непряме позначення частин свого тіла, людина порівнює свої ж творіння з «машинними» метафорами.

Прикладом можуть слугувати наступні вирази: «палець машини», «коліно механізму», «ніс корабля», або кулінарні вироби – «булочки» маючи на увазі жіночі груди, «батони» сідниці. Створений людиною предметний світ слугує своєрідним продовженням і доповненням людського тіла, наприклад, знаряддя та засоби, що застосовуються у виробничій діяльності (комп'ютерні системи, машини, верстати тощо). На сучасному етапі розвитку цивілізації виникли різноманітні предмети побутової техніки від найпростіших (супутникова навігація, холодильник, телевізор, комп'ютер тощо) до найскладніших (заводи, дороги, транспортні засоби, спортивні споруди тощо). Навіть для культурного досвіду народів далеких від цивілізаційних цінностей фразеологічні одиниці з соматичним компонентом є універсальними.

Наприклад, за даними К. J. Franklin [Franklin 2003, с. 5], збереглися невіддільні впливу цивілізації куточки дикої природи, численні унікальні племена, які лише в 1960 році побачили автомобіль і, зіткнувшись із необхідністю концептуалізації і категоризації нової для них «істоти», вони її олюднили. Так, кузов авто це його «шкіра» *body of car (skin)*, фари – «очі» *headlights (eyes)*, переднє скло – «лоб» *windshield wipers (eye lids)*, дзеркала бокового виду – «вуха» *mirrors (ears)*, коробка передач – «серце» *gearbox (heart)*, амортизатори – «нирки» *shock absorbers (kidneys)*, паливний бак – «рот» *fuel tank (mouth)*, система проводів – «вени»

wiring/ fan (veins) тощо [Franklin 2003, с. 1]. Це дуже примітивне уявлення про зовнішню далеку цивілізацію, та фразеологічні одиниці з соматичним компонентом зайвий раз доводять, що базовий тілесний досвід є універсальним для більшості культур.

Мова, як зазначалося, негайно відгукується на все, що відбувається в житті людини, а серед соматизмів-неологізмів ми знаходимо нові значення, що позначають зовнішні пристрої, які в тій чи іншій мірі замінюють функції тіла людини, наприклад: *brain* – комп'ютер; *ears* – портативний радіоприймач; *hand* – інструмент «рука» форма курсора миші, що служить для переміщення графічного об'єкта на екрані монітора; *superbrain* – потужний комп'ютер тощо. Існує безліч прикладів слів, похідних від найменувань тіла та його частин. Людям властиво переносити знання про своє тіло на інші об'єкти навколишнього світу, наприклад, кажучи про те, що «камінь лежить під столом» *the stone is under the table*, вони описують його місце розташування як «в животі» *in the belly* [Lakoff 1987 с. 313]. Результатом метонімічних і метафоричних переносів стало багато найменувань, наприклад: *face* (циферблат, фасад), *finger* (шрифт), *tooth* (зубець) тощо. Завдяки лінгвокреативній здатності людини, для яскравості вираження, доступності сприйняття тілесний досвід переноситься на інші соціальні практики, тому при описі дій і подій ми залучаємо метафоричні звороти: маючи на увазі співпрацю – розмова називається *heart-to-heart* (сердечна), ми говоримо *shoulder to shoulder* (пліч-о-пліч) – близькість розташування, яке позначається цим словосполученням, *head to head* (лоб в лоб) – зіткнення тощо.

Треба зазначити, що життя не стоїть на місці: воно неблаганно рухається вперед, а разом з ним відбувається і розвиток сучасної англійської мови, яка постійно модернізується, доповнюється новими елементами та нарощує темпи свого вдосконалення. Це стосується і постійної динаміки та змін, яких зазнає англійська мова, в результаті розвитку різних видів спорту як самоцінного пласту культури та буття, виникають нові поняття, які використовуються в цій галузі. На потребу суспільства здійснюється створення нових слів та стійких поєднань, тому що «людський фактор» залучений в лінгвістичні дослідження з метою вивчення того, як людина – представник певної культури – використовує мову як засіб комунікації» [Катермина 2004, с. 4]

Спорт – це «особливий вид комунікації, який виникає як реалізація фізіологічних, духовних, інформаційних, рекреативних та інших видів потреб учасників спортивної практики. Сучасний спорт може бути розглянутий і як явище культури (насамперед фізичної), і як окрема галузь мовного спілкування, і як розділ журналістики» [Гутцайт 2012, с. 8] Загальний процес збагачення номінативного фонду сучасної англійської мови забезпечує підвищення емоційності спорту, тому що для англійця спорт – це сенс життя, символ його досягнень. В Англії футбол – більш ніж просто спорт, це символ національної єдності, культурний пласт, особливий спосіб життя. Спортивні вирази постійно змінюються, мова реагує навіть на таке явище, як поведінка футбольних фанатів, які породили рух антифанатів. З'явилася неологічна одиниця «*anti-foot*», що описує людину або групу, яка активно проявляє негативне ставлення до футболу) [Wordsy].

Сфера спорту насичена своїми термінами та, звичайно, ідіомами. Більшість фразеологічних одиниць відносяться до ідеофразеологізмів, хоча в першу чергу вони є спортивними термінами та ознаками активності спортсменів та їхньої вмотивованості на перемогу. *Keep your eye on a ball* – дослівно «тримай очі на м'ячі, не спускай очей з м'яча». Аналог – «тримай руку на пульсі». Вважається, що спортсмен, який контролює м'яч максимально сконцентрований: *In this job it's important to keep your eye on the ball at all times. Bodyguards must always keep their eye on the ball. "They need to keep their eyes on the ball over the next 12 months or so", the senior administration official told me* [ССАЕ]. Враховуючи, що сучасний бокс народився в Англії на початку XVIII ст., а перша його поява датується ще до 688 р. до н.е., саме цей вид спорту призвів до появи фразеологізмів в англійській культурі. Вони здатні викликати у реципієнтів яскраві асоціативні зв'язки, наприклад: *to box the ears (to strike the ears hard, usually as punishment); I've a good mind to box your ears.*

Ідіоматичних виразів про поразку більше, ніж про перемогу, наприклад: *Take it on the chin – to accept a difficult or unpleasant situation without complaining – used to show approval* – стійко витримати що-небудь. *Atkinson took it all on the chin, though some members of his team were very upset by the criticism they received* [Thinkenglish]. Ступень напруження підкреслюють ідіоми: *It's neck and neck – if two competitors or groups are neck and neck in a competition or race, they are level with each other* [LDCE] – майже врівень. Цей вислів використовується, коли коні скачуть, не відстаючи один від одного, в такій ситуації важко визначити, хто прийде першим.

Вираз переосмислюється та набуває друге значення – в рівному становищі, не відстаючи, наприклад: *In 1960 Kennedy and Nixon ran neck and neck in seventy-one of northeast Texas 'seventy-two counties* [LDCE]. Цим прикладом демонструється інше значення, яке функціонує в політиці, коли кандидати в президенти перебувають у рівному становищі та не відстають один від одного, подібно коням на скачках, які йдуть ніздря в ніздрю. Вживання фразеологічної одиниці *lose (win) by a neck* – відстати (випередити) на голову (кінний спорт) ширше, тому що сталася метафоризація його значення, у побут увійшло значення – трохи відстати, внаслідок цього програти, наприклад: *I know, and the worst of it is that I only lost by a neck; the other fellow beat me by three marks* [Thinkenglish].

Існують ідіоми, які з'явилися завдяки грі в гольф, наприклад, із соматизмом – *head*. *Dimplehead*: той, хто є завзятим гравцем у команді або любитель гри в гольф. У даній одиниці компонент *head* шляхом словоскладання був доданий до слова «западина» – лунка, поглиблення; *edhead*: one who is a proud and enthusiastic fan, as in NASCAR driver Carl Edwards – шанувальник, сповнений гордістю та ентузіазмом з приводу виступу гонщика Карла Едвардса. Спостерігаємо приклад злиття компонента *head* з усіченням прізвища Edwards. Зауважимо, що в обох прикладах компонент *head* має значення *person* – людина; *dimplehead*: one who is an avid player or fan of the game of golf – затятий гравець або шанувальник гольфу; *fantasier*: a hard-core fantasy sports fan. Devout follower of fantasy sports [Merriam-Webster].

Треба зазначити, що в більшості випадків відбувається метафоризація першого спортивного значення, утворюючи друге переносне значення, яке функціонує в різних сферах мови. Особливістю спортивних фразеологізмів із соматичним компонентом є наявність дієслова в їх складі, через те, що спорт – це рух, а рух може виражатися тільки за допомогою дієслова. Тому більшість фразеологізмів спортивної сфери включають в себе дієслово, наприклад: *to have a ball at one's feet; to lead with one's chin; to skin the cat; to take smth right on the chin; to hit between the eyes*.

Висновки. Розглянувши фразеологічні одиниці з соматичним компонентом у текстах технічної, політичної та спортивної сфер, можемо зробити висновок, що мова реагує на всі зміни, фіксуючи появу нових форм і слів, діалектику пізнання мовного світу. Фразеологічний фонд сучасної англійської мови характеризується образністю та національно-культурною своєрідністю та є потужним етно- та лінгвоментальним кодом англомовної спільноти, а їх образна інтерпретація у сучасних текстах технічної, політичної та спортивної сфер зумовлена загальною спрямованістю сучасних розвідок на інноваційний потенціал мови у царині сучасної лінгвістичної науки, де значна увага приділяється образно-асоціативній частині фразеологічних одиниць із соматичним компонентом.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в поглибленні вивчення фразеологічних одиниць, які постійно змінюються, що впливає на розвиток сучасної англійської мови в текстах інших сфер.

Література

- Гутцайт Р. Л. Спортивное комментирование и его роль в медиатизации (на примере спутниковой телекомпании «НТВ-Плюс»): автореф. дис. ... канд. филол. Наук : 10.01.10 / Р. Л. Гутцайт. – М., 2012. – 18 с.
- Катермина В. В. Номинации человека : национально-культурный аспект (на материале русского и английского языков) / В. В. Катермина. – Краснодар : КубГУ. 2004. – 250 с.
- Овсянникова Е. Структурно-семантические особенности спортивной фразеологии современного английского языка [Электрон. ресурс]. – Режим доступа : <http://www.allbest.ru/referat> – 05.02.09
- ССАЕ : Corpus of Contemporary American English [Электрон. ресурс]. – Режим доступа : <http://corpus2.byu.edu/coca/>

- Czerwińska Z.* Национальный и интернациональный аспект русской и польской фразеологии, эксплицирующей невербальные средства коммуникации. – Gdańsk, 2008.
- Lakoff, G.* Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal About the Mind [Text] / G. Lakoff. – Chicago : University of Chicago Press, 1987.
- LDCE : Longman Dictionary of English Language and Culture : Third edition, updated reprint. – London : Pearson. Education Limited, 2008. – 1620 с.
- Franklin, K. J.* Some Kewa Metaphors : Body Parts as Automobile Parts [Электронный ресурс] / K. J. Franklin // SIL International. – 2003. – Р.1-8. – Режим доступа : chrome-extension://ilhpadfjlmhfdgdbefpinebijmhjijpn/http://www-01.sil.org/silewp/2003/silewp2003-005.pdf.
http://wordsy.smyt.ru/set/1737/?page=1.
http://thinkenglish.me/phrases/take-it-on-the-chin.html.
- Merriam-Webster : http://nws.merriam-webster.com/opendictionary/newword_display_alpha.php?letter=Di&last=70
(Матеріал надійшов до редакції 14.09.17)

УДК: 811.112.2:81'37

РОМАНОВА Н. В.

(Херсонський державний університет)

НАЗВИ ПРОФЕСІЙ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Статтю присвячено лексикографічній семантиці професій у сучасній німецькій мові. Простежено динаміку семантичного розвитку поняття «Beruf». Виокремлено функціонування найменувань феномену, запропоновано лексико-семантичну класифікацію професій етносу, висвітлено гендерний та культурний компоненти, відповідно.

Ключові слова: професія, цінності, праця, семантика.

Романова Н. В. Название профессий в современном немецком языке: семантический аспект. Статья посвящена лексикографической семантике профессий в современном немецком языке. Прослежена динамика семантического развития понятия «Beruf». Выделено функционирование наименований феномена, предложено лексико-семантическую классификацию профессий этноса, освещены гендерный и культурный компоненты, соответственно.

Ключевые слова: профессия, ценности, труд, семантика.

Romanova N. V. Names of Professions in Contemporary German: Semantic Aspect. The article is devoted to lexicographic semantics of professions in contemporary German language. The concept of «Beruf» is a relatively new entity (17th century). Its nature is dual: sacred-social. The sacredness of Beruf is determined by Christian traditions; sociality is associated with the cultural and historical development of mankind in general and ethnos in particular. The present adds to this concept economic and cultural factor. An economic factor involves industrial relations and material and spiritual values, cultural emphasis on the individual's education, communication styles, and ability to differentiate the latter. The essence of the nature of Beruf is revealed primarily through work, labour and the field of activity. Functioning of the names of the profession is represented as follows: commonly used vocabulary, terms, historicisms, archaisms, the combination of elements of a particular function, stylistically marked linguistic units. In this case, tokens can be both monosemants and polysemants. Polysemic nominative neutralizes (linguistic, stylistic, communicative, situation-objective, etc.) context.

Social mobility of a person in a society allows her to change her social status, which contributes to the comprehensive development of her abilities. On the other hand, opportunities for implementing these abilities are limited by gender. Under gender we understand the whole set of properties (socio-biological characteristics) of the individual, through which people define the concepts of «man», «woman». The markers of purely «men's professions» and purely «women's professions» are highlighted. The markers of the «men's professions» include the components: -mann, -man, -herr, «women's professions» contain components -frau, -mädchen. The transformation of the men's profession into the profession of a woman ensures the suffix of feminine -in. A lexical-semantic classification of the investigated phenomenon is proposed.

Key words: profession, values, work, semantics.

У сучасній лінгвістичній науці дослідження із лексичної семантики посідають одне із чільних місць (праці А. Д. Апресяна, А. Вежбицької, О. О. Залевської, В. В. Левицького, М. М. Маковського, О. Д. Огуя, Н. В. Романової, Ю. С. Степанова, В. Г. Таранця, Т. В. Топорової, Н. П. Тропіної, М. П. Фабіан, Т. Шіппан та ін.).

Ілюстровані й інші автори висвітлюють специфіку значення і смислу, особливості омонімії і полісемії, моделюють і реконструюють мовну картину світу певного етносу або певної нації. Осмислення лексичної семантики як системи веде до розуміння розвитку словникового складу мови, дає змогу простежити вектори цього розвитку та спрогнозувати якість семантичних процесів і змін. Назви професій сучасної німецької мови відображають усі ділянки освоєної реальної дійсності людиною, розкривають культурно-виробничі відношення і норми цивілізованого буття.

Метою статті є виявлення парадигми семантичних підтипів лексем, заявлених у титулі. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) уточнити поняття “Beruf” «професія»; 2) виокремити в двомовних лексикографічних працях мовні одиниці, що позначають професію у сучасній німецькій мові; 3) класифікувати одержані назви професій за семантичною ознакою.

Об'єкт наукового пошуку – назви професій у сучасній німецькій мові.

Предмет аналізу – особливості лексичної семантики номенів професій у сучасній німецькій мові.

У німецькій мові поняття “Beruf” з'явилося у XVII ст. як похідне від дії із духовним значенням *berufen*: Бог оголошує людині своє Слово. Тому *Beruf* уживається спочатку на позначення крику, заклику, звернення. Уважається, що аналізоване слово мало й так звані «мирські значення»: *Amt* – «посада, служба», *Stand* – «місце» [KLUGE 1999, с. 100]. У такому разі професія є службовим становищем, пов'язаним із виконанням певних обов'язків у якій-небудь установі або на підприємстві. При цьому фізична й розумова праця пов'язані не з виробництвом, а з **обслуговуванням** кого-, чого-небудь.

Сучасне розуміння професії німецькомовною спільнотою зводиться до двох дефініцій: «виробничої»: “*1 gewerblich ausgeübte od. auszüübende, meist dem Erwerb des Lebensunterhaltens dienende Tätigkeit*” та «лінгвістичної»: “*geh.; veraltet Berufung, innere Bestimmung, Aufgabe, Sendung*” [WAHRIG 2012, с. 174].

У «виробничому визначенні» Beruf є наслідком роду спеціальних занять або процесом одержання фахових знань у ході трудової діяльності та засобом, джерелом біологічного існування для індивіда, в «лінгвістичній дефініції» указується на стилістичні та лексикологічні особливості вживання слова.

Зауважимо, що стилістична характеристика *geh.* орієнтує мовця на літературно-письмове й підвищене усне мовлення у тому числі науковий, публіцистичний, діловий, художній дискурси; лексикологічна характеристика *veraltet* – акцентує увагу на різновиді мовлення – урочисте й поетичне [Кодухов 1979, с. 212, 215].

Якщо врахувати синонімічні групи лексеми *Beruf* – *Arbeit, Arbeitsfeld, Arbeitsgebiet, Arbeitsbereich, Wirkungskreis, Wirkungsbereich, Tätigkeitsbereich, Broterwerb, Metier, Dienst, Gewerbe, Handwerk, Berufung, Job, Stellung, Stelle, Anstellung, Engagement, Amt, Beamtung (schweiz.), Posten, Position, Mission, Auftrag, Sendung; ↑Anstellung, ↑Anstrengung, ↑Arbeit, ↑Aufgabe, ↑Dienstgrad, ↑Liebhaberei, ↑Stellenangebote; ↑umsatteln; ↑arbeitslos* [DUDEN 1986, с. 109], “*1. <erlernte bzw. ständig ausgeübte Tätigkeit> Beschäftigung, Betätigung, Dienst; Profession, Stand (veraltet) umg: Metier; ↑auch Arbeit (2), Arbeitsgebiet – 2. ↑Bestimmung (2) – 3. von B. <den Beruf ausübend> seines Zeichnes (scherzh)*” [Synonymwörterbuch 1982, с. 120], то можна стверджувати, що Beruf передбачає (тимчасово) оплачувану фізичну й розумову працю людини в певній виробничій галузі та в сфері обслуговування.

У цьому контексті важливо назвати матеріальні й духовні цінності як наслідок професійної діяльності. Матеріальні й духовні цінності відтворюють, зберігають, захищають і транспортують усе те корисне, що накопичилось у суспільстві, охоплюють не завжди чітко усвідомлені, але стійкі уявлення про добро й зло, красиве й потворне, істинне й облудне, справедливе й несправедливе, ідеальне й неідеальне [Орбан-Лембрик 2004, с. 409-410].

Не менш важливо враховувати й причини, що впливають на появу цих цінностей: біологічний і психологічний комфорт є чинниками першого порядку, відповідно дискомфорт – чинником другого – вищого – порядку. Тут ми виходимо за межі нашого наукового розшуку, що може й повинно стати перспективою дослідження.

Наразі повернімося до аналізу емпіричного матеріалу [Новітній німецько-український, українсько-німецький словник 2009]. Наше спостереження показує, що назви професій поділяються на декілька груп:

1) загальнозживані (278) *Ackerbauer* – «хлібороб, рільник», *Bäcker* – «пекар, булочник», *Decker* – «покрівельник»;

2) терміни (7) *Einleger* – «полігр. накладник», *Kantor* – «муз. регент хору», *Kriminalist* – «юр. криміналіст»;

3) історизми (2) *Inquisitor* – «іст. інквізитор», *Hallore* – «іст. солевар»;

4) архаїзми (1) *Bader* – «заст. цирульник»;

5) комбіновані (3): а) загальноновживані + терміни (2) *Gießler* – «ливарник; полігр. словолитник», *Führer* – «1. вождь, керівник; військ. командир; 2. вагоновод; шофер; пілот; 3. провідник; 4. путівник; 5. ліфтер; 6. кранівник»; б) загальноновживані + архаїзми (1) *Harfenist* – «арфіст, заст. арф'яр»; в) терміни + стилістично марковані (1) *Pauker* – «муз. литаврист; зневаж. вчитель»;

6) стилістично марковані (1) *Zusteller* – «офіц. листоноша».

Домінує перша група слів або загальноновживані назви.

3-поміж наведених груп лексем виокремлюємо моносеманти (256) *Anbauer*, *Bootsmann*, *Hauswart* і полісеманти (38). Моносеманти мають одне значення, полісеманти – від двох значень (27) *Beirat*, *Fahrer*, *Gestalter* до трьох (4) *Ansager*, *Aufkäfer*, *Begutachter* та шести (1) *Führer*, відповідно. Оскільки питання полісемії детально висвітлено в студіях С. Кійко [2003], В. В. Левицького [1975], О. Д. Огуя [2000], зупинятися на ньому немає потреби.

Зафіксовано й гендерні розбіжності в професіях, як-от наприклад: *Arzt* – «лікар», *Ärztin* – «лікарка», *Höcker* – «торговець (крамар)», *Höckerin* – «торговка (крамарка)», *Koch* – «кухар», *Köchin* – «кухарка», *Massierer* – «масажист», *Massiererin* – «масажистка».

Впадають у вічі суто «чоловічі професії» із компонентами “-mann”, “-man”, “-herr”: *Amtmann* – «посадова особа, службовець, чиновник», *Barman* – «бармен», *Bauherr* – «забудовник», *Bootsmann* – «боцман», *Dragoman* – «перекладач (при посольстві в країнах Сходу)», *Feuerwehrmann* – «пожежник», *Geleitsmann* – «охоронець, конвоїр», *Geschäftsmann* – «комерсант», *Industriekaufmann* – «спеціаліст зі збуту і постачання», *Kameramann* – «кінооператор», *Seemann* – «моряк», *Wirtschaftsfachmann* – «економіст», *Zimmermann* – «теслер» та «жіночі» з компонентами “-frau”, “-mädchen”: *Aufwartefrau* – «прибиральниця», *Kinderfrau* – «няня», *Wartefrau* – «прибиральниця», *Waschfrau* – «праля», *Zimmermädchen* – «покоївка» або похідні від назв професій чоловічого роду, які не кодифікуються словником, але теоретично можливі: *Chansonniere* – «естрадна співачка», *Jongleuse* – «жонглер (про жінку)», *Kindergärtnerin* – «вихователька в дитячому садку», *Melkerin* – «доярка», *Spinnerin* – «прядильниця».

Відповідно до експериментальної картотеки, укладеної методом суцільного вибирання, усі назви професій можна класифікувати таким чином:

1) назви професій у галузі **влади та посадової діяльності** (33): *Angeordnete*, *Amtmann*, *Amtsrichter*, *Anwalt*, *Auditor*, *Beamte*, *Beirat*, *Berater*, *Botschafter*, *Botschaftsrat*, *Exekutor*, *Fürst*, *Führer*, *Geheimpolizist*, *Geleitsmann*, *Henker*, *Inquirent*, *Jurisconsulus*, *Kanzler*, *König*, *Konsul*, *Kriminalist*, *Kundschafter*, *Lauscher*, *Ministerpräsident*, *Notar*, *Pfänder*, *Präsident*, *Rechtgelehrte(r)*, *Richter*, *Schlichter*, *Staatsanwalt*, *Syndikus*; владу та посадову діяльність розглядаємо як сукупність трьох гілок: законодавчої, виконавчої та юридичної.

Зауважимо, що назви професій виконавчої гілки влади *Angeordnete*, *Amtmann*, *Beamte*, *Beirat*, *Berater*, *Kanzler*, *Ministerpräsident*, *Präsident* не релевантні професіям як таким, а співвідносяться із соціально-політичною діяльністю народних обранців. Тут можливі різні варіації професій: від учителя, вихователя, педагога, юриста, інженера, хіміка, фізика до муляра, кухаря, слюсаря, ювеліра і, навіть, студента [Fakten 2006, с. 29];

2) назви професій у галузі **релігії** (7): *Bischof*, *Mönch*, *Papst*, *Pastor*, *Pfaffe*, *Pfarrer*, *Priester*; у Німеччині немає ані державних церков, ані приватних. Держава ставиться до всіх релігій і віруючих лояльно, регулюючи свої стосунки в правовому полі.

Наприклад, церква має право підвищувати податки парафіянам, незважаючи на фіксовані державні показники; вихід із церкви відбувається через пояснення перед органами влади; підготовка фахівців для церкви здійснюється на державній основі, але професорсько-викладацький склад формується церквою [Tatsachen über Deutschland 1989, с. 309];

3) назва професій у галузі **освіти, виховання і науки** (13): *Ästhetiker, Erzieher, Fahrlehrer, Gelehrte, Kindergärtnerin, Klassenleiter, Lehrer, Naturforscher, Pfleger, Polarforscher, Professor, Psychologe, Wissenschaftler*;

4) назви професій у галузі **економіки** (32): *Ankäufer, Anlieferer, Anmerker, Arbeitsgeber, Aufkäufer, Auflieferer, Auftragnehmer, Auktionsmakler, Ausbieter, Ausgeber, Ausleiher, Bankgläubiger, Börsenvertreter, Buchhalter, Effektenmakler, Einkäufer, Geschäftsmacher, Geschäftsmann, Händler, Häusermakler, Haussist, Höcker, Höckerin, Industriekaufmann, Kassierer, Krämer, Statistiker, Unternehmer, Wirtschaftler, Wirtschaftsberater, Wirtschaftsmann, Wirtschaftsprüfer*;

5) назви професій у галузі **сільського господарства** (14): *Ackerbauer, Anbauer, Bienungswärter, Erdmesser, Farmer, Gärtner, Gemüsehändler, Imker, Melkerin, Messer, Rossarzt, Schäfer, Tierarzt, Winzer*;

6) назви професій у галузі **промислового та кустарного виробництва** (54): *Arbeiter, Aufwartefrau, Ausschneider, Bäcker, Bader, Bauführer, Bauherr, Baumeister, Bauunternehmer, Betriebsarbeiter, Böttcher, Brauer, Buchbinder, Buchdrucker, Decker, Drucker, Einleger, Erzgraber, Fabrikarbeiter, Friseur, Gerber, Gießer, Gießerarbeiter, Grubenarbeiter, Hallore, Handarbeiter, Handlanger, Handwerker, Hauer, Ingenieur, Keßler, Küfer, Lackierer, Leinweber, Lohgerber, Malergeselle, Mechaniker, Metallurg, Monteur, Pflasterer, Putzer, Radierer, Schlosser, Schweißler, Seifensieder, Spinnerin, Stricker, Techniker, Tischler, Wartefrau, Wirker, Zimmerer, Zimmermann, Zuschneider*;

7) назви професій у галузі **обслуговування** (43): *Austräger, Barman, Beirat, Berater, Beratungsarzt, Drogenhändler, Erlöser, Feuerwehrmann, Gasableser, Gouvernante, Hacker, Hausdiener, Hausierer, Hausknecht, Hausmädchen, Hauswart, Herausgeber, Hersteller, Hüter, Kellner, Kinderfrau, Klavierstimmer, Klempner, Koch, Köchin, Magd, Massierer, Massiererin, Packer, Portier, Retter, Schaffner, Schlächter, Schweizer, Totengräber, Verkäufer, Versicherer, Wächter, Wärter, Waschfrau, Zimmermädchen, Zofe, Wirtschaftlerin*;

8) назви професій у **лісовій** галузі (6): *Hauer, Heger, Holzfäller, Holzhacker, Holzhauer, Jäger*;

9) назви професій у **транспортній** галузі (13): *Beifahrer, Betrachter, Bootsmann, Fahrer, Flieger, Führer, Kraftfahrer, Lokomotivführer, Lotze, Orter, Pilot, Weichensteller, Zugführer*;

10) назви професій у галузі поштового **зв'язку** (3): *Briefträger, Kurier, Postbote*;

11) назви професій у галузі **засобів масової інформації** (8): *Ansager, Ausleger, Begutachter, Journalist, Redakteur, Reporter, Schriftleiter, Sprecher*;

12) назви професій у галузі **реклами** (3): *Werber, Werbegrafiker, Werbezeichner*;

13) назви професій у галузі **медицини** (18): *Apotheker, Arzt, Ärztin, Augenarzt, Frauenarzt, Hautarzt, Hebamme, Herzchirurg, Internarzt, Irrenarzt, Kinderarzt, Krankenpfleger, Pfleger, Pharmazeut, Provisor, Sanitätsarzt, Wärter, Zahnarzt*;

14) назви професій у галузі **культури** (36): *Ansager, Cellist, Chansonniere, Dichter, Dirigent, Dresseur, Filmkünstler, Geiger, Gestalter, Harfenist, Holzbildhauer, Hornist, Inspizient, Jongleuse, Kameramann, Kantor, Kapellmeister, Komiker, Komponist, Kritiker, Kulturleiter, Künstler, Kunstmaler, Landschaftler, Maler, Museologe, Musiker, Organist, Pauker, Regisseur, Schauspieler, Schnitzer, Spielleiter, Tänzer, Violinist, Schriftsteller*;

15) назви професій у галузі **перекладу** (4): *Betreuungsdolmetscher, Dolmetscher, Dragoman, Übersetzer*;

16) назви професій у **військовій** галузі (7): *Armeeangehörige, Führer, Grenzer, Jagdflieger, Offizier, Offizierbursche, Sanitätsgehilfe*;

17) назви професій у **морській і річній** галузі (4): *Fischer, Schiffer, Seemann, Taucher*;

18) назви професій у галузі **спорту** (2): *Kampfrichter, Läufer*;

19) назви професій у **різних** галузях господарської діяльності (10): *Analytiker, Anweiser, Begutachter, Chemiker, Erdarbeiter, Experte, Insektologe, Meteorolog(e), Schriftführer, Sekretär*.

Ілюстративний матеріал доводить дуже широку актуальність одних професій та менш, ніж помірно інших. Підвищеним попитом користуються професії у п'яти галузях, а саме:

промислового та кустарного виробництва (54); обслуговування (43); культури (36); влади та посадової діяльності (33); економіки (32); до менш, ніж помірного попиту належать професії таких галузей, як-от: медицина (18), сільське господарство (14), освіта, виховання і наука (13), транспорт (13).

Така ієрархія назв професій є умовною, оскільки при розширенні корпусу досліджуваного матеріалу кількість найменувань не лише зростає, але й якісно зміниться: можуть з'явитися назви професій у «нових галузях», як-от наприклад, косметики (*Kosmetikerin* – «косметолог (жінка)», *Parfümer* – «парфюмер») чи космосу (*Kosmonaut* – «космонавт», *Kosmonautin* – «космонавтка») або відбудуться зрушення у черговості тієї чи тієї групи назв професій.

Розмаїття професій у сучасній Німеччині відображає стосунки людини й праці, людини й людини, людини й культури, людини й влади, ширше людини й держави, людини та економіки. В межах цих діад виявляється імпліцитно активна позиція етносу щодо рівня свого буття.

Діловитість німців експлікується у назвах таких професій, як-от: *Arbeitsgeber*, *Geschäftsmacher*, *Geschäftsmann*, *Industriekaufmann*, *Unternehmer*. Ці професії реалізують новий тип німця періоду індустріалізації Німеччини (початок ХІХ століття) – німця-бізнесмена, що домігся успіху своїми власними зусиллями.

Феномен синтезу фізичної і розумової праці простежуємо в лексемах *Erdmesser* – «землемір», *Fahrlehrer* – «інструктор із водіння автомобілем», *Klavierstimmer* – «настроювач», *Krankenpfleger* – «санітар».

У корпусі вибирання усі професії, крім *арфіста*, *інквізитора*, *солевара*, *учителя* і *цирульника*, є нейтральними. Професії арфіста та цирульника є найбільш архаїчними з-поміж досліджуваних, інквізитора та солевара – застарілими в культурно-історичному плані, а професія учителя має негативну оцінку, що сягає своїм корінням сивої давнини – VIII ст. Етимон назви професії учителя походить від дії, спрямованої проти об'єкта (тварини) з метою обмеження фізичної свободи останнього [KLUGE 1999, с. 511]. «Культурна пам'ять», як бачимо, не зникає, а транспортується у часі й просторі.

Левава частка професій зорієнтована на патріархальність, тобто чоловічу стать. Така асиметричність пояснюється культурно-історично – первіснообщинний лад поступово розкладався, суспільство розшаровувалось на класи. Механізмом такого розшарування була праця. Спочатку давні германці займалися збиранням дарів природи, мисливством, рибалкою, потім навчилися обробляти землю та розводити худобу. Первісно земля передавалась по материнській лінії (епоха матріархату), потім по батьківській (епоха патріархату) [Таранець 2004, с. 86 і далі; Таранець 2008, с. 206-208]. Сюди додається і положення жінки в Західній Європі до середини ХХ століття, наприклад, у німецькій культурі роль жінки репрезентовано трьома літерами *K*: *Kirche* – «церква», *Küche* – «кухня», *Kinder* – «діти» [Tatsachen über Deutschland 1989, с. 287-288]. Не важко зрозуміти, що німецька жінка мала тільки обов'язки і ніяких прав або свобод.

Відображаючи широту й глибину знань, умінь і навичок особистості в певній господарській галузі діяльності, професія є механізмом відтворення як біологічного начала, так і культурного розвитку суспільства. У зв'язку з цим важливо знати про реєстр старих професій і нових, типових і нетипових, престижних і непрестижних, модних і немодних, питомих (автохтонних) і непитомих (запозичених), безпечних і небезпечних, чоловічих і жіночих, що належить також до **перспектив** подальших досліджень.

Література

- Кійко С. До питання полісемії у працях сучасних зарубіжних лінгвістів / С. Кійко // Наук. вісн. Чернівецького ун-ту. Германська філологія. – 2003. – Вип. 155. – С. 190-202.
- Кодухов В. И. Введение в языкознание / В. И. Кодухов. – М. : Просвещение, 1979. – 341 с.
- Левицький В. В. Експериментальне вивчення лексичної полісемії / В. В. Левицький // Мовознавство. – 1975. – № 3. – С. 43-58.
- Новітній німецько-український, українсько-німецький словник / [упор. Е. Л. Вальда, С. М. Крисенко]. – Х. : Промінь, 2009. – 992 с.

- Огуй О. Д. Системно-квантитативні аспекти полісемії німецькій мові (синхронія, діахронія та панхронія) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. Д. Огуй. – К., 2000. – 37 с.
- Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія : У 2-х кн. / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К. : Либідь, 2004. – Кн. 1 : Соціальна психологія особистості і спілкування. – 576 с.
- Таранець В. Г. Арії. Слов'яни. Руси : Походження назв Україна і Русь / В. Г. Таранець. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2004. – 296 с.
- Таранець В. Г. Матріархат і кам'яний вік у германців (за міфами «Старшої Едди») / В. Г. Таранець // Діахронія мови. – Одеса : «Друкарський дім», 2008. – С. 200-208.
- DUDEN. Die sinn- und sachverwandten Wörter / [hg. u. bearb. von W. Müller]. – Mannheim : Dudenverlag, 1986. – Bd. 8. – 800 S.
- Fakten / [Red. H. W. Schors, K. Vogel]. – Bönen : Kettler DruckVerlag, 2006. – 55 S.
- KLUGE. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / [bearb. von E. Seebold]. – Berlin : Walter de Gruyter, 1999. – 924 S.
- Synonymwörterbuch / [hg. von H. Görner u. G. Kempcke]. – Leipzig : VEB Bibliographisches Institut, 1982. – 644 S.
- Tatsachen über Deutschland / [verant. Red. K. Römer]. – Gütersloh : Bertelsmann Lexikon Verlag, 1989. – 416, [4] S.
- WAHRIG. Wörterbuch der deutschen Sprache / R. Wahrig-Burfeind. – München : dtv, 2012. – 1152 S.
- (Матеріал надійшов до редакції 4.09.17)

УДК: 811.111:811.161.2:81'373.421

РОМАНЮК Н. М.

(Запорізький національний університет)

СИНОНІМІЯ ТА АНТОНІМІЯ В АРСЕНАЛІ МОВНИХ КЛІШОВАНИХ ОДИНИЦЬ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Стаття присвячена загальній характеристиці мовної клішованої одиниці як явища, що самостійно функціонує. Поданий аналіз кліше на предмет визначення його спроможності до варіативності й наявності синонімічних та антонімічних рядів у кожній клішованій одиниці. Виділена спроможність МКО до синонімії, що проявляється у наявності таких пар: стилістичні симіляри, універби та мультіверби. Антонімія як семантична протилежність включає контрарні, контрадикторні та комплементарні відношення.

Ключові слова: кліше, мовна клішована одиниця, кліше-синоніми, кліше-антоніми, універби

Романюк Н. М. Синонимия и антонимия в арсенале языковых клишированных единиц в английском и украинском языках. В статье предоставлена общая характеристика языковой клишированной единицы как самостоятельного функционирующего явления. Был проведен анализ кліше для определения его способности к вариативности и наличия синонимических и антонимических рядов к каждой клишированной единицы. Выделена способность ЯКЕ к синонимии, что проявляется в наличии таких пар: стилистические симиляры, универбы и мультівербы. Антонимия как семантическая противоположность включает контрарные, контрадикторные и комплементарные отношения

Ключевые слова: кліше, языкова клишированная единица, кліше-синонимы, кліше-антонимы, универбы

Romaniuk N. M. Synonymy and Antonymy in the Store of Linguistic Clichéd Units of the English and Ukrainian Languages.

The article gives a brief analysis of theoretical works devoted to the peculiarities of linguistic cliché in the English and Ukrainian languages. The author focuses on the fact that LCU is at the point of intersection of the sciences, so it is considered as part of the phrasebook or as an element of the pattern of speech or business communication. Though linguistic cliché should be investigated as an independent phenomenon, a separate linguistic constitution, moreover it should be analyzed from the point of view of intercultural communication and stereotypical special standardized linguistic units. The major characteristic of LCU is the ability to variability, as well as the presence of synonymous and antonymous chains.

The factual material reflects the constitutional features of the English language units and their Ukrainian correspondences. So, synonyms include structural and stylistic similars, univerbs and multiverbs. LCU with the structure of the phrase and whole sentences retaining the motivational attributes of the nomination are structurally stylistic similars within the same lexical notion. LCU are disposed to the process of univerbalization when they move to the level of daily communication. With the help of a contractional truncation the LCU is replaced by a single component during the re-nomination.

Among the antonymous chains counter, contradictory and complementary pairs can be distinguished. Counter LCU nominate the opposite concepts between which one or more intermediate concepts are possible. When the relation between LCU is contradictory, the scope of species concepts constitutes the entire volume of generic notion, so there is no intermediate term between them. Complementary antonymous LCU designate two complementary species concepts that together form a generic term without intermediate links.

Key words: cliché, linguistic clichéd unit, clichéd synonyms, clichéd antonyms, univerbs

На сучасній стадії розвитку мовознавчої науки та активного розповсюдження англійської мови на різні цивілізації та мовні картини світу перед вченими постає завдання: як зберегти мовний арсенал власної культури та сприяти розширенню лексичного запасу такими засобами для спілкування, аби пришвидшити процес комунікації та користуватися заготовленими формулами іноземної мови. На цьому етапі на допомогу дослідникам приходять мовні клішовані одиниці (МКО).

Явище МКО є перехідним та знаходиться на перетині наук, оскільки вивчається з точки зору лінгвістики, фразеології, стилістики. На сьогодні чіткого окреслення поняття клішованої одиниці немає, бо його розглядають як частину фразеологічного словника або як елемент шаблонності усного мовлення чи ділового спілкування. Надання МКО характеру самостійного факту, визначення меж його функціонування та особливостей відкриє перед мовознавцями нові можливості в стандартизації спілкування та скасуванні бар'єрів міжмовної комунікації.

Дослідники МКО розглядають це явище з різних аспектів: одні приділяють увагу проблемі тлумачення самого терміна та типології (Sarah Marie-Madeleine, Ruth Amossy, Anne Herschberg-Pierrot, Armand Nina, Phi Nga Fournier), інші, окресливши місце МКО серед таких мовних засобів, як штамп, фразеологізм, термін, просте словосполучення, вивчають його функціонування в усіх дискурсах (Sarah Marie-Madeleine Anthony, Mihaela Mitu, Г. Сосунова, Н. Шарманова, О. Шаніна, В. Янчевська). Також роблять спроби класифікувати МКО за критеріями походження, виконання функцій у мовленні, семантикою та структурою (С. Лещак, Т. Ніколаєва, І. Сєдакова, В. Карнюшина, І. Загорулько).

Важко не погодитися з вітчизняними науковцями, які сприймають клішоване явище як самостійне, окреме лінгвістичне утворення й аналізують його з точки зору міжкультурної комунікації та стереотипних спеціальних стандартизованих мовних одиниць, які дозволяють зекономити мовленнєві зусилля, що спрощує взаємозв'язок між мисленням і говорінням [Карнюшина 2011; Загорулько 2013, с. 3]. Дії та вчинки носіїв певної мови в процесі їх спілкування неодноразово повторюються, а тому підлягають уніфікації. Саме тому основною характеристикою МКО є відтворюваність, що виявляється в її розпізнаваності, смисловій стандартності або шаблонності, синтаксичній єдності чи виконанні єдиної синтаксичної функції в мовленнєвому акті, в незмінності структури з можливістю варіювання форми [Сосунова 2014, с. 90].

Головною метою цієї роботи є надання загального образу МКО як одиниці, що самостійно функціонує, виділення бази клішованих одиниць, аналіз практичного матеріалу на предмет визначення його спроможності до варіативності та наявності синонімічних та антонімічних рядів у кожній МКО. Матеріалом для дослідження стали клішовані одиниці англійської та української мов, які були виділені методом суцільної вибірки зі словників різних типів (перекладних, фразеологічних, тематичних).

Вивчивши теоретичну базу з питання дефініції та ототожнення МКО з іншими мовними одиницями, наголосимо, що кліше як перехідному явищу в системі мови властиві критерії регулярності й частотності вживання готової формули в певних повторюваних комунікативних актах. Тому пропонуємо до клішованих одиниць віднести і фразеологічні сполучення, і вигуки, і стереотипні одиниці, і терміни, і загальні словосполучення, складові частини кожного з яких відзначаються суттєво більшою самостійністю, ніж фразеологічні зрощення і єдності, та не мають переносного значення.

Аналіз попередніх досліджень свідчить про те, що науковці присвячують свої праці проблемі синонімії та антонімії в межах розгляду функціонування термінів (Л. Гапонова, В. Даниленко, Т. Катиш, Т. Михайлова, Т. Петрова), фразеологізмів (Л. Корнієнко, Ю. Прадід, О. Скопненко, Т. Цимбалюк). Натомість питання синонімії та антонімії у сфері МКО детально розроблене та висвітлене не було. С. Лещак у своїй праці зазначає, що варіативність пов'язана із соціолектною та ідіолектною маркованістю [Лещак 2006, с. 45]. Дослідниця стверджує, що така маркованість характерна і клішованим словосполученням, однак їх варіативність є рідкісним явищем. Здебільшого вона дає можливість групувати клішовані одиниці за мотиваційними ознаками номінації та виділяти такі синонімічні групи: структурно-стилістичні симіляри, повні симіляри, стилістичні, соціо- та ідіолектні симіляри, або поліноми, універби, мультиверби. Такий підхід був узяти за основу нашого аналізу, проте дещо видозмінений через наявність прикладної бази не лише номінативних структур, але й дієслівних (фраз, речень).

У зв'язку з тим, що поняття «кліше» є узагальненим і містить у собі ознаки кожного із названих термінів, його домінуючою характеристикою як самостійної мовної одиниці є здатність до варіативності, а також наявність синонімічних і антонімічних рядів.

До синонімічних рядів належать такі:

1) в МКО зі структурою словосполучення та цілих речень при збереженні мотиваційних ознак номінації (при прямій чи повторній номінації) кліше є структурно-стилістичними симілярами в межах одного лексичного поняття: *To throw away opportunity*, *To throw away advantage* / *Втратити можливість*; *To have an appointment*, *To make an appointment* / *Призначити зустріч*; *For your information*, *For your guidance* / *До вашого відомо*; *To take actions*, *To batten down the hatches* / *Вживати заходів*; *To wriggle out of engagement*, *To wriggle out of responsibilities* / *Ухилятися від обов'язків*; *To tell goodbye*, *To bid somebody adieu* / *Говорити до побачення*; *To take account of*, *To take into account*, *To take into consideration* / *Брати до уваги*; *To amount to much*, *To add up* / *Мати сенс*; *To fasten on idea*, *To adhere to an opinion* / *Дотримуватися думки*; *To sort out a problem*, *To talk out a problem* / *Вирішувати проблему*; *To get down to business*, *To start up business*, *To branch out on one's own*, *To build up business* / *Розпочати справу*; *To fight back tears*, *To force back tears*, *To choke back tears* / *Стримувати сльози*; *To come forward with*, *To come in handy* / *Бути корисним*; *To bottle emotions up*, *To bottle feelings up* / *Стримувати почуття*; *To address yourself to something*, *To take cognizance of something* / *Звертати увагу на щось*;

2) у ході аналізу матеріалу була виокремлена синонімічна варіативність при тотожності МКО та похідних від них слів (універбів), що з'являються в процесі спрощення мови та економії мовних засобів. Зазвичай універбалізуються МКО, що переходять на рівень повсякденного спілкування, контрактивним усиченням, за допомогою якого МКО при повторній номінації замінюється лише одним компонентом (ядерним або периферійним), тоді як другий елемент усикається: *Free pardon* та *Pardon* / *Помилування*, *Action at law* та *Action* / *Позов*, *Postgraduate student* та *Postgraduate* / *Аспірант*, *Delivery service* та *Delivery* / *Доставка*, *To be at an end* та *To end* / *Закінчитися*, *To crack a joke* та *To joke* / *Жартувати*, *To cut a deal* та *To deal* / *Домовлятися*, *To throw doubt upon* та *To doubt* / *Сумніватися*, *To give support* та *To support* / *Підтримувати*, *To give a smile* та *To smile* / *Посміхнутися*, *To give a shout* та *To shout* / *Кричати*;

3) ще одним різновидом синонімічних відношень є мультивербізація, за допомогою якої відбувається процес заміни субстативних, дієслівних лексем рівноцінними словами та словосполученнями, в яких один елемент виконує роль показника категоріального значення, а другий розкриває власне лексичне значення всієї конструкції. У нашому дослідженні були виявлені ряди МКО, що утворилися за допомогою цього процесу, як повторні номінанти для вже попередньо номінованого лексичного поняття. Найчастіше мультивербізації за допомогою дієслівно-іменної конструкції піддаються процесуальні поняття, первинно номінованими дієсловами: *To fix attention on something* / *Зосередити увагу на чомусь* і *To focus on* / *Зосереджуватися*, *To lapse into unconsciousness* і *To fall into a faint* / *Втрачати свідомість* у порівнянні з *To black out* і *To flake out* / *Знепритомніти*, *To achieve success* / *Досягати успіху* і *To win through* / *Перемагати*, *To smooth away the problems* / *Залагоджувати проблеми* і *Sort out* / *Вирішити*, *To set one's hand on document* / *Підписувати документ* та *To sign up* / *Підписатися*. Зауважимо, що при мультивербізації МКО англійської мови складаються з фразових дієслів, які розглядаємо як єдине ціле, що відповідає українському дієслову.

Крім того, клішовані мультиверби містять у собі семи подієвості (тобто регулярності, самостійності), тоді як у первинному номінанті-дієслові, що позначає власне дію, такі семи відсутні: *To throw about* / *Витрачатися* (охоплює сему «суб'єкта, що виконує дію» і «власне відношення виконуваної дії до суб'єкта») і *To throw away money* / *Витрачати кошти* («здійснювати дію, ритуал, у якого є початок і кінець»). Аналогічні відношення в парах: *To kick up a fuss* / *Піднімати шум* та *To fuss about* / *Шуміти*, *To kick up a quarrel* / *Влаштовувати скандал* та *To quarrel over* / *Скандалити*, *To set aside money* / *Заощаджувати кошти* та *To set*

apart / *Заощаджувати*, *To take a try* / *Здійснити спробу* та *To try out* / *Спробувати*. Тому мультиверби – це не лише стилістичні або прагматичні синоніми первинних номінантів, а і їхні видові конкретизатори. Первинний номінант і мультиверб у мовленні можуть взаємозамінити одне одного: *To throw away advantage*, *To pass up opportunity* та *To throw away opportunity* з відповідником в українській мові *Втратити можливість*.

Антонімія як відношення семантичної протилежності, на нашу думку, також потребує детального аналізу, оскільки слугує головним структуротворчим елементом у системі категорійного апарату МКО. Беручи за основу семантичний критерій, антонімічними є МКО, у семантичних структурах яких наявні і спільні, і протиставлювані відмінні семи. Семантика таких клішованих одиниць зумовлює особливості їхньої сполучуваності та регулярність протиставлення в мовленні. За поняттєво-семантичними зв'язками, що виражають протиставлення членів опозиції їхньої градуальності / неградуальності, виокремлюємо такі типи дво- та багатокомпонентних аналітичних антонімічних пар МКО:

1) контрарні пари, МКО номінують такі протилежні поняття, між якими можливе одне або кілька проміжних понять, тобто в яких видові поняття складають лише частину обсягу спільного для них родового поняття й між ними можливе одне або кілька проміжних понять: *To be at variance* / *Розходитися в поглядах* – *To subscribe to opinion* або *To associate oneself with* / *Погоджуватися з думкою* (тут можлива дія *To carry on conversation* / *Вести перемовину*), *To be at law with one* / *Подати позов* – *To dismiss an action* / *Відхилити позов* (проміжним поняттям є *To take under advisement* / *Узяти на розгляд*), *Time has come!* / *Час прийшов!* – *Time will tell* / *Час покаже* (проміжне поняття – *It's about time!* / *Саме час!*); *To get over problem* / *Вирішувати проблему* – *There was nothing you could do about it* / *Нічого не можна було зробити* (між цими двома поняттями можливе ще одне: *It's a problem, that will only increase in time* / *Це проблема, яка з часом лише ускладниться*);

2) контрадикторні – відношення між членами яких є суперечними, або контрадикторними, обсяги видових понять становлять увесь обсяг родового поняття й між ними немає проміжного поняття: *Convicted person* / *Засуджений* – *Acquitted person* / *Виправданий*, *Adopted child* / *Прийомна дитина* – *Abandoned child* / *Відмовник* (дитина, від якої відмовилися), *To be for nothing in* / *Не відігравати ніякої ролі* – *To amount to much* / *Мати значення, бути значеннєвим*, *To break an agreement* / *Розірвати угоду* – *To be sold over a bargain* / *Укладати угоду*, *To build up confidence* / *Набувати впевненості* – *To be in a flurry* / *Зніяковіти*, *To come out ahead* / *Вийти на перше місце* – *To fall through* / *Зазнати поразки*, *To go to the wall* / *Зазнати невдачі* – *To make a hit* / *Мати успіх*, *Wasted labour* / *Марна праця* – *Sure thing* / *Надійна справа*, *To gulp back tears* / *Стримувати сльози* – *To dissolve into tears* / *Розплакатися*;

3) комплементарні антонімічні пари МКО позначають два взаємодоповнювальні видові поняття, що разом утворюють певне родові поняття без проміжних ланок: *Temporary address* / *Тимчасове місце проживання* – *Abiding place* / *Місце проживання*, *To push up prices* / *Підвищувати ціни* – *To make abatement* / *Знижувати ціну*, *Good character* / *Хороша репутація* – *Bad name* / *Погана репутація*, *Change for the best* / *Зміна на краще* – *Change for the worse* / *Зміна на гірше*, *The country house* / *Заміський будинок* – *Flat building* / *Багатоквартирний будинок*.

На нашу думку, при дослідженні будь-якого мовного явища необхідно вивчати всі можливі ознаки та способи функціонування, починаючи від особливостей його зовнішньої і внутрішньої структури і закінчуючи можливостями його поєднання з іншими елементами в процесі спілкування. Увесь потенціал лінгвістичних засобів, що знаходяться в мовній системі, певним чином структурується та типологізується. Синонімія та антоніміє є дуже важливими складниками в цьому процесі. Вони ж відіграють значну роль при визначенні МКО як самостійного явища та при створенні окремого місця для клішованої одиниці в системі інших мовних засобів.

Література

Загоруйко И. Языковые клише в блогосфере интернет-дискурса : функционально-прагматический аспект : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / И. Загоруйко. – Ижевск, 2013 – 24 с.

Карнюшина В. Сопоставительный анализ английских и русских этикетных клише (на материале художественных текстов) : автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / В. Карнюшина. – М., 2011. – 24 с.

Лещак С. Языковые клише : прагматика, семантика и структура аналитических номинативных неидиоматических знаков в современном русском языке [Электронный ресурс] / С. Лещак. – Режим доступа : www.ujk.edu.pl/~leszczak/jazklisze.doc

Сосунова Г. А. Функционирование и семантическая характеристика языковых клише во французском языке : (на материале таможенного дискурса) / Г. А. Сосунова // Язык и культура. 2014. – № 2 (26). – С. 89-99.

(Матеріал надійшов до редакції 29.09.17)

УДК: 811.111-26'42:82-32

СУХОВА А. В.

(Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»)

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОЇ НОВЕЛИ)

Статтю присвячено дослідженню інтертекстуальних зв'язків у художньому тексті, зокрема в англomовній новелі. Безпосередню увагу приділено вивченню різних форм і прагматичних функцій інтертекстуальності. У результаті проведеного аналізу виявлено, що в англomовній новелі явище інтертекстуальності спостерігається переважно на образно-символічному рівні композиції у формі ремінісценцій, цитат, алюзій, запозичень образів і мотивів з інших художніх текстів, а також покликань на певні предмети мистецтва. З'ясовано, що наявність інтертекстуальних зв'язків є однією з підстав розглядати англomовну новелу як синергетичну систему.

Ключові слова: інтертекстуальність, художній текст, англomовна новела, прагматична функція, образно-символічний рівень композиції, синергетична система.

Сухова А. В. Интертекстуальные связи в художественном тексте (на материале англоязычной новеллы). Статья посвящена исследованию интертекстуальных связей в художественном тексте, в частности в англоязычной новелле. Непосредственное внимание уделяется изучению разных форм и прагматических функций интертекстуальности. В результате проведенного анализа установлено, что в англоязычной новелле явление интертекстуальности наблюдается преимущественно на образно-символическом уровне композиции в форме реминисценций, цитат, аллюзий, заимствований образов и мотивов из других художественных текстов, а также ссылок на определенные предметы искусства. Выяснено, что наличие интертекстуальных связей является одним из оснований рассматривать англоязычную новеллу как синергетическую систему.

Ключевые слова: интертекстуальность, художественный текст, англоязычная новелла, прагматическая функция, образно-символический уровень композиции, синергетическая система.

Sukhova A. V. Intertextual Connections in a Fictional Text (On the Material of the English-Language Short Story). The article focuses on the research of intertextual connections in a fictional text, particularly in the English-language short story. Special attention has been paid to the study of various forms and pragmatic functions of intertextuality on the material of British and American short stories (19-20 centuries). The article suggests that any fictional text is not a finished product, as it is a channel of the endless communication process. It has been revealed that there could be communication not only between the participants of the fictional discourse – addresser and addressee, but also there are some connections between different texts. This phenomenon is called intertextuality, which is dialogic interaction of different text types. In the English-language short story intertextuality is observed mainly on the figurative-symbolic level of the composition. Intertextuality functions in the form of reminiscences, quotations, allusions, image and motive borrowings from other fictional texts and references to certain works of art. The results of the conducted analysis have shown that intertextuality promotes associative links expansion, implicit sense understanding or new sense generation, symbolic images creation, concepts reevaluation as well as cultural traditions preservation. Due to availability of intertextual connections the English-language short story is characterized as an open dissipative system that is one of the reasons to consider the above-mentioned type of text to be a synergetic system. The presented research is supposed to be a basis for deeper studying synergism of the English-language short story. Thus prospects for the further research are the analysis of intertextuality as a synergetic phenomenon and the diachronic development of the English-language short story style from the synergetic point of view.

Key words: intertextuality, fictional text, English-language short story, pragmatic function, figurative-symbolic level of the composition, synergetic system.

Мета статті полягає у вивченні англomовної новели в аспекті інтертекстуальності. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: опрацювання фактичного матеріалу дослідження, виявлення інтертекстуальних зв'язків у досліджуваному типі художнього тексту, окреслення специфіки встановлених у англomовній новелі інтертекстуальних зв'язків, подання прикладів з їх подальшим аналізом, з'ясування прагматичного потенціалу інтертекстуальності, формулювання висновків на основі проведеного аналізу.

Об'єктом дослідження є англomовна новела XIX-XX століть.

Предмет дослідження – інтертекстуальні зв'язки англomовної новели.

Інтертекстуальність відноситься до кола актуальних питань сучасної лінгвістики. Теорія інтертекстуальності набула популярності й в лінгвістичному аналізі художніх текстів, у процесі якого виявляються міжтекстові стосунки і, як результат, особливий спосіб генерації смислу тексту. Теорії інтертекстуальності присвячено велику кількість досліджень, серед яких наукові праці Ю. Крістєвої, М. Бахтіна, Ж. Женнета, Р. Барта, М. Ріффатера, Г. Блума, Н. П'єге-Гро, І. Ільїна, Н. Фатєєвої, М. Ямпольського та інших.

Під інтертекстуальністю розуміють діалогічну взаємодію текстів, тобто включення в текст інших текстів або їх фрагментів із зміною суб'єктів мовлення. Термін «інтертекстуальність» було введено в 1967 р. Ю. Крістєвою для позначення спільної властивості текстів, що виражається в наявності між ними певних зв'язків. Слід зауважити, що сама ідея діалогічності текстів належить М. Бахтіну, а теорія інтертексту, паратекстуальності, транстекстуальності є розвитком її принципів. Завдяки інтертекстуальності підвищується імплікаційний та модальний потенціал тексту, і сам текст стає ланкою в загальному ланцюгу культурного спілкування людства [Арнольд 2002, с. 37, 41].

У художньому тексті форми та функції інтертекстуальності є різноманітними. Інтертекстуальні зв'язки знаходять своє відображення в цитатах (точних і неточних, відкритих і прихованих), епіграфах, ремінісценціях, алюзіях тощо. Чужий текст представляється в основному тексті у вигляді прямого включення, обрамлення основного тексту, прихованого цитування чужих слів, уведених в авторський текст без виділення та посилань, запозичення автором окремого образу, мотиву, прийому з іншого тексту [Валгіна 2003, с. 87].

Серед базових функцій інтертекстуальності виокремлюють наступні [Повєтєва 2014, с. 5-6]:

- апелятивна (звернення до читача, якому відомо те, про що повідомляє автор, – згадування реалій навколишнього світу);
- фатична (повідомлення, адресоване селективному читачеві, здатному впізнати відсилання до специфічної галузі знань);
- поетична (передача читачеві інформації естетичного та світосприйняттевого характеру);
- референтивна (покликання на події зовнішнього світу або зображуваної історичної епохи);
- метатекстова (можливість інтерпретації художнього тексту на рівні нової когнітивної насиченості тільки за умови знайомства читача з іншими текстами, на які є покликання).

На нашу думку, інтертекстуальність важливо розглядати крізь призму індивідуального авторського стилю, композиційно-стилістичної структури, образної та стильової основ художнього тексту. В англійській новелі, що є відкритою системою, спостерігаємо явище інтертекстуальності переважно на образно-символічному рівні композиції. Зв'язок між різними текстами є головною умовою генерації нового смислу та створення певного символічного образу. Шляхом виходу тексту за власні межі актуалізуються певні образи, які можуть нести свій ініціальний смисл або в новому контексті виконувати інші, цілком непередбачувані ролі.

Через складну систему міжтекстових співвідношень, що реалізуються як на рівні надфразової єдності/фрагмента/цілого тексту, так і на рівні контексту, створюється багатоплановість новели, розширюються асоціативні зв'язки, розкривається глибинний смисл або переоцінюються деякі поняття. Суттєвим з точки зору прагматики є розуміння інтертекстуальності не тільки як способу породження тексту, але і його сприйняття. Крім безпосередньо міжтекстової взаємодії, відбувається діалог між автором і читачем. У цьому аспекті надзвичайно важливою є компетентність адресата, оскільки у випадку, коли читачеві невідомий прецедентний текст, авторський задум реалізується не в повній мірі та запланований прагматичний ефект не досягається. Отже, необхідно усвідомлювати, що кожний художній текст, включаючи англійську новелу, містить систему певних цінностей,

що запозичуються, узагальнюються та з'являються в різних поєднаннях у кожному окремому випадку.

Явище інтертекстуальності продемонструємо на прикладі новели “The Ant and the Grasshopper” В. С. Моєма. Назва зазначеної новели цитатна, оскільки серед творчого здобутку Ж. де Лафонтена є байка “La Cigale et la Fourmi” («Коник і мураха»), сюжет якої запозичено в Езопа. Усвідомлення взаємозв'язку цих текстів розкриває головну ідею новели. В основі сприйняття художнього тексту лежить діалог автора з читачем. Розуміння тексту зумовлено культурою та тезаурусом реципієнта, вплив на якого здійснюється за рахунок впізнання ним «чужого» тексту. Цитатність деяких заголовків потребує інтерпретації, тому у новелі “The Ant and the Grasshopper” за відсутності епіграфа на початку тексту автор подає коментар:

When I was a very small boy I was made to learn by heart certain of the fables of La Fontaine, and the moral of each was carefully explained to me. Among those I learnt was “The Ant and the Grasshopper”, which is devised to bring home to the young the useful lesson that in an imperfect world industry is rewarded and giddiness punished [Maugham 2010, с. 15].

У новелі В. С. Моєма зберігається образна структура, імплікується та ж сама тема, що й у байці. Автор розповідає про двох братів, які є повними протилежностями. Джордж, прототипом якого виступає «мураха» – це втілення працьовитості та бережливості. Том – справжній «коник», дуже життєрадісний, але непуцящий. Він не бажає добropорядного та розміреного життя. Однак зазначимо, що на відміну від Ж. де Лафонтена, В. С. Моєм не вважає «коника» ледачим. У новелі “The Ant and the Grasshopper” прослідковується ідея, що кожна особа повинна займатися своєю справою: деякі люди пізнають світ, інші – обробляють його. Конфлікт особистостей у новелі не розв'язується: кожний залишається при власній думці. Отже, інтертекстуальність є явищем, яке позначає зв'язок між текстами та сприяє повному розкриттю смислу, а також самоорганізації тексту, що є однією з підстав вважати новелу синергетичною системою.

З точки зору синергетики, англomовна новела є відкритою дисипативною системою, що передбачає обмін інформацією з навколишнім середовищем, а також у межах своєї структури. Під навколишнім середовищем, з яким взаємодіє об'єкт нашого дослідження, розуміємо адресата, який через художній текст сприймає наміри адресанта та по-своєму інтерпретує їх, а також інтертекстуальні зв'язки з іншими типами текстів.

Зауважимо, що в англomовній новелі встановлено інтертекстуальні зв'язки не тільки з різними літературними текстами, але й з предметами мистецтва. Так, у результаті міжтекстової взаємодії та покликань на певні предмети мистецтва створюються символічні образи. Проведений аналіз показує, що з огляду на композиційно-стилістичну структуру тексту в англomовній новелі інтертекстуальність виявляється здебільшого на образно-символічному рівні. Прикладом цього слугує новела “The Smile” Р. Бредбері, в якій перед читачами постає образ Мона Лізи:

The woman in the portrait smiled serenely, secretly, at Tom, and he looked back at her, his heart beating, a kind of music in his ears. “She’s beautiful,” he said.

The line fell silent. One moment they were berating Tom for not moving forward, now they were turning to the man on horseback.

“What do they call it, sir?” asked Tom, quietly.

“The picture? ‘Mona Lisa’, Tom, I think. Yes, the ‘Mona Lisa’ [Bradbury].

Портрет Джоконди та безпосередньо її загадкова посмішка є, з одного боку, символом прекрасного, надії на світле майбутнє у світі хаосу, а з іншого, викликом суспільству. Цей виклик проявляється у витворі мистецтва через скромність постави в поєднанні зі сміливістю посмішки, а в тексті новели – у відчайдушному вчинку головного персонажа – хлопчика Тома. Відтак, інтертекстуальні зв'язки сприяють збереженню культурних цінностей, осягненню смислу сюжету, формуванню нових образів-символів на основі всесвітньо відомих символів, а також здійсненню прагматичного впливу.

Наведемо ще один приклад, що маніфестує явище інтертекстуальності в англomовній новелі. У творчості В. Ірвінга трансформуються та переосмислюються легендарні мотиви. Зокрема в новелі “The Legend of Sleepy Hollow” вводиться образ вершника без голови, легенда про якого відіграла значну роль у суперництві між двома персонажами новели за руку та серце красуні Катріни. Цей образ надає тексту новели таємничості та приймає участь у створенні нового символічного образу, що лежить в основі сюжету. Автор застосовує антитезу раціонального та ірраціонального, іронізуючи з приводу людського інтересу до різноманітних пліток, забобонів, що є доказом примітивного характеру масової свідомості. Проте, з іншого боку, простежується шанобливе ставлення письменника до культурної спадщини, стилю життя минулих років тощо.

Доказом того, що англomовна новела вступає в інтертекстуальні зв'язки з іншими спорідненими системами, є також функціонування ремінісценцій у досліджуваному типі тексту. Наприклад, новела “The Gift of the Magi” О. Генрі містить у собі Біблійну ремінісценцію. Автор новели порівнює головних дійових осіб із волхвами. Згідно з Біблійним сюжетом, волхви прийшли до новонародженого Ісуса та принесли йому в дар золото, ладан і смирну, що мали символічне значення. Шляхом такого порівняння продемонстровано безцінні духовні багатства персонажів новели, які пішли на великі жертви заради кохання. Їхня мудрість виявляється не в самих підготованих до Різдва подарунках, а в любові та самовідданості один одному.

У дослідженому матеріалі виявлено випадки звернення до власних імен, які вперше з'явилися в інших типах текстів, що також є доказом наявності інтертекстуальних зв'язків у англomовній новелі. Наприклад, у назві новели “The Handbook of Hymen” О. Генрі вжито власне ім'я *Hymen* – ім'я бога шлюбу в давньогрецькій міфології, або в новелі “The Enchanted Profile” того ж автора згадано імена персонажів казок – *Scheherazade*, *Cinderella*. Відтак, спостерігається зв'язок між певними текстами, що відносяться до різних жанрів і створювалися в різний час.

Таким чином, у результаті проведеного аналізу фактичного матеріалу доходимо **висновків**, що художній текст не є завершеним продуктом, оскільки являє собою канал нескінченного процесу комунікації. Комунікація може відбуватися не тільки між учасниками художнього дискурсу – адресантом і адресатом, певні зв'язки прослідковуються й між різними текстами, доказом чого слугує явище інтертекстуальності. В англomовній новелі інтертекстуальність проявляється переважно на образно-символічному рівні композиції у формі ремінісценцій, цитат, алюзій, запозичень образів і мотивів з інших художніх текстів і навіть інших видів мистецтва. Інтертекстуальність сприяє усвідомленню імпліцитного смислу, осягненню глибоких символічних образів, а також збереженню культурних традицій. Необхідно зауважити, що такий різновид діалогічності характеризує досліджуваний тип тексту як відкриту систему та є однією з підстав розглядати текст англomовної новели в синергетичному аспекті.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в поглибленому вивченні синергізму англomовної новели, зокрема перспективним є дослідження інтертекстуальності як синергетичного феномену на матеріалі новел британських і американських авторів, а також простеження розвитку стилю англomовної новели в діахронічному аспекті з синергетичної точки зору.

Література

- Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык / И. В. Арнольд. – 5-е изд., испр. и доп. – М. : Флинта, Наука, 2002. – 384 с.
- Валгина Н. С. Теория текста / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
- Поветьева Е. В. Прецедентное имя как феномен интертекстуальности в англоязычном художественном дискурсе : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е. В. Поветьева. – Волгоград, 2014. – 24 с.
- Bradbury R. The Smile [Електронний ресурс] / R. Bradbury. – Режим доступу : <http://raybradbury.ru/library/story/52/9/0/>
- Maugham S. Selected Stories / S. Maugham. – Вінниця : Теза, 2010. – 181 с.

(Матеріал надійшов до редакції 8.10.17)

ТЕЛКОВА О. В., ШЕВЧЕНКО К. С.
(Запорізький національний університет)

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ LENGUA В ІСПАНСЬКІЙ НАЦІОНАЛЬНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Стаття присвячена виявленню лінгвокультурних та лінгвокогнітивних особливостей концепту LENGUA в іспанській національній картині світу. У ході дослідження визначено основні лінгвокогнітивні ознаки концепту: понятійні, перцептивно-образні та ціннісні. У статті представлено результати вільного асоціативного експерименту, проведеного для виявлення асоціатів на слово-стимул lengua.

Ключові слова: картина світу, концепт, когнітивні ознаки, когнітивна модель, вербалізація.

Телкова О. В., Шевченко К. С. Особенности вербализации концепта LENGUA в испанской национальной картине мира. Стаття посвящена выявлению лингвокультурных и лингвокогнитивных особенностей концепта LENGUA в испанской национальной картине мира. В ходе исследования определены основные признаки концепта: понятийные, перцептивно-образные и ценностные. В статье представлены результаты свободного ассоциативного эксперимента, проведенного для выявления ассоциатов на слово-стимул lengua.

Ключевые слова: картина мира, концепт, когнитивные признаки, когнитивная модель, вербализация.

Tielkova O., Schevchenko K. The Peculiarities of Verbalization of the Concept LANGUAGE in Spanish National Lingual Picture. The article is focused on the identification of linguocultural and lingvo-cognitive features of the concept LANGUAGE in the Spanish national worldview. For this purpose, the lexicographic profiling of the concept was carried out. As a result, 12 definitions of the name of the concept, 15 synonyms and 25 derivatives that form its nominative field are revealed. The proverb profiling of the concept has allowed to reveal more than 150 nominations, which include persistent phraseological units, proverbs and sayings, which include the lexema lengua. The study also identified the main linguistic and cognitive features of the concept – notional, perception-figurative and valuation constituents that were found on material taken from the Spanish text corpus CORPES XXI. Notional feature includes: the type and status of the language system of signs; a sign of belonging to a certain nation; tool; academic discipline; organ; multilingualism of the Spanish world; natural phenomenon; food. Perception-figurative features are following: living being; action or thinking process; author's style; sound characteristics; dangerous thing; what unites; thing. Also 3 valuation features of the concept have been revealed: a magnificent phenomenon; possession; rating. The article also presents the results of a free associative experiment that was conducted to identify associates for the word-stimulus lengua. Analysis of the material showed that the Spanish people perceive the language not only as a way of communicating, but also as a national, historical and cultural heritage. The results of the study made it possible to represent the cognitive model of the concept of LANGUAGE and indicate that the core of the conceptual zone is represented by linguistic units that form the primary features of the concept and call the phenomenon that are most relevant to modern life. The area of the near periphery that is represented by language, which consists of used words and phrases, as well as the most persistent representations that exist in the minds of the native speakers. The zone of the distant periphery is composed of linguistic units contained in proverbs and multi-lingual texts selected from CORPES XXI, as well as in experimental data.

The distant periphery makes it possible to establish the national specificity of the perception of the universal concept of LENGUA by native speakers of the Spanish language.

Key words: lingual picture, concept, cognitive signs, cognitive model, verbalization.

Одним з пріоритетних напрямів сучасних когнітивних досліджень є виявлення та вивчення універсальних концептів на матеріалі національних мовних картин світу. До таких універсальних концептів відноситься концепт **МОВА** (ЯЗЫК, LANGUAGE, LENGUA), що викликає інтерес сучасних лінгвістів не тільки завдяки своїй універсальності, окремий інтерес представляють саме специфічні когнітивні ознаки концепту, що віддзеркалюють особливості національного менталітету. В останні роки з'являються роботи, присвячені вивченню концепту **ЯЗЫК** на матеріалі англійської пареміології [Полиниченко 2004; Воробйова 2013], у німецькому пареміологічному фонді [Зарецкий 2007], у поетичному дискурсі (на матеріалі творів англійських та американських поетів) [Курдина 2014]. Досліджується також концепт **ЯЗЫК** в російській мовній картині світу та буденній свідомості [Гутовская 2007; Павлюк 2009]. Дисертаційна робота Ковалюк М. В. присвячена виявленню особливостей актуалізації концепту LANGUAGE у британському та американському публіцистичному дискурсах [Ковалюк, 2016]. Проте на даний час не зафіксовано робіт, присвячених дослідженню концепту LENGUA в іспанській картині світу, що обумовлює появу цієї статті.

Отже, **об'єктом** нашого дослідження є концепт LENGUA в іспанській національній картині світу, а його **предметом** постають мовні та мовленнєві засоби, які вербалізують цей концепт.

Мета статті полягає у вивченні особливостей вербалізації концепту LENGUA в іспанській картині світу. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання наступних завдань:

- побудувати номінативне поле концепту LENGUA в іспанській мові;
- виявити понятійні, перцептивно-образні та ціннісні ознаки концепту LENGUA на матеріалі іспанського текстового корпусу CORPES XXI;
- провести вільний асоціативний експеримент для виявлення асоціатів на слово-стимул *lengua*.

Матеріалом дослідження є мовні та мовленнєві одиниці, отримані методом суцільної вибірки з тлумачних, перекладних, енциклопедичних, фразеологічних словників, словників прислів'їв та приказок, електронного текстового корпусу CORPES XXI та фактичний матеріал, отриманий у ході проведення вільного асоціативного експерименту.

Для лексикографічного опису концепту нами було використано дані найбільш авторитетних словників іспанської мови: *Diccionario de la lengua española*, *Diccionario de autoridades*, *Diccionario Enciclopédico*, *Diccionario General de Español*, *Diccionario español de sinónimos* у *antónimos*. Було виокремлено більше 12 дефініцій, які представляють різні значення ключового слова-репрезентанту концепту LENGUA. Словники збігаються у наступних визначеннях лексеми: орган у ротовій порожнині; система звукових і графічних знаків, що виникла на певному рівні розвитку людства, розвивається і має соціальне призначення; система знаків, що забезпечує процес комунікації.

Номінативне поле концепту LENGUA утворено прямими номінаціями, синонімами (15 одиниць), антонімами (5 одиниць) і дериватами ключової лексеми (більше 25 одиниць). Згідно з *Diccionario español de sinónimos* у *antónimos* серед синонімів слова-репрезентанту концепту LENGUA фігурують наступні: *idioma* (язик, мова), *lenguaje* (язик, мова, манера виражатись), *habla* (мовлення, дар мовлення), *dialecto* (діалект), *jerga* (жаргон), *expresión* (вираження, мовний зворот), *caló* (кало, жаргон, арго, мова іспанських циган), *germanía* (жаргон злочинного світу), *argot* (жаргон, арго). Антонімами до лексеми *lengua* є наступні: *mutismo* (мовчання, німота), *mudez* (німота), *silencio* (тиша), *mímica* (міміка, мова жестів), *pantomima* (пантоміма).

Дериваційне поле репрезентовано наступними лексичними одиницями: 1) *el lenguaje* – язик, мова, мовлення, манера виражатись; 2) *el lengualarga* – балакун, пліткар; 3) *la lengüeta* – надгортанник, стрілка вагів; 4) *el lengüetazo* – рух язика при лизанні; 5) *lenguaraje* – незрозумілий; 6) *el lenguaraz* – поліглот, той, що володіє багатьма мовами; 7) *lenguaz* – балакучий, гострий на язик; 8) *el lenguazo* – плітка, лихослів'я, наклеп; 9) *lengüejo* – худий, чахлий, довгов'язий; 10) *la lengüetada* – злизування, облизування; 11) *lengüetear* – висовувати язик, лизати, облизувати; 12) *las lengüeterías* – плітки; 13) *lengüicorto* – стриманий, тихий, мовчазний; 14) *lengüilargo* – балакучий, нестриманий; 15) *el lengüín*, *lengüón* – балакун, пліткар; 16) *lengüino* – склочний, чварний та ін. Таким чином, розглянуті деривати від лексеми *lengua*, представлені в різних частинах мови, включають наступні семи: «робити щось за допомогою язика або мови», «характеристики людини, яка використовує мову».

Для дослідження периферії концепту було обрано словники *DRAE*, *Diccionario de refranes, adagios, proverbios, modismos, locuciones y frases proverbiales de la lengua española* та електронне джерело *Refranero multilingüe de Centro Virtual Cervantes*. Проаналізувавши стійкі поєднання слів загальної лексики, ми виявили, що нараховується більше 150 стійких виразів, в яких фігурує ключове слово-репрезентант концепту LENGUA. Спираючись на граматичну структуру фразеологічних одиниць, їх було розділено на дві групи, номінативну та дієслівну.

Перша група (номінативна): *lengua fácil* – балакучість; *lengua hablada* – розмовна (жива) мова; *lengua larga*, *largo de lengua* – базікало, балакун; *mala lengua* – злий язик, пліткар; *lengua materna* – рідна мова; *media lengua*, *lengua de estropajo (de trapo)* – невиразна мова; *lengua de loro* – базікало, сорока, пустодзвін; *afinidad de lenguas* – мовна спорідненість інтерперсональні ознаки; *de diferentes lenguas* – різномовний; *de lengua atrevida* – гострий на язик та ін.

Друга група (дієслівні): *andar entre lenguas* – бути у всіх на вустах; *aprender una lengua extranjera* – засвоїти іноземну мову; *chascar la lengua* – клацати язиком; *chasquear la lengua* – прицмокувати, клацати язиком; *cortar la lengua* – вкоротити язика (комусь); *dar esplendor a la lengua* – збагачувати мову; *dar rienda suelta a la lengua* – дати волю язика та ін.

У словниках *Diccionario de refranes, adagios, proverbios* та *Refranero Multilingüe de Centro Virtual Cervantes* було зафіксовано 27 пареміологічних одиниць, в яких фігурує лексема *lengua*. У відібраних нами одиницях виявлено наступні когнітивні ознаки концепту:

1) Орган (*Cuando anda la lengua paran las manos; Cada uno lleva la lengua al lado donde le duele la muela*);

2) Гострий, ріжучий предмет (*Lengua de mal amigo, más afilada que un cuchillo; Lengua malvada corta más que espada*);

3) Живе створіння, що може нашкодити (*A la lengua y a la serpiente hay que temerles; Lo que dice la lengua lo viene a pagar la cabeza*);

4) Система звукових та графічних знаків (*Quien sabe dos lenguas vale por dos. La lengua castellana es la más propia para hablar con Dios*);

5) Душа (*La lengua es el rostro del alma; La lengua es el alma de las mujeres*);

6) Місткість (*En la lengua consisten los mayores daños de la humana vida*).

До інтерпретаційного поля входять також фразеологічні одиниці, які утворюють крайню периферію, відбиваючи менш актуальні та значущі на сьогоднішній день когнітивні ознаки.

Наступним етапом побудови когнітивної моделі концепту LENGUA стало виявлення та аналіз понятійних, перцептивно-образних та ціннісних ознак на основі даних, зібраних в електронній базі El Corpes del Español del Siglo XXI (CORPES XXI). Цей іспанський текстовий корпус містить 708 статей та 1001 випадок вживання слова-репрезентанта *lengua* у відрізок часу з 2010 до 2016 рік. У процесі пошуку та обробки даних було виявлено 9 понятійних ознак, які представлені нижче згідно з кількісними показниками.

Тип системи мовних знаків

Lenguas tonales; la lengua vulgar; la lengua hablada; lenguas indígenas; lengua ancestral; lenguas modernas; lengua habitual; lengua cotidiana; lengua literaria; la lengua escrita; lengua oral; lengua extraca; lengua extranjera; la lengua original; lengua prohibida; lenguas afectadas; la lengua natural (variedad lingüística o forma de lenguaje humano con fines comunicativos).

Ці приклади представляють слово-репрезентант як систему мовних знаків та вказують на те, що мова в іспанській картині світу виступає в першу чергу як засіб людського спілкування.

Статус (позиція) системи мовних знаків

Lenguas nativas; lengua materna; lengua natal; lengua local; lenguas peninsulares; lengua mayoritaria; lenguas autonómicas; lengua internacional; el español como lengua oficial; el español como lengua primera.

Зі словом-репрезентантом використовуються також прикметники (рідна, міська, острівна, автономна, міжнародна, офіційна та ін.), які вказують на статус мови.

Ознака належності до певної нації

Lenguas nativas como el quechua o el nahua; lenguas romances; cuantas lenguas románicas; lenguas asiáticas; la lengua griega; la lengua inglesa; lengua francesa; lengua latina; lengua eslovaca; lengua de los gitanos; las primeras lenguas indoeuropeas.

Мови мають своє коріння та приналежність до певної нації, отже ця понятійна ознака міститься у прикметниках (іспанська, романські, азіатські, грецька, англійська, французька, латинська, словацька, циганська, індоєвропейська).

Інструмент

Utilizar la lengua como instrumento de comunicación; El uso de la lengua vernácula; El uso de la lengua determinada en Internet; El uso amplio e intenso de una lengua en la red; La utilización de la lengua determinada para buscar.

Таким чином, мову розуміють як інструмент, який люди використовують для спілкування.

Навчальна дисципліна

Catedrático de didáctica de la lengua y la literatura de la Universidad de Extremadura; Un curso de lengua francesa; las pruebas de lengua castellana y literatura; empezar los ejercicios de lengua y literatura; clase de lengua; la profesora de lengua; la enseñanza de la lengua española; libro de lengua.

Слово-репрезентант використовують для позначення навчальної дисципліни як шкільної, так і університетської.

Орган

Sentía en su lengua el sabor; Quemándome la lengua; Empieza a mover la lengua; Chasquear la lengua; la punta de la lengua; el músculo de la lengua; beso con (sin) lengua; la implatación de la lengua y mandíbula; lengua de mariposa.

Язык представлений у мовній картині світу як орган, відповідальний за мовленнєву здібність, як інструмент говоріння, а також як орган, що може відчувати смак, може рухатись, може бути пошкодженим, як і інші людські органи та ін.

Багатомовність іспанського світу

Lengua vasca; lengua castellana; lengua catalana; lengua gallega.

Відомо, що іспанський світ представляє палітру мов та діалектів, тому в іспанській картині світу також зафіксовані приклади, де слово-репрезентант супроводжується прикметником, який вказує на регіон, до якого належить мова.

Природне явище

La lengua de agua que rozaba la arena; Lengua de arena blanca y agua azul turquesa; Lengua glaciár.

Слово-репрезентант у прикладах представляє природні явища завдяки метафоричним та метонімічним переносам.

Їжа

Lengua guisada; Lengua de ternera con aceitunas.

Окрім того, що слово-репрезентант концепту LENGUA вживається для позначення людського органу (язик), він також вказує на орган інших живих створінь та може використовуватись як їжа.

При обробці даних нами було також виявлено 7 перцептивно-образних ознак:

Живе створіння

Лексична одиниця la lengua має ознаки живої істоти, що підтверджується тим, що мова здатна народитись, як живе створіння (*Una lengua nacida entre finales del siglo X y comienzos del XI*), також вона може бути живою (*lenguas vivas*), або бути мертвою (*lengua muerta, la lengua clásica (lengua muerta)*).

Мова або язык здатні виконувати дії: *mi lengua luchaba desesperadamente; la lengua baila; Esta lengua fue capaz de amar a América.*

Окрім вищесказаного, слово-репрезентант lengua супроводжуються прикметниками, які характеризують у більшості випадках людей: *la lengua lince; lenguas respetuosas.*

Дія або мисленнєвий процес

У наступних прикладах лексична одиниця la lengua разом з певними дієсловами формують стійкі вирази, які вказують на дію або мисленнєвий процес: *morder la lengua; tirar de la lengua; irse de la lengua; tienen en la punta de la lengua el consabido chiste.*

Авторський стиль

Завдяки відомим письменникам (Victor Hugo, Shakespeare, Cervantes), прізвища яких використовують у номінативних синтагмах з лексемою la lengua, ця мовна одиниця почала вказувати саме на творчий стиль загальновідомих авторів: *lengua de Victor Hugo; lengua de Shakespeare; lengua de Cervantes.*

Звукові характеристики

Не дивно, що ключове слово концепту LENGUA виражає також звукові характеристики, оскільки язик як інструмент мовлення, а мова як спосіб мовлення тісно пов'язані зі звуковим супроводженням: *He escuchando hablar mi lengua con otros tonos; Lengua polifónica; Por eso me gusta referirme a las melodías de nuestra lengua.*

Небезпечна річ

Образ язика може зустрітися як негативно маркований. У буденній мовній свідомості язик асоціюється з тим, що може завдати болю, поранити, вбити або наразити на небезпеку: *la lengua viperina; la lengua envenenada; lengua afilada; lenguas del fuego.*

Те, що об'єднує

Відомо, що мова об'єднує не тільки людей однієї нації, але і всього світу, тому існує вираз в іспанській мові *la lengua vehicular* – лінгва франка (де-факто мова міжетнічного спілкування, як об'єднує носіїв різних мов): *El inglés como la lengua vehicular; La lengua es lo que une a toda la comunidad hispánica.*

Річ

Мова сприймається як річ, яку можна десь залишити: *Unos y otros dejaban (zалишали) sus lenguas maternas en las puertas de la iglesia para entender la misa en latín.*

Ціннісні ознаки, виділені у ході дослідження, наступні:

Величне явище

Сила, дієвість, важливість, перевага, – усі ці абстрактні іменники вжиті з метою надання мові величної оцінки та підкреслення її значимості: *La fuerza y contundencia de su lenguaje; La preeminencia de la lengua catalana; La lengua dominante; La importancia relativa de cada una de las lenguas; La importancia que tiene la lengua al facilitar la integración social y laboral.*

Володіння

Мова в іспанській лінгвокультурі сприймається як річ, якою можна володіти. Щоб вказати на володіння мовою використовуються: *su lengua; su propia lengua; su lengua materna; hablar mi lengua; nuestra lengua; introducir mi lengua; la lengua de (nombre propio) Marcel; él habla lengua de mi madre; hablar la lengua de sus padres; tener la lengua, dominar la lengua.*

Оцінка

У першу чергу позитивну або негативну конотацію іменникам надають прикметники, а згідно з прикладами слово-репрезентант концепту LENGUA має як позитивну так і негативну оцінку: *Lengua suave y juguetona; La lengua golosa; Nieto de un comerciante y según malas lenguas hijo de un postelero; Lengua inintiligible; Las malas lenguas aseguran.*

Асоціативний експеримент, що було проведено з метою виявлення асоціатив на ключове слово-репрезентант, дозволив максимально наблизитися до вербальної пам'яті і культурних стереотипів іспанського народу. До опитування було залучено 43 іспаномовних представників віком від 17 до 60 років. Для об'єктивного виявлення асоціатив опитування проводилось серед чоловіків та жінок практично у рівних пропорціях (24 чоловіки, 19 жінок). За результатами побудовано асоціативне поле, яке складається з наступних асоціатив:

- 14 – *comunicación*; Крім того опитувані давали розгорнуті відповіді, які також пов'язані з комунікацією: *la lengua es el sistema de comunicación entre individuos tanto oral como escrito; la lengua es el conjunto de significados socialmente adquiridos y compartidos que constituyen un vehículo comunicativo.*

- 6 – *el idioma*;

- 4 – *hablar*;

- 4 – *cultura, riqueza cultural; patrimonio cultural*;

- 3 – *nacionalismo e historia; la lengua es un idioma que reúne una serie de características como el número de hablantes o su historia y sobre todo, que se diferencie lo suficiente de otras lenguas para no considerarse un dialecto de esas.*

- 3 – *la lengua que hablo, la lengua para comunicarnos, el idioma para comunicarnos*;

- 2 – *lengua extranjera*;

- 2 – *organo muscular, la lengua de la boca;*
- 1 – *lengua vasca;*
- 1 – *conjunto de palabras;*
- 1 – *lengua y literatura;*
- 1 – *la gramática;*
- 1 – *la extinción (porque hay muchas lenguas que están desapareciendo probablemente para siempre).*

Завдяки проведеному експерименту було з'ясовано, що найчастіше слово-стимул асоціюється з мовною комунікацією, тобто використанням звукових та графічних знаків для обміну інформацією. Завдяки тому, що в іспанській мові існує абсолютний синонім *el idioma* до лексеми *la lengua*, деякі опитані використовували синонім як асоціат. У ході експерименту було також з'ясовано, що значну роль в іспанській картині світу відіграє її культура та історія: такий висновок зроблено на основі зафіксованих реакцій на слово-стимул, оскільки виявлені асоціати були пов'язані з культурою, її багатством та культурним надбанням.

Деякі асоціати сходяться з визначеннями у словнику, наприклад, язик як орган у ротовій порожнині. Звертаючи увагу на одиничні відповіді, такі як *lengua vasca; conjunto de palabras; lengua y literatura; la gramática; la extinción*, можемо припустити, що опитувані люди можуть бути близько знайомі з лінгвістикою, або працювати у цій науковій сфері. Провівши вільний асоціативний експеримент, нам вдалося наблизитись до світосприйняття та мислення іспанського народу, зафіксувати достовірні та реальні дані, що допомогли продемонструвати особливості вербалізації концепту LENGUA в національній іспанській картині світу.

Результати дослідження свідчать про, що ядро універсальної концептуальної зони представляє термінологію, яка утворює первинні ознаки концепту LENGUA та називає явища, найбільш актуальні для сучасного життя. Зона ближньої периферії репрезентована мовними засобами, якими є часто вживані слова та словосполучення, а також найбільш стійкі уявлення, які існують у свідомості носіїв іспанської мови. Зону дальньої периферії складають семи, які містяться у пареміях та різножанрових текстах, відібраних з CORPES XXI, а також у даних експериментального дослідження. Дальня периферія дає змогу встановити національну специфіку сприйняття універсального концепту LENGUA носіями іспанської мови.

Запропонований комплексний аналіз концепту LENGUA відкриває нові **перспективи** для подальших наукових досліджень, зокрема у царині різних лінгвокультур. До вивчення зазначеного концепту можуть бути також залучені періодичні видання та авторські художні тексти.

Література

- Воробйова І. А.* Концепт "Мова" в англійській пареміології / І. А. Воробйова // Наукові записки НДУ ім. М. ГОГОЛЯ. Філологічні науки. – 2013. – Книга 4. – С. 22-25.
- Гутовская М. С.* Концепт язык в русской языковой картине мира и в обыденном сознании [Електронний ресурс] / М. С. Гутовская // Концептосфера русского языка. – 2007. – С. 252-255. – Режим доступу : <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/26173/1B8.pdf>
- Зарецкий Е.* Концепт "язык-речь" в немецком паремиологическом фонде / Е. Зарецкий // Язык, сознание, коммуникация. – 2007. – Том 34. – С. 45-59.
- Ковалюк М. В.* Актуалізація концепту LANGUAGE в сучасному англійськомовному публіцистичному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – германські мови / М. В. Ковалюк. – Запоріжжя, 2016. – 20 с.
- Курдина А. С.* Репрезентация концепта ЯЗЫК в поэтическом дискурсе [Електронний ресурс] / А. С. Курдина // матеріали IV Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції ["Перекладацькі інновації"], [Суми, 13–14 березня 2014 р.] – Суми : Сумський державний університет, 2014. – 172 с. – Режим доступу : https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/36501/1/Kurdina_Representatsiya.pdf
- Павлюк Л. В.* Концепт ЯЗЫК в обыденном языковом сознании / Л. В. Павлюк // Вестник ВГУ. Серия : Филология. Журналистика. – 2009. – №2. – С. 86-88.
- Полиниченко Д. Ю.* Концепт язык в английской паремиологии [Електронний ресурс] / Д. Ю. Полиниченко // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей. – 2004. – Вып. 26. – 168 с. – Режим доступу : http://hp.philol.msu.ru/~slavphil/books/jsk_26_06polinichenko.pdf

(Матеріал надійшов до редакції 6.10.17)

ПОНЯТТЯ ПРЕДИКАТ КРИЗЬ ПРИЗМУ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ

У статті розглядається питання міждисциплінарних особливостей визначення поняття предикат та його головних складових. Окремо аналізуються різні види предикатів та предикативних груп. Надається категоризація предикатів за допомогою глибинних відмінків, ознак ситуації та категорій Аристотеля для базових предикатів. Пропонується система виокремлення груп семантичних предикатів для аналізу прагматичної установки тексту.

Ключові слова: предикат, міждисциплінарний підхід, предикативна група, категоризація предикатів, глибинний відмінок, базовий предикат, прагматична установка тексту.

Хацер А. А. Понятие предикат через призму междисциплинарного подхода. В статье рассматривается вопрос междисциплинарных особенностей определения понятие предикат и его главных составляющих. Отдельно анализируются разные виды предикатов и предикативных групп. Предоставляется категоризация предикатов при помощи глубинных падежей, признаков ситуации и категорий Аристотеля для базовых предикатов. Предлагается система выделения групп семантических предикатов для анализа прагматической установки текста.

Ключевые слова: предикат, междисциплинарный подход, предикативная группа, категоризация предикатов, глубинный падеж, базовый предикат, прагматическая установка текста.

Khatser G. O. The Notion Predicate through Interdisciplinary Approach. The article is to show differences and common features in comprehension of the notion "predicate" in different disciplines. One of its main purposes is to compare various definitions and provide general understanding of predicate based on this analysis. The aspects explored are predicate's functions, claims and nuclear components. One of the main issues of the research is division of predicates done by S.S. Butorin into two types, semantic and syntactic one. Semantic predicates compose the basis of the automotive analysis of the text when the aim is to find semantic meaning of the utterance or the whole text written in English. By means of semantic predicates and their quantity in the sentence, the machine can transfer pragmatic unit or pragmatic purpose of the original text as one of the means to influence a reader. Besides, the research dwells on the tendencies in applying splitting of a sentence into predicate-argument structure while conducting automatic semantic analysis. The basic element of the analysis is to find and distinguish semantic predicates and their connections with other components of the text's sentences. In addition, such a model uses eight-level predicate structure, namely: 1) active action verbs; 2) speech activity; 3) verbs of movement; 4) sense verbs; 5) mental activity; 6) verbs of influence; 7) possessive semantic verbs; and 8) emotional and evaluating verbs. The author assessed tendencies in categorization of predicates and outlined the main ones. The usage of such a predicate compartmentalization provides possibility to compare two or more objects with the help of certain features and determine the intention of the author while creating the utterance. In this context, semantic predicate is regarded as a word's parameter that can take different meaning in different situations and types of appliance. The core issue is to take into account referential and taxonomic status of actants.

Key words: predicate, interdisciplinary approach, predicate group, predicates categorization, inherent case, basic predicate, pragmatic purpose of the text.

Постановка проблеми. Розвиток комп'ютерних технологій, створення нових методів семантичного аналізу текстів є актуальним для вирішення багатьох завдань комп'ютерної лінгвістики, головною з яких є машинний переклад та комп'ютерне виокремлення різних видів текстів. У цьому контексті важливим є розробка нових інструментів для автоматизованого семантичного аналізу, який базується на предикатах та їх семантиці, що пояснюється центральним та смислоутворюючим місцем предиката в англійському реченні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика визначення та класифікації предикатів посідає одне з провідних місць серед досліджень вітчизняних та закордонних досліджень. Активний розвиток таких наукових розвідок припадає на кінець ХХ – початок ХХІ ст., коли акцент зміщується від структурного до функціонального розуміння мови, як особливого знання, що має за мету допомагати людині при спілкуванні та пізнанні дійсності. Головним стає не людський фактор у мові, а мовний фактор у людині. Одним із центральних компонентів судження при цьому і є предикат та його типи. Оцінка сучасних наукових робіт вчених різних галузей науки дозволяє виокремити наступні напрями у дослідженні:

- класифікація предикатів, якою займалися такі провідні вчені як Ю. Апресян [Апресян 2009], Т. В. Булигіна [Булыгина 1997], Л. М. Васильєв [Васильев 2012], У. Філмор [Fillmore 1982], Дж. Лайонез [Лайонез 2003], Г. Почепцов [Почепцов 2013], О. Н. Селиверстова [Селиверстова 2011], У. Чейф [Чейф 2009] та ін.

- вивчення логіки предикатів: М. С. Нікітченко [Нікітченко 2004], Н. В. Карамішева [Карамішева 2011];

- способи вираження семантичного предиката: О. О. Градинарова [Градинарова 2012], Р. Канза [Канза 1991]

- розкриття проблематики співвідношення понять “predicate”, “predicator”, “degree of predicate”: J. R. Hurford [Hurford 2007], В. Aarts [Aarts 2013], Р. Griffiths; Ch. Cummins [Griffiths 2017] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на досить значний доробок як вітчизняних, так й закордонних науковців у контексті дослідження предикатів та актанів, семантичних типів предикатів, відзначається певний рівень хаотичності та неструктурованості у представленні загальних даних. Крім того, стрімкий розвиток лінгвістичної семантики, семантичного аналізу, комп’ютерної лінгвістики, а саме способів обробки тексту та представлення інформації автоматизованими системами, ставить нові вимоги до дослідження поставленого питання у міждисциплінарному напрямку для виявлення спільних ознак та категорій предикатів.

Мета статті. Стаття покликана надати критичний аналіз найбільш відомих класифікацій предикатів, узагальнити спільні та відмінні риси у розумінні поняття «предикат» у різних дисциплінах, а також охарактеризувати тенденції та перспективи використання таксономії предикатів при здійсненні семантичного аналізу текстів написаних англійською мовою.

Досягнення мети передбачає розв’язання таких завдань:

- 1) узагальнити визначення поняття предикат у різних дисциплінах;
- 2) надати найбільш відомі класифікації предикатів;
- 3) виокремити особливості предиката у кожній із проаналізованих дисциплін;
- 4) з’ясувати можливість та перспективи використання предикативного підходу при автоматичному семантичному аналізі англійських речень/текстів.

Предмет дослідження – поняття предикат у різних дисциплінах.

Об’єкт дослідження – міждисциплінарні особливості та категоризація предикатів.

Виклад основного матеріалу. Новітні лінгвістичні роботи характеризуються підвищеною увагою до проблем семантики дієслів, що пояснюється широким застосуванням цієї категорії для проведення аналізу у прикладній лінгвістиці та комп’ютерних розвідках, а також від її головної ролі у творенні новітніх смислів у реченнях.

Предикат – це «центральної компонент пропозиції, судження, який виражає зміст події як процесу, стану, ознаки, притаманних певному об’єктові» [Селиванова, с. 585]. Це поняття функціонує у різних галузях науки та має різні тлумачення (Табл. 1).

Табл. 1

Галузеве визначення терміну «предикат»

Галузь науки	Визначення поняття «предикат»
логіка	пропозиціональна функція, а саме вираз з невизначеними термінами, який перетворюється в осмислений (істинний або помилковий) у процесі вибору конкретних значень для цих термінів [Зыков 2013].
математика	Конкретне твердження (істинне чи хибне) про конкретні об’єкти; речення, яке не є виразом, хоча й схоже на нього [Агарева 2011].
програмування	Функція від змінних, що може приймати тільки два значення – {істина, неправда} [Марков 2016]. Для предикатів використовуються функціональні позначення $M(x) = (x > 0)$.
лінгвістична семантика	- вираз, який може бути стверджувати (бути істинним) чи заперечувати (бути неправдивим); - будь-який компонент, що передає повідомлюване, як ядерний складник висловлення [Кочерган 2006, с. 153]

У традиційній логіці під предикатом розуміли тільки властивість – певному суб’єктові була притаманна певна властивість. Сучасні науковці розглядають це, як значне обмеження, яке гальмувало розвиток та ослаблювало виразність мови логіки. Так, зараз вони

розглядають предикацію як функції, значенням яких є вирази. Такі функції можуть бути з однією змінною (« x є коштовним»), з двома (« x зустрічається із y », « x не знає y »), з трьома (« x обирає між y та z », « x будується між y та z ») та так далі. Коли адресат підставляє свою інформацію замість змінних одиниць, то вирази відповідно змінюються на висловлювання.

У програмуванні, в свою чергу, предикат, або логічний вираз, - це вираз, який має у своїй структурі змінні й може бути істинним чи неправдивим в залежності від значення змінної x [Функторы 2013]. Предикати дозволяють формалізувати властивості змінних. Так, якщо $N(x) = \text{true}$, це означає, що x буде істинним, тобто його значення більше нуля. У разі якщо $N(x) = \text{false}$, то x не буде істинним й відповідно не мати властивості $x > 0$.

У мовознавстві предикат здебільшого виражений дієсловом, яке має складну логічну/сміслову структуру, до складу якої входить як «парадигматичні», так й «синтагматичні компоненти змісту» [Леута 2004 с. 8]. Проте, у теорії предикатів семантичної лінгвістики предикат має «відмінний статус щодо присудка як компонента формально-граматичної організації речення» [Предикат 2010, с. 125]. Предикат знаходиться у предикативному відношенні до суб'єкта й може приймати заперечення та різні модальні значення. Але одночасно він не є повною інформацією про суб'єкт, а лише вказівкою на ознаку предмета, його стан та відношення до інших предметів [Лингвистический энциклопедический словарь 2002].

Крім цього у 2007 році J. R. Hurford виокремлює поняття «предикат» та «предикатор», під останнім він розуміє «слово/іноді група слів, яке не належить до жодного із референціальних виразів (будь-який вираз, що використовується у реченні для референції з чимось чи кимось) та яке вносить найбільше вагомий внесок у значення всього речення» [Hurford 2007, с. 47]. Так, предикатор описує певну властивість чи відношення. Він може бути виражений різними частинами мови, окрім артиклів та сполучників: *drive*, *cook* (дієслова); *white*, *hungry* (прикметники); *criminal*, *king* (іменники); *behind*, *between* (прийменники). Наприклад, у реченні *The university is between two old buildings* *between* – це предикатор, *a university* та *buildings* – аргументи.

Предикат, в свою чергу, це слово/слова, яке може виконувати функцію предикатора у реченні та визначає елементи мовної системи. Предикатор визначає семантичну роль певного слова чи словосполучення в окремому реченні.

У роботі під предикатом розуміється будь-яке слово чи група слів, що представляють собою ядро семантичної конструкції речення та відображають певну репрезентативну систему по відношенню до об'єкту висловлення автором.

С. С. Буторин розрізняє семантичний та синтаксичний предикати. Перший – це семантичний компонент, що має валентність, але не має валентності на пропозицію. Другий – це елемент поверхневої синтаксичної структури висловлення або речення, що характеризується предикативністю та відповідає поняттю «присудок» у синтаксичному описі мов [Буторин 2002, с. 42]. Предикати семантично відносні одиниці, тобто вони невід'ємно пов'язані з одним або декількома концептами. Наприклад, у реченні: *Ranganathan works for information technology services company SAP Ariba ...* [In the Fight to End Modern Slavery 2017] дієслово *work* «працювати» тісно пов'язане з «робітником» («тим, хто виконує певні завдання») у нашому випадку, – *Ranganathan*.

У реченні *It is a special Cambodian court that receives international assistance* [A Long Wait for Justice in Cambodia 2017] дієслово *receives* «отримує» іманентно стосується «отримувача», якому надається певна інформація, у реченні – це слово *court*.

Одночасно, синтаксично предикату необхідно мати хоча б один аргумент, який знаходиться в певних граматичних відносинах з ним. У наведених вище прикладах, предикати 'works' та 'receives' потребують аргументу у граматичній функції підмета (*Ranganathan* та *a special Cambodian court*), тобто предикат та аргумент виступають у синтаксичній функції «підмет-присудок».

Для проведення автоматичного семантичного аналізу текстів, написаних англійською мовою, автором пропонується розробити систему, що будується саме на виокремленні в

тексті семантичних предикатів та їх зв'язків з іншими компонентами речень тексту. Саме завдяки виявленню різних типів семантичних предикатів та їх кількості у тексті можна передати прагматичну установку тексту-оригіналу як одного із засобів впливу на читача.

Проаналізувавши роботи провідних вчених виокремлюємо такі напрямлення у категоризації предикатів за допомогою:

а) глибинних відмінків:

- агентив – позначає виконавця (дієслово дії);
- об'єктив – позначає називні групи або підрядні речення, що не входять до інших

відмінків;

- датив – позначає живу істоту (дієслова дії та ситуації);
- інструменталіс – позначає неживий предмет або силу;
- фактив – позначає поняття, що створюється за допомогою дієслів дії;
- локатив – позначає місце, де відбувається дія, або ситуацію, на яку спрямована

певна дія [Исследование по семантике 2009];

б) ознак ситуації:

- діяльність – тривала динамічна ситуація, що керується агентом;
- процес – тривала динамічна ситуація, що не керується агентом;
- акт – миттєва динамічна ситуація, що керується агентом;
- стан – ститична динамічна ситуація, що керується агентом;
- подія – миттєва динамічна ситуація, що не керується агентом [Lyons 2012];

в) 10 категорій Аристотеля для базових предикатів :

- сутність (Substantia); - кількість (Quantitas); - якість (Qualitas); - відношення (Relatio); - де (Ubi); - коли (Quando); - положення (Situs); - володіння (Habitus); - дія (Actio); - витерплювання (Passio) [Степанов 2013, с. 235].

Здійснивши пошук семантичних зв'язків у межах трикутника (рис. 1) та на основі категорій, що наведені вище, виокремлюємо вісім груп дієслів: 1) активної дії; 2) мовленнєвої діяльності; 3) переміщення; 4) чуттєвого сприйняття; 5) розумової діяльності; 6) волевиявлення; 7) посесивної семантики; 8) емоційно-оцінної семантики.

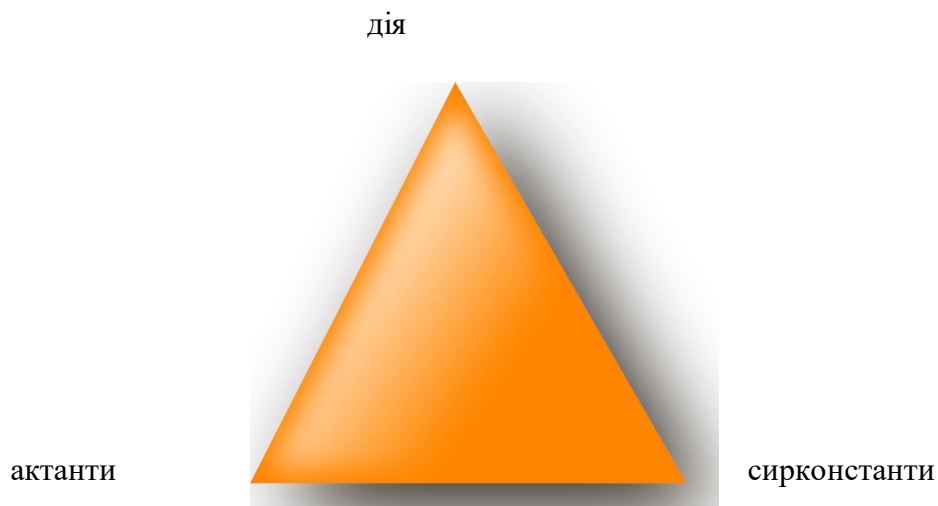

Рис. 1 Схема реалізації семантичних зв'язків

Групи дієслів використовуються при створенні предикативних алгоритмів пошуку, виокремлюючи певний семантичний зв'язок між актантом та його діями. Одночасно використання розподілу на такі предикативні групи, дає можливість порівняти два чи декілька об'єктів за певними ознаками та визначити намір автора при створенні висловлювання.

Підтримуючи точку зору О. В. Падучевої [Падучева 2004], розглядаємо семантичний тип предиката як параметр слова, що може приймати різне значення при різному використанні. Визначення семантичного типу предикату відбувається тільки з урахуванням референційного та таксономічного статусу актантів.

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Проведене дослідження дозволило виявити головні тенденції у міждисциплінарному підході до визначення поняття «предикат». Визначені головні особливості розуміння терміну у таких науках, як логіка, математика, програмування та лінгвістична семантика. Окремо було виділено алгоритм використання таксономії предикатів при здійсненні автоматичного семантичного аналізу англійських речень.

У подальшому доцільним є розробити багатомірну класифікацію предикатів з виділенням дрібних підкласів у її межах та виявити особливості семантичного зв'язка між ними та агентами англійських речень.

Література

- Агарева О. Ю. Математическая логика и теория алгоритмов [Текст] : учеб. пособие / О. Ю. Агарева, Ю. В. Селиванов. – М. : МАТИ, 2011. – 80 с.
- Апресян Ю. Д. Исследования по семантике и лексикографии. Т. I : Парадигматика. – М. : Языки славянских культур, 2009. – 568 с.
- Булыгина Т. В., Шмелев А. Д. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. — 576 с.
- Буторин С. С. О номинализации семантических предикатов в кетском языке / С. С. Буторин // Сибирский лингвистический семинар. – № 1. – Новосибирск, 2002. – С. 40-44.
- Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика / Л. М. Васильев. – М. : Либроком, 2012. – 192 с.
- Градинарова А. А. К проблеме изучения описательных предикатов в сопоставительном плане (русский язык vs. болгарский язык) / А. А. Градинарова // Acta linguistica. – М., 2012. – Т. 16. – С. 105-114.
- Зыков А. Г. Математическая логика / А. Г. Зыков, В. И. Поляков, В. И. Скорубский. – СПб. : НИУ ИТМО, 2013. – 131 с.
- Канза Р. Описательный способ выражения семантического предиката в современном русском языке (предикат со значением состояния человека) / Р. Канза. – М., 1991. – 17 с.
- Карамішева Н. В. Логіка (теоретична і прикладна) : навч. посіб. / Н. В. Карамішева. – К. : Знання, 2011. – 455 с.
- Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – Київ : Академія, 2006. – 464 с.
- Лайонз Дж. Лингвистическая семантика. Введение. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 400 с.
- Леута О. І. Проблема системного семасіологічного опису дієслівної лексики / О. І. Леута // Проблеми граматики і лексикології української мови : збірник наукових праць. НПУ ім. М. П. Драгоманова / відп. редактор А. П. Грищенко. – К. : НПУ, 2004. – 155 с.
- Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд., доп. – М. : Большая рос. энцикл., 2002. – 709 с.
- Марков В. Н. Современное логическое программирование на языке Visual Prolog 7.5. – С.-Пб. : «БХВ-Петербург», 2016. – 544 с.
- Нікітченко М. С., Шкільняк С. С. Композиційно-номінативні логіки предикатів над даними з неповною інформацією / М. С. Нікітченко, С. С. Шкільняк // Проблеми програмування. – К., 2004. – N 2, 3. – С. 74-80.
- Падучева Е. В. Динамические модели в семантике лексики. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 234 с.
- Почепцов Г. Г. Избранные труды по лингвистике. – Х. : ХНУ, 2013. – 560 с.
- Предикат у структурі речення : монографія / за ред. акад. НАПН України В. І. Кононенка. – Київ; Івано-Франківськ; Варшава, 2010. – 408 с.
- Селиверстова О. Н. Труды по семантике / О. Н. Селиверстова. – М. : Языки славянской культуры, 2011. – 962 с.
- Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Монографічне видання / О. О. Селіванова. – Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. – 488 с.
- Степанов Ю. С. Методы и принципы современной лингвистики / Ю. С. Степанов. – М.: УРСС, 2013. – 312 с.
- Функторы, предикаты, функциональные адаптеры, лямбда-функции. 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.quizful.net/post/functors-and-adapters-in-STL>
- Чейф У. Значение и структура языка / У. Чейф. – М. : УРСС, 2009. – 424 с.
- A Long Wait for Justice in Cambodia // Voice of America, 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.voanews.com/a/a-long-wait-for-justice-in-cambodia/3974212.html>
- Aarts B. English syntax and argumentation / Bas Aarts. Basingstoke. – New York : Palgrave Macmillan, 2013. – 368 p.
- Fillmore Ch. J. Frame semantics // Linguistics in the morning calm : Selected papers from the SICOL-1981. – Seoul : Hanship, 1982. – P. 111- 137.
- Griffiths P., Cummins Ch. An introduction to English semantics and pragmatics / Patrick Griffiths, Chris Cummins. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2017. – 174 p.
- Hurford J. R. The origins of meaning : Language in the light of evolution / J. R. Hurford. – Oxford : Oxford University Press, 2007. – 388 p.
- Hurford J. R. Semantics : a coursebook / James R. Hurford. – Cambridge : Cambridge University Press, 2007. – 366 p.
- In the Fight to End Modern Slavery, Machines May Hold Key // Voice of America, 2017. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.voanews.com/a/modern-slavery-artificial-intelligence/3979776.html>
- Lyons J. Semantics / J. Lyons. – Cambridge : Cambridge University Press, 2012. – 388 p.
- (Матеріал надійшов до редакції 9.10.17)

УДК: 811.111;81'42

ЧАПЛІНСЬКА Т. А.

(Запорізький національний університет)

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕЙЗАЖНИХ ОПИСІВ В АНГЛІЙСЬКОМУ РЕАЛІСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Ш. БРОНТЕ «ШІРЛІ»)

Стаття присвячена дослідженню функціональних особливостей пейзажних описів в художньому дискурсі. У статті визначено роль опису пейзажу як невід'ємного конституюнту композиції і структури художнього твору. Також розглянуто функції описів пейзажу на матеріалі роману Ш. Бронте «Шірлі».

Ключові слова: пейзажний опис, художній дискурс, функціональні особливості.

Чаплинская Т. А. Функциональные особенности пейзажных описаний в английском реалистическом дискурсе (на материале романа Ш. Бронте "Ширли"). В статье исследуются функциональные особенности пейзажных описаний в художественном дискурсе. Также определяется роль описания пейзажа как неотъемлемой составляющей композиции и структуры художественного произведения. Функции описаний пейзажа рассматриваются на примере пейзажных зарисовок в романе Ш.Бронте «Ширли».

Ключевые слова: описание пейзажа, художественный дискурс, функциональные особенности.

Chaplinskaya T. A. Functional Peculiarities of Landscape Descriptions in English Realistic Discourse (Based on Ch. Bronte's "Shirley"). The article deals with functional peculiarities of landscape descriptions in a literary discourse. The author points out that the speech genre 'description' is the most relevant for a specific research of landscape descriptions. A landscape description is a part and parcel of a work of fiction from the viewpoint of its composition and structure. The study is based on multi-functional character of landscape descriptions.

Landscape descriptions as a constituent of literary discourse are a crucial element of a literary work. Its definition varies from source to source: some understand it as a description of nature or an open space of any kind and various natural phenomena; some define it as an image of wildlife and some involve anthropogenic landscape depictions; some include interior and urban landscape. Nevertheless one commonly accepted definition can be drawn: landscape description in literary discourse is a description of nature in a work of literature. Hence the objective of the present article is to analyse the role landscape descriptions play in literary discourse on the base of Charlotte Bronte's *Shirley*, to define and to formulate their main functions.

At the contemporary stage of development of the linguistic science the interest towards literary work as a separate entity has been heightened substantially. Landscape descriptions form a significant part of a literary work's composition and structure, being invested with both figurative and literal significance.

The author illustrates the functions of landscape descriptions on the example of "Shirley" by Ch.Bronte who is one of the bright representatives of the English realistic literature of the 19th century. The setting of the novel is the early 19th century Yorkshire. Although the plot is far from being romantic, though it is "something unromantic as Monday morning" it displays frequent use of landscape descriptions. Their functions can be divided into the following: action background, symbolization, temporal and emotional shift, social criticism, etc.

Key words: landscape description, literary discourse, functional peculiarities.

Одним з найактуальніших питань сучасної лінгвістики є дослідження художнього дискурсу як результату творчості, що обумовлює підвищений інтерес вчених до проблем вивчення художнього дискурсу як самостійної одиниці дослідження. Будь-який художній твір є результатом творчості письменника, отже, аналізуючи художній дискурс, важливо враховувати значущість кожного художнього прийому, що використовує автор, тому що він нерозривно пов'язаний із задумом письменника [Оноприенко 2002, с. 354]. При читанні художніх творів ми часто зустрічаємось з тим чи іншим описом природи, природних явищ або ж навколишнього оточення, тобто пейзажу, який займає помітне місце в художньому тексті і в значній мірі визначає його образотворчі якості [Иванова 1994, с. 77]. Сучасна дискурсологія розширює можливості різнобічного наукового вивчення опису пейзажу в авторському художньому зображенні.

Художній дискурс є складним комунікативним явищем, і при його створенні саме автору належить вибір предметів та явищ дійсності. І саме в художньому дискурсі відбувається реалізація художньої картини світу як результату авторського уявлення про дійсність.

Опис пейзажу як невід'ємний компонент композиції та структури художнього дискурсу, що забезпечує цілісне сприйняття художньої дійсності, протягом багатьох років був і залишається предметом численних наукових досліджень, що обумовлює **актуальність** і нашого дослідження художнього дискурсу у його взаємодії з середовищем.

Специфіка пейзажу полягає в тому, що він існує у двох змістовних просторах. З одного боку, він є конкретною образно-стилістичною одиницею і знаходиться у взаємодії з поетикою усього тексту, описами портретів та інтер'єру, з діалогами діючих осіб. З іншого боку, пейзаж містить у собі асоціативно-символічний зміст, що перетворює його із звичайного фону оповідання на спосіб вираження змісту твору, його центральних ідей та авторської концепції в цілому. Автор твору включає опис пейзажу до структури тексту цілеспрямовано як активний засіб створення естетичного настрою.

Пейзажні описи неодноразово привертати увагу дослідників у межах мистецтвознавчого (саме поняття «пейзаж» належить до найбільш вживаних у мистецтвознавстві), літературознавчого та інших напрямів наукового пошуку. Принциповим моментом для більшості лінгвістичних досліджень пейзажних описів є те, що пейзаж в тексті є складником змісту й композиції художнього твору, присвяченого текстовому змалюванню погодних явищ, природи, краєвиду, світу, який оточує героїв, пейзажу. За допомогою пейзажів автор визначає зовнішні ознаки місця та часу подій.

Необхідно зазначити, що, з одного боку, традиційно пейзажу відводиться роль статичного фону подій, що відбуваються, однак образ природи, яким є пейзаж у художньому творі, відбиває і динамічні процеси, наприклад, зміни пори року [Кухаренко 1988, с. 137]. Це робить пейзаж одним з найбільш адекватних засобів зображення процесів, що відбуваються не тільки в об'єктивній, але й у суб'єктивній реальності: рух у свідомості героїв, їхні думки і почуття. Тобто пейзаж розрізняється за змістом, що неминуче веде до розходження у функціях, які він виконує у художньому творі. Пейзаж як система відрізняється стилістично-змістовною поліфункціональністю.

Об'єктом нашого дослідження є опис пейзажу як складника композиції та структури художнього дискурсу. **Мета** полягає в аналізі функціональних особливостей пейзажних описів в художньому тексті. Для даного дослідження були використані роботи М. М. Бахтіна, Б. Є. Галанова, К. Н. Григор'ян, А. І. Комарової та інших науковців. Матеріалом дослідження стали текстові фрагменти з описів пейзажів, відібраних з реалістичного роману «Shirley» Ш. Бронте (серед. XIX ст.). Ш. Бронте належить до блискучої плеяди англійських письменників того часу (Ч. Дікенс, У. Текерей, Е. Гаскел), і особливе місце в її творчості посідає саме роман «Shirley», який, за словами автора, «something unromantic as Monday morning» [Bronte 1956, с. 3], проте містить яскраву палітру різноманітних пейзажних замальовок (місце дії – Йоркшир на початку XIX ст.).

Терміном «пейзаж», зазвичай, характеризують контури складного та багатоаспектного явища у художній творчості. Різні джерела надають різні визначення пейзажу. Згідно дефініції у «Словнику літературознавчих термінів», «пейзаж – це зображення картин природи, яке виконує в художньому дискурсі різноманітні функції залежно від стилю та методу письменника» [Тимощев 1974, с. 351]. Проте, незалежно від функціонального навантаження, домінують ознак та їхньої кількості в описі пейзажу, автор завжди має на меті вплив на свого читача.

Незалежно від ролі, яку автор відводить пейзажу у своїх творах, чи тільки визначає за його допомогою місце та час подій, чи навпаки активно вводить його в коло подій – комічних, драматичних, героїчних – пейзаж має створити відповідний настрій у читачів – розсмішити, налякати, розчулити. Впливаючи на душу людини, пейзаж у творах мистецтва і літератури і сам стає відображенням душі людини [Галанов 1974, с. 35]. Людина існує не тільки в соціальному, але й у природному оточенні. В пейзажному описі знаходить відображення реальний світ, реальна природа. Але пейзаж починається лише з того моменту, коли внутрішній світ людини знаходить своє вираження через природу.

Природа у своїх різноманітних проявах оточує людину з народження. Вона є постійним об'єктом пізнання і джерелом емоцій, котрі обов'язково викликає її сприймання. Повторення конкретного сприймання закріплює відчуті при цьому переживання. Подібне закріплення може мати місце і при одноразовому дуже сильному враженні від якоїсь картини чи явища природи. В обох випадках досить уявного відтворення даної картини, щоб знов відродити

аналогічний чи подібний емоційний стан. Ось чому пейзаж в літературі має сильний емоційний вплив: він викликає у читача співпереживання з персонажем і водночас здійснює той шар емоцій, що відклався у пам'яті.

Художнє зображення передбачає деяку співтворчість читача. Часова композиція, протяжність літературного тексту змушують читача поєднувати у своїй свідомості весь сюжетно-описовий матеріал, який використовується для створення персонажів. Залежно від того, наскільки повно буде задіяно цей матеріал, чи увійдуть до нього непрямі засоби оцінки героїв (наприклад, пейзаж), чи ні, змінюється розуміння характерів.

Опис пейзажу є одним із складників англомовного художнього дискурсу, однією з основних функціональних ознак якого є антропоцентричність. Пейзаж в художньому творі ні в якому разі не є самоціллю: він завжди співвідноситься з людиною. Образ природи виступає не як мета, а як засіб поглибленого роз'яснення образу персонажа та його емоційного стану. У цьому виявляється подвійна спрямованість пейзажу – він або гармоніює, або контрастує з образом героя [Кухаренко 1988, с. 139]. Спокійні, мирні картини природи заспокоїливо діють на читача, контраст же образів природи і персонажа підкреслює його внутрішній розлад у порівнянні з величним спокоєм природи.

У якості прикладу розглянемо наступні фрагменти з роману Ш. Бронте. Природа і погода, що оточують головну героїню в момент роздумів, співпадають з її настроєм, що підкреслює чутливість її натури: «*A western wind roared high round the hall, driving wild clouds and stormy rain up from the far-remote ocean; all was tempest outside the antique lattices, all deep peace within. Shirley sat at the window, watching the rack in heaven, the mist on earth, listening to certain notes of the gale that plained like restless spirits – notes which, had she not be so young, gay and healthy, would have swept her trembling nerves like some omen, some anticipatory dirge. In this her prime of existence and bloom of beauty they but subdued vivacity to pensiveness*» [Bronte 1956, с. 224]

У той же час інший персонаж – священник Мелоун – залишається байдужим до оточуючого його світу, і це визначає особливості його характеру і лінії поведінки: «*The evening was pitch-dark: star and moon were quenched in grey rain-clouds – grey they would have been by day, by night they looked sable. Malone was not a man given to close observation of Nature; her changes passed, for the most part, unnoticed by him; he could walk miles on the most varying April day, and never see the beautiful dallying of earth and heaven, never mark when a sunbeam kissed the hilltops, making them smile clear in green light, or when a shower wept over them*» [Bronte 1956, с. 17]. У цьому зображенні природа постає більш чуйною, більш «живою», ніж людина. Також автор проводить паралель між явищами природи та внутрішніми переживаннями персонажів твору: «*The spring was late; it had been a severe and prolonged winter; the last deep snow had but just disappeared before yesterday's rains; on the hills, indeed, white remnants of it yet gleamed, flecking the hollows and crowning the peaks; the lawn was not verdant, but bleached, as was the grass on the bank, and under the hedge in the lane*» [Bronte 1956, с. 61-62], що можна зазначити, як функцію аналогізації.

Не менш важливою для глибокого розуміння читачем сюжету художнього твору є функція створення фону сюжетних подій: «*They both halted on the green brow of the Common. They looked down on the deep valley robed in May raiment; on varied meads, some pearled with daisies, and some golden with king-cups. Today all this young verdure smiled clear in sunlight; transparent emerald and amber gleams played over it*» [Bronte 1956, с. 210]. Але яскравому зображенню місця подій автор протиставляє опис реальної ситуації в Англії тих часів, теж яскравий і виразний: «*The surface of England began to look pleasant; her fields grew green, her hills fresh, her gardens blooming; but at heart she was no better. Still her poor were wretched, still their employers were harassed*» [Bronte 1956, с. 168].

Як було зазначено раніше, пейзаж у художньому дискурсі може бути статичним або динамічним. У творі, що розглядається, автор намагається досягти рівноваги, актуалізуючи, таким чином, функцію балансу статичності і динамічності: «*Mr. Moore haunted his mill, his mill-yard, his dye-house, and his warehouse till the sickly dawn strengthened into day. The sun even*

rose – at least a white disc, clear, tintless and almost chill-looking as ice, peeped over the dark crest of a hill, changed to silver the livid edge of the cloud above it, and looked solemnly down the whole length of the den, or narrow dale, to whose strait bounds we are at present limited. It was eight o'clock; the mill lights were all extinguished; the signal was given for breakfast; the children, released for half an hour from toil, betook themselves to the little tin cans which held their coffee, and to the small baskets which contained their allowance of bread» [Bronte 1956, с. 61].

Пейзажний опис відображає та інтенсифікує гострі протиріччя між представниками різних соціальних класів: «*”Old boy!”*, said Louis, pulling his tawny ear, or rather the mutilated remains of that organ, torn and chewed in a hundred battles, *“the autumn sun shines as pleasantly on us as on the fairest and richest. This garden is none of ours, but we enjoy its greenness and perfume, don't we?”*» [Bronte 1956, с. 454], що, на нашу думку, можна визначити як соціально-критичну функцію опису пейзажу, яка корелює з темою та загальним настроєм роману.

Також автор звертає увагу читача на те, що протиріччя спостерігаються не тільки в суспільстві, але і в самій природі: «*The night was still, dark and stagnant, the water yet rushed on full and fast; its flow almost seemed a flood in the utter silence. Moore's ear, however, caught another sound, very distant but yet dissimilar, broken and rugged – in short, a sound of heavy wheels crunching a stony road» [Bronte 1956, с. 31].* Крім того, цей пейзажний опис створює атмосферу тривожного очікування, у якій перебуває Мур (власник фабрики, яку він збирається закрити і таким чином залишити людей без роботи), тобто опис пейзажу має функцію саспенсу.

Пейзажні описи можуть навіть виконувати функцію передрікання розвитку сюжету твору: «*Spring evenings are often cold and raw, and though this had been a fine day, warm even in the morning and meridian sunshine, the air chilled at sunset, the ground crisped, and ere dusk a hoar frost was insidiously stealing over growing grass and unfolding bud. It whitened the pavement in front of Briarmains, and made silent havoc among the tender plants in his garden, and on the mossy level of his lawn» [Bronte 1956, с. 145].*

І, нарешті, неможливо не звернути увагу на те, що текст роману насичений різноманітними символами, і деякі з них актуалізуються за допомогою пейзажу: «*At that time, at eighteen, drawing near the confines of illusive, void dreams, Elf-land lies behind us, the shores of Reality rise in front. These shores are yet distant; they look so blue, soft, gentle, we long to reach them. In sunshine we see the greenness beneath the azure, as of spring meadows; we catch glimpses of silver lines, and imagine the roll of living waters» [Bronte 1956, с. 209].*

Отже, можна зробити **висновок**, що функціональне навантаження опису пейзажу в художньому дискурсі зумовлене специфікою художніх інтенцій, фантазії та майстерності автора, що дає змогу передати загальне і часткове, типове і нетипове, гармонію і дисгармонію в оточуючому просторі. Наведені приклади свідчать про те, що пейзажні описи займають значне місце в романі Ш.Бронте «Шірлі», виконуючи різноманітні функції, найпоширенішою з яких є антропоцентрична функція. Призначення останньої полягає у поглибленому розкритті внутрішнього світу героя, його духовного та емоційного стану, настрою, думок, ставлення до оточуючого середовища.

Запропонована наукова розвідка визначає і деякі **перспективні напрями** подальших досліджень динаміки розвитку функціонального навантаження опису пейзажу під кутом зору сучасної дискурсології.

Література

- Галанов Б. Е. Живопись словом: Портрет. Пейзаж. Вещь / Б. Е. Галанов. - М. : Сов. писатель, 1974. - 344 с.
Иванова Н. Д. Содержание и принципы филологического изучения пейзажа / Н. Д. Иванова // Филологические науки. - 1994. - № 5. - С. 76-83.
Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. - М.: Просвещение, 1988. - 192 с.
Оноприенко Т. Н. Эпитет и прагматика художественного текста / Т. Н. Оноприенко // Вестник Харьк. ун-та. - Харьков : Константа, 2002. - С. 354-359.
Тимофеев Л. И., Тураев С. В. Словарь литературоведческих терминов / Л. И. Тимофеев, С. В. Тураев. - М : Просвещение, 1974. - 510 с.
Bronte Ch. Shirley. - М. : Изд-во иностр. литературы, 1956. - 646 р.

(Матеріал надійшов до редакції 28.09.17)

СИСТЕМА ВПРАВ І ЗАВДАНЬ ДЛЯ НАВЧАННЯ АБЗАЦНО-ФРАЗОВОГО УСНОГО ПОСЛІДОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Виходячи з результатів аналізу загальної моделі системи вправ і завдань для навчання перекладу, запропоновано систему вправ і завдань для навчання абзацно-фразового усного послідовного перекладу з трьома компонентами, типологія яких ґрунтується на їх розмежуванні в залежності від мети вправляння: оволодіння діями й операціями, що необхідні для здійснення перекладу, але не включають його; формування компонентів перекладацької діяльності, які піддаються автоматизації; розвиток перекладацьких умінь, що ґрунтуються на діях та операціях попередніх двох категорій. Відповідно пропонується розрізнити три підсистеми вправ і завдань – підготовчі (для оволодіння діями й операціями першої категорії), для формування перекладацьких навичок та для розвитку умінь перекладу. Показано ієрархію понять «система», «підсистема», «група», «тип» і «вид» стосовно вправ та завдань і наведено приклади їх реалізації в системі. Окреслено перспективу подальших досліджень.

Ключові слова: вправа; вправи для розвитку умінь; вправи для формування навичок; вправляння; групи, типи і види вправ; завдання; ієрархія; навичка; навчання перекладу; підготовчі вправи; підсистема; система; уміння; абзацно-фразовий усний послідовний переклад.

Черноватий Л. Н. Система упражнений и заданий для обучения абзацно-фразовому устному последовательному переводу. Исходя из результатов анализа общей модели системы упражнений и заданий для обучения переводу, предложено систему упражнений и заданий для обучения абзацно-фразовому устному последовательному переводу с тремя компонентами, типология которых основывается на их разграничении в зависимости от цели их выполнения: овладение действиями и операциями, необходимыми для осуществления перевода, но не включающими его; формирование компонентов переводческой деятельности, поддающихся автоматизации; развитие переводческих умений, основанных на действиях и операциях предыдущих двух категорий. Соответственно предлагается различать три подсистемы упражнений и заданий – подготовительные (для овладения действиями и операциями первой категории), для формирования переводческих навыков и для развития умений перевода. Показано иерархию понятий «система», «подсистема», «группа», «тип» и «вид» относительно упражнений и заданий, а также приведены примеры их реализации в системе. Очерчено перспективу дальнейших исследований.

Ключевые слова: группа, тип и вид упражнений; задание; иерархия; навык; обучение переводу; перевод; подготовительные упражнения; подсистема; система; умение; упражнение; упражнения для развития умений; упражнения для формирования навыков, абзацно-фразовый устный последовательный перевод.

Chernovaty L. M. The System of Exercises and Tasks for ‘Sentence-by-sentence’ Consecutive (without Note Taking) Interpreter Training. The paper reviews the peculiarities of interpreting in contrast to translation; analyses the distinctive features of the ‘sentence-by-sentence’ (without note taking) consecutive interpreting; establishes the principles of the system hierarchy levels differentiation; identifies the content of exercises and tasks at each level of the said hierarchy, as well as the relationship among them; offers the assumption concerning the ways to apply the suggested system for the development of batteries of exercises and tasks for specific purposes.

Basing on the analysis of the general system of exercises and tasks in translator/interpreter training, the author offers a three-component system of exercises and tasks for ‘sentence-by-sentence’ (without note taking) consecutive interpreter training. The components discrimination is based upon their aims, which fall into one of the following three categories. The first one is related to the acquisition of skills and operations, which are required for the translation/interpreting, process, but do not involve translation/interpreting proper. The second category includes the translation/interpreting actions and operations that can be automatized, while the third one incorporates translation/interpreting skills, which are based on the actions and operations of the first two categories. Taking into account the said discrimination, the author suggests a system composed of three subsystems: (1) preparatory exercises, (2) those intended for the translation/interpreting automatic components formation, and (3) for the development of translation/interpreting skills. The paper shows the hierarchy of the notions of “system”, “subsystem”, “group”, “type” and “kind” of exercises and provides examples of their realization within the system. The prospects of further research are outlined.

Key words: automatic operation, exercise, exercises for the formation of interpreting automatic operations; exercises for the development of interpreting skills; groups, types and kinds of exercises; hierarchy; interpreter training; interpreting, preparatory exercises; sentence-by-sentence’ consecutive (without note taking) interpreting, skill, subsystem, system, task.

У попередній публікації [Черноватий 2017] ми запропонували модель системи вправ і завдань для навчання перекладу з аркуша, яку ми віднесли до «змісту навчання» як компонента згаданої системи. В даній статті ми вживаємо термінологічне словосполучення «система вправ і завдань» замість традиційного терміна «система вправ», бо проведений нами аналіз засвідчив, що вправою називається завдання, призначене для забезпечення повторюваності певної дії з метою формування відповідної навички [Психологічна енциклопедія 2006, с. 74]. Оскільки навчання перекладу, як і будь-якої іншої діяльності, не зводиться лише до формування навичок, а вимагає також розвитку відповідних умінь, який

є наслідком виконання завдань, зміст яких не обмежується простим повторенням дії, то такі завдання не можна назвати «вправами». Ось чому стосовно розвитку умінь ми, слідом за іншими авторами [Плахотник 2012], користуємося терміном «завдання», тоді як термін «вправа» вживається лише для позначення завдань, метою яких є формування навички.

Згадана загальна система вправ і завдань для навчання перекладу [Черноватий 2017] складається із трьох підсистем, в кожній з яких відбувається оволодіння діями й операціями певної категорії. Перша підсистема включає підготовчі вправи, призначені для формування навичок та умінь, що є необхідними для здійснення процесу перекладу, але його не включають. Сюди відносяться мнемічні й аналітичні дії, механізми антиципації і трансформації, зовнішнього оформлення мовлення тощо. Другу підсистему вправ призначено для формування перекладацьких навичок, а третю – для розвитку перекладацьких умінь. Кожна із цих підсистем розпадається на дрібніші компоненти в ієрархії і включає групи, типи і види, для яких дана підсистема є вже системою. Приклади згаданих груп, типів і видів наводяться в подальшому розгляді.

Оскільки система вправ і завдань використовується для розробки комплексів вправ («втілення системи (підсистеми) вправ стосовно конкретної сфери або теми» [Методика 2013, с.191]), а згадані комплекси не розробляються для навчання перекладу взагалі, а для конкретного його виду (з аркуша, послідовний, письмовий тощо), то для забезпечення цього процесу потрібен проміжний етап, на якому слід розробити систему вправ і завдань для навчання кожного виду перекладу окремо. В даній статті розглядається така система для навчання абзацно-фразового перекладу (АФП).

Враховуючи, що це питання досі не вивчалось, дана проблема є **актуальною**. **Об'єктом** дослідження виступає система навчання АФП, змістом якого є підготовка до його виконання в умовах, наближених до реальних, а **предметом** – система вправ та завдань для забезпечення названого навчання.

Метою дослідження є розробка згаданої системи вправ з метою забезпечення процесу укладання комплексів вправ на певних стадіях навчання цього виду перекладу.

Для досягнення поставленої мети слід було вирішити такі **завдання**: вивчити особливості усного перекладу (УП) як об'єкта навчання, проаналізувати зміст поняття «абзацно-фразовий переклад», встановити принципи диференціації рівнів ієрархії в системі, визначити зміст вправ і завдань кожного рівня такої ієрархії і взаємовідносини між ними, сформулювати припущення щодо способів застосування розробленої системи в процесі розробки конкретних комплексів вправ. Послідовність вирішення цих завдань і зумовила подальший зміст статті.

Особливості УП найкраще усвідомлюються при його зіставленні з письмовим перекладом (ПП). Узагальнюючи результати такого порівняння (детальніше див. [Черноватий 2013, с. 187-192] та [Основные понятия, с. 214]), головні відмінності цих видів перекладу можна викласти наступним чином. Якісний УП є неможливим без наявності у свідомості усного перекладача (тлумача) значного обсягу словникового запасу (включаючи автоматизовані патерни переносу змісту клішованих і фразеологічних лексичних одиниць мовою оригіналу (МО) в текст перекладу (ТП) та фонових і предметних знань. У ПП ж обидва згадані чинники можна компенсувати за рахунок використання довідкових матеріалів і консультацій, застосування яких в УП є неможливим. УП вимагає високого рівня умінь аудіювання висловлень МО, важливим підґрунтям яких є механізм антиципації, та говоріння (зокрема, дикції, інтонаційного оформлення, високого темпу, відсутності невмотивованих пауз, слів-паразитів, повторів тощо) мовою перекладу (МП). На відміну від цього, ПП вимагає сформованості умінь читання МО та письма.

ПП має три етапи (аналіз тексту оригіналу (ТО), його переклад та редагування ТП), які є чітко відокремленими один від іншого, в той час як в УП етап редагування взагалі відсутній, а перші два етапи в абзацно-фразовому й синхронному перекладах зливаються, тоді як в УПП аналіз ТО виконується одночасно з фіксацією його змісту за допомогою перекладацького скоропису, а породження ТП – одночасно із зчитуванням своїх записів.

Таким чином, в усіх видах УП перекладач змушений паралельно виконувати два види діяльності (один рецептивний, а інший – продуктивний) в умовах надзвичайних часових обмежень, тоді як у ПП він діє послідовно, виконуючи лише один вид діяльності на кожному етапі в умовах відносно необмеженого обсягу часу.

На додачу до неможливості зміни ТП в УП, в останньому, на відміну від ПП, відсутня й можливість повертатися до ТО для з'ясування певних моментів, пов'язаних з неповним розумінням окремих його фрагментів. Таким чином, УП характеризується однократністю, тобто тлумач, на відміну від (письмового) перекладача, має лише один шанс як у розумінні ТО, так і при продукуванні ТП.

Стрес, пов'язаний з браком часу на прийняття перекладацьких рішень в УП, посилюється іншими несприятливими факторами, такими як особливості вимови доповідача, незнання загального змісту ТО, труднощі інтерпретації окремих фрагментів ТО в умовах недостатньо прозорого контексту тощо. Аби подолати ці та інші труднощі УП, тлумач має відзначитися психологічною стійкістю, володіти навичками модифікації ТО (компресія, перефразування, спрощення тощо), а також розпізнавання головної інформації ТО й вмотивованого опущення в ТП другорядної інформації.

Таким чином, УП і ПП відрізняються з точки зору збереження в ТП інформації, яка міститься в ТО – якщо в ПП вимагається повне її збереження, то в УП обов'язковим є збереження лише головної інформації, тоді як частина другорядної не потрапляє в ТП (або переходить на рівень імплікатур) внаслідок широкого застосування компресії, перефразування, спрощення тощо.

Іншою відмінністю між УП й ПП є різні вимоги до якості їх оформлення, які в ПП є максимально високими на усіх рівнях мовної системи, але менш строгими на деяких із цих рівнів в УП. Наприклад, тлумачеві зазвичай вибачають випадки тавтології, незначні стилістичні відхилення, спрощеність синтаксичних структур тощо, тоді як такі ж відхилення в ПП можуть спричинити незадовільну оцінку перекладу замовником.

Відрізняються УП й ПП і з точки зору відтинків ТО, з якими працює тлумач чи перекладач. Як зауважують дослідники [Основные понятия, с. 214], в ПП перекладач послідовно перекладає одне висловлення за іншим, співвідносячи його з ТО загалом, зміст якого йому відомий, тоді як в УП сприймання ТО відбувається сегментами, без чіткого уявлення про загальний зміст ТО.

Ще однією відмінністю між УП й ПП є роль пам'яті у їх здійсненні. УП, на відміну від ПП, потребує утримання в свідомості певних відтинків ТО, довжина яких варіюється, залежно від виду УП, тоді як у ПП конкретний ТО завжди знаходиться перед очима і до нього можна повертатися будь-яку кількість разів, відповідно коригуючи й зміст ТП.

Нарешті в ПП у перекладача відсутній безпосередній зв'язок з адресантом та/або адресатами, а в УП такий зв'язок (інколи й особистісний) – є, що, на думку деяких дослідників [Основные понятия, с. 214], забезпечує кращі передумови вирішення прагматичних завдань перекладу (елементи ТО, в яких зафіксовано відношення між ТО, адресантом та адресатом [Основные понятия, с. 142]).

Проаналізувавши відмінності між УП й ПП, перейдемо до розгляду особливостей АФП у порівнянні з іншими видами УП. Існують різні підходи до класифікації видів УП, наприклад, деякі автори [Бархударов] розрізняють усно-усний, письмово-усний та усно-письмовий його різновиди, але більшість дослідників дотримуються так званої психолінгвістичної типології [Основные понятия, с. 161], де в межах усно-усного розрізняються синхронний і послідовний переклад (в межах останнього ми розрізняємо два види: класичний послідовний із записом змісту виступу за допомогою перекладацького скоропису й перекладом відносно довгих фрагментів виступу в паузах, та АФП, зміст якого розглядається далі), а письмово-усний називають перекладом з аркуша. Що стосується усно-письмової його різновидності, то цей переклад важко уявити на практиці за межами класу, де проводяться заняття з практики перекладу (наприклад, диктант-переклад), а тому в нашому викладі ми його не розглядаємо, зосередившись далі виключно на АФП.

В даній статті ми розглядаємо АФП як діяльність, де тлумач перекладає спілкування між двома чи більшою кількістю осіб, що обмінюються репліками або короткими висловлюваннями обсягом в одне-два речення. Типовим прикладом є так званий переклад у сфері соціальних послуг (*community interpreting*), під час якого перекладається спонтанна комунікація непередбачуваного змісту (в поліцейських дільницях, медичних чи навчальних закладах, установах імміграційної служби, під час судових слухань тощо) в обох напрямках, тобто з мови А на мову Б і навпаки, в умовах частоті зміни напряму перекладу. Іншими прикладами ситуацій, де застосовується АФП, є переговори, дискусії або консультації. Звичайно, у згаданих ситуаціях можуть застосовуватися й інші види перекладу, наприклад, послідовний, класичний синхронний (в будках перекладача) або «нашіптування» (синхронний, призначений тільки для однієї особи), проте у більшості випадків – це сфера поширення АФП.

Систему вправ і завдань для навчання АФП, так само як загальну систему, побудовано за ієрархічним принципом, що передбачає горизонтальний розподіл системи за рівнями (підсистеми, групи, типи та види вправ і завдань, при цьому деякі види вправ можуть підрозділятися на підвиди. Вертикальне членування даної системи передбачає диференціацію вправ і завдань за їхньою метою: підготовчі, для формування навичок і для розвитку умінь. Тобто кожна із вертикальних підсистем включає усі горизонтальні рівні (групи, типи, види), поділ на які відбувався з опорою на перелік навичок та умінь (див. [Черноватий 2013, с. 264-268]).

Згаданий перелік забезпечує передумови розробки підсистеми вправ для навчання АФП, виходячи з підсистем, що розглядалися вище (підготовчі, для формування навичок і для розвитку умінь), а також беручи до уваги загальну систему вправ та завдань для навчання перекладу (див. [Черноватий 2017]), Узагальнено ця систему подано на рис.1.

Рис. 1. Система вправ і завдань для навчання усного послідовного абзацно-фразового перекладу.

Умовні позначення: СВ – система вправ, АФП – усний послідовний абзацно-фразовий переклад, ПІДГОТОВЧІ – підготовчі вправи та завдання, НАВИЧКИ – вправи для формування навичок, УМІННЯ – завдання для розвитку умінь, 1А – група вправ «А» в підсистемі підготовчих вправ, 1А–1 – тип вправи «1А–1» в групі вправ «А» в підсистемі підготовчих вправ, 1А–1 (1) – вид вправи «1А–1 (1)» типу вправи «1А–1» в групі вправ «А» в підсистемі підготовчих вправ тощо.

Перша підсистема (підготовчі вправи) містить принаймні чотири групи вправ і завдань. Група 1А, яка має на меті розвиток умінь сприймання ТО і забезпечення орієнтації в ньому, включає два типи вправ. Тип 1А-1, який призначено для розпізнавання мовних маркерів ТО, включає два види: метою вправ виду 1А-1 (1) є формування навички сегментування ТО, тоді як у завданні вправ виду 1А-1 (2) розвивається здатність виділяти в ньому ключові слова. У завданнях типу 1А-2 студенти навчаються розпізнавати смислові маркери ТО, зокрема, у вправах виду 1А-2 (1) формується спроможність розпізнавати в ньому головну інформацію, а у завданні виду 1А-2 (2) – виділяти в ньому опорні пункти.

У вправах групи 1Б удосконалюються психологічні механізми, які утворюють підґрунтя для здійснення УП, зокрема й АФП. Вправи типу 1Б-1, які призначено для розвитку навичок запам'ятовування, можуть включати різноманітні їх види, наприклад, вправа виду 1Б-1 (1) – для утримання в пам'яті прецизійної інформації, вправа виду 1Б-1 (2) – для запам'ятовування смислових блоків ТО, вправа виду 1Б-1 (3) – для запам'ятовування логічних зв'язків між ними тощо. У вправах типу 1Б-2 удосконалюється механізм імовірнісного прогнозування, для чого використовуються відповідні їх види: вид 1Б-2 (1) – заповнення пропусків на рівні речень, вид 1Б-2 (2) – вправа з купюрами на рівні абзацу тощо. Метою вправ типу 1Б-3 є розвиток контекстуальної здогадки, яка реалізується у вправах різних видів, наприклад, здогадування про значення незнайомих слів при читанні (вид 1Б-3 (1)) або сприйманні на слух (вид 1Б-3 (2)) тощо.

Групу вправ 1В призначено для розвитку навичок інформаційної переробки тексту. Зокрема, в різних видах вправ типу 1В-1 удосконалюються навички компресії тексту на різних рівнях: словосполучення (вид 1В-1 (1)), речення (вид 1В-1 (2)), абзацу (вид 1В-1 (3)). Рівні виконання вправ типу 1В-2, де розвивається здатність до розширення обсягу інформації тексту за рахунок розгортання його імплікатур, починаються ще нижче – на рівні слова (вид 1В-2 (1)) і продовжуються на вищих щаблях – словосполучення (вид 1В-2 (2)), речення (вид 1В-2 (3)), абзацу (вид 1В-2 (4)). Метою вправ типу 1В-3 є розвиток навичок трансформації, різними варіантами якої студенти оволодівають у відповідних видах вправ, наприклад, лексичними (вид 1В-3 (1)), синтаксичними (вид 1В-3 (1)) тощо.

Ціллю групи вправ 1Г є удосконалення зовнішнього оформлення говоріння в обох мовах, яке має суттєве значення для забезпечення якості УП. У різних типах вправ цієї групи опрацьовуються складові елементи цього складного уміння. Зокрема, тип 1Г-1 призначено для покращення дикції студентів і включає такі різні його види для удосконалення артикуляційних (вид 1Г-1 (1)), інтонаційних (вид 1Г-1 (2)) навичок, а також навичок голосного говоріння (вид 1Г-1 (3)). У типі вправ 1Г-2 формуються навички плавного говоріння, компонентами яких студенти оволодівають у видах вправ цього типу: 1Г-2 (1) – для навчання говоріння без невмотивованих пауз, 1Г-2 (2) – для навчання говоріння без повторів, 1Г-2 (3) – для заповнення пауз природними мовними зворотами тощо.

Доцільно нагадати, що всі вправи першої підсистеми виконуються в одномовному режимі, тобто переклад тут не застосовується. Але в другій (для формування навичок) та третій (для розвитку умінь) системах переклад вживається у всіх вправах без винятку.

Група 2А, що включає вправи для формування навичок лексико-синтаксичного й просодичного варіювання, розпадається принаймні на три типи вправ. Тип 2А-1, метою якого є формування навичок розв'язання нестереотипних лексико-фразеологічних проблем в умовах обмеженого часу, містить два види вправ. Вид 2А-1 (1) призначено для оволодіння навичками лексичних заміन. Цей вид можна далі ділити за підвидами, залежно від прийому перекладу, яким оволодівають студенти у відповідній вправі, наприклад, контекстуальна заміна, описовий, синонімічний чи антонімічний переклад тощо. Вид 2А-1 (2) присвячено навчанню фразеологічних замін (створення квазіфразеологізмів, якщо аналоги чи відповідники відсутні в МП).

У вправах типу 2А-2 студенти працюють з перекладацькими трансформаціями. Зокрема, вправи виду 2А-2 (1) призначено для оволодіння лексичними трансформаціями і можуть підрозділятися на підвиди, відповідно до типу згаданої трансформації (генералізація,

конкретизація, додавання, вилучення і перестановка слів тощо). Метою вправи виду 2А-2 (2) є розвиток навичок синтаксичних трансформацій, включаючи й навички компресії.

Завданням вправ групи 2Б є формування так званих патернів переносу [Robinson 2007]), тобто конфігурацій нервових зв'язків відповідної структури, за допомогою яких розв'язуються стандартні перекладацькі проблеми. У кожній мові і в кожній сфері її вживання (економіка, юриспруденція, політика) є доволі значний сегмент лексичних (слів і словосполучень) та граматичних (переважно на синтаксичному рівні) одиниць, які, внаслідок частого вживання, перетворилися на певні сталі елементи (терміни, штампи, кліше) в рамках конкретної сфери.

Такі елементи зазвичай мають такі ж сталі відповідники і в інших мовах, а це створює передумови для встановлення безпосередніх міжмовних зв'язків між ними для напівавтоматичного перенесення таких відповідників з МО в МП, навіть без проникнення в смисл конкретної частини висловлення, тобто на поверхневому або «знаковому» [Миньяр-Белоручев 1980, с.110] рівні. Згадані зв'язки включають навички близького до умовно-рефлекторного володіння принаймні кількома сотнями найуживаніших лексичних та фразеологічних відповідників [Латишев 2001; Ширяев 1979] у певних сферах та вільного переходу від синтаксичних структур МО до відповідних структур МП [Черноватий 2017]. Наявність подібних навичок значно розвантажує обсяг оперативної пам'яті перекладача, звільняючи її для контролю складніших аспектів перекладу.

Групу вправ 2Б можна, як і інші, поділити на типи й види. Зокрема, у вправах типу 2Б-1, який призначено для формування патернів синтаксичного переносу, можуть розвиватися навички калькування певних синтаксичних структур (вид 2Б-1 (1)) або перенесення відповідників, трансформація яких уже не усвідомлюється, оскільки перенесення відбувається на поверхневому рівні. Метою вправ типу 2Б-2 є утворення патернів лексичного переносу у таких видах вправ цього типу як 2Б-2 (1) – для утворення зв'язків між лексичними відповідниками на рівнях слова і словосполучення, 2Б-2 (2) – для передача прецизійної інформації, включаючи власні назви (цей вид може далі розпадатися на підвиди, залежно від того, як утворено відповідники – за допомогою перекладу чи різних видів транскодування).

Ціллю вправ типу 2Б-3 є формування патернів фразеологічного переносу, особливо прислів'їв і приказок, передача яких часто створює проблеми перекладачеві в усному перекладі. Цей тип можна розділити на два види: 2Б-3 (1) – засвоєння пар фразеологізмів, що мають відповідники в обох мовах, тобто прислів'я, що мають однаковий смисл і ґрунтуються на однакових образах (наприклад, «Як посієш, так і пожнеш» – «*As you sow, so shall you reap*»), та 2Б-3 (2) – засвоєння пар фразеологізмів, що не мають прямих відповідників в обох мовах, але мають аналоги, тобто прислів'я, що мають однаковий смисл, але ґрунтуються на різних образах (наприклад, «Як посієш, так і пожнеш» – «*As you lay your bed, so shall you sleep in it*»).

Група вправ 2В (для формування навичок зовнішнього оформлення говоріння при озвученні ТП) за номенклатурою вправ збігається з групою вправ 1Г у першій підсистемі (підготовчі вправи), тобто включає тип 2В-1 (для покращення дикції студентів) з його видами 2В-1 (1) (для удосконалення артикуляційних навичок), 2В-1 (2) (для покращання просодичних навичок) та 2В-1 (3) (для розвитку навичок голосного говоріння). Тип 2В-2 (для формування навичок плавного говоріння) включає три види вправ: 2В-2 (1) (говоріння без невмотивованих пауз), 2В-2 (2) (говоріння без повторів) та 2В-2 (3) (заповнення пауз природними мовними зворотами). Відмінністю вправ групи 2В від аналогічних вправ групи 1Г, як уже згадувалося, є те, що в усіх вправах групи 2В присутній переклад, тобто озвученню ТП передують сприймання ТО, а це ускладнює вправу, бо частина обсягу механізму переробки інформації витрачається на таке сприймання, розуміння ТО й підготовку концептуальної програми ТП для його подальшого озвучення з дотриманням вимог до його зовнішнього оформлення. У вправах же групи 1Г уся увага скеровується власне на згадане оформлення, що полегшує виконання завдання.

Групу вправ 2Г призначено для удосконалення навички переключення з однієї мови на іншу. Ця навичка є дуже важливою саме в АФП, оскільки це єдиний вид перекладу, який потребує частої й швидкої зміни його напрямку, що вимагає формування автоматичної здатності його здійснення без негативного впливу на якість ТП.

Пов'язаною з цією групою є й група вправ 2Д, метою якої є розвиток здатності до швидкісного перекладу. Специфіка АФП з його динамікою і непередбачуваними в часі змінами напрямку перекладу, пов'язана з індивідуальними психологічними характеристиками учасників комунікації, роблять цю здатність суттєвою для забезпечення якісної передачі змісту перемов.

Третя підсистема призначена для інтеграції усіх навичок, сформованих у перших двох, в єдиному акті перекладу. Тут можна говорити про завдання, метою яких є розвиток уміння долати інтерференцію з боку форми ТО (група завдань 3А), що ґрунтується на навичках лексико-синтаксичного варіювання. В межах цієї групи можна розрізняти завдання типу 3А-1, ціллю яких є розвиток уміння позбавлятися мовної надмірності, одночасно зберігаючи головну інформацію ТО в ТП. Ці уміння ґрунтуються на навичках компресії і різного роду трансформацій. В іншому типі завдань (3А-2) студенти розвивають уміння уникати неприродного буквализму, яке також базується на навичках трансформацій різних рівнів (лексичних, лексико-граматичних, синтаксичних тощо). У науковій літературі [Миньяр-Белоручев 1980, с.118] буквализм розглядається як утворення хибних поверхневих (знакових) зв'язків між МО і МП на різних рівнях: звуковому або графічному (*decade* – «десять років», а не «декада» (десять днів)), семантичному («підполковник» – *lieutenant-colonel*, а не *under-colonel*), граматичному («Наступного ранку він прийняв їх у своєму офісі» – *The following morning he saw them at his office*, а не *In the following morning he saw them in his office*).

Групу завдань 3Б призначено для удосконалення уміння швидкого прийняття перекладацьких рішень в обмежений час. Змістом вправ цієї групи є моделювання реальних умов АФП, в яких студенти навчаються перекладати висловлення, насичені лексичними (тип 3Б-1) або граматичними (тип 3Б-2) труднощами, прецизійною інформацією (тип 3Б-3), імліатурами (тип 3Б-4) тощо. Кожен із цих типів завдань може розпадатися на види, відповідно до характеру труднощів, або містити кілька їх різновидів одночасно.

Метою групи завдань 3В є комплексний розвиток уміння нормативного говоріння в умовах, наближених до реальних, тобто тут студенти стикаються з усіма можливими труднощами одночасно – проблемами, пов'язаними з особливостями сприймання змісту ТО та мовця (вимова, сильний акцент, швидкий темп мовлення тощо); питаннями тлумачення ТО; складнощами породження ТП із забезпеченням мінімально прийнятних вимог до його акустичного, мовного та стилістичного оформлення.

Як уже згадувалося в інших наших публікаціях [Черноватий, 2017], спосіб реалізації даної системи вправ і завдань при розробці їх комплексів для конкретної сфери і рівня навчання залежить від багатьох чинників, які впливають на співвідношення вправ різних підсистем, груп, типів і видів. Вивчення такого впливу і співвідношення є важливим завданням методики навчання перекладу, в чому і вбачається **перспектива** подальших досліджень.

Література

- Бархударов Л. С. Язык и перевод : вопросы общей и частной теории перевода. / Л. С. Бархударов. – М. : ЛКИ, 2010. – 240 с.
- Латышев Л. К. Структура и содержание подготовки переводчиков в языковом вузе : Учебно-методическое пособие / Л. К. Латышев, В. И. Провоторов. – М. : НВИ-ТЕЗАУРУС, 2001. – 136 с.
- Методика навчання іноземних мов та культур : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / Бігич О. Б., Бориско Н. Ф., Борецька Г. Е. та ін./ за загальн. ред. С. Ю. Ніколаєвої. – К. : Ленвіт, 2013. – 590 с.
- Миньяр-Белоручев Р. К. Общая теория перевода и устный перевод / Р. К. Миньяр-Белоручев. – М. : Воениздат, 1980. – 237 с.
- Основные понятия переводоведения (Отечественный опыт). Терминологический словарь-справочник / РАН, Отд. языкознания; Отв. редактор канд. филол. наук Раренко М. Б. – М. : ИНИОН РАН, 2010. – 260 с.
- Плахотник В. М. Чи можуть вправи бути комунікативними? / В. М. Плахотник // Іноземні мови. – 2012. – №1. – С.5-12.
- Психологічна Енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. – К. : Академвидав, 2006. – 424 с.
- Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності : Підручник для студ. вищих заклад. освіти за спеціальністю «Переклад» / Л. М. Черноватий. — Вінниця : Нова Книга, 2013. — 376 с.

Черноватий Л. М. Система вправ для навчання перекладу з аркуша майбутніх філологів / Л. М. Черноватий // Наукові записки. – Випуск 153. – Серія : Філологічні науки (Мовознавство). – Кропивницький : РВВ КДПУ ім.В.Винниченка, 2017. – С. 603-608.

Ширяев А. Ф. Синхронный перевод : Деятельность синхронного переводчика и методика преподавания синхронного перевода / А. Ф.Ширяев. – М. : Воениздат, 1979. – 183 с.

Robinson D. Becoming a Translator / D. Robinson. – New York : Routledge, 2007. – 344 p.

(Матеріал надійшов до редакції 1.09.17)

УДК: 811.111:82'42:165.12

ЧУЯН С. О.

(Запорізький національний університет)

ЛІНГВАЛЬНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТА СУБ'ЄКТИВНІСТЬ У ТЕКСТОПРОСТОРІ ОПОВІДАНЬ ДЖ. ДЖОЙСА “THE DUBLINERS”

Стаття присвячена дослідженню лінгвальних засобів вербалізації суб'єктивності у текстовому просторі оповідань Дж. Джойса «The Dubliners». Актуальність дослідження зумовлена антропною природою поняття суб'єктивності, його значущістю у системі англомовної лінгвокультури та загальною антропоцентричною спрямованістю сучасного мовознавства на виявлення присутності суб'єкта пізнання у мовному просторі.

Ключові слова: суб'єктивність, текстовий простір, лінгвокультура, антропоцентричність, суб'єкт пізнання.

Чуян С. А. Лингвистические средства вербализации концепта СУБЪЕКТИВНОСТЬ в текстовом пространстве рассказов Дж. Джойса “The Dubliners”. Статья посвящена исследованию лингвистических средств вербализации субъективности в текстовом пространстве рассказов Дж. Джойса “The Dubliners”. Актуальность исследования обусловлена антропной природой понятия субъективности, его значимостью в системе англоязычной лингвокультуры и общей антропоцентричной направленностью современного языкознания на выявление субъекта познания в языковом пространстве.

Ключевые слова: субъективность, текстовое пространство, лингвокультура, антропоцентричность

Chuyan S. A. Linguistic Means of Verbalisation of the Concept SUBJECTIVITY in the Text Space of Short Stories “The Dubliners” by J. Joyce. This article deals with the research of linguistic means of verbalisation of subjectivity in text space of short stories “The Dubliners” by J. Joyce. The relevance of the research is stipulated by anthropological nature of the notion of subjectivity and its importance in the system of English linguistic culture.

The general tendency to anthropological bias is realized through identification of the object comprehension in lingual extend. In our study we understand the concept as a set of knowledge related to this concept and associations (both individually and culturally enshrined), linking it with other phenomena. The presence of multilevel conceptual domain in the same language is confirmed by the fact that in small groups of native speakers of one language any language or speech units can acquire specific meaning unknown to the whole community who speak that language.

The concept can be expressed by a linguistic unit, but is not necessarily expressed by it beginning its existence before being used in a verbal form. We believe this idea can be developed in the following aspects: our consciousness is in need of some steady information marker and that leads to the expression of the concept using a language item that relates primarily to nuclear part of a marked element.

In our research subjectivity is something special for this individual or something connected with personal points of views, experience and origin, for example: subjectivity estimation; something caused by mind and feelings, and not external circumstances, for example: subjectivity feeling. It is necessary to state that all the components include potential meanings created by modal frame and emotional constituent. Subjectivity can be positive and negative. We should mention emotional constituent of subjectivity which convey mood, notions which is characterized by belonging to personality with their individual views, life experience and origin and simultaneously can be unreal and delusive.

Key words: subjectivity, text space, linguoculture, anthropocentricity

Лінгвістику ХХІ століття відрізняє спрямованість до прагматики – тієї сфери значення, яка довгий час тільки згадувалася в роботах вчених, але науковому вивченню не піддавалася. Звернення до прагматики стало результатом встановлення антропоцентричної парадигми. У лінгвістиці це означає, що тепер цікава не мова як абстракція, а мова конкретного носія, зі всіма її особливостями, настановами тощо.

Актуальність дослідження зумовлена як антропною природою об'єкта, концепта СУБ'ЄКТИВНІСТЬ, його значущістю для англомовної лінгвокультури, так і відповідністю застосованого когнітивно-дискурсивного підходу загальній антропоцентричній спрямованості сучасного мовознавства на виявлення присутності суб'єкта пізнання у мовному просторі, яка конкретизується врахуванням ролі суб'єкта англомовного художнього тексту в формуванні понятійних, образних та символічних ознак концепта СУБ'ЄКТИВНІСТЬ.

Метою нашого дослідження є аналіз концепта СУБ'ЄКТИВНІСТЬ на матеріалі зазначеного циклу оповідань Джеймса Джойса.

Предметом дослідження є концепт СУБ'ЄКТИВНІСТЬ в англійській мові.

Об'єктом дослідження є вербалізація концепта СУБ'ЄКТИВНІСТЬ в текстах оповідань Дж. Джойса «Дублінці».

Під концептом ми будемо розуміти сукупність знань, пов'язаних з цим концептом, і асоціацій (як індивідуальних, так і культурно закріплених), що зв'язують його з іншими феноменами [Вежбицкая, 284]. Концептуальний аналіз імені «суб'єктивність» пов'язаний з виявленням декількох рівнів семантики, що утворюють асоціативні контури навкруги денотативно-сигніфікативного центру — ядра концепту.

Для того, щоб виявити ядро концептів, ми визначимо, що розуміється під поняттям суб'єктивність. Аналіз словникових пояснень показує, що денотативно-сигніфікативний центр концепту СУБ'ЄКТИВНІСТЬ включає декілька компонентів: дещо, що відноситься до суб'єкта або є характерним для нього, особливо, якщо не має своєї волі; дещо, що відноситься до найважливішого та має певні якості та відносини; дещо характерне або належне до реального світу, що сприймається через почуття а не мозком і належить певній особистості. І найбільш цікава для нашого дослідження інформація: суб'єктивність – це дещо особливе для даного індивідуума або щось пов'язане з особистими точками зору, досвіду та походження, наприклад: суб'єктивне судження; дещо визване самим мозком або почуттями, а не зовнішніми умовами, наприклад: суб'єктивне почуття.

І останнє значення – це дещо ілюзорне та таке, що не існує в реальності. Якщо долучити до цих компонентів значень синонімічні та антонімічні ряди, то можемо додати й розвинути подальші компоненти значення: суб'єктивність – це поняття, що включає дещо необ'єктивне, ментальне, внутрішнє, підсвідоме, особисте, навіть егоїстичне (*nonobjective, mental, internal, in the minds eye, subconscious, intellectual, individual, personal, based, prejudiced, idiosyncratic, egocentric, self-centered, selfish, self-interested, egoistic, self-serving, wrapped up in oneself, narcissistic, introverted, self-conscious, bigoted, illiberal, self-confident, self-assured, self-satisfied*).

Важливо відмітити, що усі вказані компоненти включають потенційні конотативні значення, які створюють модальна рамка, ідеологічна настанова та емоційна складова. Так, наприклад, «суб'єктивність» можна розглядати як позитивно (модальна рамка схвалення, заохочення, зверхнього ставлення, захоплення, бажання тощо), так і негативно (модальна рамка несхвалення, ницості, страху тощо): суб'єктивність означає відокремленість від інших, поверхневність, необ'єктивність, відсутність свободи дії, сприйняття реальності через органи почуттів, що може бути пов'язане з відсутністю пошуку сенсу життя, навіть втечею від нього. Необхідно відмітити емоційну складову концепту: «суб'єктивність» несе в собі визначений настрій, поняття яке характеризується належністю до особистості з її індивідуальними поглядами, життєвим досвідом та походженням, але одночасно може бути нереальним та ілюзорним.

Таким чином, завдяки компонентному аналізу ми виділили декілька планів значення концепт СУБ'ЄКТИВНІСТЬ. Перший план складає суб'єктивність як належність до певного суб'єкта, що особливо проявляється за відсутності свободи дії, тобто суб'єктивність йде поруч з підкоренням. Другий план – це сприйняття реальності через органи почуттів, а не мозок, тобто до суб'єктивності залучаються дії, що виконуються органами почуттів певного суб'єкта а також його знання та досвід. Третій план включає риси, притаманні певному індивідууму, які склалися під впливом особистих поглядів, досвіду та походження. Четвертий план представляє потенційну складову асоціативних рядів та модальних характеристик. Суб'єктивність складають поняття пов'язані з відсутністю зв'язку з реальністю. Тобто концепт СУБ'ЄКТИВНІСТЬ – складне, багатопланове утворення, розгляд якого можливо локалізувати, лімітувати рамками виду мистецтва, епохою, автором, твором.

Для аналізу концепту ми будемо виявляти концептуальні характеристики через значення мовних одиниць, що репрезентують цей концепт, його словникові тлумачення та

мовні контексти. Об'єктом аналізу постають змістовні значення, які несуть у собі окремі слова, словосполучення, типові пропозиції та їхні реалізації у вигляді конкретних висловів. Отже, ми розглядатимемо ядро й периферійну частину концепту із їх супутніми асоціативними зв'язками. Оскільки ми розглядатимемо концепти абстрактного імені, то ми будемо враховувати відношення носіїв мови до цього абстрактного імені, в основі якого є уявлення про абстрактну сутність.

Розглянемо особливості функціонування концепту СУБ'ЕКТИВНІСТЬ у тексті оповідання "The Sisters". Звернемо увагу на наступні лексичні засоби реалізації концепту: *no hope, I thought, I knew, I said to myself, it sounded to me, filled me with fear* [Joyce 1991]. Ці дієслова пов'язані з особистою точкою зору головного героя, з його суб'єктивним судженням. Старий Коттер прямо надає свою думку: *I have my own theory about it I'll tell you my opinion* [Joyce 1991]. Головний герой не може зрозуміти, чому він не відчуває жалоби, коли помер його знайомий, і роздумуючи про це, ототожнює себе з самим днем: *nor the day seemed in mourning* [Joyce 1991].

Суб'єктивність проявляється і в оцінках, наприклад, коли Елайза та тітка головного героя розмовляють про небіжчика. Елайза чотири рази повторює: *Poor James! He was too scrupulous* [Joyce 1991]. Та тітка заперечує: *He was a disappointed man* [Joyce 1991]. Тут чітко проявляється модельна рамка. Як ми вказували, «суб'єктивність» можна розглядати як позитивно (схвалення, заохочення), так і негативно (несхвалення, страх). Емоційна складова «суб'єктивності» несе в собі визначений настрій. Коли ми читаємо: *wandering about by himself; laughing — like to himself, sitting up by himself* [Joyce 1991], перед нами постає образ самотньої людини, яка не знає, де себе подіти або чим зайнятися.

Суб'єктивно сприймає головний герой поняття "Дикий Захід". Його друг познайомив дітлахів із книжками з "The Halfpenny the Wild West" marvel" і вони розігрують події: *assanged Indian battles, fought a pitched battle on the grass*, але їм здається, що він занадто захоплюється грою: *he played too fiercely for us* [Joyce 1991]. Суб'єктивне судження про ці ігри передають і такі слова головного героя, як: *The adventures related in the literature of the wild west were remote from my nature, but, at least, they opened doors of escape* [Joyce 1991]. Але він розуміє, що це не є дійсно пригодами: *I wanted real adventures to happen to myself. But real adventure, I reflected, do not happen to people who remain at home* [Joyce 1991]. Автор показує суб'єктивну оцінку вчителем книжок, які читають хлопці у вільний час. Він вживає такі слова, як: *rubbish, wretched stuff*. Його оцінка вводиться через *I suppose, I'm surprised* та надає свою, позитивну оцінку інтелектуальним здібностям хлопчиків: *educated*.

Лексичні одиниці для активації концепту використовуються у різних стилістичних прийомах: епітетах, метафорах, перефразах, порівняннях тощо. Коли головний герой виражає свої почуття від сонячного ранку, він думає про *mild sunny morning*, він сидить "admiring my frail canvas shoes" [Joyce 1991], йому здається, що "tall trees were gay with little light green leaves" [Joyce 1991]. Головний герой відчуває себе як ніколи щасливими — *I was very happy* [Joyce 1991]. Усі ці дрібниці й незначні деталі лише для нього становлять інтерес і радість, бо йому не потрібно сидіти у душному класі, вивчаючи римську історію, тобто емоційна складова концепту «суб'єктивність» є тут позитивною.

Ця позитивна емоційність проявляється і в наступних актуалізаторах концепту: *we pleased ourselves with the spectacle, it would be right skit, sour or imagined, seemed, their influence seemed to wane, serious to the point of solemnity* [Joyce 1991]. Але поступово настрої хлопців змінюється, вони втомлені, невеселі і їм потрібно повертатися до міста: *we were tired, felt rather tired, we were too tired* [Joyce 1991]. Навіть сонце сховалося за хмари: *The sun went in behind some clouds and left us to our jaded thoughts* [Joyce 1991]. При розмові з незнайомим чоловіком головний герой не відчуває себе впевнено: *in my heart I thought, his own words, in my heart I had always despised him* [Joyce 1991].

Далі в оповіданнях «Евелін» та «Після гонок» дівчина намагається обдумати своє рішення поїхати. — *She tried to weigh each side of the question* [Joyce 1991]. Її невпевненість та, навпаки, веселість молодих хлопців проявляється у модальних виразах, наприклад, *perhaps*

або дієсловах *hoped, knew, seemed*, словосполученнях: *in good humour /in excellent spirits/ almost hilarious, of course, as his father agreed, the promise to her mother*, оцінних прикметниках – *brilliant, confused murmur*; іменниках – *favourite*, прислівниках – *unfortunately, strange*. Далі бачимо різні суб'єктивні точки зору щодо багатства: *he really had a great sum, temporary errors, the inheritor of solid instincts, give the impression, had a respect* [Joyce 1991].

Інколи лексичні одиниці, що є актуалізаторами концепту, змінюються при перекладі: *Segouin had the unmistakable air of wealth* [Joyce 1991]. – На Сегуєне, **безумовно**, был отпечаток богатства [Джойс 1993, с. 39].

Почуття домашніх щодо обіду в отелі, де зупинився Сегуєн: подія, відчуття гордості, хвилювання, бажання, велика повага, уява, люб'язність, веселощі, пригоди – *an occasion, a certain pride, trepidation, a certain eagerness, immense respect, imagination, subtlety, merriment, adventure*. Також, актуалізаторами концепту є дієслова: *his manner expressed a real respect, admired the dexterity, felt obscurely, would regret*; порівняння: *conceived the lovely youth of the Frenchmen twined elegantly upon the firm framework of the Englishman's* [Joyce 1991]; оцінні прикметники та прислівники: *delightful, excellent, exquisite, boldly*.

Таким чином, ми можемо зробити наступні **висновки**: суб'єктивність є абстрактним іменником, але актуалізаторами його є різні частини мови, характерним є вживання дієслів, іменників, оцінних прикметників та прислівників.

Література

Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежбицкая // Язык. Культура. Познание. – М. : Русские словари, 1996. — С.33-88.

Джойс Д. Дублинцы : рассказы; Портрет художника в юности : роман; перевод с англ. / Д. Джойс. — М. : Знак, 1993. — [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.ru/DVOJS/dublincy.txt>

Joyce J. Dubliners / James Joyce. — Dover, 1991. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.gutenberg.org/files/2814/2814-h/2814-h.htm>

(Матеріал надійшов до редакції 13.10.17)

УДК: 811.111:81'42

ШЕВЧУК О. В., ПАНАСЕНКО О. С.
(Запорізький національний університет)

ПРОПОЗИЦІЯ ЯК ОСНОВНИЙ АСПЕКТ КОГНІТИВНО-ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ПІДХОДУ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

Шевчук О. В., Панасенко О. С. Пропозиція як основний аспект когнітивно-функціонального підходу в сучасній лінгвістиці. Стаття присвячена висвітленню теоретичних основ дослідження поняття «пропозиції», структуру терміна «пропозиція» та аналіз змісту поняття «пропозиція висловлення». Проаналізовано підходи різних вчених до дослідження терміну пропозиція в сучасній лінгвістиці.

Ключові слова: пропозиція, пропозиція висловлення, концептуалізація

Шевчук О. В., Панасенко О. С. Предложение как основной аспект когнитивно-функционального подхода в современной лингвистике. Статья посвящена освещению теоретических основ исследования понятия «пропозиция», структуру термина «пропозиция» и анализ содержания понятия «пропозиция высказывания». Проанализированы подходы различных ученых к исследованию понятия пропозиции в современной лингвистике.

Ключевые слова: предложениипропозиция, пропозиция высказывания, концептуализация

Shevchuk O. V., Panasenko O. S. The Proposition as the Main Aspect of the Cognitive-functional Approach in Modern Linguistics. The article regards the issue of the notion "proposition", its structure and the analysis of "the statement proposition". The analysis of scientific literature has shown that the term "proposition" is perspective for denoting the nominative aspect of the sentence. At the present stage, the term "proposition" is widely used in linguistic science. The term "proposition" was introduced by the american scientist Ch. Fillmore. Since the term was used in logics and it meant a meaningful commonality between the sentence and its possible representation within a particular language. The results of the article show that the proposition is a semantic structure that denotes the situation from a speaker's point of view.

The statement proposition is constructed from elements that denote a phenomenon that forms a link of their interaction. According to V. Shank, conceptualization of the situation is carried out in the form of typical propositional functions. Conceptualization consists of such notions as "the doer of the action" and "the action". The proposition in its broadest sense is the semantic structure of the sentence. In the narrower sense "proposition" is a descriptive conceptual structure that combines the denotative and signicative meaning, abstracted from the modal component.

Besides proposition is a state of the content, which shows the marked fragment of reality, a certain "state of affairs" and characterizes the various ways of its representation. N. Arutyunova defines proposition as a "semantic invariant, common to all members of the modal and communicative paradigms of sentences". P. Susov introduces such notions as an abstract situation, protoposition, logical scheme. The article gives a detailed analysis of the notion "proposition", its development and usage in linguistics.

Key words: proposition, statement proposition, conceptualization

Осмилення словотвірних процесів пов'язане з глибинним рівнем семантики, який вважається початком всього процесу словотворення. Одним із глибинних механізмів, що пояснює породження нових мовних одиниць, є відображення певних словотвірних структур шляхом пропозиційно-фреймового моделювання. Тобто пропозиція розглядається як семантична структура висловлювання, семантична модель події.

Мета статті – з'ясувати зміст пропозиції як основного аспекту когнітивно-функціонального підходу в сучасній лінгвістиці. Подана мета передбачає розв'язання наступних **завдань**: (1) визначити суть поняття «пропозиція» в сучасній лінгвістиці; (2) з'ясувати структуру терміна «пропозиція»; (3) проаналізувати зміст поняття «пропозиція висловлення».

Поняття пропозиції (лат. Proposition – основне положення) запозичено з логіки, де за допомогою його позначають змістову спільність між реченням і його можливими перефразуваннями в межах певної мови, а також перекладами іншою мовою. У лінгвістиці термін «пропозиція» набув поширення завдяки роботам Ч. Філлмора; він використовується для позначення номінативного аспекту речення [Fillmore 1998, с. 65].

Розглядаючи проблему терміна «пропозиція», його еволюцію в лінгвістичній літературі, пропозицію визначають як з'єднувальну ланку між відносно самостійною номінативною одиницею й комунікативною одиницею – текстом, у якому номінативна одиниця втрачає свою властивість бути окремою номінативною одиницею й перетворюється на частину комунікації як мовного акту, побудованого вже за законом логічного зв'язку між номінативними об'єктами.

Важливе ї зауваження про те, що пропозиція не обов'язково оформляється як окреме речення. Вона може бути поєднана з іншою пропозицією, яка й репрезентована як окреме речення, тобто як предикативна одиниця. Запозичене з логіки поняття пропозиції зазнало певної еволюції в лінгвістичних дослідженнях, але на сьогодні як у лінгвістиці, так і в логіці термін «пропозиція» вживають неоднозначно, залежно від таких чинників: обсяг вихідного поняття (речення, висловлення або мовний акт) і спосіб його розчленовування. Крім цього, запозичене з логіки в лінгвістику для систематизації уявлень про мову поняття «пропозиція» повинно бути пристосоване до нової галузі застосування й позбавлене інерції співвідношень логічного поняттєвого апарату, на що й звертають увагу лінгвісти, але що не завжди їм вдається подолати.

Щодо пропозиції висловлення, вона будується з елементів, які позначають яке-небудь явище, що становить ланку їхньої взаємодії. Виділяючи пропозицію, модальну рамку й комунікативну рамку як елементи змісту речення, Т. В. Шмельова визначає пропозицію як властивість змісту, який відбиває позначуваний фрагмент дійсності, певний «стан речей» і характеризує різні способи її репрезентації. Їй належить ідея розподілу пропозицій на подієві й логічні [Шмельова 1988, с. 23].

І. Б. Шатуновський дає пояснення пропозиції, що цілком корелює із загальноприйнятими визначеннями цього поняття: «пропозиція — це семантична конструкція, утворена предикатом із заповненими валентностями». Актуальним лишається питання, чи не є в такому випадку поняття пропозиції надлишковим для лінгвістичного опису, тому що мовознавці значно раніше стали використовувати також запозичений з логіки термін «предикат» і в подібному значенні визначали в цей час через нього власне – пропозицію.

Очевидно, що ні, тому що, по-перше, лінгвіст може стверджувати, що предикат загалом – це пропозиційна функція (іноді, але зрідка вживають також термін «висловлювальна

функція»). У галузі логіки поняття пропозиційної функції близьке до поняття предиката, але не тотожне йому.

Поняття ж пропозиції й пропозиційної функції не перетинаються; по-друге, у формалізованій мові предикат є *n*-місне відношення, у природній мові валентності предиката заповнені конкретними змінними, а сам предикат постає як відношення, здатне набувати модальності, що в сукупності переводить предикат у якість пропозиції; по-третє, «лінгвістичний опис пропозиційної функції (або предиката) є не що інше, як «тип речення», «модель речення», «структурна схема речення» [Шатуновский 1996, с. 277].

П. Адамець виходить із того положення, що речення будуються із пропозицій, тим самим репрезентуючи пропозицію як будівельний матеріал для речення. Причому цей процес здійснюється, на думку П. Адамця, шляхом двох операцій: специфікації й реалізації. Дослідник визначає пропозицію в такий спосіб: це «конфігурація лексичних найменувань, пов'язаних семантико-синтаксичними відношеннями в одне значеннєве ціле, що являє собою номінацію якого-небудь факту (денотативної ситуації) "in abstracto", тобто абстраговано від усіх актуалізаційних моментів (модальності, часу, актуального членування тощо), а також від конкретної поверхнево-граматичної форми». Далі дослідник зауважує, що пропозиція є «змістовним ядром речення й одночасно спільним значеннєвим інваріантом для певної безлічі семантично споріднених речень та їхніх номіналізацій» [Бенвенист 1974, с. 10].

У пропозиції компактно й органічно змодельовані ті або інші суб'єктивні уявлення про дійсність, тому що зміст інформації — результат процесу мислення, і тому суб'єкт, що передає інформацію, обов'язково «обмежує» її суб'єктивною «формою», яка відображає не предмет інформації, а специфіку сприйняття світу комунікатором. Це, безперечно, є «суб'єктивне уявлення про дійсність» і не тільки загалом (на рівні висловлення), а й на семантичному рівні — рівні пропозиції як погляду на «стан речей»: суб'єкт, наділений свідомістю й волею (інтенсійністю), для комунікації знаходить свій погляд, виявляючи в континуумі фрагмента дійсності інформацію, яка найбільше відповідає його комунікативним намірам.

Так, у «Лінгвістичному енциклопедичному словнику» Н. Д. Арутюнова визначає пропозицію як «семантичний інваріант, спільний для всіх членів модальної й комунікативної парадигм речень і похідних від речення конструкцій (номіналізацій)», відповідно, у навчальній літературі: пропозиція — це «об'єктивний зміст речення, розглянутий абстраговано від усіх супровідних суб'єктивних значень і від тих особливостей, які надає йому та або інша формальна організація речення» [Арутюнова 1990, с. 67]. Пропозиція виступає як поєднання концептів певного роду, тому що в іншому випадку вона не буде описом стану суб'єкта й тим самим пропозицією. Оскільки пропозиція є поєднання концептів, її обов'язковим компонентом є «ідея поєднання», сполучення її складників, або як ми будемо називати відповідно до давньої традиції такий компонент — «зв'язка».

Цей компонент структури пропозиції, зумовлений «присутністю» мовця, дає їй змогу бути ізоморфною структурі ситуації, але водночас позбавляє пропозицію рангу якогось дзеркала, і є підставою для різного роду її конкретних вербалізованих маніфестацій у реченні, тим самим установлюючи види співвідношення пропозиції з такими різними формальними побудовами, як «подія», «редукована подія», «номіналізована подія», «явище», «факт» (у різних класифікаціях).

Здійснити пропозиціоналізацію «фрагмента» дійсності, всупереч У. Чейфу, без мови неможливо; «вибір» мовця дає підстави розглянути цей «фрагмент» з різних поглядів, тобто вичленовувати ситуації, і пропозиція при цьому є не абстрагованою інструкцією, а інформаційно важливою семантичною структурою, опосередкованою мовою, що «узгоджується з відомим філософським положенням про «важливість форми»: мовна оболонка (навіть якби це дійсно була тільки оболонка) є свого роду форма для думки, а будь-яка форма небайдужа до змісту, що передається нею» [Чейф 1975, с. 124].

У лінгвістиці неодноразово висловлювали думку про необхідність виділення різних пропозиційних шарів у семантиці речення та висловлення. Так, на думку І. П. Сусова,

вихідною ланкою в синтезуванні конкретної думки є абстрактна ситуація, протопропозиція, логічна схема, у якій відтворюється лише реляційний каркас вхідних у позначуваний клас ситуацій [Сусов 1973, с. 84]. Протопропозиції, як вважає І. П. Сусов, являють собою концептуально-логічний каркас пропозиційних структур. Вони включають поняття про дію, стан суб'єкта, про властивості предметів тощо. Протопропозиція (абстрактна ситуація) репрезентується за допомогою реляційної структури [Сусов 1973, с. 88].

Абстрактна ситуація є логічним утворенням, вона має універсальний характер. Реляційна структура, порівняно з абстрактною ситуацією, більш ідіотнічна, вона належить конкретній мові, є фактом її ладу й розглядувана автором як логіко-синтаксична модель речення. Вона є ніби варіантом пропозиційної структури на шляху до її поверхневої репрезентації. Порівняно з поверхневою маніфестацією, вона універсальніша.

Як вважає Р. Шенк, концептуалізація ситуації здійснюється у формі типових пропозиційних функцій. Це базові одиниці семантичного уявлення. Семантичне уявлення повинне бути таким, щоб його можна було вичленовувати з текстів будь-якої мови. У цьому уявленні відбито правила дійсності й внутрішнього світу людини [Шенк 1980, с.123].

Базові одиниці такого уявлення, вважає Р. Шенк (визначаються на більш глибинному, ніж семантичний, концептуальному рівні. Так само, як слова містяться в реченні, концепти, згідно з Р. Шенком, містяться в концептуалізації й складаються з таких понять, як «діяч» та «дія», а також з набору концептуальних відмінків — об'єктного, директивного, інструментального тощо.

Базовий концептуальний предикат, пропозиційний предикат і мовний предикат являють собою різні рівні узагальнення ситуацій об'єктивної дійсності. Пропозиція, визначувана з погляду її функцій, є те, що здатне бути істинним або хибним, або те, що здатне бути значенням (стверджувального) речення, або ж те, що становить зміст певного психологічного (інтенсійного) стану (віри, переконання, сумніву, бажання тощо). Для пояснення складної природи сентенційних знаків слід використати ідею про дворазове мовне означення [Шенк 1980, с. 123].

Згідно з поглядами Е. Бенвеніста, одиниці первинного, власне-семіологічного принципу позначення повинні бути впізнані, тобто ідентифіковані із предметами, поняттями, які вони сигніфікують. Знаки вторинного позначення (предикативні одиниці) повинні бути зрозумілі, усвідомлені, тобто ідентифіковані зі змістами, які вони несуть. Для використання первинних знаків треба знати їхні значення. Дворазова репрезентація реальної дійсності знаками природної мови детермінована пізнавально- комунікативною діяльністю людини. Завдання говоріння полягає в тому, щоб погодити нову реальність із відомою.

Говоріння є комбінацією мови з новою реальністю. Нова реальність репрезентується за допомогою фіксованих образів, закріплених у знаках первинного позначення. Знаки первинного позначення — номінативні знаки (слова, комбінації слів, семантичні моделі речень) співвідносяться із класами предметів, ситуацій — денотатами. Знаки вторинного позначення — предикативні, комунікативні знаки, повинні бути референтно співвіднесені з відповідним фрагментом дійсності [Бенвеніст 1974, с. 43].

Отже, ретельно проаналізувавши подані визначення, доходимо до **висновку**, що пропозиція — це семантична структура, що позначає ситуацію як погляд мовця на «фрагмент» дійсності а не просто пасивне відбиття «фрагмента» зовнішнього світу; якщо цей фрагмент відбиває «стан речей», то тільки з позиції мовця, що виділяє в ньому інформаційно важливу ситуацію.

Перспективами подальшого дослідження ми вважаємо аналіз функціонування пропозиції як основного аспекту когнітивно-функціонального підходу на матеріалі різних літературних творів сучасної британської та американської прози.

Література

- Арутюнова Н. Д. Пропозиция / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. — М. : Сов. энциклопедия, 1990. — 401 с.
Бенвеніст Э. Общая лингвистика / Эмиль Бенвеніст ; под ред. Ю. С. Степанова. — М. : Прогресс, 1974. — 448 с.

- Сусов И. П. Семантическая структура предложения (на материале простого предложения современного немецкого языка) / И. П. Сусов. — Тула : Изд-во Тульск. ун-та, 1973. — 142 с.
- Чейф У. Л. Значение и структура языка / У. Л. Чейф. — М. : Прогресс, 1975. — 254 с.
- Шмелева Т. В. Семантический синтаксис : текст лекций / Т. В. Шмелева. — Красноярск : Красноярск. гос. ун-т, 1988. — 53 с.
- Шатуновский И. Б. Семантика предложения и нереперентные слова (значение, коммуникативная перспектива, прагматика) [Текст] / И. Б. Шатуновский. — М. : Языки русской культуры, 1996. — 400 с.
- Шенк Р. Обработка концептуальной информации Пер. с англ. — М.: Энергия, 1980. — 360 с.
- Fillmore Ch. J. The Mechanisms of «Construction Grammar» / Charles J. Fillmore // Proceedings of the Fourteenth Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society. — 1988.

(Матеріал надійшов до редакції 11.10.17)

УДК: 165.614

ШЕЙКО О. С.

(Запорожский национальный технический университет)

ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ КОРОТКИХ РАССКАЗОВ МЕЙВ БИНЧИ

Статья посвящена анализу ряда коротких рассказов современной ирландской писательницы Мейв Бинчи. В статье описаны основные аргументы экзистенциального подхода к жизнедеятельности личности в обществе. Взаимодействие людей происходит в различных ситуациях, которым всегда присущ открытый характер, соответственно, человек свободен в выборе своих решений и следующих за ними поступков. Определена ведущая роль ценностных приоритетов реагирования в стандартных и пограничных ситуациях, существенно изменяющих мировосприятие и мировоззрение, способствующих переходу личности на новый этап развития.

Ключевые слова: Мейв Бинчи, короткий рассказ, экзистенциальность, пограничная ситуация, ценность.

Шейко О. С. Екзистенціальна спрямованість коротких оповідань Мейв Бінчі. Стаття присвячена аналізу декількох коротких оповідань сучасної ірландської письменниці Мейв Бінчі. У статті описані загальні аргументи екзистенціального підходу до життєдіяльності особистості у суспільстві. Взаємодія людей відбувається у різних ситуаціях, які завжди носять відкритий характер, тобто людина вільна у виборі своїх рішень та прояву їх у вчинках. Визначена ведуча роль ціннісних пріоритетів реагування у стандартних та пограничних ситуаціях, які суттєво змінюють світосприйняття та світогляд, сприяють переходу особистості на новий рівень розвитку.

Ключові слова: Мейв Бінчі, коротке оповідання, екзистенційність, погранична ситуація, цінність.

Sheiko O. S. Existential Purposefulness of Maeve Binchy's Short Stories. The article is dedicated to analysis of some short stories of contemporary Irish author Maeve Binchy from her collections of "Chestnut Street", "The Return Journey" and "This Year It Will Be Different". This writer is one of the prominent and the most popular British creators of fiction prose. Maeve Binchy's genre is life stories, in which every day joys, sorrows and problems of common people are described. There are ordinary life situations, but they are striking by the ways of thoughts, feelings, decisions, styles of behavior and conducted actions. Maeve Binchy's attention is directed on family, community and friendly relationships. Writer's life position reflects in wise, full-hearted, supportive, empathetic attitude towards her characters in all variety of human nature. General arguments of existential approach toward life activity of a personality in a society have been systematized in the article. Human interaction occurs in various situations, which always have open perspectives, so a person is free in choosing his decisions, reflected in following actions.

The leading role of value priorities of reaction on usual and boundary situations has been defined. Foundation of human spiritual world is positive feelings and intentions: friendship, support, love, empathy, compassion toward other people which are reflected in certain actions. The result of choosing a decision and making actions in boundary situation is a reflection of person's spiritual essence, entity and depth of «I», a degree of his humanity.

A moment of existence and activity in boundary situations, which are connected with physical threat for human life or with making significant life decisions, radically changes world perception and world outlook, assists a personality's transformation on a new level of development and self-cognition. Spiritual values are a basic category of personality's existence and self-development in the world. Despite complications and contradictions of life situations a person should be human.

Key words: Maeve Binchy, short story, existentiality, boundary situation, value.

Актуальность темы. В современном мире с высоким уровнем аномии человеку нередко сложно сделать правильный моральный выбор в стандартной жизненной ситуации, и, тем более, в нестандартной. Художественная литература является источником формирования мировоззрения и аксиологической направленности личности. Творчество современной ирландской писательницы Мейв Бинчи, базирующееся на высоких духовных ценностях, заслуживает пристального внимания.

Цель статьи – проанализировать экзистенциальную направленность коротких рассказов Мейв Бинчи, основываясь на проблеме аксиологического выбора личности.

Задачи научного поиска:

- описать аргументы экзистенциального подхода к жизнедеятельности личности в обществе;

- определить ведущую роль ценностных приоритетов личности в пограничных жизненных ситуациях на основе коротких рассказов Мейв Бинчи.

В экзистенциализме (Жан Поль Сартр, Серен Кьеркегор, Карл Ясперс, Мартин Хайдеггер, Альбер Камю) человек рассматривается в контексте «своего повседневного опыта, во всей его целостности, конкретности, уникальности и изменчивости, то есть в реальной полноте непосредственных контактов человека с миром на уровне нерасчлененной совокупности его интеллектуально-духовных, нравственных и эмоционально-волевых личностных структур» [Овчаренко 1998, с. 833].

Каждый человек постоянно находится, думает и действует в реальной – «здесь и сейчас» – межличностной и общественной ситуации, рационально и эмоционально переживает ее (живет в ней), осознает и понимает себя и окружающий мир каждый раз именно в конкретной ситуации, исходя из своего жизненного опыта и нравственных принципов – это и есть бытие личности в мире. Ежедневно бытие личности разворачивается в процессе человеческих отношений в стандартных (привычных, рутинных) и нестандартных ситуациях. Любая жизненная ситуация коммуникации и интеракции для личности является событием, значение и ценность которого зависит от информационного содержания, предполагаемого или желаемого результата и эмоциональной окраски.

Человеку свойственна интенциональная природа, которая включает в себя мыслительный выбор из нескольких возможных вариантов, планирование своего стиля в общении и алгоритм осуществления деятельности в системе социальных экспектаций. Так происходит самоопределение личности – разрешение внутриличностных этических проблем: добро-зло, правильно-неправильно, честно-нечестно, справедливо-несправедливо в каждом значимом поступке (конкретной ситуации). Из нравственной направленности каждодневных поступков складывается личность: как человек оценивает сам себя (самовосприятие, самопознание, самосознание и самооценка), как к нему относится общество (признание, уважение или, наоборот, порицание и отвержение).

В «Новейшем философском словаре» ценность определяется как «человеческое, социальное и культурное значение определенных явлений; должное, целевое и смысловое основание личности; возможные предельные рамки социокультурной жизнедеятельности человека» [Абушенко 1998, с. 798]. Аксиологическое ядро дано личности от природы и, кроме воспитания и самовоспитания, ни от каких иных факторов (например, уровень интеллектуальных способностей, степень престижности социального статуса) не зависит. Основа духовного мира человека – это положительные чувства и намерения (дружба, поддержка, любовь, сочувствие, сопереживание), испытываемые по отношению к другим людям и проявляющиеся в поступках.

Объективная особенность взаимоотношений людей в обществе выражается в том, что каждый человек субъективно понимает этические категории (например, милосердие, сочувствие), у каждого свой жизненный опыт и цели, соответственно, и свое мерило «человечности». Во многих повседневных ситуациях, в первую очередь, в конфликтных, необходима высокая степень толерантности. В глазах общественного мнения доброта и искренность могут выглядеть наивно, если в обществе в той или иной мере нарушены ценностные ориентации и нормы: когда безжалостность, безучастность, бесстыдность, запуганность становятся привычными «нормальными» явлениями. Тогда должна быть внутренняя убежденность и смелость в правильности выбора решения – четкая жизненная позиция.

Любая ситуация человеческого взаимодействия носит открытый характер, не смотря на планирование и прогнозирование результата. В стандартных ситуациях человеку легче ориентироваться, так как жизненный опыт предполагает наличие алгоритмов поведенческих реакций. Сложность представляют нестандартные ситуации, а, тем более, пограничные

ситуации, связанные с физической угрозой для жизни человека или с принятием жизненно важных решений. Пограничные ситуации являются точкой отсчета в мировоззрении, нередко трансформацией аксиологических приоритетов личности.

Результат выбора решения и совершения поступка в пограничных ситуациях – это отражение духовной сущности человека, целостности и глубины «Я», степени его гуманности («человечности»). Случается, что избранное решение не совпадает с общепринятым, тогда должно хватить силы духа его отстоять. Проблема экзистенциальности заключается в том, что никто не может точно предугадать, каким образом будут разворачиваться события дальше, к каким позитивным или негативным последствиям приведут совершенные поступки. Но на момент переживания ситуации у человека должна быть убежденность и вера в правильность принятого решения: мерилom всегда выступают нравственные ценности.

Перед тем, как перейти к анализу нескольких рассказов Мейв Бинчи, кратко рассмотрим факты из ее творческой биографии. Мейв Бинчи (Anne Maeve Binchy, 28 мая 1939г. – 30 июля 2012г.) – ирландская писательница и журналист из города Дублин. Ее имя входит в десятку наиболее популярных британских авторов художественной прозы (fiction literature). За свою жизнь она создала 17 романов (novels), 4 сборника рассказов (short stories), которые переведены на 37 языков мира. Несколько ее произведений экранизированы. Творчество Мейв Бинчи было удостоено высоких наград на национальном уровне: в 1999 году - British Book Award for Lifetime Achievement (Британская Буковская премия); в 2000 году - People of the Year Award (Человек года); в 2001 году – W. H. Smith Book Award for Fiction (В. Х. Смит Буковская премия в жанре художественной литературы); в 2010 году - Irish Book Award for Lifetime Achievement (Ирландская Буковская премия) [Maeve Binchy].

Она является современным классиком англоязычной литературы и, в частности, мастером короткого рассказа. Жанр ее произведений можно охарактеризовать как жизненные истории (life stories), в которых повествуется о повседневных радостях и проблемах простых людей как личностей и как членов общества – акцентируются семейные, соседские, дружеские отношения и католическая община – как большая семья. Жизненная позиция автора отражается в мудром, сердечном, эмпатийном отношении к героям во всем разнообразии человеческой природы мыслей, чувств и поступков.

Проанализируем несколько произведений Мейв Бинчи из сборников ее рассказов «Chestnut Street» («Улица Честнат»), «The Return Journey» («Обратный путь»), «This Year It Will Be Different» («Этот год будет иным»). Заметим, что большинство сюжетов носят открытый характер, предполагающий открытость выбора в ситуации, а также самой ситуации. В рассказе «Dolly`s Mother» («Мама Долли») девочка-подросток тяжело переживает период взросления. У нее – красивая мама, которая во всем ее поддерживает, хвалит, ободряет и доброжелательно относится к окружающим людям. Мама предлагает Долли отпраздновать ее шестнадцатилетие с подружками в ресторане гостиницы – это дорогой подарок. И тут девочка ненароком замечает, как ее мать откровенно флиртует с менеджером. Для Долли – это шок, в голове крутится много вопросов и вариантов дальнейшей жизни ее семьи, но внезапно она принимает решение, что ни о чем она спрашивать маму не будет, но и этот день рождения не забудет никогда [Binchy 2015, с. 1-13]. Это – ситуация моментального взросления, Долли понимает, что ее мама поступает неправильно, но сколько еще всего неправильного в этой жизни – и у каждого свой путь.

В «Fay`s New Uncle» («Новый дядя Феи») повествуется о старике, который одиноко жил в своем доме, с родственниками рассорился, с соседями не общался, друзей не осталось. Он попадает в больницу с сердечным приступом, ему нужен продолжительный уход дома. Администрация больницы связывается с его дальней племянницей, которая о дядюшке слышит первый раз в жизни. Первая встреча была очень настороженной, почти враждебной – ведь это два взрослых незнакомых человека, у каждого свое личное жизненное пространство и недоверие друг к другу [Binchy 2015, с. 34-47]. Но у больного старика нет другого выхода из сложившейся ситуации. Несмотря на все сомнения и тревоги с обеих сторон, они

научились жить вместе, стали новой семьей, а дядюшка оказался отзывчивым и добрым человеком.

Главная героиня «Miss Ranger`s Reward» («Награда мисс Ренджер») – Ронни, бывшая учительница танцев в школе для девочек. Ей тридцать восемь лет, ее гражданский брак на грани разрыва отношений, она готовится к серьезному разговору с любимым человеком и очень переживает, к каким последствиям он приведет, ведь она может остаться ни с чем. Вдруг звонит ее бывшая ученица Марион, которую она совсем не помнит, и они встретились в кафе. Марион работает в начальной школе, а в шестнадцать лет ее, полненькую, неуклюжую и очень стеснительную, отец заставил ходить на занятия в танцевальный класс Ронни. Марион говорит, что ученики не так важны для учителя, как учитель для учеников.

Для нее оказалось жизненно важным моментом, когда Ронни на занятии взяла ее в пару, показала новые па и сказала другим девочкам, чтобы те делали так же правильно как Марион. Первый раз к Марион отнеслись уважительно, не обозвали «толстухой», над ней не смеялись и не издевались, это повысило ее самооценку, и многие девочки захотели с ней танцевать. Учительница так поступила не из-за доброты или жалости, а потому что у Марион было хорошее чувство ритма. Неожиданно Ронни стало приятно: когда-то она сделала что-то хорошее для неуверенной в себе девочки, даже не подозревая об этом [Binchy 2015, с. 111-123]. Так заканчивается рассказ, читатель может предположить, что результат этой встречи существенно повлияет на решения о своей дальнейшей жизни, которые примет Ронни.

«Bucket Maguire» («Магуир по прозвищу «Ведро»): в маленьком городке живет одинокий мужчина Брайан Джозеф Магуир, от природы его интеллектуальные способности ниже среднего. Когда-то он женился, у него родился сын Эдди, но его жена предпочла другого мужчину, менеджера «с карьерными перспективами», а с ним оформила развод. Он вежливый, добрый, простой человек, честно работает мойщиком окон, все соседи называют его не по имени, а «Ведро», которое привязано к его велосипеду с принадлежностями для работы, он не обижается. Сын из года в год приезжает к нему на каникулы, отец тщательно готовится к таким встречам, подбирает интересные игры и книги, а все зарабатываемые деньги кладет на депозит, который сын получит по достижению совершеннолетия в подарок.

Что не говорили бы плохого о его сыне соседи, в жестокости которого он сам убеждается на жутком примере издевательства над котенком в подростковом возрасте, он верит, что его мальчик хороший, что он не мог сам так поступить, на него дурно влияют плохие люди. У сына в юности появляются серьезные проблемы, из-за того, что он не нужен родной матери и отчиму. Он связывается с наркodelьцами, часто нарушает закон, и в безвыходных ситуациях оказывается под крышей дома своего родного отца, с которым ведет себя чисто потребительски – ему нужны деньги, ему необходимо где-то спрятаться.

Ситуация радикально изменяется, когда главарь банды угрожает убить его из-за невозвращенного долга. Отец привычно вежливо разговаривает с бандитом на пороге своего дома, чем, удивительно, заслуживает его уважение. Пограничная ситуация – это одна ночь, когда банда в любой момент может ворваться в дом и убить сына и отца. Сын первый раз в жизни по-человечески разговаривает с отцом и понимает, как тот сильно его любит и придумывает как его спасти. Наступает дождливое утро, банда сидит в засаде возле дома, отец надевает на сына дождевик, дает ему свой велосипед с ведром, инструктирует, как он здороваётся с соседями, какой у него рабочий маршрут, а также номер депозита, срок которого приходится на сегодня. И сын безопасно уезжает... [Binchy 2015, с. 252-274]. Никто не знает, что произойдет дальше, исправится ли этот молодой человек, но на момент ситуации совесть отца чиста и это высшее проявление человеческих чувств.

«The Gift of Dignity» («Дар достоинства») – муж изменяет жене, все родственники и друзья об этом знают, но никто не решается сказать ей открыто. Приглашают давнюю подругу из Лондона, чтобы та деликатно это сделала. При всей очевидности романа и она не смогла ничего сказать. И вдруг муж внезапно умер. Подруга из Лондона приезжает на похороны и борется с желанием открыть на правду глаза и так убитой горем, ничего не подозревающей, уже вдове [Binchy 2015, с. 175-196]. А в результате ничего не говорит – она

подарила своей подруге уважение и достоинство, но чувствует, что их дружба дала трещину, так как фальшь и секреты разрушают отношения. Ей всегда будет стыдно перед самой собой за утаивание правды, хотя она поступила милосердно.

Рассказ «Package Tour» («Комплексное турне») о том, как молодые люди познакомились на корпоративной вечеринке, оказалось, что у них много общих интересов, в том числе, и путешествия. Они решили вместе выбрать тур и поехать отдохнуть. И чем дольше они общались, тем больше узнавали друг о друге. Выяснилось, что у каждого из них свое представление о поездке: Шон всегда берет с собой огромное количество вещей, например, 20 рубашек, на все случаи жизни, а Мойя любит путешествовать налегке, с маленькой дорожной сумкой. Напряжение и раздражение между ними накопилось, они отменили совместный тур и перестали общаться [Binchy 2010, с. 85-95]. Отношение к героям может быть разным: с одной стороны, они поступили честно по отношению друг к другу (зачем на отдыхе негативные эмоции?), а с другой, это – эгоизм, неумение уступать, несерьезность отношений и ригидные установки.

«How about you?» («А как Вы?») – рассказ о клиентах дома престарелых. Невыносимые три старухи и старик остаются в данном учреждении на Рождество, о них заботится медсестра Элли, над которой они всячески издеваются, аргументируя свое поведение тем, что они заплатили деньги за обслуживание. Каждого из них раньше «попросили» покинуть предыдущий дом престарелых, а директор данного заведения тоже собирается так с ними поступить после праздников. Немного старческого маразма, тяжелые черты характера, а, в основном, от одиночества, желая привлечь к себе внимание, и скуки старички капризничают хуже детей, пока у медсестры не лопнуло терпение, что весьма не профессионально [Binchy 2007, с. 37-55]. И, свершилось чудо, им стало стыдно за свое поведение, они испугались, что их и отсюда выгонят, они присмирели, стали вместе по-человечески готовиться к Рождеству и даже написали своим знакомым, какой это хороший дом престарелых.

В «Pulling together» («Собраться вместе») действие происходит в закрытой школе для девочек. Учительница Пенни пятый год в романе с женатым мужчиной чувствует себя особенно несчастной перед Рождеством, так как ее любимый празднует его со своей семьей. Здесь же есть крайне невоспитанная ученица Лесси Кларк, она у всех вызывает только отрицательные эмоции, но, оказывается, это очень несчастный и одинокий ребенок, ее родители в разводе и создали новые семьи. О подробностях жизни девочки она узнает от своей коллеги Мисс Холл, которая скрытно проигралась в азартные игры, и, поэтому, снимает комнату в хостеле [Binchy 2007, с. 117-133]. И Пенни приглашает их к себе вместе встретить Рождество, чтобы никто не был одинок в такой день.

В качестве **заключения**: духовные ценности – это основополагающая категория экзистенции и саморазвития личности в мире. Вне зависимости от сложности и противоречивости жизненных ситуаций человек должен быть ЧЕЛОВЕКОМ по отношению к другим и к самому себе. Ярким примером гуманности выступает творчество современной ирландской писательницы Мейв Бинчи, отражение ее жизненных принципов в характерах и судьбах созданных ею героев художественных произведений.

Литература

Абушенко В. Л. Ценность // Новейший философский словарь / Сост. А. А. Грицанов. – Мн. : Изд. В.М.Скакун, 1998. – С. 798-799.

Овчаренко В. И. Экзистенциализм // Новейший философский словарь / Сост. А. А. Грицанов. – Мн. : Изд. В.М.Скакун, 1998. – С. 833-835.

Binchy Maeve. Chestnut Street / M. Binchy. – London : The Orion Publishing Group Ltd., 2015. - 430 p.

Binchy Maeve. The Return Journey / M. Binchy. – London : The Orion Publishing Group Ltd., 2010. - 413 p.

Binchy Maeve. This Year It Will Be Different / M. Binchy. – London : The Orion Publishing Group Ltd., 2007. - 261 p.

Maeve Binchy | Irish author | Britannica.com. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.britannica.com/biography/Maeve-Binchy>.

(Матеріал надійшов до редакції 28.09.17)

МОВНИЙ ФЕНОМЕН SPANGLISH ЯК РЕЗУЛЬТАТ ІСПАНО-АНГЛІЙСЬКИХ МОВНИХ КОНТАКТІВ НА ТЕРИТОРІЇ США

У статті аналізуються історичні та мовні чинники виникнення Spanglish. В роботі приділяється основна увага визначенню статусу Spanglish в контексті сучасних лінгвістичних досліджень. Описуються лінгвокультурологічні особливості його функціонування на території США.

Ключові слова: мовні контакти, двомовний, Spanglish, лінгвокультурний, запозичення, перемикання коду

Шовкопляс Ю. А. Языковой феномен Spanglish как результат испано-английских контактов на территории США. В статье рассматриваются исторические и языковые причины возникновения Spanglish. В работе уделяется основное внимание определению статуса Spanglish в контексте современных лингвистических исследований. Описываются лингвокультурологические особенности его функционирования на территории США.

Ключевые слова: языковой контакт, двуязычный, Spanglish, лингвокультурный, заимствование, переключение кода

Shovkopliyas Yu. A. Phenomenon of Spanglish as a Result of the Spanish-English Contacts in the USA. The article analyzes the causes and consequences of Spanish-English language contacts, interprets the concept of Spanglish and analyzes the most popular thematic areas of its usage in modern Spanish. In the article the author focuses on a number of recent researches of scientists concerning Spanglish as a phenomenon of mass penetration of the English language into the speech of Spanish-speaking immigrants in the USA as well as reveals the main features of this phenomenon against the background of anglicisms in the English language.

The USA is one of the most diverse countries in terms of ethnic, racial and linguistic issues. Intensive language contacts in the country contributed to the emergence of such a unique lingvocultural phenomenon as Spanglish. Spanglish in the United States currently lacks official recognition, which explains the absence of general and coauthored works on its history. The complex structure of this phenomenon is conditioned by the fact that Spanglish includes different phenomena of language variability in bilinguals' speech: code switching, adoption and loanwords.

Analyzing recent publications on this thesis it's not an easy task to find the exact definition of this phenomenon. In its most basic conception, Spanglish is just what its title indicates: a mixing of Spanish and English. Authors often describe it using terms such as "hybrid", "fusion", "third language", "code-switching," and "dialect". Therefore Spanglish is more than a hybrid language or just the linguistic manifestation of uneducated immigrants who cannot come to terms and grapple the language of the host community, it is an identity and linguistic marker in the communities in which it develops. Further this investigation manifests how Spanglish performs at the semantic, syntactic, and morphological level. Analysis of the data shows that the most visible characteristics of Spanglish are loanwords and code-switching.

Keywords: language contact, bilingual, Spanglish, lingvocultural, loanword, code-switching

Мовні контакти в умовах поліетнічного суспільства США та пов'язаного з ним мультикультуралізму супроводжуються інтенсивними процесами взаємодії англійської та іспанських мов на території США.

Актуальність даного дослідження у сучасній лінгвістиці зумовлена зростанням інтересу до питань мовних контактів англійських та іспанських культур на території США та відсутністю комплексних лінгвістичних досліджень, які б дозволили дати повний аналіз умов функціонування мовного феномену Spanglish на території США.

Мета даної статті полягає в комплексному описі мовного феномену Spanglish як результату іспано-англійських контактів на території США та окреслення основних тенденцій його розвитку. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- дати теоретичне визначення мовному контакту;
- визначити основні умови виникнення Spanglish на території США;
- виявити і систематизувати лінгвокультурологічні особливості функціонування Spanglish як мовного феномену.

Об'єктом роботи виступає мовний феномен Spanglish як результат взаємодії іспано-англійських контактів, а **предметом** – лінгвокультурологічні особливості його функціонування на території США.

Відомо, що мовні контакти тісно пов'язані з розвитком суспільства. Немає жодного історичного факту, який би міг підтвердити розвиток будь-якої мови ізольовано, без взаємодії з іншою мовою [Thomason, 2001]. Більш того, майже в кожній європейській країні існують численні мовні меншини [Вахтин 2004, с. 41]. У цьому сенсі США зі своєю строкатістю етнічного складу населення не є винятком.

При розгляді питання взаємодії носіїв англійської та іспанської мов однією із найскладніших проблем завжди було розмежування понять, які позначають даний вид взаємодії. Оскільки процес мовної взаємодії не можна розглядати відокремлено від історичних, культурних, етнічних, соціальних, психологічних та інших чинників, у тлумаченні термінів «взаємодія мов» і «мовні контакти» немає одностайності. Термін «мовний контакт» був уперше введений в лінгвістичний узус французьким лінгвістом А. Мартіне та набув популярності на початку 50-х років ХХ століття завдяки працям У. Вайнрайха та Е. Хаугена, які розглядали цей термін як «почергове використання двох чи більше мов одними й тими ж особами» [Вайнрайх 1979; Хауген 1972]. «Словник лінгвістичних термінів» подає мовний контакт як «зіткнення мов, що виникає внаслідок особливих географічних, історичних та соціальних умов, які призводять до необхідності спілкування різними мовами людських колективів» [Ахманова 2007, с. 535]

Більш широке тлумачення терміна надає українська дослідниця Н. Мечковська, яка розглядає мовний контакт як «сплав мовних елементів, що походять з різних, споріднених і неспоріднених, мов і діалектів». Лінгвіст розглядає три різних рівня процесу змін контактуючих мов: (1) у соціолінгвістичному плані – як взаємодію різномовних соціумів, тобто як певну мовну ситуацію; (2) у психолінгвістичному плані – як індивідуальну двомовність (певної частини мовців); (3) на власне лінгвістичному рівні – як змішування, взаємопроникнення двох самостійних (самодостатніх) мовних систем [Мечковська 2000, с. 169]. На наш погляд, найбільш універсальне тлумачення цього терміна дає визначення С. В. Семчинського: **мовні контакти** – це така взаємодія двох і більше мов, коли висловлювання однією мовою включають до свого складу елементи іншої мови, або, навпаки, – вислови іншою мовою включають до свого складу елементи першої мови [Семчинський 1973, с. 273].

Специфіка мовних контактів в кожній країні зумовлює необхідність створення їх типології. Проблемі виокремлення критеріїв, які лежать в основі класифікацій типів мовного контакту, присвячено значна кількість досліджень, виконаних на матеріалі різних мов і за допомогою різних методів. Серед класифікацій типів мовних контактів треба відзначити типологію Ю. Жлуктенко, критерієм якої виступають тривалість і стійкість контактів. За його класифікацією мовні контакти можуть бути *казуальними* (епізодичні або випадкові міжмовні зв'язки) і *перманентними* (тривалі та постійні міжмовні контакти) [Жлуктенко 1974, с. 75]. М. П. Кочерган поділяє типи мовних контактів на *безпосередні*, які виникають, коли носії двох мов вступають у безпосереднє спілкування, та *опосередковані*, коли дві провідні мови зв'язуються через посередництво третьої; *маргінальні*, коли носії мов проживають на сусідніх територіях, і *внутрішньо регіональні* (на одній і тій самій території) [Кочерган 2010, с.187]. Відштовхуючись від розглянутих типологій мовних контактів Ю. О. Жлуктенко та М. П. Кочергана, взаємодію носіїв англійської та іспанської мов у США можна визначити як безпосередній перманентний внутрішньо-регіональний контакт.

Вважалося довгий час, що США уявляли собою «плавильний казан» різних етнічних спільнот та культур. Нині серед вчених все більше поширюється думка, згідно з якою сучасне американське суспільство і, відповідно його культура, являє собою швидше «салат», ніж «плавильний казан» [Цатурян 2012, с. 65]. Це ілюстрація того, що різні культури Америки не плавляться, перетворюючись на єдину уніфіковану гомогенну культуру, а вступають в крос-культурний діалог, зберігають свої історико-культурні особливості, не синтезуючи одна з одною.

Історичні причини призвели до того, що особливе місце серед етнічно-мовних меншин, що мешкають у США, займають носії іспанської мови (*Hispanics* або *Latinos*). [Юнацька 2006]. Так, за офіційними даними Національного статистичного бюро США, на 1 травня 2012 р. кількість іспаномовних жителів в країні досягла 52 млн. чол., тобто складає 16,7% усього населення країни. Для порівняння: нині в країні мешкають 37,7 млн. афроамериканців і 14,5 млн. азіатів. Таким чином, *Latinos* є найбільш численною національною меншістю: 63% даної групи населення складають американці мексиканського

походження; 9,2% – пуерторіканці, 3,5% – кубинці, інші відсотки розподіляються серед вихідців з інших країн Латинської Америки. Очікується, що в найближчі 20 років кількість носіїв іспанської мови може скласти більше половини усього населення США.

У кінці ХХ століття стала очевидною і наявність трьох поколінь Latinos, які мешкали на території США. Так, за офіційними даними Population Bulletin 1996 р., більше 2/3 Latinos, які легально проживали у США в середині 1990-х рр., представляють іммігранти або діти іммігрантів, при цьому більше 1/3 іспаномовних громадян є американцями в першому поколінні (особи та їх нащадки, які народилися за межами США), менше 1/3 є американцями другого покоління (особи, які народилися на території США, обоє батьків або один із батьків яких були народжені за межами американської території), 1/3 належать до американців третього покоління (особи та їх батьки, які народилися на території США).

Не дивлячись на той факт, що домінуючою на території країни в силу її британського колоніального минулого залишається англійська мова, наростання ролі іспанської мови завдяки масовій імміграції латиноамериканців у прикордонні штати США є очевидною. Варто зазначити, що цьому процесу передували важливі історичні зміни. У 1845 р. США анексували територію Техасу, а дещо пізніше Мексика поступилася їм своїми північними територіями, що включали частину сучасної Каліфорнії, Нью-Мексико, Арізони, Невади, Юти і Колорадо, які були місцем проживання значної кількості іспаномовного населення, а згодом увійшли в США у статусі штатів. У 1868-1878 рр. під час кубинської війни за незалежність збільшився потік біженців і емігрантів з Куби до США. У 1986 р. в США була проведена найбільша в історії країни амністія нелегальних іммігрантів, завдяки якій латиноамериканське населення країни за три дні зросло на три мільйони чоловік.

Нині іспанська мова в США не тільки співіснує з системою домінуючої англійської мови; тут відбувається взаємодія мексиканського, кубинського, піренейського і інших національних варіантів іспанської мови з їх територіальними та соціальними діалектами, що необхідно брати до уваги, досліджуючи форми функціонування іспанської мови в цьому регіоні. Багаточисельність іспаномовного населення призвела до того, що в країні спостерігається ситуація змішаного білінгвізму, в умовах якої дві мови змішуються в одну систему, і не тільки на побутовому рівні. Так, у Нью-Мехіко, обидві мови мають офіційний статус, а у Каліфорнії всі офіційні документи, постанови уряду друкуються двома мовами.

Така ситуація двомовності, перш за все, позначилася на лексико-семантичній системі двох мов, особливо іспанської, що призвело до появи так званого мовного феномену Spanglish. Деякі вчені вбачають в появі цього явища загрозу для іспанської мови, пояснюючи тим, що «змішання мов» призводить до її забруднення. Англійська мова не зазнає суттєвих змін у своїй структурі у порівнянні з іспанською, частіше за все, вплив іспанської мови на англійську обмежується тільки появою великої кількості запозичень в англійській мові.

Варто зазначити, що ставлення лінгвістів до даного мовного явища не є однозначним. Аналізуючи праці сучасних мовознавців, ми можемо зустріти низку дефініцій цього явища: «діалект», «гібрид», «мова ХХІ сторіччя» тощо. Традиційно мовознавці розглядали цей термін як діалект англійської мови, якому пізніше дали визначення Chicano English. Але незважаючи на той факт, що Spanglish має свій ареал існування і вживання, його не можна назвати діалектом, оскільки він позбавлений однорідності: Spanglish і його різновиди, якими розмовляють в Нью Йорку, Майамі, Техасі і Каліфорнії, можуть відрізнятися один від одного. Представники другого покоління американців мексиканського походження (Chicanos) із Техасу і Каліфорнії вживають слова, абсолютно незрозумілі для іспаномовних носіїв у Флориді. Також Spanglish можна почути на Гібралтарі, де він має назву Llanito та уявляє собою суміш діалекту Андалузії і британського варіанту англійської мови.

Деякі мовці розглядають Spanglish як гібрид англійської та іспанських мов. Так, професор іспанської та порівняльної літератури Роберто Гонсалес Ечеверія зазнає, що «говорити на спенгліші» – це знецінювати іспанську мову. За його словами, «Spanglish, являючись гібридом іспанської і англійської мов, представляє серйозну небезпеку для

іспанської культури і для подальшої успішної інтеграції іспаномовного населення в американське суспільство» [Stavans 2001].

Ідею про виокремлення Spanglish як повноцінної мови подає Айлан Ставанс. Він характеризує Spanglish як нову мову, продукт творчості на стику двох культур, «вербальну зустріч англосакської і іспанської цивілізацій». Він також запропонував виокремити різновиди Spanglish: Puerto Rican Spanglish, Cuban Spanglish (більш відомий як Cubonics), Mexican Spanglish та Spanglish, на якому розмовляють носії іспанської мови з інших країн. [Stavans 2003].

У сучасній лінгвістиці функціонування Spanglish, як правило, ототожнюють з процесом запозичення та «перемикання коду» (перехід з однієї мови на іншу). Більшість учених дотримуються думки, що перемикання коду – це «перехід мовця у процесі мовленнєвого спілкування з однієї мови (діалекту, стилю) на іншу залежно від умов спілкування» [Stavans 2003. Thomason 2001]. Як свідчать дослідження останніх років, функція перемикання коду може проявлятися як на лексичному, так і на морфо-синтаксичному рівні.

Так, наприклад, цей перехід може здійснюватися на рівні цілого речення (частий випадок для Spanglish): *“I’m sorry I cannot attend next week’s meeting porque tengo una obligación de negocios en Boston, pero espero que I’ll be back for the meeting the week after”* («Вибачте, але я не зможу бути присутнім на наступних зборах, бо маю справи у Бостоні, але я намагатимусь повернутись через тиждень»). Також перехід може мати місце на рівні іменника чи фрази, як, наприклад у реченні: *“Apartments are selling like pan caliente and apartments de verdad!”* (“Apartments are selling like hot cakes and true apartments indeed!”) – («Квартири продаються, як гарячі пиріжки і вони дійсно того варті!»). Часто перехід здійснюється на емоційному рівні – на рівні імперативу або вигуку: *“It’s full already, mira!”* (“Look!”) – («Дивись, вже доверху наповнилося (-ось)!»).

В англійській мові, на відміну від іспанської, відсутні флективні закінчення слів – іменників, прикметників, дієслів, але синтаксична структура речень досить схожа, що робить можливим міжмовний перехід без суттєвих змін для граматичної структури цих речень.

Гендерна флексія також запозичується з іспанської мови і зазвичай відноситься до нейтральних англійських іменників, а іноді до прикметників. Як приклад наведемо *Latino* і *Latina*, а також *Chicano* і *Chicana*, які відмінюються за родами. Іноді в Spanglish слово іспанського походження змінює рід, особливо, якщо це стосується предмета чи абстрактного поняття. Наприклад, *“market”* набуває форми жіночого роду *“marketa”* на відміну від іспанського слова *“mercado”*, яке відноситься до чоловічого роду.

На лексичному рівні найчастіше зустрічаються запозичення з англійської (далі англіцизмів) в іспанську мову. Під терміном «англіцизм» зазвичай розуміють запозичення з англійської мови: асимільовані слова, семантичні і синтаксичні кальки тощо. Поряд з неадаптованими одиницями в іспанській мові *boss, jersey* у тому числі екзотизмами *cowboy, gangster, pudding, sheriff*, використовується велика кількість частково і повністю адаптованих запозичень, серед яких необхідно виділити:

- асимільовані англіцизми, що повністю зберегли англійську графіку, але вимовляються згідно правил іспанської фонетики, наприклад слова *jersey, club, reactor, transistor*;

- асимільовані англіцизми, для яких характерна фонетична і орфографічна адаптація шляхом транскрибування: *mitin < miting, estres < stress, líder < leader; eslogan < slogan, esmoquin < smoking, esnob < snob; guachimán < watchman, güelfar < welfare, jaifai < hi-fi, jaigüey < highway*;

- асимільовані англіцизми, які під впливом іспанських морфологічних і фонетичних закономірностей приєднали закінчення, властиві іспанським іменникам, прикметникам та дієсловом: *chatear < to chat, lonchear < to lunch, emaillear, emiliar < to email, hanguear < to hang out, gasetería < gas station, grocería < grocery*. До цього виду запозичень можна віднести вже існуючі в іспанській мові слова *balasto < ballast, boicotear < to boycott, chequear < to check, computadora < computer, filmar < to film, hamburguesa < hamburger, supersónico < supersonic*.

- неасимільовані англiцизми, якi повнiстю зберегли англiйську графіку та фонетику – *briefing, offshore, on line, penalty, stock, ticket, whiskey*.

- кальки - *perro caliente < hot dog, viaje redondo < round trip, jugársela frio < play it cool*.

Серед мовних рiвнiв функціонування Spanglish слiд також виділити класифікацію вiдомого американського соціолінгвіста Дж. Ліпскі, який розрізняє лексичний і морфолого-синтаксичний рiвнi [Lipski 2004, p. 231-260]: (1) спонтанне вживання неінтегрованих запозичень (зi збереженням англiйської фонетики і транскрипції); (2) використання синтаксичних і фразеологічних кальок з англiйської мови; (3) перехід з іспанської на англiйську і, навпаки, в межах одного речення в діалогічному або монологічному мовленні; (4) порушення системних характеристик іспанської мови іммігрантами 2-го і 3-го покоління; (5) «комічне, зневажливе або неповажне використання мовних одиниць іспанської мови».

Таким чином, ми дійшли **висновку**, що іспанська мова на території США функціонує в складній соціолінгвістичній ситуації, співіснуванні, що характеризується безліччю етносів і мов в одному ареалі. Поява Spanglish як «симбіозу» іспанської і англiйської мов пояснюється його специфічним функціонуванням в умовах білінгвізму та абсолютному домінуванні англiйської мови (точніше, її американського варіанту), що є наслідком особливого історичного розвитку мовної ситуації в Північній Америці.

Необхідно зазначити, що в ситуації білінгвізму, в якій з'явився і продовжує розвиватися Spanglish, рівновага між двома вихідними мовами поки що зберігається. Але тим не менш, поступово, попри стійкість іспаномовного етносу, позиції іспанської мови слабшатимуть за рахунок тяжіння освіченіших верств іспаномовного населення Північної і Центральної Америки до США як до сильнішої і економічно, і культурно держави.

Перспективний напрямок подальшого дослідження вбачається в комплексному аналізі лексичних, синтаксичних, стилістичних особливостей функціонування Spanglish у сучасних англiйській та іспанських мовах.

Література

- Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – Изд. 4-ое, стер. – М. : КомКнига, 2007. – 576 с.
- Бахтин Н. Б. Социолингвистика и социология языка : учебное пособие / Н. Б. Бахтин, Е. Б. Головкин. — СПб. : ИЦ «Гуманитарная Академия»; Изд-во Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2004. – 336 с.
- Вайнрайх У. Языковые контакты : Состояние и проблемы исследования : Пер. с англ. / У. Вайнрайх. – Киев : Вища школа. Изд-во при Киев. ун-те, 1979. – 263 с.
- Жлуктенко Ю. А. Лингвистические аспекты двуязычия / Ю. А. Жлуктенко. – Киев : Изд-во при Киев. ун-те, 1974. – 174 с.
- Кочерган М. П. Загальне мовознавство / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2010. – 464 с.
- Масляков В. С. «Спанглиш» как явление языковой межкультурной коммуникации / В. С. Масляков. - Язык и культура. 2011. – № 1. – С. 51-61. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/spanglish-kak-yavlenie-yazykovoy-mezhkulturnoy-kommunikatsii/>
- Мечковская Н. Б. Социальная лингвистика : Пособие для студентов гуманитарных вузов и учащихся лицеев / Н. Б. Мечковская. – М. : Аспект- Пресс, 2000. – 207с.
- Хауген Э. Языковой контакт / Э. Хауген // Новое в лингвистике. – 1972. – Вып. 6. – С. 61-80.
- Цатурян С. А. Мультикультурализм в США и Европе : политтехнологии в действии / С. А. Цатурян, Г. Ю. Филимонов // Политика и общество. — 2012. — № 2. — С. 62-71.
- Юнацька А. Б. Відбиття культурної ідентичності іспаномовних етносів США в англiйській мові / А. Б. Юнацька. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/2228/1/06yuabam.pdf>
- Hiskey D. The United States Doesn't Have an Official Language / D. Hiskey. – August 29, 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.todayifoundout.com/index.php/2012/08/the-united-states-doesnt-have-an-official-language/>
- Lipski J. M. Is “Spanglish” the third language of the South? : truth and fantasy about U. S. Spanish / J. M. Lipski. – The Pennsylvania State University, 2004. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.personal.psu.edu/jml34/spanglsh.pdf>
- Stavans I. Spanglish : The Making of a New American Language / I. Stavans. – Harper Collins, 2004. – 288 p.
- Stavans I. Impulsor del spanglish desafia a profesores, traductores y linguistas // Second Seminar on the Transatlantic Dimension of the Spanish Language. – Nueva York, EE.UU., 2001
- Thomason S. Language contact / Thomason S. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2001. – 310 p.

(Матеріал надійшов до редакції 20.09.17)

Збірник наукових праць «Нова філологія»
видається факультетом іноземної філології
Запорізького національного університету з 2001 року.

Збірник включений до переліку наукових фахових видань України,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальностями:

10.02.04 – германські мови,
10.02.05 – романські мови,
10.02.15 – загальне мовознавство,
10.02.16 – перекладознавство,
10.02.17 – порівняльно-історичне
і типологічне мовознавство.

Періодичність виходу – щоквартально.

**Збірник наукових праць «Нова філологія»
запрошує авторів до співпраці.**

Оголошено набір наукових статей до № 73
фахового наукового збірника «Нова філологія».

Детальна інформація стосовно вимог
до оформлення статей за адресою:
novafilologia@ukr.net

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

НОВА ФІЛОЛОГІЯ

Збірник наукових праць

Збірник зареєстровано в державному комітеті інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України як друкований засіб масової інформації 02.10.2009 р., свідоцтво – серія КВ, № 15875-434ПР.

Затверджено як фахове наукове видання
(журнал) ВАК України 11.04.2001 р. за № 5-05/4.
Перереєстровано 11.07.2016 за № 820.

Відповідальний за видання: С. М. Єнікєєва
Технічний редактор: М. В. Воробйова
Дизайн обкладинки: В. Сташенко
Коректор: М. В. Залужна

Запорізький національний університет
69096, Запоріжжя, вул. Жуковського, 66.

Здано в набір 4.12.2017. Підписано до друку 11.12.2017.
Формат 60x84/16. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times.
Друк принтерний. Ум. друк. арк. 10,12. Обл.-вид. арк. 22,55.
Друк. арк. Відбиток 1499,52. Наклад 50 прим.
Замовлення № 291/12.2017-А.

Макет віддрукований:
Фізична особа-підприємець В. В. Мокшанов
тел.: (061) 220-88-63

Дата та номер запису в Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України 2 103 000 0000 081508 від 02.12.2014 р.